

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ/KAYSERİ ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE-BULGARİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (1919-1950)

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan: Mehmet ÖZALPER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Erdem KARACA

BİTLİS-2017

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ/KAYSERİ ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

TÜRKİYE-BULGARİSTAN SİYASİ İLİŞKİLERİ (1919-1950)

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan: Mehmet ÖZALPER

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Erdem KARACA

BİTLİS-2017

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden 125105001 No'lu Mehmet ÖZALPER tarafından hazırlanan "Türkiye – Bulgaristan Siyasi İlişkileri 1919 - 1950" isimli tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Erdem Karaca
(Unvanı, Adı ve Soyadı)

İkinci Danışman :
(Varsa Yazılacak)

Jüri Üyeleri :

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniversitesi Tarih

Yrd. Doç. Dr. Erdem Karaca
Bitlis Eren Üniversitesi Tarih

Yrd. Doç. Dr. Tevfik Emre Şerifoğlu
Bitlis Eren Üniversitesi Arkeoloji

Yrd. Doç. Dr. Abdülaziz Kardaş
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih

Yrd. Doç. Dr. Erkan Afşar
Yüzüncü Yıl Üniversitesi Uluslararası İlişkiler

İmza

BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 16/05/2017 tarih ve 10-2 sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

16.05.2017

Enstitü Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Doktora çalışması olarak ele aldığımız "Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri (1919-1950)" adlı çalışmamızda; Milli Mücadele Dönemi, Atatürk Dönemi ve İsmet İnönü Dönemi süresince sınır komşusu Bulgaristan ile olan siyasi ilişkiler ele alınmıştır. Dönemsel olarak, 1919-1950 yılları arası siyasi ilişkileri bir bütünlük içerisinde ele alan, birinci elden (ulusal) kaynaklara dayalı bir çalışmanın olmaması bizi bu çalışmaya sevk etmiştir. Çalışmanın temel amacı, araştırılan dönem ile alakalı olarak iki komşu devletin birbirleri ile olan siyasi münasebetlerinin değerlendirilmesi ve yıllara göre sürekli değişim gösteren uluslararası denge sisteminde birbirlerine karşı sergiledikleri tutumların genel seyrinin incelenmesidir.

Uluslararası sistemde devletler, dış politikada izleyecekleri siyasi çizgileri şekillendirirken ilk sıraya yakın komşularını alır. Bulgaristan'ın, Türkiye'nin yakın komşularından biri olması sebebiyle bu ülke ile ileriye dönük yaşanacak münasebetlerde geçmişin tecrübelerinden faydalanılması zaruridir. Bu çalışma iki ülke ilişkilerinin tarihsel arka planını irdelemesi açısından önem arz etmektedir. Hedeflenen bu amaca ulaşılırken çalışmamızın ana malzemesi olan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'ne ait 1000'in üzerinde belge temin edilerek tahlil edilmiş ve bu belgelerin yaklaşık 1/3'ü kullanılmıştır. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri ve dönemin ulusal basınında çıkan gazeteler gibi birinci elden kaynak niteliği taşıyan belgelerin hemen her başlıkta yoğun bir şekilde kullanılmasına özellikle özen gösterilmiştir. Çalışmamızda konu ile alakalı olarak yerli ve yabancı telif ve tetkik eserlerin hemen hemen tamamına ulaşılmıştır. Fakat gerek belgelere ulaşma konusundaki bürokratik engeller, gerek ulaşılan belgelerin bazılarının saklama koşulları sebebiyle tahrif olması kısmen sorun teşkil etmiştir. Ancak karşılaşılan söz konusu olumsuz durumlara karşın, çalışmanın eksiksiz tamamlanmasına yönelik azami gayret sarf edilmiş, belli bir standarda ulaşılmaları sağlanmıştır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş mücadelesini verdiği dönemde, Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiki olan Bulgaristan'ın, savaşın galibi olan İtilaf Devletleri'nin

yasaklamalarına rağmen bu mücadeleye yapmış olduğu maddi ve manevi yardımları konu edinmektedir.

İkinci bölümde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" politikası doğrultusunda Türkiye'nin idarecisi olduğu dönemde Bulgaristan'la kurulan ilk münasebetlerin mahiyeti, bu münasebetlerin kurulması esnasında iki ülkenin isteği ve bu isteklerin neticeleri incelenmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra Türkiye'nin yönetim mekanizmasının başına geçen İsmet İnönü idaresinde olan dönemde Türkiye ile Bulgaristan'ın münasebetleri ve bu münasebetlerin değişen dünya konjonktüründe bloklaşmalara bağlı olarak nasıl şekillendiği konuları incelenmektedir.

Yapılan çalışmanın ilgili olduğu alandaki literatüre katkı sağlaması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması öncelikli gayemizdir. Çalışmanın yapıldığı dönemde, bıkmadan usanmadan bana olan desteklerini esirgemeyen sevgili babam Niyazi Özalper'e, eşim Büşranur Özalper'e, aileme, meslektaşım Mehmet Çelik'e, İrşad Sami Yuca'ya, akademik hayata girdiğim günden beri bana karşı yol gösterici ve yardımsever kişiliğinden ötürü kıymetli büyüğüm ve hocam Doç. Dr. M. Salih Mercan'a, hiçbir zaman yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, vermiş olduğu fikirler ile daima ufkumu genişleten, kıymetli danışmanım Yrd. Doç. Dr. Erdem Karaca hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet ÖZALPER

Bitlis - 2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VI
ÖZET.....	VII
GİRİŞ	1
1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1919-1923).....	26
1.1. Türk-Bulgar İlişkileri Ekseninde Mondros-Selanik Antlaşmaları	26
1.2. Bulgaristan'ın Milli Mücadeleye Maddi ve Manevi Desteği.....	30
1.2.1. Türk-Bulgar Ortak Trakya Savunması	30
1.2.2. Bulgaristan'ın Milli Mücadele'ye Silah ve İaşe Yardımı	48
1.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Aleksandar Stamboliyski'ye Mektubu	56
1.2.4. Bulgaristan Tarafından Ankara'ya Gönderilen Heyetler.....	58
1.3. Türk-Bulgar İlişkileri Ekseninde Lozan Antlaşması.....	64
2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1923-1938).....	73
2.1. Türk-Bulgar İlişkilerinde İlk Temaslar	73
2.1.1. Bulgaristan'ın Edirne Konsolosu Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi	73
2.1.2. Bulgar Diplomat Simeon Radeff'in Türkiye'ye Gönderilmesi	79
2.2. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması	84
2.3. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması Ek Protokolü ve İkamet Sözleşmesi.....	89
2.4. 1929 Türk-Bulgar Tarafsızlık Uzlaştırma Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması.....	100
2.5. Bulgar Başbakan'ı Nikola Muşanov'un Ankara Ziyareti	112
2.6. Türkiye'nin Bölgesel Barış Çabaları ve Balkan Konferansları.....	123
2.6.1. Birinci Balkan Konferansı	123
2.6.2. İkinci Balkan Konferansı	126

2.6.3. Üçüncü Balkan Konferansı ve Başbakan İsmet İnönü'nün Sofya Ziyareti	132
2.6.4. Dördüncü Balkan Konferansı	151
2.7. Balkan Paktı	153
2.8. Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na Katılması ve Bu Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri	162
3. İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1939-1950)	180
3.1. Bulgar Başbakanı Georgi Koseivanov'un Ankara Ziyareti	180
3.2. 1941 Türk-Bulgar Saldırmazlık Bildirisi	183
3.3. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri	188
3.4. Savaş Sonrası Türk-Bulgar İlişkileri	197
3.5. Türk-Bulgar İlişkilerinde Gergin Dönem.....	208
3.5.1. Türk Uçaklarının Bulgaristan Tarafından Düşürülmesi ve Filibe Türk Konsolosluğunun Bombalanması	208
4. SONUÇ	221
5. BİBLİYOGRAFYA	227
5.1 ARŞİV VESİKALARI.....	227
5.1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.....	227
5.1.2. Genekurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi	234
5.1.2. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi.....	235
5.2. Resmi ve Süreli Yayınlar	235
5.3. Telif ve Tetkik Eserler	238
EKLER.....	257
ÖZ GEÇMİŞ	289

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
C.	: Cilt
Kg.	: Kilogram
Kol.	: Koleksiyon
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilat (North Atlantic Treaty Organization)
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİTE	: Türk İnkılap Enstitüsü Arşivi
TL	: Türk Lirası
Vol.	: Volume
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
Yb.	: Yarbay

ÖZET

Bulgaristan, tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı Balkan Yarımadası'nda yer alması sebebiyle Osmanlı Devleti açısından ne kadar önem arz ediyorsa Türkiye Cumhuriyeti içinde o derece önem arz etmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan'a bu derece önem atfetmesinin sebeplerinin başında, Anadolu'nun Batı medeniyetine açılan kapısı mahiyetinde sınır komşusu olması gelmektedir. Bunun yanı sıra Bulgaristan'ın nüfusu içerisinde barındırdığı önemli miktarda Türk azınlığın olması da ayrı bir öneme sahiptir. Topraklarının bir kısmı Avrupa kıtasında olan Türkiye'nin batı ile bağlantısını sağlayan bir köprü niteliğinde olan Bulgaristan, Türkiye Cumhuriyeti için komşuları içerisinde önem sırasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye için bu derece önem arz eden Bulgaristan'ın, Türkiye'nin kuruluş sürecinden (Milli Mücadele) başlanarak "Tek Parti İktidarı" olarak adlandırdığımız 1950'li yıllara kadar olan dönemde Türkiye Cumhuriyeti ile kurmuş olduğu siyasi ilişkiler ele alınmıştır. Devletler dış politikada takip edecekleri siyaseti belirlerken küresel dünya sisteminden ayrı bir şekilde hareket etmezler. Devletlerarası kurulacak siyasi ilişkilerde belirleyici faktör her zaman iki ülke arasındaki dostane tutum olmuştur. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan'da bu sisteme dâhil olabilmek adına aralarında bir dostluk ilişkisi tesis etmek için çaba harcamışlardır.

Bu ilişkinin temellerinin atıldığı Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı yaptığı dönemde Bulgaristan'ın bu savaşa verdiği maddi ve manevi destek Türk-Bulgar ilişkileri açısından ilk adım olmuştur. Özellikle iki ülke halklarının Trakya bölgesinde Yunan işgal kuvvetlerine karşı yaptıkları ortak savunma Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması noktasında büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Bulgaristan, Türkiye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği döneminde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve bölgesel barış adına yapılan Balkan Paktı gibi ittifaklar sonucunda dostluğun tesis edildiği ilk devletlerden olmuştur. İlerleyen yıllarda uluslararası siyasette ortaya çıkan, İkinci Dünya Savaşı gibi bir takım gelişmeler sonucunda bütün Dünya devletlerinin dâhil olduğu bloklaşma sistemine Türkiye ve Bulgaristan'da dâhil olmuştur. Türkiye'nin Batı Bloğu, Bulgaristan'ın ise Doğu Bloğu içerisinde yer alması sebebi ile kurulan

dostluk ilişkileri zayıflamıştır. Ancak bu gergin dönemde iki devlette birbirlerine karşı yapılacak bir savaşa fiili olarak dâhil olmamak için Türk-Bulgar Saldırmazlık Paktı gibi mukavelelere imza atmışlardır.

Birinci elden tarih kaynakları olan arşiv belgelerinin bel kemiğini oluşturduğu bu çalışmamızda, tarih yazımının usul ve kaidelerine bağlı olarak yapılan incelemeler sonucunda; Bulgaristan'ın, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri tarafından uğramış olduğu işgalden kurtulma mücadelesinde maddi ve manevi yardım gördüğü devletler içerisinde ilk sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu münasebetle devam eden yıllarda iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin düzenli olarak gelişim gösterdiği fakat İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu kutuplaşma sürecinde farklı kutuplarda yer almaları sebebiyle Türkiye-Bulgaristan ilişkilerde zayıflama yaşandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Dış Politika, Milli Mücadele Dönemi, Mustafa Kemal Paşa Dönemi, İnönü Dönemi.

ABSTRACT

Bulgaria is of special importance for Turkish Republic as well as Ottoman Empire as a country situated in Balkan Peninsula where Ottoman Empire was founded in the historical process. The leading cause that Turkey attributes such an importance to Bulgaria is that it has borders at the entry point which is opened from Anatolia to Western Civilisation. Furthermore, it is particularly important that Bulgaria has substantially got Turkish minority in its population. Bulgaria, located partly in Europe and functioning as a bridge between Turkey and Europe, has gained a strategic place on the top as an order of importance among other neighbours for Turkey.

In this study, regarding the significance of Bulgaria for Turkey, it is dealt with the political relations between Turkey and Bulgaria from Turkey's establishment process (The War of Independence) to the 1950s as it is called "One Party Rule" period. States do not function apart from the global world system when they determine their policy drawing on foreign politics. The determinant in the political relations to be established between the states has been an amiability and a friendship between two countries. In this sense, Turkish Republic and Bulgaria have made an effort in order to create an relation based on friendship between in order to be included in this system.

The moral and material support that Bulgaria gave to The Liberty War & Turkish Independence War in the period has been the first step propounded with the betterment in Turkish-Bulgarian Relations. Especially, The joint initiatives taken by these countries' people against Greek occupation forces in the region of Thrace has got a great importance in gaining Turkish Liberty War. Thus, Bulgaria became one of the first states that the amiability was provided at the end of unities such as The Treaty of Turkish-Bulgarian Amiability which was signed in the leadership period of Mustafa Kemal after the independence of Turkey was obtained, and Balkan Pact which was done for the regional peace. Turkey and Bulgaria were included in the blocking system that occurred in the international policy in the following years and all of the countries in the world were included at the end of a few developments such as World War II. The amiability relations which were founded based on the reason that Turkey took place in The Western Block and Bulgaria took place in The Eastern

Block depotentiated. However, these countries signed the contracts such as Turkish-Bulgarian Nonaggression Pact in order not to be included actually in a war which will be done against one another.

In our study, which has become the main point of archive documents qualified as the historical sources first hand, at the end of the investigations which were conducted in consideration with the procedures to write the history, it was determined that Bulgaria gained its place near the top of the states from whom Turkey got a moral and material aid in the independence struggle during the occupation that Turkey experienced by The Allied Powers at the end of World War I. Thus, it was observed that there was a declination in the relations between Turkey - Bulgaria as the amiability relations between two countries developed regularly in the following years but they took place in the different sides at the period of polarization that World War II brought it.

Key Words: Balkans, Relations Between Turkey and Bulgaria, Foreign Policy, National Struggle Period, Mustafa Kemal Paşa Period, İnönü Period.

GİRİŞ

Bulgaristan bir Güneydoğu Avrupa devletidir, Türkiye'nin de kısmen içinde bulunduğu Balkan Yarımadası'nda yer alır. Bu sebeple Balkanlar diye adlandırılan coğrafyadan biraz bahsetmek gerekmektedir. İspanyol gazeteci Juan Fernandez Elloriga, hiç kimse Balkanlar'ı ve buradaki problemleri Türklerden daha iyi anlayamaz. Balkan Yarımadası'nda kimi “baba”, kimi “fatih” kimi de “istilacı” olarak görür onları. Ancak bu coğrafyada kimse Türklere atıf yapmadan konuşamaz, kimse Türklere başvurmadan Balkanlar'ı kavrayamaz der.¹

Balkan kelimesi Türkçe olup “etrafı ağaçlarla çevrili dağ” anlamındadır.² Yarımada ile kuzeydeki Karpatlar'ı birbirinden ayıran büyük dağ silsileleri, Balkan halkları arasında sınır oluşturu niteliktedir.³ Yarımadayı Avrupa kıtasından ayıran hudut dağları yoktur. Aynı zamanda bölgede ne etnik ne de doğal bir bütünlük mevcuttur. Bu özelliği ile Balkan milletlerinin etnik bir müzesi gibidir.⁴ Balkan Yarımadası 1.000.000 kilometrekare kadar bir yüz ölçümünü kapsamaktadır. Yarımadanın ilk dikkati çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur. Balkanlar'ın kuzeyinin her çeşit ulaşımına uygun olmasına karşılık orta ve güney bölgeleri kolay geçit vermez. Böylece eski tarihlerden beri doğuya doğru geçit arayan kimseler iki ana yolu takip etmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan biri Belgrad-Niş-Filibe-Edirne-İstanbul yolu, diğeri ise Belgrad-Niş-Selânik-Kavala-Keşan-İstanbul yoludur. Ayrıca Arnavutluk'un Draç (Durres – Durazzo) Limanı ndan Selânik'e ve oradan İstanbul'a giden bir yol daha vardır ki Romalılar zamanında bu yol Roma lejyonları

¹ Orhan Dede, *Balkanlar ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, 2014, s. 5.; Balkanlar, geniş manası ile ele alındığı takdirde, Tuna Nehri üzerinde bulunan Demir Kapı geçidindeki Banat dağları vasıtası ile Karpat Dağlarına temas ederek, buradan itibaren geniş bir yay çizip Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesinin ve bu dağları ihtiva eden büyük yarımadanın ismidir. Eski ve Ortaçağ kaynaklarında, topografik durumu iyi bilinmeyen bu dağların bazı kısımlarına Haemus denirdi; Balkan dağlarının Karadeniz'e yakın olan alçak kısmına Türkler tarafından verilmiş “Emine Balkanı” adının ki, bu adı Bulgarlar Türkçeden alıp, Eminska Balkan şeklinde kullanmışlardır, yukarıda bahsedilen Haemus'tan alındığına hükmedilebilir. Zira aynı dağların adı Peutinger cetvellerinde Monte Emno şeklinde görülüyor. Buna nazaran daha batıda kalan asıl Balkan dağlarına, Bulgarlar ve Sırlar tarafından, Stara Planina (eski dağ) adı verilmekte. Ancak bu ad hemen hemen yalnız Slavlar arasında yer tutmuş olup, gerek dağlara ve gerek yarımadaya bugün ekseriyet tarafından Balkan denilmektedir. Bkz., Besim Darkot, “BALKAN”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997, s. 280.

² Mustafa Sıtkı Bilgin, “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Diplomasisi (1923-1930)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S. 60, Ankara, 2004, s. 801.

³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, çev. İhsan, Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, Küre Yayınları, C.1, İstanbul, 2013, s. 1.

⁴ Yusuf Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. XIII.

tarafından Ortadoğu'ya ulaşmak için kullanılmıştır. Osmanlı Türkleri de aksi istikamette doğudan batıya doğru ilerlerken yine bu yolları takip etmişlerdir. Bugün dahi ana demiryolu ve karayolu şebekeleri yukarıda belirtilen güzergâhları takip etmektedir.⁵

Yukarıdaki çizilen sınırlar içinde kalan devletlerin tamamı Balkan devletleridir. Ancak bazı tarihçilere göre Bulgaristan, Arnavutluk, Yugoslavya ve Romanya Balkan devletleridir; Türkiye bir Yakındoğu, Yunanistan ise bir Akdeniz ülkesi olduğundan Balkan devleti sayılmaz. Bu sebepten Batılı yazarların birçoğu Balkanlarüzerine yaptıkları araştırmalarında Yunanistan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Balkanlar'a katmamaktadırlar. Diğer bazı tarihçiler ise Yunanistan'ı Balkan sınırları içine alıp Yugoslavya ve Romanya'yı birer Tuna ve Orta Avrupa devleti olarak kabul ederler. Hatta bazılarına göre tam anlamı ile iki Balkan devleti vardır: Arnavutluk ve Bulgaristan. Bunun nedeni, bu iki devletin diğer bölgelerle ortak sınırları bulunmamasındandır. Ancak ismi geçen bu altı devlet de Balkan politikasının içindedir; bunların dış politikalarını ve tarihî gelişmelerini Balkanlar'dan ayrı tutarak Romanya'yı yalnızca bir Tuna devleti, Türkiye'yi ise bir Yakındoğu devleti sayarak bir Balkan incelemesine girişmek yapay bir sınırlama olur.⁶ Ancak yakın bir zamanda Sırbistan'ın özerk bir bölgesi olan Kosova da bağımsızlığını ilân etmiş; böylece bölgenin siyasi ve coğrafi haritası yeniden değişmiştir.⁷

Bulgaristan'a gelince Bulgar, kelimesi İdil (Volga) havzasında yaşayan bir Türk kavmi, VII. asırdan XV. asrın ortalarına kadar devam eden bir Türk devleti ve bu devletin merkezi olan bir şehrin adı olarak geçmektedir.⁸

Bulgar adı kaynaklarda ilk kez, Bizans İmparatoru Zenon'un (474-491), Doğu Gotları'na karşı askerî destek sağlamak için 482'de yardımlarına başvurduğu Karadeniz'in kuzey-batı kıyılarında yaşayan topluluğu belirtmek için kullanılmıştır.⁹ "Bulgar" kelime anlamı olarak *bulgamak* fiilinden; mânası: muhtelif, karma

⁵ Kemal Karpat, "Balkanlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 25-27.

⁶ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 1-2.

⁷ Bilgehan A.Gökdağ, "Balkanlar; Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2012, s. 1.

⁸ Akdes Nimet Kurat, "Bulgar", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997, s. 781.

⁹ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 3; Ahmet Maranki, *Balkan Mezalimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, s. 55.

anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Bulgarlar aslında Turanî bir millettirler.¹¹ Bulgarların kökenlerinin Türk olduğunu, Bulgaristan’da arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmaları yapan Geza Feher, Türk filoloji uzmanları Gy. Nemeth ve Laszlo Rasonyi’nin dil incelemeleri sonunda tam bir kesinlik kazanmıştır.¹²

Bulgaristan ilk kurulduğu dönemde; Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna’nın dâhil olduğu bölgede -63.000 kilometrekarelik bir alanda- kurulmuştur.¹³ Günümüzde ise güneydoğu Avrupa’da yaklaşık sekiz buçuk milyon nüfuslu küçük bir devlettir.¹⁴ Bazı metinlerde “Bulgarya” ve “Bılgariya” olarak da geçen Bulgaristan’ın bugünkü resmî adı Narodna Republika Bılgariya (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti)’dir. Başkent Sofya (Sofiya) dışında, Bulgaristan’ın başlıca büyük şehirleri, Filibe (Plovdiv), Tırnova, Vidin, Silistre, Niğbolu, Varna, Rusçuk (Ruse), Burgaz (Burgas), Eski Zağra (Stara Zagora), Plevne (Plıvrn), İslimye (Sliven), Şumnu (Kolarovgrad), Dobriç (Tolbuhin), Hasköy (Haskova) ve Yanbolu (Yambol)’dur.¹⁵

Ülkenin kuzeyini Balkan dağlarından Tuna Nehrine doğru hafif eğimlerle alçalan bir plato işgal eder. Ormanlık alanlar ülke yüzeyinin yüzde otuz kadarını kapsamaktadır.¹⁶ İktisadî yapıda düzenleyici ve yürütücü olarak devlet büyük bir güce sahiptir ve üretim araçlarıyla toprakların mülkiyetini elinde tutmaktadır.¹⁷

¹⁰ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 89.

¹¹ Ali Haydar, *Bulgaristan Maarifi*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 1.; Bulgar devletini ilk kuranların, İşperih’in başkanlığında Balkanlar’a gelip yerleşen Türkler olduğu ve Türkçe konuştukları bilinen bir konudur. Ancak Bulgarların kökeni sorunu bilim çevrelerini birkaç yüz yılı aşkın bir süreden beri uğraştırmıştır. Başlangıçta Bulgarlar Slavlarla birleştirilmişlerse de son yıllarda bu görüş büsbütün terkedilerek Bulgar devletini kuran Bulgarların Türk oldukları bütün yetkili uzmanlarca kabul edilmiştir. Bu görüşün yaygınlık kazanmasında Bulgar bilgini Prof. İvan Şişmanov’un katkısı büyüktür. Bulgarların kökenlerinin Türk olduğunu, Bulgaristan’da arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmaları yapan Geza Feher, Türk filoloji uzmanları Gy. Nemeth ve Laszlo Rasonyi’nin dil incelemeleri sonunda tam bir kesinlik kazanmıştır. Bkz., Hasan Eren, “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 1.

¹² Kamuran Özbir, *Bulgar yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986, s. 1.

¹³ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 1.

¹⁴ Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. XII.

¹⁵ Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1976, s. 1-2.

¹⁶ Nazif Kuyucuklu, “Bulgaristan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 6, İstanbul, 1992, s. 391-392.; İklim çeşitliliğinin büyük bir avantaj sağladığı Bulgaristan, ilk zamanlar sadece tahıl yetiştiren bir ülke iken şimdi Orta Avrupa’nın başlıca turfanda sebze ve meyve ihracatçısı bir ülkedir. Yetiştirdikleri üzümlerden kaliteli içkiler yaparak bütün dünyaya ihraç etmektedirler. Ekilebilir alanların tamamının kullanıldığı ülkede tarım tamamıyla

Balkan Yarımadası, tarih boyunca birçok medeniyetlerin hâkim olmak noktasında güç sarf ettikleri büyük bir bölgedir.¹⁸ Yarımada en eski zamanlardan beri doğudan batıya doğru göç eden ve Tuna Nehrini aşarak güneye, Akdeniz bölgesine inen pek çok kavmin geçit yolu olmuştur.¹⁹ Bölgede başlangıçtan günümüze kadar yaşayan kültürlerin maddî etkileri ve izleri görülmektedir.²⁰

Güvenilir tarih kaynaklarına göre, Balkan Yarımadası, VI. yüzyıldan başlayarak Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur. Doğudan, Asya içinden, Kuzey Karadeniz step bölgesi yolu ile birbiri ardından gelen atlı göçebe Türk kavimleri, ya burada Dac, Trak ve Slav aslından yerli halkla karışmış, ortadan kaybolmuş (XI. Yüzyılda Oğuz aslından Peçenekler ve Uzlar gibi), ya da askeri egemen sınıf olarak Kuzey-Doğu Balkanlar'da güçlü devletler kurmuşlardır. Bu sonuncular arasında, bir Türk boyu olan Kutrigurların VII. yüzyılda kurmuş oldukları Bulgar Hanlığı özellikle anımsanmalıdır. Bulgarların Dobruca'da bıraktıkları kitabelerde, hükümdar, Han unvanı ile anılmış ve On iki Hayvanlı Türk Takvimi kullanılmıştır. Bulgar Hanları IX.-XI. Yüzyıllarda (1018'e kadar) Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun yerini almıştır. XIII. ve XIV. Yüzyıllarda, yine Bulgaristan'da, Kıpçak/Kuman aslından Slavlaşmış Terteri ve Şişman Hanedanları hâkim olmuştur. Osmanlı Türkleri Balkanlar'a girmeden önce, XII.-XIV. yüzyıllarda Kıpçak/Kumanların bölgede üstün tarihi rolü yeterince vurgulanmamıştır. Özellikle, Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hristiyan dinine geçmiş olan Kıpçak/Kumanlar çeşitli hanedanlar kurmuşlardır. Bunlardan bir grup, XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Dobruca-Varna bölgesinde bir beylik kurmuştur (Merkezi Kalliakra); Dobrotiç ve bir Kuman adı taşıyan kardeşi Çolpan'ın Dobruca beyliği, 1388'de I. Murad'ı metbû²¹ tanımış, 1393'de I. Bayezid bu beyliği Osmanlı ülkesine katmıştır. Özetle, Deli Orman ve Varna'dan Tuna'ya kadar giden bölge daha

makineleşmiştir. Bkz. Yaşar Nabi, *Yollar Boyunca Değişen Dünyamız Balkanlar ve Türklük*, Varlık Yayınları, Ankara, 1973, s. 232-234.

¹⁷ Kuyucuklu, *a.g.e.*, s. 393-394.

¹⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 23.

¹⁹ *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye - Kosova İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 1-11.

²⁰ Hamzaoglu, *a.g.e.*, s. XIV.

²¹ "Kendisine tâbî olunan, uyulan", Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2005.

Balkanlar, Osmanlılardan önce gerçek bir Türk yerleşim alanı olmuştur.²² Hunlar 380 yılından itibaren Avrupa’da ve Balkanlar’da görülmüşlerdir.²³

Moğol devrine ait kaynaklar, Balkan Yarımadası’nda Türklerin geldikleri bölgelerde coğrafi isimlerin Türkleşmiş olduğunu göstermektedir.²⁴ Bulgarların ve Macarların kökeni Büyük Hun İmparatorluğuna dayanmaktadır. Bulgarların tarihte ilk defa Tuna Bulgar Devletini kurdukları tespitler arasındadır.²⁵

Doğu Avrupa ve Balkanlar’da derin izler bırakan Attilâ’nın ölümünden sonra Avrupa Hun İmparatorluğu’nun 454’te yıkılışı, Doğu Avrupa’da bir kuvvet boşluğu oluşturmuş, bu boşluğu ise Bulgar Türkleri doldurmaya çalışmışlardır.²⁶ Bulgar Devleti’ni kuran ve kurdukları devlete kendi isimlerini veren Bulgar Türkleri, IX. yüzyılın sonlarında teşkilatlandıkları Slavlar ile karıştıktan sonra yeni bir Hristiyan Bulgar milleti meydana gelmiştir. Bulgar Türkleri, Slav dilini konuşmalarına karşın, Slavlar da Bulgar Türklerinin teşkilatçılık ve askerlikteki meziyetlerini benimsemiş ve muhafaza etmişlerdir.²⁷

VII. yüzyılda Türk asıllı Bulgar kabileleri hükümdarları Asparuh’un kumandasında Tuna’yı geçerek Batı Karadeniz ile Tuna Nehri arasındaki bölgeye yerleşen Slavları hâkimiyetleri altına almışlardır. Bulgarların Balkanlar’a gelişinden sonra XI ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uz Türkleri Balkanlar’a göç etmişler ve bunların bir kısmı XV. yüzyıla kadar toplu olarak varlıklarını korumuşlardır. O dönemde Kumanelarla ticaret yapan Avrupalılar için 2500 kadar kelimeyi içine alan bir Kumanca lügatin (Codex Cumanicus) hazırlanmış olduğu bilinmektedir. XIII. yüzyıl ortalarında da muhtemelen Moğol istilâsından kaçan Horasan erenlerinden Sarı Saltuk²⁸ ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti

²² Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 9.

²³ Karpas, *a.g.m.*, s. 28.; Balkan Yarımadası’na yerleşmeye başlayan Hun Türkleri, bu yarımadaya çok yüksek bir medeniyet getirmişlerdir. Bu Türk boyundan sonra Yarımada’yı iskân eden Avar, Bulgar, Oğuz, Peçenek, Kuman, Selçuklu ve özellikle Osmanlı Türkleri, yarımadada bulunan bütün kültürleri etkilerine alarak günümüze kadar yaşatmışlardır. Bkz., Hamzaoglu, *a.g.e.*, s. XIV.

²⁴ Zeki Velidi Togan, “Balkan”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997, s. 284.

²⁵ Maranki, *a.g.e.*, s. 55.

²⁶ İsmail Kayabalı, Cemender Arslanoğlu, *Bulgar Türkleri*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1985, s. 15

²⁷ Géza Fehér, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. VII-VIII.

²⁸ Balkanlar’da İslâmiyet’in gelişip yayılmasın da önemli bir şahsiyet olan Sarı Saltuk hakkında detaylı bilgi için Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Balkanlar'a geçerek Dobruca dolaylarında 10.000-20.000 kişilik bir İslâm toplumu oluşturmuşlardır.²⁹

Balkanlar'ın Türkiye ve dünya tarihi açısından önemine değinecek olursak; 1912 Balkan Savaşı'ndan iki yıl sonra Osmanlı, Cihan Harbi'ne katılmış ve Almanya'nın bir diğer müttefiki olan Bulgaristan'ın, 1918'in sonbaharında savaştan çekilmesi üzerine müttefiklere (İngiltere, Fransa, vs.) teslim olmuştur. Dikkatle göz önünde tutulacak nokta, Birinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen olayın yani Avusturya Macaristan Veliahdının Saraybosna'da katledilmesi hadisesinin Balkanlar'da olmuş ve Osmanlı'nın sonunun yine orada Bulgaristan'ın teslimiyle gerçekleşmiş olmasıdır. Osmanlı'nın gerçek anlamda bir devlet haline gelmesi, güçlenmesi ve büyümesinin, 1360-1444'te Balkanlar'ın, 1453'te de İstanbul'un fethi ile gerçekleştiği düşünülürse, Balkanlar'ın Türk ve dünya tarihindeki önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti şeklini alarak yeni bir kimlik ve felsefe ile dünyaya açılması yine Balkanlar'da İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'i gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Makedonya, bu hareketin merkezi olduğu kadar gerek İttihat Terakki'ye gerek Cumhuriyet'e birçok lider kazandırmıştır.³⁰

²⁹ Karpat, *a.g.m.*, s. 28-29.

³⁰ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7.; Yukarda sayılan nedenlerin yanı sıra Osmanlı Devleti için Balkanlar, altı nedenden dolayı son derece önemli bir bölgeydi: Her şeyden önce Osmanlı Devleti, 14. ve 15. yüzyıllarda bir "Balkan İmparatorluğu" olarak doğup gelişmiştir. Bu nedenle de Balkan topraklarının güvenliği ve muhafazası, Osmanlı Devleti'nin güvenliği ve muhafazası demektir. İkincisi; bölgenin tarımsal ve hayvansal ürünleri sarayın, Edirne, İstanbul, Selanik ve Bursa gibi kalabalık kentlerin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamıştır. Örneğin 14. ve 15. yüzyıllar boyunca merkezi kentlerin et ihtiyacı Eflak ve Boğdan prensliklerinden, balık ihtiyacının önemli bir bölümü de Tuna Nehrinden karşılanmıştır. Ayrıca Eflak ve Boğdan'dan bol miktarda tahıl ürünleri ve bal getirtiliyordu. Üçüncüsü; bölgenin zengin kentleri Osmanlı hazinesi için önemli gelir kaynakları idi. Selanik, Saraybosna, Sofya gibi ticaret kentleri devlete büyük oranda ticari gelir sağlıyordu. 1458'de Osmanlı himayesine giren Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti yüklü miktarda haraç veriyordu. Bu Cumhuriyetin yıllık haraç yükümlülüğü ilk başta 1.500 duka altın olarak belirlenmişken zamanla arttırıldı ve 1481'den itibaren yıllık 12.500 duka altın haraç vermeye başlamıştır. Sırbistan ve Doğu Makedonya'dan ise yüklü miktarlarda gümüş, altın, kurşun ve bakır madenleri çekiliyordu. Dördüncüsü; Avrupa'da meydana gelen teknolojik ve entelektüel yenilikler ve siyasal gelişmeler hakkında haberler Osmanlı Devleti'ne Balkanlar üzerinden ulaşıyordu. Örneğin silah yapımı teknolojisi 1390'larda Ragusa üzerinden Balkanlar'a ve Balkanlar üzerinden Osmanlı Devleti'ne girmiştir. Ayrıca Ragusa'lı gemi yapım ustaları Osmanlı tersanelerine çağrılmış ve buralarda Osmanlı donanması için güçlü gemiler yapmışlardır. Yani Balkanlar, Avrupa ile Osmanlı arasında teknoloji, bilgi ve iletişim köprüsü vazifesi görmüştür. Beşincisi; Balkanlar, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde devşirme sisteminin en fazla uygulandığı bölgeydi. Yani burası Osmanlı Devleti'ne çok sayıda asker ve yönetici sağlamaktaydı. Ayrıca bu bölge, 1453'ten itibaren devletin merkezi olan İstanbul'u Avrupa'ya karşı koruyan "ileri karakol" konumuyla stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bkz., Caner Sancaktar, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2011, s. 28-29.

Balkanlar, Türkiye ve İslâm havzası için, sadece barındırdığı Müslüman nüfusla değil, Batı Avrupa ile kurulacak her türden ilişki bağlamında da stratejik öneme sahip bir coğrafyadır. Bugün Balkanlar’da altmış milyon insan yaşamakta ve bu nüfusun beşte birini (on iki milyon) Müslümanlar teşkil etmektedir. Bunun sadece, iki buçuk milyon kadarı Türklerden oluşmaktadır. Bugün artık Viyana’nın batısında ve Avrupa’nın çeşitli bölgelerine dağılmış olarak yaşayan Müslüman nüfusun yirmi milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu da Doğu Avrupa’daki nüfusla yaklaşık otuz beş milyona varan yepyeni bir İslâm Birliği’ne işaret eder ki bu durumda Balkanlar’, Batı Avrupa’da yaşayan Müslüman nüfus ile Türkiye arasında bir köprü, coğrafi ve demografik bir koridor haline gelmektedir.³¹

Her ulusal kültürün başka ulusal kültürlerle belirli bağlantıları ve karşılıklı ilişkileri vardır. Aralarındaki etkileşimse, bütün insanlık tarihi boyunca universal bir süreç olmuştur. Balkanlar’da kültürel etkileşimin derin tarihsel kökenleri vardır. Bunlar, coğrafi bakımdan halkların birbirlerine yakın bulunmalarından ve bir de yüzlerce yıl beraber yaşamış olmalarından ileri gelmektedir. Balkanlarsadece coğrafi bakımdan değil, kendisine özgü kültürü bakımından da ayrılmış bir bölgedir. Sadece halkların kültürleri arasında değil, Hristiyanlık ve İslâmiyet gibi iki büyük uygarlık arasında da “temas” bölgesi olduğu söylenir. Niteliği bakımından daha genel sayılan tarihsel yasa ve kurallarla uygun olguların burada özgün bir biçimde zuhur etmiş olması büyük bir noktaya kadar bundan ileri gelmektedir.³²

Diğer taraftan, dini atmosferin yoğun görüldüğü dönemlerde Anadolu’dan Balkanlar’a gelip yerleşmiş (1263) ilk Müslüman velisi olarak Baba Saltuk’un kişiliği etrafında menkıbeler türemiş ve sonra bu rivayetler, Cem Sultan emriyle, Rumeli Türklerinin büyük destanı, *Saltuknâme* adıyla Ebu’l-Hayr Rumi tarafından toplanmıştır. Bu büyük destanda Sarı Saltuk, Balkanlar’ı İslâmiyet’e ve Türklere açan büyük bir veli-gazi olarak kutlanmaktadır. 1484’te Osmanlı Sultanı II. Bayezid Boğdan seferinde Dobruca’ya geldiğinde, onun kabri üzerinde bir türbe yaptırmış, vakıflar adanmış, böylece Rumeli gazilerinin gönlünü kazanmak istemiştir.³³

Osmanlıların ilk olarak Balkan Yarımadası’na geçmeleri Bizans’ın Rumeli’de Sırp ve Bulgarlar ile mücadelelerinde Osmanlı’dan yardım istemesi münasebetiyle

³¹ Maranki, *a.g.e.*, s. 17.

³² Iordanka Bibina, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Bulgar – Türk Kültür İlişkileri 1944 – 1980”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1996, s. 1127.

³³ İnalçık, *a.g.e.*, s. 10.

olmuştur. 1349 yılında Sırp kralı Stefan Dušan, Selanik'i Bizanslılardan alınca Bizans tahtı üzerinde hak iddia eden ve bu taht mücadelesinde de Osmanlı'dan destek gören Kantakuzenos Orhan Bey'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'yı 20.000 askerle yardıma göndermiş ve Süleyman Paşa Bizans donanmasının da yardımıyla şehri Bizanslılar adına geri almıştır. Orhan Bey'den gördüğü yardımlar sayesinde Bizans tahtına oturan Kantakuzenos'un sık sık Osmanlıların yardımına ihtiyaç duyması, gelecekteki bu tür seferler için Bolayır yakınındaki Çimpe (Çimpi)'yi askeri bir üs olarak Osmanlılara vermesine sebep olmuştur. Buraya yerleşen Süleyman Paşa, bu hayati köprübaşını çeşitli vaat ve baskılara rağmen boşaltmak istememiştir. Biga'da topladığı bir orduyu, Güney Marmara kıyısında Kemer limanından gemilerle karşıya naklederek, Bolayır'ı ele geçirmiştir. Gelibolu Yarımadası'nın en dar geçit yerini bu askerle tutarak, bir taraftan Gelibolu'ya, diğer taraftan da Trakya'ya karşı iki uç kurup muntazam gazâ akınlarına başlamıştır. Bir deprem neticesinde Gelibolu kale duvarlarının ve bu havalideki diğer kalelerin yıkılması üzerine 2 Mart 1354'te Osmanlılar bu şehir ve kasabaları ele geçirmişlerdir ve Gelibolu Yarımadası'nın fethini tamamlamışlardır. Gelibolu'nun ele geçirilmesi Osmanlılar için çok önemli idi. Zira bundan sonraki yıllarda Balkanlar'ın ele geçirilmesi hep buradan başlatılmıştır.³⁴

Osmanlıların hızla ilerlemesini kolaylaştıran faktörler arasında, bu tarihte Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişini durduracak büyük bir devletin olmayışını anımsamak gerekir. Osmanlıların Gelibolu'yu aldıkları sırada Sırp Çarı Stefan Dušan ölmüş (1354), Makedonya'dan Tuna'ya kadar kurduğu imparatorluk küçük devletler ve senyörlükler arasında parçalanmıştı. Keza bu dönemde, Bulgar Çarlığı üç parçaya bölünmüş bulunuyordu. Nihayet Bizans imparatorluğu bir isimden ibaretti. Bu küçük devletler arasında çetin bir rekabet vardı; komşudan bir kaç kasaba almak için her

³⁴ İlhan Şahin, "Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 10, İstanbul, 1992, s. 146.; Osmanlıların elde etmiş olduğu bu toprak kazanımı tarihi açıdan çok önemlidir. Nitekim 1071'de Sultan Alparslan'ın Malazgirt'te kazandığı zaferle başlayan, "Şark Meselesi"nin Batı âlemi için en önemli merhalesi olan Türklerin Avrupa'ya doğru yönelmesi başlamıştır. Bu sebepten Papa 1359'da Pierre Thomas'ı yirmi kadırgalık bir deniz kuvvetiyle İstanbul'a göndermiştir. Bizans donanması ile bu donanma Çanakkale Boğazı'na inmiştir ve Türklerin geçit yeri olan Lâpseki'ye çıkarma yapmıştır. Osmanlılara karşı bu ilk haclı seferi için iki kaynağımız var. Birincisi, sonradan aziz mertebesine yükseltlen Pierre Thomas'ın hayatı hakkında Philippe Mezière'in yazdığı eser; ikincisi Anonim Tevârih-i Âli-i Osman'daki kayıttır. Osmanlı'nın Bizans ve Haçlılara karşı kazanılan bu savaşı, Osmanlıların Avrupa'da kalmalarını kesinleştirmiştir. Bkz., Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 55.

biri dışardan yardımcı ve müttefik arıyordu. Bundan, Macaristan ve Venedik, Balkanlar'da egemenliklerini kurmak için yararlanmaya çalışıyorlardı. Osmanlılara gelince, yerli hanedanlar, bu yeni kuvvetten yararlanmak için yarışa girmiştiler. Osmanlı yardımı, kısa zaman sonra himaye, metbûluk haline dönüşmüştür ve sonunda yerli hanedanın ortadan kaldırılmasıyla ülke Osmanlı egemenliği altına geçmiştir. Örneğin, Karadeniz kıyılarında iki liman, Archialos ve Mesembria üzerinde Bulgar Krallığı ile Bizans arasındaki savaşın uzun zamandır sürüp gidiyordu. Osmanlılar gelince, Bulgar Çarı Osmanlılarla Bizans'a karşı ittifak yapmaktan çekinmemiştir (1366). Bizans da Macaristan'la Bulgaristan'a karşı ittifak yapmıştır. Osmanlılar, daha bu tarihte, Bulgar müttefiki olarak Tuna sahillerinde görünmüştür. Bu başlangıçtan beş yıl sonra Bulgar Çarı Osmanlı Sultanı'nın tabiliğine girmiştir. Böylece, başlangıçta Osmanlılar, Balkan denge politikasında oynadıkları rol sayesinde egemenliklerini genişletmişlerdir, savaş kadar diplomasi de önemli rol oynamıştır. 1371'de Çirmen'de Osmanlıların Makedonya Sırp prenslerine ve Bizans'a karşı kazandıkları zafer, Balkanlar'da Osmanlı üstünlüğünün kesinlikle kurulduğu bir dönüm noktası olmuştur.³⁵

Osmanlı, Balkanlar'da bir taraftan toprak almaya devam ederken diğer taraftan da kendi sistemini oluşturuyordu. Sultan Murad'ın tahta çıkmasından sonra bazı malî ve askerî ihtiyaçlardan dolayı bir teşkilat oluşturmaya karar verilmiştir. Devletin bir hazinesi olması ve onun için vergi toplanmasının zorunlu olduğundan o tarihte kazasker bulunan Çandarlı Kara Halil ile ulemadan Molla Rüstem'in tavsiyeleriyle harpte alınacak her bir esire yüz yirmi beş akçe kıymet takdir olunarak beş esirde bir esir alınması kanun oldu ve buna "Pençik" kanunu denilmiştir. Kumandanların yanına bunları tahsil için kadılar tayin edildiği gibi Gelibolu iskelesine de "Pençikci" ismiyle bir memur oturtulmuştur. Bu bahsi geçen esirlerden "acemi" ve "yeniçeri" ocakları kurulmuştur.³⁶ Bunun yanında yine Balkanlar'da Sultan Murat döneminde kurulan bir diğer önemli teşkilat Voynuk teşkilatıdır ki mensupları Bulgarlardır.³⁷ Osmanlı Devleti tarafından Bulgarlara Voynuk'luğun yanında Doğancılık vazifesi de verilmiştir. Vazifeli olanlar avarız-ı divaniye ve

³⁵ İnalçık, *Türkler ve Balkanlar*, s. 14-15.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 173.

³⁷ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 93.

tekâlif-i örfiye gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.³⁸ Yeniçeri Ocağı'nın Osmanlı tarihindeki yeri ve önemi düşünüldüğü zaman böyle bir kurumun temellerinin de Balkanlar'da atılması bölgenin önemine bir kez daha işaret etmekteydi.

Osmanlı ilerleyişinin Yarımada'nın geleceği açısından en belirleyici sonucu, Osmanlıların Meriç'te elde ettikleri zaferin temin edilmesine karşın, 1389 yılı Haziran ayında gerçekleşen I. Kosova Savaşı efsanevi ve destansı şiirlerde en çok yer alan savaş olmuştur. Osmanlı burada Sırp, Boşnak ve Arnavutlardan oluşan orduyla karşılaşmıştır ve Sultan Murad bu savaşta ölmüştür. Yerine tahta geçen Yıldırım Bayezid, 1393 yılında Tırnova'yı aldıktan sonra 1396 yılında Niğbolu Savaşı'nda üstün bir başarı elde etmiştir ancak bu dönemde cereyan eden 1402 tarihli Ankara savaşı ile beraber Osmanlı'da yaşanan "Fetret Devri" Balkan ilerleyişini önemli derecede sekteye uğratmıştır.³⁹

Ancak 1453'te Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethederek, Doğu Roma İmparatorluğunu yeni bir ruh ve kılıfta yeniden diriltmiştir. İstanbul fatihi, bilinçli olarak bir İslâm sultanı, bir Türk hakanı olduğu kadar Doğu Roma imparatorlarının varisi olduğunu ilan etmiş, sultan ve hakan unvanları yanına Kayser-i Rum unvanını eklemiştir.⁴⁰ İstanbul'un fethi Bulgarların, Osmanlı idaresine karşı tam teslimiyetini de beraberinde getirmiştir.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelere yerleştirdiği Müslüman unsurlar sayesinde sayı itibarıyla Hristiyan nüfustan daha az oldukları halde Müslüman unsurlar, siyasi, toplumsal ve iktisadi güç açısından hâkim konumda olmuşlardır.⁴²

Kanuni Sultan Süleyman dönemine baktığımız zaman ise Fransa Kralı I. François'nin Habsburg hanedanına mensup hasmı V. Karl'a karşı Süleyman'dan yardım istemesi üzerine, Avrupa'da Osmanlı devleti lehine bir bölünme yaşandı. Bu lehte koşullar altında Balkanlar'da bir dizi sefer başlatan Kanuni Sultan Süleyman, 1521 yılında stratejik açıdan önemli bir merkez olan Belgrad'ı almıştır. Bununla birlikte Kanuni Sultan Süleyman'ın en büyük zaferini, Macaristan'daki Mohaç'ta

³⁸ Ahmet Refik, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973-1255)*, İstanbul Devlet Matbaası, 1933, s. 3.

³⁹ Jelavich, a.g.e., s. 33-34.

⁴⁰ Halil İnalcık, "Osmanlı Döneminde Balkan Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 1, Ankara, 2012, s. 2.

⁴¹ R.J. Crampton, *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 7.

⁴² Bu hâkimiyeti kazanmalarının esas temeli "Millet Sistemi" dir. Bu konuda Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara, 2002.

1526'da elde ettiği başarı önemli siyasi değişiklere yol açacaktı. İzleyen yıllarda müteakip savaşların ardından, Erdel'de dâhil olmak üzere Macar topraklarının önemli bir bölümü Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Fakat 1529 yılında gerçekleştirdikleri kuşatmada Osmanlı orduları Viyana'yı almayı başaramadı. Diğer sultanların saltanatları döneminde Balkan Yarımadası'nın kuzey ve güneyinde ilave fetihler gerçekleştirildiyse de batıya doğru ilerleyiş fiilen durdu.⁴³ Osmanlıların on beş bin kadar asker kaybına yol açan bu başarısız muhasara ile Avrupa'daki yayılmanın nihaî sınırına varılmıştır.⁴⁴

Osmanlı Devleti bölgeye bir barış sistemi getirmiştir ki adına Osmanlı Barışı (Pax Ottomana) denilmektedir. Tarihin bir döneminde, Osmanlı Devleti'nin özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'da kendini ortaya koymasıdır. Osmanlı Barışı (Pax Ottomana) tarihteki Roma Barışının (Pax Romana) son modelini, Osmanlı tarihçilerinin hassaten Batılı meslektaşlarının Osmanlı düzenine tabi milletlerin bu idare altındaki uyumunu izah etmek için kullandıkları bir deyimdir. Pax Ottomana'nın en önemli vasfı, Müslümanların yanında Helen-Hristiyan unsura bir öncelik, hatta diğerlerine göre bir üstünlük sağlamasıdır.⁴⁵

Osmanlı'nın batıdaki bu ilerleyişini durduran, aldığı en büyük darbe olan II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasıyla başlayan süreç değerlendirilmesi göstermektedir ki 1683 tarihi Osmanlı asırları içerisinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Viyana kapılarına dayandığı tarihte gücünün zirvesinde olan ve tarih boyunca süregelen doğu-batı çatışmasında, doğu lehine son noktayı koymak üzere olduğuna inanılan Osmanlı Devleti, zirveden kesin bir dönüş yapmıştır. Bu dönüş sadece askeri anlamda Tuna boylarının ve Mora'nın Osmanlıların elinden çıkmasıyla sınırlı kalan bir dönüş olmamıştır. Sadece yüz yıl önce Avrupa'da "ideal devlet yönetimi" için model olarak sunulan ve hayranlıkla izlenen bir Devlet olan Osmanlı, 1683 sonrasında kendisi model aramak durumunda kalacaktır. Bu arayış, başlangıçta Islahat, sonraları reform ve en sonunda da "Batılılaşmak" olarak tarihimizin bundan sonraki akışında temel terminolojiyi oluşturacak, daha da önemlisi esas bakış açımızın temeli haline gelecektir.⁴⁶

⁴³ Jelavich, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁴⁴ Feridun Emecen, "Kanunî Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 10, İstanbul, 1992, s. 325.

⁴⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11-12.

⁴⁶ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş", *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, 2002, s. 761.

1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması ile birlikte Macaristan'ın hemen hemen tümü ve Transilvayna Avusturya İmparatorluğu'nun, Mora, Korinthos, Sainte-Maure adaları, Dalmaçya ile Bosna'nın bazı yerleri Venedik'in ve Ukrayna'nın batısı ile Podolya'nın tamamı Polonyalıların eline geçmiştir. Rusya ise Kırım'da Azak'ı ve Dinyester'e kadarki Ukrayna'yı ele geçirmiştir. Antlaşmanın 13. maddesine göre kiliselerin onarılmasına ve ibadetlerin yerine getirilmesine karşı çıkılmayacak, Avusturya İmparatoru din işleri ve kutsal yerler hakkında Osmanlı Padişahı'ndan taleplerde bulunabilecekti. Ayrıca Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan "Papa'ya bağlı din adamları" üzerinde koruma hakkı elde edilmiştir. Kısacası; Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti Avrupa karşısında savunma pozisyonuna geçmiş ve Balkan coğrafyasındaki hâkimiyeti zayıflamaya başlamıştır. 1715'te Karadağ Rusya'nın koruması altına girmiştir. Aynı yıl Damat Ferit Paşa, 1699'da Karlofça Antlaşması'nda kaybedilmiş olan Mora'yı Venediklilerden geri almış ve burada Osmanlı hâkimiyeti tekrar tesis edilmiştir. Venedik, 21 Temmuz 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'nda Mora'dan resmen vazgeçmiştir. Fakat aynı antlaşma Kuzey Sırbistan, Belgrad, Banat ve Batı Eflak (Küçük Eflak-Oltenia) topraklarını Avusturya'ya bırakmıştır. Yaklaşık yirmi yıl sonra 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması Kuzey Sırbistan, Belgrad ve Oltenia'yı Osmanlılara geri vermiştir. 1768-1774 yıllarında Rusya ile yapılan savaşlar Osmanlı Devleti için tam bir bozgun olmuştur.⁴⁷ Savaşın sonunda 17 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Muahadesi'nin şartları Osmanlı için çok ağır olmuştur.⁴⁸ Tanzimat (1839) ve bilhassa Islahat Fermanı (1856) ile Hristiyan halka tanınan imtiyazlar Batı himayesinde kuvvetlenmelerine yol açmış, ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlardan faydalanan tüccar ve aydın sınıfları da milliyetçi akımlara öncü olmuşlardır.⁴⁹

Bu gelişmelerin yanında, o dönem vuku bulan bir diğer olayda, Kafkasların Rus topraklarına katılmasıyla buradan on binlerce Çerkez, Tatar, Dağıstanlı vs. Türk-Müslüman grupların vatanlarından kovulup Bulgaristan'a iskân edilmesiyle bölgedeki Türk nüfusunun artması olmuştur. Özellikle Kırım Harbinden sonra bu artış daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti Nusret Bey'i

⁴⁷ Sancaktar, *a.g.m.*, s. 31.

⁴⁸ Mücteba İlgürel, "I. Abdulhamid", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 11, İstanbul, 1992, s. 166.

⁴⁹ Karpat, "Balkanlar", s. 30.

1861 senesinde Kırımlı Türklerin Bulgaristan’a iskânı ile vazifelendirmiş ve bunların yerleştirilmelerini ve gerekli maddi şartların oluşturulmasını emir buyurmuştur. Gösterilen yardımlar sayesinde 1860-1861 yıllarında Rus hükümeti tarafından Kafkaslar ve Kırım’dan kovulan on binlerce Çerkez ve Tatar kolonisi bugünkü Bulgaristan’ın çeşitli yörelerine iskân edilmişlerdir.⁵⁰ Bu artışın en son devam edeceği tarih 1878 olacaktır. Bulgaristan müstakil olduktan sonra genel nüfusun içindeki Türk nüfus sayısı günden güne gözle görülür bir şekilde düşmüştür.⁵¹

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin temel sorunlarından birisi de çeşitli dinamiklerin etkisi sonucunda ortaya çıkan millet sisteminin çözülmesi ve buna bağlı olarak artan siyasi bilinçlenme ve milliyetçilik hareketleri olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında ivme kazanan milliyetçilik hareketleri, bir taraftan Osmanlı egemenliği altında yaşayan farklı unsurların ulus-devlet olma sürecine girdiklerini gösterirken, diğer taraftan da “Pax Ottomana”nın sonlarına gelindiğini haber veriyordu. “Pax Ottomana” vurgusu ve özellikle Türk tarihçiliğinde sıkça rastlanan algılamalara göre Balkan milliyetçiliğinde Büyük Güçler’in emperyalist politikaları başat etken olarak görülür.⁵²

Özellikle Bulgar Kilisesi, Rum Kilisesinin egemenliği altında, hem faaliyetlerini yürütmüş hem de bu egemenliğe karşı mücadele de etmiştir. Bu mücadelenin başlangıç tarihi 1843’tür.⁵³ Bulgar Kilisesinin bağlı bulunduğu ve sınırsız yetkilere sahip İstanbul Patrikliğinin Helenleştirme çabaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe yoğunlaşmıştır. Rum dini liderleri Bulgar öğretmenlere rahat vermiyordu ve Bulgar kitaplarının yayılmasını önlemeye çalışarak, Bulgar aydınlanma hareketini daha filiz halindeyken boğmaya

⁵⁰ Ali Eminov, “Turks and Tatars In Bulgaria and The Balkans”, *Nationalites Papers The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 28, 2000, s. 132; Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan’da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s. 33.

⁵¹ James W. Warhola, Orlina Boteva, “The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria”, *Nationalites Papers The Journal of Nationalism And Ethnicity*, 31:3, 2003, s. 256; Marin Costantin, “The Ethno-Cultural Belongingness of Kalderash, Rudars, Tatars, and Turks In Romania and Bulgaria (1990-2012)”, *Journal of Sociologie Românească*, Romania, 2014, s. 21; Derya Aktaş, *Bulgaristan Türkiye Raporu*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015, s. 8. Bulgaristan’daki Türk nüfusu bu tarihten itibaren günden güne düşüş göstermesine rağmen Bulgaristan’da hala bir milyon kadar Türk nüfusu yaşamaktadır. Mehmet Saray, “Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye Açısından Stratejik Önemi”, *Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü 650. Yıl Dönemi Sempozyumu*, 31 Mayıs-9 Haziran 2002, İstanbul, 2002, s. 189; Aktaş, *a.g.e.*, s. 8.

⁵² Fahri Yetim, “Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2011, s. 291.

⁵³ Leman Ergenç, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 35-36.

uğraşmışlardır. Bu bakımdan Bulgarların aşağı yukarı yarım yüzyıl süren kiliseye bağımsızlık kazandırma mücadeleleri, bir anlamda kendilerini bir ulus olarak kabul ettirme mücadelesi olmuştur. Teokratik ilkeler üzerine kurulmuş olan Osmanlı Devleti içinde bağımsız bir kilise kurma hakkının kabul edilmesi aynı zamanda söz konusu ulusun ulusal özerkliğinin de kabul edilmesi anlamına geliyordu.⁵⁴

1871’de Bulgarlar, Rumlardan bağımsız bir kilise için verdikleri mücadeleyi kazanarak Fener Rum Kilisesinin otoritesinden kurtulmuşlardır.⁵⁵ Bulgarlar bu tarihten sonra siyasi bağımsızlık için çalışacaklardı. 1875’lere gelindiğinde Osmanlı Avrupası, büyük bir bunalım içerisine girmiş bulunuyordu. Bu tarihte Milliyetçilik cereyanı ile Hersek’te başlayan isyan kısa zamanda gelişerek diğer Balkan toplumlarına da sıçramış ve büyük bir sorun doğmuştur. Esasında bunalımın en önemli sebeplerinden biri de “Panslavizm” hareketi olmuştur. Bütün Slav toplumlarını bir birlik altında toplamak amacını güden Panslavizm, düşünce olarak XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Amacı Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nu yıkmak, bunların yerine Rusya’nın himayesinde bir Slav devleti kurmaktır. İlk adım olarak da bu topluluklara özerklik verilmesini istemeye başlamıştır.⁵⁶

Ruslar, Bulgarlarla olan din, dil ve ırk yakınlığından faydalanarak subay, papaz, tüccar ve daha başka kışkırtıcı ajanları vasıtasıyla Bulgarlar arasında Osmanlı Devleti’ne karşı yoğun bir propaganda yapmışlardır. Bundan başka fiilen desteklemek suretiyle Bulgar halkında Osmanlı’ya karşı isyan ruhunun uyanmasına katkı sağlamışlardır.⁵⁷ Rusya’nın Balkan coğrafyasında yaşayanlar üzerinde bu kadar rol oynayabilmesinin asıl sebebi, Balkanlar’ın etnik açıdan dünyada görülmeyecek

⁵⁴ Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979, s. 66.

⁵⁵ Bayram Kodaman, “1876 – 1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 12, İstanbul, 1992, s. 33.

⁵⁶ Ali İhsan Gencer, “Tanzimat Fermanı (1839)’dan 1876’ya kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. 11, İstanbul, 1992, s. 513.

⁵⁷ Hüday Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850 – 1875)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 77. Bulgarlar’ da milliyetçilik cereyanının oluşmasında Rusların yan sıra İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin de çok önemli rolü olmuştur. İngiliz ajanı B. Parker 1840 yılında Bulgaristan’ı gezdikten sonra buranın misyonerlik faaliyetleri için uygun bir yer olduğunu bildiren raporu İngiltere’ye yollamıştır. Bu bilgi Amerika’ya da ulaşmıştır. ve “Missionary Herald” isimli yayın organlarında da yayınlanmıştır. Ömer Turan, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s. 1099.

derecede girift bir etnik mozaïge sahip olmasıdır. Birçok din ve ırk bir arada yaşamaktadır. Balkanlar tanımlanırken bir antropoloji müzesine benzetilmektedir.⁵⁸

Ruslar Kırım Savaşı'nda almış oldukları yenilginin öcünü elbette isteyeceklerdi. Fakat her şeye rağmen Türk askerinin gücünü ve imkânını yakından bilen Rusya, daha bir zaman politik manevralarla vakit kazanıp iyice hazırlanmak istiyordu, Lâkin yeni açılan Osmanlı Meb'usan Meclisi ve bilhassa devlet adamlarının yanlış siyasetleri, pusuda homurdanarak bekleyen tehlikeyi, vaktinden evvel memleketin üstüne çekmiştir. Esasen Türklerin Bulgar isyanını bastırması, Sırp ordusunu Deligrat ve Aleksinaç'ta ezmesi Karadağ'ı hizaya getirmiş olması, Rusya'yı çileden çıkartmıştır ve bunun üzerine 1875 ilkbaharında Bosna-Hersek'te 1876'da ise Bulgaristan'da yeni bir isyan tertiplemiştir. Fakat bir adım daha ileri giderek Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan'a vaad etmek suretiyle Avusturya-Macaristan'ında ittifakını kazanmıştır. Savaşa engel olmak için Londra'da toplanan konferans neticesiz kalmış ve nihayet Rusya'nın 1877'de Romanya Prensi Charles ile anlaşarak bu memlekete istiklâl vermesi, yirmi bin kişilik Romen ordusunu kendi kuvvetlerine katması, Türkler için ağır bir sürpriz olmuştur.⁵⁹

Müttefik Kuvvetler ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ağır bir mücadelenin sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ağır bir savaş tazminatı ödemesi, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya bağımsızlık verilmesi, Bulgaristan ve Bosna-Hersek'e muhtar bir yönetim verilmesi,⁶⁰ Balkanlar'da yaşayan gayrimüslim halka yönelik ıslahat yapılması gibi, Osmanlı Devleti'ne siyasi, askeri, sosyal ve iktisadi bakımdan ağır yükler taşıyan, Ayastefanos (Yeşilköy)⁶¹ Antlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda bu savaştan sonra Osmanlı'nın ödemek zorunda olduğu ağır harp tazminatı devlet için önemli maddi külfet olurken antlaşmanın ağır hükümlerinden kurtulmak için İngiltere'nin yardımını sağlamak amacı ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye bırakılmıştır. Bu arada Meclis-i Meb'usan'da da bu mağlubiyetin sebepleri üzerine tartışmalar şiddetlenince II. Abdulhamid meclisi kapatmıştır.⁶²

⁵⁸ Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁹ Sâmîha Ayverdi, *Türk – Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2004, s. 301.

⁶⁰ Todorov, *a.g.e.*, s. 80.

⁶¹ Ayastefanos Antlaşması Bulgaristan için önemli bir dönüm noktası olması hasebi ile antlaşmanın imzalandığı günün tarihi Bulgaristan'da Milli Kurtuluş Bayramı olarak kabul edilmiş ve her sene yıldönümünde kutlamalar yapılmıştır. Konu ile alakalı olarak. Bkz. BCA 030-010-241-627- 4.

⁶² Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, İstanbul, 1992, s. 499.

Rusya, Ayatefanos Antlaşması'nın sonunda Bulgaristan'ın kendisine bağlı itaatkâr bir Balkan devleti olmasını bekliyordu. Ancak bunun tam aksi olacak Birinci Dünya Savaşında Rusya'nın karşısında rakip olan tek devlet Bulgaristan olacaktı.⁶³

Bu antlaşmanın şartlarından biri de “*Bulgaristan Osmanlı devletine vergi bağı ile bağlı milli, askeri olan muhtar bir prenslik şekline gelecektir. Bulgar prensi halk tarafından seçilecek, büyük devletlerin rızasıyla Osmanlı'nın onayıyla işe başlayacaktır. Prens seçiminden önce, Rus komiserinin nezareti ve Osmanlı komiserinin katılımıyla ülkenin idari tarzını tespit edecektir. Bulgaristan'da Türk askeri bulunmayacak, milli kuvvetlerin kurulmasına kadar iki yıl boyunca Rus ordusu asayişini sağlayacak ve prensin verdiği görevleri yerine getirecektir.*”⁶⁴ Bu antlaşma ile Bulgarlar bir anlamda “Büyük Bulgaristan” rüyalarının gerçekleştiğini görmüşlerdir.⁶⁵

Makedonya ve Trakya hariç olmak üzere tamamı Osmanlı idaresinden çıkmış olan Balkanlar⁶⁶ bu süreçten sonra artık bütün dünyada etkili olan “Milliyetçilik” akımının cereyanıyla önemli değişikliklere uğramıştır. Balkan Yarımadası'nın 1804 ile 1887 yılları arasındaki dönemi, ulusal isyanlar ve yeni yönetimlerin kurulması konuları etrafında geçer. Bu yıllarda bağımsız Yunanistan, Sırbistan ve Romanya ile beraber özerk bir Bulgaristan kurulmuştur. Arnavutluk'ta bir ulusal hareketin yükseldiğini görmekteyiz. İlk devrimler Belgrad Paşalığı, Tuna eyaletleri ile Mora Yarımadası ve Rumeli olmak üzere yüzyılın ilk otuz yılı boyunca üç ayrı bölgede görülmüştür.⁶⁷

Berlin Antlaşması 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu ortaya çıkmış bir metindir. Ancak burada durum Kırım Savaşı'ndan farklıydı. Daha önceki Osmanlı-Rus savaşında İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlar ve müttefiklerin üstünlüğü ile savaşa son vermişlerdi. 1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapıp onu bir Avrupa ülkesi saymıştı. Berlin Antlaşması'nda da İngiltere ve Fransa baş aktörler idi. Ancak bu defa durum diğeri gibi değildi. Zira Berlin Antlaşması, 1877-1878

⁶³ Burcu Kalaycı, *Change and Continuity In The Foreign Policy of Bulgaria: A Case Study In Bulgaria's Relations With Russia (1878-1915)*, Bilken Univesity Department of International Relations Master's Thesis, Ankara, 2005, s. 101.

⁶⁴ Maranki, *a.g.e.*, s. 67

⁶⁵ Mahir Aydın, “Bulgaristan Komiserliği”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. XVII, Ankara, 1997, s. 71.

⁶⁶ Karpas, “Balkanlar”, s. 30.

⁶⁷ Jelavich, *a.g.e.*, s. 95.

Osmanlı-Rus Savaşı'na son veren ve Rus isteklerini gerçekleştiren 29 maddelik Ayastefanos Antlaşması'nın yerine kaim olmuştur.⁶⁸

Nitekim bu antlaşma ile Büyük Bulgaristan, küçültülerek Sofya başkent olmak üzere muhtar bir Bulgaristan Prensliği teşkil edilmiştir. Bu prenslik iç işlerinde serbest, dış işlerinde Babîâli'ye bağlı olacak ve vergi verecektir. Doğu Rumeli, özel statülü muhtar bir eyalet haline getirilecekti Hristiyan bir vali tarafından idare olunup içişlerinde serbest, siyasî ve askerî bakımdan Babîâli'ye bağlı bulunacaktı. Bosna-Hersek, muhtar bir bölge haline getirildi ve geçici olarak Avusturya-Macaristan idaresine terk edilmiştir. Fakat bu topraklarda Osmanlı hâkimiyeti devam etmiştir. Romanya, Sırbistan ve Karadağ, bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Ayrıca Karadağ Antivar limanını alarak Adriyatik Denizi'ne çıkmıştır. Sırbistan, Niş'i Romanya Dobruca'yı alacaktır. Yunanistan, Girit, Teselya ve Epir'i istemiş olmasına rağmen yalnız Teselya'yı elde edecekti. Kars, Ardahan ve Batum Ruslar'a bırakılıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti Rusya'ya tazminat ödeyecekti. Ermeniler lehine Doğu Anadolu Bölgesinde ıslahat yapılacağına dair bir hüküm (61. Madde) eklenerek "Ermeni Meselesi"ni ortaya çıkartmışlardır. Bu tamamen İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik yeni politikası gereği Ermenileri kendi tarafına çekmek için konulmuş bir madde idi. Kaybedilen topraklar yönüyle 93 Harbi, "Şark Meselesi" nin yani Türkleri Balkanlar'dan atma meselesinin ikinci büyük safhasını veya dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bununla beraber, Berlin Antlaşması Türkler'i Balkanlar'dan tamamen atmamış, Şark Meselesi'nin üçüncü dönüm noktası olan Balkan Savaşları sonuna (1913) kadar, onların bu bölgede kalmasını sağlamıştır. 93 Harbi ile Berlin Antlaşması'nın büyük devletler açısından önemi, Avusturya bu buhrandan en karlı çıkan devletlerden biri olmuştur.⁶⁹

Berlin Antlaşması'nın bir diğer önemli tarafı dördüncü maddesi ile Bulgar anayasası hazırlanırken Bulgaristan'daki Türklerin hak ve çıkarlarının gözetileceği vurgulanmıştır. Beşinci madde Bulgaristan'da din ve mezhep ayrımı gözetilmemesi ve azınlıkların hangi din ve mezhepten olursa olsunlar Bulgar çoğunluğun sahip olduğu bütün medeni ve siyasal haklardan yararlanmalarını garanti altına almıştır. 12. madde ile de Bulgaristan'da yaşayan Türklerin mallarının mülkiyetini, göç etmiş olsalar bile koruyabileceklerini ve bunlara Bulgar makamlarınca el

⁶⁸ Fahri Maden, "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", *History Studies International Journal of History*, s. 5, 2013, s. 268.

⁶⁹ Kodaman, *a.g.m.*, s. 150.

konulamayacağını belirtilmiştir. Böylece çok taraflı bir antlaşma ile Bulgaristan'daki Türklerin hakları, mal ve can güvenlikleri din ve ibadet özgürlükleri güvence altına alınmıştır.⁷⁰

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, sadece Balkanlar'daki Osmanlı varlığının büyük bir bölümüne son vermesi açısından değil aynı zamanda yüzyıllardır bölgede bir arada yaşayan dinî ve etnik gruplar üzerindeki uzun vadeli sonuçları nedeniyle adeta bir dönüm noktası olmuştur. Antlaşmada her ne kadar bölgede yaşayan tüm dinî grupların kendi iç yapılarına karışılmayacağı ve dinî liderleri ile ilişkilerini koruyacaklarına dair teminat verilmişse de durum bunun tersi olmuştur. Söz konusu Müslümanlar olunca da verilen teminat tam işlevsiz hale gelmiştir.⁷¹

Balkan meselesi, Balkan devletinin sınırlarını aşan uluslararası bir mahiyet taşımaktaydı. Kendisini Slavların hamisi gören ve Balkanlar'ı kendi kontrolü altına almaya çalışan bir Rusya, Balkan Yarımadası'nın batı bölgesini egemenliği altına almayı amaçlayan bir Avusturya-Macaristan, Adriyatik'in doğu kıyısını kontrolü altına almayı düşünen bir İtalya, Osmanlı Rumeli'si için ciddi birer tehdit oluşturmaktaydılar. İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz hâkimiyetlerini zedeleyecek her türlü girişimi yakından takip ettikleri süreçte, Almanya ise hem Osmanlı Devleti ile 1878 Berlin Antlaşması vasıtasıyla kurmuş olduğu yakın münasebet hem de Avusturya-Macaristan ile olan yakınlığı dolayısıyla Balkan coğrafyasına ayrı bir önem vermekteydi.⁷²

Tanzimat'la birlikte gayrimüslim unsurlar; özgürlük, eşitlik, milliyet, adalet vb. modern değerler ve kavramların yanı sıra kendilerini emperyalist çıkarları doğrultusunda destekleyen büyük güçlerin de etkisiyle siyasî yönden bilinçlenerek 19. yüzyılda ayrılıkçı hareketlere girişmiştir.⁷³ Berlin Antlaşması'yla ortaya Balkan devletçiklerinin her biri, Avrupa'nın desteğiyle bu mirastan daha fazla pay kapmak istiyordu. Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması'yla muhtariyet kazanmasının yanı sıra Doğu Rumeli ve Makedonya'yı da içine alan büyük topraklara sahip oldu. Berlin Antlaşma'sına göre ise yine muhtariyet elde etmiştir. Bunun yanında iç işlerinde de

⁷⁰ Maranki, *a.g.e.*, s. 69.

⁷¹ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat – i İslâmiyelerin Teşekkülü", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 33, Ankara, 2013, s. 88.

⁷² Erdem Karaca, "Osmanlı'ya Büyük Tuzak: Batıda Rumeli, Vilayet – i Şarkiye", *100.yılında Balkan Harbi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2015, s. 162-163.

⁷³ *Balkan Savaşlarının 100. Yıl dönümünde Balkan Tecrübeleri*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012, s. 5.

prensliğin devamını savunanlar ile demokratlar arasındaki mücadeleleri yaşamıştır.⁷⁴ Fakat Makedonya ve Doğu Rumeli tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti. Bu tarihten itibaren Bulgaristan'ın tek amacı bu toprakları ele geçirerek "Büyük Bulgaristan" ı yeniden kurmaktır. Hayal ettikleri sınırlara ulaşamadılar belki; ama II. Meşrutiyet onlara çok iyi bir fırsat verecekti 5 Ekim 1908 yılında bağımsızlıklarını ilân edip Osmanlıdan ayrılacaklardı.⁷⁵ Bulgaristan Bu tarihten sonrada Osmanlı Devleti aleyhine genişleme sürecine girmiştir.⁷⁶ Ancak Bulgaristan'ın bağımsızlığı elde etme ve genişleme politikası Osmanlı Devleti için doğrudan bir tehditti.⁷⁷

Sırbistan'ın hedefi Balkanlar ve civarında yaşayan bütün Slavları tek bayrak altına toplayıp "Büyük Sırbistan" ı kurmaktır. Yunanistan, "Megalo İdea'yı gerçekleştirmek için her yola başvuruyordu. Ayrıca Selanik'i ele geçirip, Bulgaristan'ın Ege'ye inmesini engellemek peşindeydi. Ancak Slav tehlikesi Yunanistan'ı tehdit ediyordu. Karadağ bir taraftan topraklarında gözü olan Sırbistan'a karşı Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a yanaşırken, diğer taraftan Arnavutluk üzerinde yayılmayı düşünüyordu.⁷⁸

Bu sırada Osmanlı Devleti en buhranlı günlerini yaşıyordu. 1911'in Eylül ayında başlamış olan Trablusgarp Savaşı devam ediyordu.⁷⁹ İtalyanlar On iki Ada'yı işgal ettikten sonra Çanakkale'ye dayanmışlar ve İstanbul'u tehdit etmeye başlamışlardı. 1910'da çıkan Arnavutluk isyanı yabancı güçlerin tahrikiyle yeniden alevlenmişti. Arnavutluk isyanının bastırılması sırasında ordu içindeki muhalif subaylar "Halâskârân-Halâskâr Zâbitân" adıyla siyasi bir grup kurarak dağlara çıkmışlardır. Bu gurubun İstanbul'daki mensuplarının baskıları sonunda Said Paşa kabinesi İstifa etmiştir. Böylece İttihat ve Terakki yönetimi sona ermiş oldu. 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın kurduğu, "Büyük Kabine" adı

⁷⁴ Duncan M. Perry, *Stefan Stambolov And The Emergence of Modern Bulgaria 1870-1895*, Duke University Press, London, 1993, s. XV.

⁷⁵ Kodaman, *a.g.m.*, s. 47.

⁷⁶ Ayşe Eryaman, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Bulgar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 117

⁷⁷ Hasan Ünal, "Ottoman Policy During The Bulgarian Independence Crisis, 1908-9: Ottoman Empire and Bulgaria at The Outset of The Young Turk Revolution", *Middle Eastern Studies*, V. 34:4, 1998, s. 166.

⁷⁸ Kodaman, *ag.m.*, s. 164.

⁷⁹ Erdem Karaca, *Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Şarki Anadolu Meselesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 36.

verilen yeni hükümet de Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti aleyhine birleştiklerini fark etmemiştir.⁸⁰

1912 yılında Osmanlı Devleti, liderliğini Bulgaristan'ın yaptığı Balkan devletlerinin aralarında oluşturdukları ittifakla (Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan - Karadağ) bir oldubitti karşısında kendisini savaşın içinde bulmuştur.⁸¹ Balkan devletleri üzerinde “ağabey” rolünü üstlenmiş olan Rusya, önce Bulgaristan ile Sırbistan'ı birbirine yakınlaştırmıştır. 13 Mart 1912 tarihinde ittifak antlaşması imzalandı. Bu ittifaka Osmanlı Devleti'yle Girit yüzünden geçinemeyen ve Balkanlar'daki paylaşımdan geri kalmak istemeyen Yunanistan da katılmıştır. Bulgar-Yunan ittifakı 29 Mayıs 1912'de imzalandı. 6 Ekim 1912'de de imzalan Sırbistan-Karadağ ittifakı ile dört küçük Balkan devletinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifakı tamamlanmış oldu. Hükümet Balkanlar'daki ittifak haberlerini ciddiye almıyor, değerlendiremiyor ve böylece herhangi bir savaşa ihtimal bile vermiyordu bununla da kalmayıp, iyi eğitilmiş tecrübeli askerlerini terhis ediyordu.⁸²

8 Ekim 1912 günü Karadağ'ın savaş ilan etmesiyle başlayan Birinci Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913 tarihine kadar tam 7 ay 23 gün sürmüştür.⁸³ Diğer müttefikler de 13 Ekim 1913'te ortak bir nota vererek Rumeli'nin milliyet esasına göre muhtar idarelere ayrılmasını istediler. Osmanlı buna cevap vermediği gibi sınırlarına tecavüz eden Sırbistan ve Bulgaristan elçilerinin pasaportlarını ellerine verdi. Ertesi gün bu iki devlette Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Arkasından Yunanistan'da bir nota vererek onlara katıldı. Balkan Savaşı, doğu ve batı olmak üzere iki cephede cereyan etmişti. Doğu cephesinde Bulgarlar'la, batı cephesinde ise bütün müttefiklerle savaşıldı. Ayrıca denizde de Yunan donanmasıyla savaşıldı. Savaş sırasında ordu içindeki siyasi görüş ayrılıkları yenilgide büyük rol oynadı. Osmanlı şark ordusu 23 Ekim 1912'de kendisinden üç kat fazla olan Bulgar ordusuna yenilerek Çatalca'ya kadar çekildi. Garp ordusu 23-24 Ekim 1912'de Komanova'da Sırp'lar'a yenildiği gibi Tahsin Paşa da 35.000 kişilik ordusu ile Selanik'te Yunanlılar'a teslim oldu. Bu başarısızlıklardan dolayı 29 Ekim 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi İstifa

⁸⁰ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.5, İstanbul, 1992, s. 25-27.

⁸¹ Filiz Çolak, “Trablugarb ve Balkan Savaş'larının Osmanlı Devleti'nin Ticaret-i Hariciyesi Üzerindeki Etkileri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/5, Ankara, 2013, s. 1.

⁸² Kodaman, *a.g.m.*, s. 165.

⁸³ Zeynep İskefiyeli, “Bir Amerikan Misyonerinin Balkan Savaşı Analizi”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, S. 12, Ankara, 2013, s. 147.

etti. Yeni kurulan Kâmil Paşa hükümeti büyük devletlerden ateşkes için aracı olmalarını istedi. Teklifi kabul ettikleri Londra sefiri Tevfik Paşa aracılığı ile bildirildi. Bir ay sonra 31 Mart 1913'te İstanbul'daki büyükelçiler Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa'ya verdikleri dört maddelik bir ortak nota ile antlaşma esaslarını tebliğ etmişlerdir. Notanın Türk Hükümeti tarafından kabul edilmesi üzerine başlayan Londra konferansı, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında imzalanan bir antlaşma ile sona erdi. Midye-Enez hattı Osmanlı Bulgar sınırı olarak kabul edildi. Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan'a,⁸⁴ Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a, Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan'a Silistre de Romanya'ya bırakıldı.⁸⁵ Balkan Harbi'nde büyük bir yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, Meriç nehrinin batısındaki bütün Rumeli'yi ve Ege adalarını kaybetti. Bu durum memleketi maddî ve manevî açıdan büyük kayıplara uğratarak, devletin geleceğini de olumsuz yönde etkiledi. Nihayet, bu harp, sadece savaşan devletleri değil, büyük devletleri de yakından ilgilendirmiştir.⁸⁶

Londra Antlaşması'ndan en zararlı çıkan devlet kuşkusuz Osmanlı Devleti idi. Balkan İttifakı, savaşın başında koyduğu hedeflerin tümüne ulaşmıştır. Ne var ki Balkan İttifakı'nı oluşturan devletlerin her biri, diğerinin daha çok kazanç sağladığına inanmıştır. Bu nedenle Balkanlar'da tesis edilen barış çok kısa sürmüştür. Rusya'nın zorlamasıyla kurulan bu ittifak daha savaşın başında çatlamaya başlamış ve devletler kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşamaya başlamışlardır.⁸⁷

Balkanlar'da Bulgaristan'ın başını çektiği kargaşa ortamı gitgide savaşa doğru ilerlerken Bulgaristan'ın politikalarından rahatsız olan diğer Balkan ülkeleri de kendi aralarında açıktan ittifak yapmaya başlamışlardır. Bulgaristan'ın uzlaşmaz tavrı nedeniyle birbirine yakınlaşan Sırbistan ve Yunanistan arasında son derece gizli

⁸⁴ Bulgaristan Edirne'yi o dönem ele geçirdiği tarihi sürekli olarak yeni yetişen nesle anlatarak, bir Türkiye düşmanlığı tesis etmiştir. Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgal edilmesinin 26 Mart 1933 günü Edirne halkı tarafından gösteriler yapılmıştır. Bulgaristan basını bu gösterilere Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı düşmanca bir tavrı olarak yazmıştır. Bu konuda Bkz. BCA 030-010-242-633-14. ; BCA 030-010-241-628-29.

⁸⁵ Küçük, a.g.e., s. 24.

⁸⁶ Metin Ayışığı, "Balkan Savaşı Öncesi Hazırlanan Seferberlik Planları Meselesi", *Balkan Savaşları Paneli (03 – 04 Mayıs 2011)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2011, s. 67.

⁸⁷ Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 115.

tutulan bir takım görüşmeler neticesinde 5 Mayıs 1913'te gizli bir siyasi antlaşma ve 14 Mayıs 1913 tarihinde de askeri antlaşma imzalanmıştır.⁸⁸

Yunanistan kurulan bu ittifaka Osmanlı Devleti'nin de katılmasını arzulamış ve Bab-ı âli'ye bu ittifaka dâhil olması durumunda Edirne, Doğu Rumeli ve Ege adalarından birkaçını teklif etmiştir. Ancak Osmanlı yönetimi karışık ortamdaki Balkanlar'da herhangi bir ittifaka dâhil olmak istememiştir. İkinci Balkan Savaşı'nın çıkması Osmanlı Devleti için önemli bir fırsat doğurmuştur. Öyle ki Birinci Balkan Savaşı'nın nihayetinde Avrupa'da hemen hiç toprağı kalmayan Osmanlı Devleti için bu savaş ile birlikte Doğu Trakya'da bir ilerleme şansı doğmuştur. Ancak kaybedilen yerlerin bir kısmı geri alınmak istenirken daha büyük bir felaketle de karşı karşıya kalabilme riski de mevcuttur. Bunun yanı sıra büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin bu emellerine karşı ne gibi bir tutum takınacağı da başka bir faktör olarak yer almaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti, İkinci Balkan Savaşı başında bir süre sessiz kalmıştır. 20 Temmuz 1913 günü Edirne'ye giriş yapmış ve bu eski Osmanlı başkentinde Türk hâkimiyeti yeniden tesis edilmiştir. Bulgaristan'ın büyük bir hızla başlattığı İkinci Balkan Savaşı kendileri için tam bir hezimet ile sona ermiştir. Yunan, Sırp ve Romen orduları karşısında tutunamayan Bulgaristan, aynı zamanda Birinci Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nden aldığı yerleri de kaybetmiştir. Netice itibarıyla Balkan devletleri arasındaki savaşı sona erdiren 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁹ İkinci Balkan Savaşı'nın sonunda Bulgar nüfusunun büyük bir bölümü yabancı hegemonyası altına girdi.⁹⁰ Böylece, Trakya'nın küçük bir kısmı ve İstanbul hariç, yarımadadaki Osmanlı hâkimiyeti son buldu.⁹¹

Ancak ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmeler bize gösterecektir ki Bulgaristan, her ne kadar sınırları belli bağımsız bir devlet olsa da “Büyük Bulgaristan” hayalinden vazgeçmeyecektir. Bu amaçla da İttifak Devletleri tarafında Birinci Dünya Savaşı'na girecektir. Bulgaristan'ın bir diğer önemli özelliği, Osmanlı Devleti

⁸⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Kısım III, Ankara, 1991, s. 236.

⁸⁹ Hayta, *a.g.e.*, s. 121-126.

⁹⁰ Todorov, *a.g.e.*, s. 95.

⁹¹ Jelavich, *a.g.e.*, s. 104.; 1354 yılında Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Türkler beş buçuk asır bu topraklarda hüküm sürerek kendilerine yurt edindiler. Fakat bütün Avrupa'ya karşı mücadele verme durumunda olan Osmanlılar'ın Rumeli'de kalmaları güçlü olmalarına bağlı idi. Eski gücünü yitiren Osmanlı Devleti, XVII. Yüzyılın sonuna imzalamak zorunda kaldığı Karlofça Antlaşması'yla geri çekilmeye başlamıştır. Türker'in Balkanlar'ı terk etmeleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile hızlanmış Balkan Savaşları ile sonuçlanmıştır. Bkz., Kodaman, *a.g.m.*, s. 170.

döneminden kalma büyük bir Türk azınlığa sahip olmasıdır. Bu kitle, asla küçümsenmeyecek, ihmal edilemeyecek ve vazgeçilemeyecek bir Türk varlığıdır.⁹²

Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na girme sürecinde Osmanlı Devleti aktif bir rol oynadı. Bulgar Kralı Ferdinand, Ali Fethi Bey'i davet ederek savaşa Osmanlı Devleti'nin yanında katılma kararını bildirdi. Bu karar üzerine Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat'ın göndermiş olduğu nişanı Ali Fethi Bey törenle Ferdinand'a sundu. Söz konusu antlaşma metni Sofya'da Türk elçisi Ali Fethi Bey, Bulgar Başbakanı Radoslavof ve Kral Ferdinand arasında imzalandı. Yukarıda da bahsedildiği üzere aynı gün yani 6 Eylül 1915 tarihinde bir diğer ittifak antlaşması da Bulgarlar, Almanlar ve Avusturya-Macaristan arasında imzalanmıştır.⁹³

Ayrıca 7 Eylül 1915 tarihinden imzalanan bir antlaşma ile Osmanlı Devleti savaşa katılması için Makedonya dâhil olmak üzere Morava Nehrine kadar olan bölgeyi Bulgaristan'a vermeyi taahhüt etmiştir.⁹⁴ Osmanlı'nın Bulgaristan'ı savaşa sokmak istemesinin asıl nedeni, Bulgaristan'ın Osmanlı ile aynı safta yer alması kesinleşmedikçe Berlin-Viyana-İstanbul bağlantısının kurulabilmesi mümkün değildi. Bunun yanı sıra karşı tarafta yer alabilecek bir Bulgaristan, Edirne üzerinden İstanbul'un tehlikeye düşmesine yol açabilirdi. Bulgaristan İtilaf Devletleri safında yer alsaydı, kuşkusuz kendisine en kolay vaat edilecek topraklar Doğu Trakya olacaktı.⁹⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan için ilk olumsuz gelişme 1917 yılında yaşanmış ve Yunanistan, İtilaf Devletleri safında savaşa katılmıştır.⁹⁶ Alman ordusu umulan başarıyı elde edememiş. Ayrıca 12 Aralık 1916'da İttifak Devletleri'nce İtilaf Devletleri'ne sunulan barış müzakereleri teklifi reddedilmiştir. Diğer yandan Almanya'nın Bulgaristan'a yeterli askeri desteği sağlamaması, Bulgar askerlerinin moral bozukluğuna sebep olmuştur. Buna erzak sıkıntısının oluşturduğu memnuniyetsizlik de eklenmiştir. Bulgar askerlerinin savaşma konusunda artan isteksizliğinin bir başka sebebi ise İtilaf Devletleri'nin, ABD Başkanı Wilson'un

⁹² Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 9.

⁹³ Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk – Bulgar İlişkileri (1912-1920) (Siyasi Değerlendirme)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri – Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 102.

⁹⁴ *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Seçil Ofset, İstanbul, 2013, s. 227-228.

⁹⁵ Vahdet Keleşyılmaz, *Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına Giriş Süreci*, <http://w3.gazi.edu.tr/~vahdet/Belgelerle.pdf>, 4 Ocak 2016.

⁹⁶ Başkaya, *a.g.e.*, s. 59.

Bulgar ulusunun bütünlüğünü garanti edeceğini beyan ettiği yönündeki propagandası olmuştur.⁹⁷

Hemen akabinde ülke içinde karışıklıklar çıkmaya başlamış, yönetim ve ordudaki ihtilaf nedeniyle 16 Haziran 1918’de Radoslavof kabinesi istifa etmiş ve yerine İtilaf Devletleri’ne yakınlığıyla bilinen Malinof Hükümeti geçmiştir. 1918 yılı ortalarında Almanların mali yardımları tümüyle kesmesinin ardından Bulgaristan’da ekonomik kriz iyice derinleşmiş, aynı yıl Sırp kuvvetleri Vardar bölgesinde Bulgarlara karşı ileri harekâta geçmiştir.⁹⁸

İtilaf Devletleri’nin Bulgar toprakları üzerinde yerleşmesine yol açan Selanik Antlaşması, ülkede ekonomik ve politik bunalıma sebebiyet verdi.⁹⁹ Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşından yenik çıktı. Hemen akabinde 27 Kasım 1919 günü, Paris yakınlarındaki Neuilly kentinde Barış Antlaşması imzalandı.¹⁰⁰

Antlaşmanın öne çıkan 53. maddesinde, Bulgaristan vatandaşı olan herkesin kanunlar önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Irk, dil, din ve mezhep ayrımının eşitliğe hiçbir zarar vermeyeceği bildirilmiştir. Bu hususlardan her biri için hiçbir kısıtlama yapılmayacağı teminat altına alınmıştır. Bulgarcanın dışındaki diğer dillerin resmi bir daire de geçerli olduğu, mahkemelerde yazılı ve sözlü beyanlarda bulunmanın serbestliği kabul edilmiştir. Hatta bu sistemin yürümesi için Bulgar hükümeti kolaylık sağlamak için gerekli tedbirleri alacağını dahi bildirmiştir. 54. madde ise şöyledir, ırk, din, dil azınlıklarına mensup olan Bulgar vatandaşları, öbür vatandaşlar ile aynı haklardan yararlanacak hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar, okullar ve benzeri eğitim kurumları kurup yönetebilecekler, burada kendi dillerini serbestçe

⁹⁷ Sevim Hacıoğlu, “ABD’nin Bulgaristan’ın Kurtuluşu Konulu Memorandumu (20 Aralık 1918)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, İstanbul, 2008. s. 20-21.

⁹⁸ Başkaya, a.g.e., s. 59-60.

⁹⁹ Todorov, a.g.e., s. 99.

¹⁰⁰ Şimşir, a.g.e., s. 374.; Osmanlı Devleti’nin taraf olmadığı bu antlaşma dokuz bölümden oluşmaktaydı. Bu antlaşma gereğince Bulgaristan, 37 yıl içinde müttefiklere iki yıl sonra yüzde iki, sonraki yıllarda yüzde beşe çıkan faizle 2 milyar 250 milyon altın Frank ödemeye mecbur tutuluyordu. Bunun dışında Bulgaristan, eski düşmanları olan Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan’a 13500 sağmal inek, 9200 öküz, 120 boğa, 12500 at ve 33000 koyun vermesi gerekiyordu. Bu antlaşma gereğince Bulgaristan, Balkan Savaşı sırasında almış olduğu Batı Trakya’yı müttefiklere, batı bölgesindeki Sturuma vilayetini ve Kule civarındaki Birkaç köyü Yugoslavya’ya vermek zorunda kalıyordu. Bulgaristan milli ordusunu kurma hakkından da yoksun ediliyordu. Neuilly Antlaşması’na göre, Bulgaristan sadece az sayıda paralı asker bulundurabilecek, gönüllülerden kurulu bir sınır birliği olacak ve jandarma gücü kurabilecekti. Bunların sayısı da toplam olarak 30000’i aşmayacaktı. Bulgaristan için çok aşağılayıcı şartlar taşıyan Neuilly Antlaşması, Bulgaristan’ın siyasi ve ekonomik bağımsızlığını ortadan kaldırıyor ve Bulgar milletini son derece ağır şartlar altında bırakıyordu. Bkz. Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918 – 1922)*, Çev. Naime Yılmaz, Kıtay Yayınları, İstanbul, 1969, s. 86-87.

kullanıp, serbestçe ibadet edebileceklerdi. Neuilly Antlaşması'nın dördüncü bölümünü oluşturan maddelerin hemen hepsi, Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve menfaatlerini göz önünde bulundurmaktaydı. Ayrıca bu antlaşma maddeleri diğer milletlerin azınlıklarını kapsadığı için, milletler arası nitelikte olduğu ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına alınması 57. madde ile sağlanmıştır. Bu madde, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararı ve onayı olmadan değiştirilemez. Neuilly Antlaşması'na Türkiye taraf olmamıştır.¹⁰¹ Neuilly Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da görülen krallık sisteminden çeşitli içerikteki parti yönetimlerine geçiş sürecinden Bulgaristan da nasibini almıştır.

¹⁰¹ Maranki, *a.g.e.*, s. 71.

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1919-1923)

1.1. Türk-Bulgar İlişkileri Ekseninde Mondros-Selanik Antlaşmaları

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişki sadece sınır komşusu olmaları sebebiyle kurulan bir ilişki değildir. Özellikle siyasi sebepler bu ilişkide hâkim unsurdur. Ayrıca iki ülke arasındaki tarih ortaklığı ve Osmanlı Devleti'nden kalma azınlıklar meselesi ilişkileri bir anlamda zaruri kılmıştır.¹⁰² İki ülke arasındaki tarih ortaklığı kültür ortaklığını da beraberinde getirmiştir. Bulgaristan topraklarına varlığını taşımış ve bugüne dek sürdürebilmiş olan Türk kültürü, yüzyılları kapsayan bir süreçte doğal olarak yaşadığı bu coğrafyanın insanını ve insanının ortaya koyduğu maddî ve manevî kültür ürünlerini etkilemiştir. Manevî etkiler, örf, âdet ve geleneklerin yaşama geçirilmesinde kendini göstermiştir; dil, edebiyat ve sanat ürünleri manevî etkilenmenin dışı vurumu biçiminde değerlendirilebilecek maddî etkilenmeyi yansıtmıştır.¹⁰³

Bulgaristan ve Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na giriş tarihleri ve sebepleri itibariyle farklılık arz etmelerine rağmen I. Dünya Savaş'ında ikisi de İttifak grubu içerisinde, aynı cephede yer almıştır. Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girerken amaç olarak devleti diriltme, yaşatma hatta büyütme hayalleriyle girdi. Ancak savaş sona erdiğinde elde kalana bile çok az kişi inanıyordu.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı karşısında tarafsızlığını ilan etmekle beraber, 1914 Ağustosun ilk haftasından itibaren olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı Devleti'ni savaşa katılmaya sürüklemiştir. Bu olayların ilkinin, iki Alman savaş gemisinin Boğazlara sığınması teşkil eder. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau isimli iki Alman savaş gemisi 10 Ağustos 1914'te Çanakkale'ye sığındı. Osmanlı Devleti'nin tarafsız devlet olarak bu gemileri enterne etmesi, yani bu gemilerin silahlarını sökmesi ve personelini de gözaltına

¹⁰² Nevin Türker, *Turkish-Bulgarian Relations Within The Context Of EU Membership*, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 1.

¹⁰³ Emruhan Yalçın "Türk-Bulgar Ortak Kültürü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Ankara, 2009, s. 569.

¹⁰⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 475.

alması gerekirdi. Lakin Almanya buna şiddetle itiraz etti. Bunun üzerine, güya Osmanlı Devleti bu gemileri daha önce Almanya'dan satın almış gibi gemilere Türk bayrağı çekilerek, tayfalara da fes giydirildi ve Goeben'e Yavuz ve Breslau'a da Midilli adları verilerek Osmanlı donanmasına katıldı.¹⁰⁵

Bu iki zırhlı savaş gemisi, Alman Amirali Souchon'un komutasında ve Harbiye Bakanı Enver Paşa'nın bilgisi dâhilinde Karadeniz'e açılarak, (manevra yaparak Osmanlı subaylarına geminin nasıl çalıştığını öğretmek bahanesiyle) 29 Ekim 1914'te Odessa ve Sivastopol'u topa tutarak Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmuştur.¹⁰⁶

Kısa bir savaş olacağına dair beklentiler boş çıkıp batı cephesindeki saldırı 1914 yılı sonlarında siper savaşına dönüşünce Almanların gözünde Osmanlıların katkısının önemi artmıştır. Şeyhü'l-İslâm'a danıştıktan sonra sultan tarafından 14 Kasım 1914'te resmen cihat ilan edildi. Cihat ilanının İtilaf Devletleri'nin sömürgelerinde yaşayan Müslümanlar üzerindeki etkisine dair beklenti Almanlar arasında çok yüksekti. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin bilhassa da Teşkilat-ı Mahsusa'nın büyük propaganda çabasına rağmen cihat ilanının etkisi çok az oldu.¹⁰⁷ Savaşın ilerleyen safhalarında 15 Eylül 1918'de İtilaf kuvvetleri Bulgar cephesine yüklendiler. Cephe yarıldı. Durumu çaresiz gören Bulgaristan, mütareke istedi. Osmanlı için de durum artık umutsuzdu, çünkü onun batı savunması Bulgar cephesiydi. O cephe kalmayınca İstanbul'un işgali her an mümkündü.¹⁰⁸ Netice itibarıyla yenilenler safına katılan Osmanlı Devleti, Arap vilayetlerini kaybetti. Başkent İstanbul ise galip devletlerin orduları tarafından işgal edildi.¹⁰⁹ Donanma Bakanı Hüseyin Rauf Orbay'ın başkanlığındaki delegasyon aracılığıyla, İtilaf Devletleri'ni temsil eden İngiliz Amiral'i Sir Arthur Somerset Gough Calthorpe başkanlığındaki delegelerle 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalandı.¹¹⁰

¹⁰⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 109.

¹⁰⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, Ankara, 2012, s. 372-373.

¹⁰⁷ Eric Jan Zürcher, *Moderleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 173.

¹⁰⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 114.

¹⁰⁹ Georges Langlois, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, çev, Ömer Turan, Nehir Yayınları, İstanbul, 2000, s. 76

¹¹⁰ Salahi R. Sonyel, "Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu", *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 2002, s. 606.

Bulgaristan’a baktığımız zaman, Balkan Savaşlarında kaybettiği toprakları geri kazanmak ve tarihi politikası olan “Büyük Bulgaristan” için Birinci Dünya Savaşı öncesi oluşan kutuplaşma sürecini fırsata çevirmek amacıyla son ana kadar rengini belli etmemeye çalışmıştı. Fakat müttefiklerin Çanakkale yenilgisi üzerine İttifak Devletleri ile aynı safta yer almaya karar vermiştir. Bulgar Hükümetinin Kral’a gönderdiği mektupta izlenecek yol, “Milli gayelere Rusya yerine Avusturya’nın yardımıyla vasıl olmak...” şeklindeydi.¹¹¹ Radoslavof hükümeti 1915 yazında Bulgaristan, Almanya ve müttefikleri ile gizli bir antlaşma yaparak savaşa girdi.¹¹² Bulgaristan’ın böyle bir seçim yapmasındaki en önemli neden Yunanistan ve Sırbistan üzerindeki toprak talepleri idi. Bu iki devletin müttefiki olan İtilaf bloğundan söz konusu toprak taleplerini koparamayacağını anlayan Bulgarlar, kendilerine bu bölgeleri kolayca sunan Avusturya-Macaristan ve Almanya’ya yönelmiştir. İttifak Devletleri ile 6 Eylül 1915’de yaptığı antlaşmada, Romanya ve Yunanistan İtilaf Devletleri safında yer alırsa Dobruca ve Yunanistan hâkimiyetindeki Makedonya topraklarını almak üzere anlaşılan Bulgarlar, Osmanlı Devleti’nden de Dedeağaç ve Dimetoka’yı almıştır. 12 Ekim 1915’te Sırbistan’a savaş ilan ederek mücadeleye dâhil olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda Bulgaristan, İttifak Devletleri’nin de desteği ile Sırbistan’ın hemen hemen tamamına yakınına işgal etmiştir. 1916 yılında Bulgar basınına açıklamalarda bulunan Başbakan Radoslavof, cephede kazanılan başarılarından bahsediyor ve bu durumdan gayet memnun olduklarını bildiriyordu. Ancak ileriye dönük gelişmeler Bulgaristan için olumlu yönde ilerlemeyecektir.¹¹³

Aslında İttifak güçleri ve Türkiye için Bulgaristan’ın savaşa girmesinin önemi şuydu ki Bulgaristan İttifak güçleri ile Türkiye arasında bağlantıyı sağlayacak bir unsurdur.¹¹⁴ Savaşın seyri içerisinde Fransızlarla birleşen Sırplar 15 Eylül 1918’de çetin bir saldırıya geçtiler. Bulgar ordusunda kaçak asker sayısı fazla olmakla birlikte mevcut savaşan askerlerde isteksizdi. 21 Eylül 1918’de Manastır’dan Doyran Gölüne kadar 150 km’lik bir cephe üzerinde Bulgarlar kaçarcasına çekilmekteydiler. Onları

¹¹¹ A. Hristoff, *Büyük Harbe Tarihi bir Bakış ve Bulgaristan’ın Harbe İştiraki*, çev. M. Murat, Askeri Matbaa, 1932, s. 62.

¹¹² Ender Kamil Boyacı, *1920-1923 Bulgaristan’ından Çıkan Dersler*, Konuk Yayınları, İstanbul, 1979, s. 17.

¹¹³ Muzaffer Başkaya, “İngiliz Basınına göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 2015, S. 58-59.

¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa*, Remzi Kitapevi, C. III., İstanbul, 1972, s. 83.

destekleyen Alman birlikleri de bozguna uğrayınca 25 Eylül 1918'de Bulgaristan ateşkes talep etmiştir. Dört gün sonra 29 Eylül 1918'de bu ateşkes Selanik'te imzalandı. Başlıca şartları şunlardı: Ordu üç tümene indirilecek, artan silahlar İtilaf Devletleri'ne verilecek, Sırp ve Yunan toprakları boşaltılacak ve dört hafta içinde bütün Almanlar sınır dışı edilecektir. İtilaf Devletleri Bulgaristan'da stratejik olarak önemli gördükleri yerleri işgal edebileceklerdi. Ateşkesin hemen ardından 4 Ekim 1918'de Kral Ferdinand tahtından vazgeçti ve oğlu Boris yeni Bulgar Kralı oldu.¹¹⁵

Bu dönemde Bulgaristan'da yaşanan iç gelişmelere bakacak olursak, Balkan Savaşları'ndan başlayarak süregelen uzun savaş yılları Bulgaristan'da köylü ve işçi gibi dar gelirli sınıflara büyük yük olmuştur. Bunlar arasında beliren derin memnuniyetsizlik Komünist Parti ile Çiftçi Partisi'nin güçlenmesine yol açtı. Sayıları az olduğu cihetle etki yapamayan komünistlere karşılık Çiftçi Partisi, Bulgar halkının çoğunluğunu oluşturan köylülerin desteğiyle, 1920 yılında tam çoğunlukla iktidara geldi. Parti Başkanı Aleksandar Stamboliyski o zamana kadar Bulgaristan'ı idare etmiş olan kral ve ona destek veren burjuvazi ve orduya karşı cephe aldı. Kabul ettirdiği tarım kanunu ile krala ve kiliseye ait bazı arazileri devletleştirerek topraksız köylüye dağıttı. Dış politikada ise “Büyük Bulgaristan” fikrinden tamamen uzak durdu. Komşularının hepsiyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı. O zamana kadar kimsenin tanımadığı Ankara Hükümeti'ne bile temsilci yolladı.¹¹⁶

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Bulgaristan'ın imzaladığı Selanik ve Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Ateşkes antlaşmalarının genel çizgilerine baktığımız zaman aslında aynı amaçlar doğrultusunda hazırlandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı Devleti Mondros Antlaşması gereğince (23. Madde) Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiklerinin tamamı ile doğal olarak Bulgaristanla da ilişkilerini kesmeye zorunlu bırakılmıştı. Aynı durum Bulgaristan içinde geçerliydi Selânik Antlaşması gereğince (3. Madde) savaş sırasında beraber olduğu bütün devletler ile doğal olarak Osmanlı Devletiyle de ilişki kurmaları yasaklanmıştı. Antlaşmaya göre, Türkiye Hariciye Vekili Mehmet Reşit Paşa, İstanbul'da bulunan Bulgar temsilcisi Kolişev'e bir uyarıda bulunarak kendisinin de Edirne ve İzmir konsolosları ile beraber Türkiye'de görevli olan Bulgar bürokratlarının Türk

¹¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C III, Kısım IV, Ankara, 1991, s. 679 - 680.

¹¹⁶ Ömer E. Lütem, *Türk – Bulgar ilişkileri 1983 – 1989*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Yayınları, C. I, Ankara, 2000, s. 25.

topraklarından çıkmalarını istemişti. Bu vaziyette iki devlet birbirlerinin topraklarında temsilci bulunduramıyorlardı. Bu durumdan ötürü her iki memleketin birbirleri nezdinde çıkarlarını korumak savaşa dâhil olmamış bir ülke tarafından yürütülecekti. Bulgaristan'ın Türkiye'deki menfaatlerini koruma görevini İstanbul'daki İsveç temsilciliği alıyordu. Türk menfaatlerini korumakta Sofya'daki İspanyol temsilciliğine verilmiştir.¹¹⁷ Ayrıca Bulgaristan 17 Aralık 1918'de verdiği bir uyarı ile Sofya'da bulunan Osmanlı bürokratları ve Maslahatgüzar Sefa Bey'in Varna, Burgaz ve Ruse konsoloslarının Bulgaristan'dan çıkmalarını bildirdi.¹¹⁸ Mondros, Osmanlı Devleti için ne derece ağır tahakkümlere sahiptiyse Selanik Antlaşması da Bulgaristan için o derece ağır olmuştur. Bulgar hükümeti şartlarının ağırlığı nedeniyle antlaşma metninin tamamını kamuoyu ile paylaşamamıştır.¹¹⁹

Antlaşmaların getirdiği tahakkümlere rağmen Türkiye Mondros Mütarekesi sonrasında İstiklâl Savaşı'na girdiğinde Bulgaristan Türkiye'deki Milli Mücadeleyi büyük bir ilgi ve sempatiyle izlemiştir. İktidardaki Aleksandar Stamboliyski hükümeti Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana bir politika takip ediyordu. Gerçi Selanik Mütarekesi Bulgaristan'ın resmi ilişkilere girmesinde bir engel idiye de Bulgaristan'ın geleceğinde, Türkiye ile ilişkilerinin kurulmasının önemini bilen Aleksandar Stamboliyski gayriresmi olarak barış ve iyi komşuluk zemininin kurulmasında büyük çaba gösteriyordu.¹²⁰ Bu süreçte Türkiye ile Bulgaristan imzalanan antlaşmaların zincirlerini kırmak ve iki ülke arasındaki ilişkileri tesis etmek için çaba ve gayretlerinden vazgeçmeyeceklerdir. Nitekim ortak amaç ve gayeler iki devleti birbirlerine yakınlaştıracaktır.

1.2. Bulgaristan'ın Milli Mücadeleye Maddi ve Manevi Desteği

1.2.1. Türk-Bulgar Ortak Trakya Savunması

Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte Anadolu'da başlayan işgallerin bir sonucu olarak doğan milli mücadele hareketi bir başka değişle emperyalist devletlere

¹¹⁷ Yılmaz Ecer, *Türk - Bulgar İlişkilerinin Dünü - Bugünü - Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1995, s. 37; *Tarihte Türk - Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 94; Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, 1999, s. 23, 24; Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984, s. 118; Velikov, *a.g.e.*, s. 91.

¹¹⁸ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 118.

¹¹⁹ Boyacı, *a.g.e.*, s. 26.

¹²⁰ *Tarihte Türk - Bulgar İlişkileri...*, s. 94.

karşı bir başkaldırı olarak ortaya çıktı. Savaş sırasında Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne karşı olası bir zaferi Bulgaristan içinde Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzeneği değiştirebilme anlamı taşıdığından bu dönemde (1919-1922) Türkiye'ye maddi ve manevi yardımlarını ve desteğini esirgememiştir.¹²¹

Bulgar toplumunun Türkiye'ye karşı ilgisi daima büyük ve diri idi. Bu da hiç şüphesiz, yüzyılların umumî tarihi ve yakın komşuluğuna bağlıydı. Bulgar devletinin bağımsızlığından bu yana Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine yazılan, hacmi muazzam olan bilimsel ve popüler eserler bunun birer belgesidir.¹²²

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarına en yoğun şekilde maruz kalan ülkelerden birisi şüphesiz Bulgaristan olmuştur. Balkan Savaşları'nda komşularına mağlup olan Bulgaristan'ın aynı komşularına ikinci defa mağlup olması şüphesiz Bulgaristan'ın durumunu daha da zorlaştırmıştır. Savaştan sonra Bulgaristan'da iktidara gelen Stamboliyski bu zorluklar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bulgaristan'ı bu zor durumundan kurtarmak için alışlagelmiş Bulgaristan politikalarında ciddi değişiklikler yapmıştır. Öncelikle Bulgaristan'ın yayılmacı hedeflerine son veren Stamboliyski, komşularının güvenini kazanmaya ve komşuları ile normal ilişkiler kurmaya çaba sarf etmiştir.¹²³

İtilaf Devletleri'nin desteğini hiçbir zaman esirgemediği Yunanlıların yayılmacı politikası nedeni ile Doğu ile birlikte Batı Trakya'ya da göz dikmeleri, Bulgar Komiteleriyle Trakya'yı temsil eden Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Bulgar Trakya Komitesi arasında, zamanla, ortak çıkar ilişkilerinin doğurduğu bir işbirliği meydana getirdi.¹²⁴ Bu işbirliğinin Bulgar basınına yansıdığı şekliyle Türklerin Yunanlılar ile mücadelesine Bulgarların destek vereceği şeklindeydi.¹²⁵ Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki ihtilaf sadece bu dönemde değil ilerleyen yıllarda da devam edecektir. Nitekim dönemin Bulgaristan Başbakanı

¹²¹ Melisa Urgandokur, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1933)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Manisa, 2004, s. 276.

¹²² Iordanka Bibina, "Bulgar Tarihçi ve Araştırmacıların Gözüyle Türk Kültürü", *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 12-16 Eylül 1994*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. III, Ankara, 1999, s. 949.

¹²³ Rıdvan Tümenoglu, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros'tan Lozan'a Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 122.

¹²⁴ Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 1992, s. 145.

¹²⁵ *TİTE*, K20G65B65001.

verdiği beyanatlarda bu gerçeği görmüş ve iki ülkenin komşu olabilmesi için birinden birinin boyun eğmesi gerektiğine değinmiştir.¹²⁶ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasını müteakip 1918 Kasımında İstanbul'da Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, Doğu Trakya'nın Türkiye dâhilinde kalması gerektiği düsturuna sahipti. Bir süre sonra bu cemiyetin paralelinde bir cemiyet de Edirne'de kurulmuştu. Erzurum Kongresini müteakip, işgaller karşısında direnme faaliyetlerinin teşkilatlandırılmasında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önemli katkısı oldu. Cemiyetin çalışmalarını bizzat takip eden Mustafa Kemal Paşa başarılı bir öngörü ile Türk milletinin Trakya'da verdiği mücadelenin muvaffakiyetle sonuçlanabilmesinin Bulgarlar ile yapılacak işbirliğine paralel olduğunu söylemiştir. Bu hususla alakalı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın 24-25 Eylül 1919'da Cemiyet yöneticilerinden Cafer Tayyar Bey'e verdiği talimat bu öngörüğü tasdik eder niteliktedir. Mustafa Kemal Paşa talimatında şunları belirtiyordu: *"Bizim en önemli görevimiz vatanın parçalanmasını önlemek ve milletin bağımsızlığını korumaktır. Bu amacımıza ulaşmamıza engel olanlar Türkiye'nin düşmanı olan İngilizlerdir. Onlara kendi çıkarlarını düşünen Fransızları da eklemek gerekir. Biz bütün imkânlarımızla düşmana karşı savaşmak kararını almış bulunuyoruz. Bulgarların da aynı düşmanlarla aynı şekilde durumları olduğunu zannetmekteyim. Bunu göz önünde tutarak onlara başarılar diliyor ve onları Yunanlılara karşı giriştikleri harekâta destekliyoruz. Bu durumda iki komşu ülke arasında uzun ömürlü iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması gerekir. İki ülke arasında istenilen bu ilişkinin sağlanması için bu tip özel bir deklarasyonun gelmesine gerek yoktur bu ilişkiler Cafer Tayyar gibi bir kardeşimiz vasıtasıyla sağlanabilir."* Mustafa Kemal Paşa, talimatının sonuna şunları eklemekteydi: *"Sizin dikkatinizi şu hususa çekmek isterim. Bulgarların, Kolçarov Rusyası ile bağlantı meyilleri bizim gelecekteki çıkarlarımızla bağdaşmamaktadır. Bulgar dostlarımıza şahsi selamlarımı iletin".*¹²⁷

Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Ekim 1919'da Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar'a verdiği direktifte Bulgarlarla ortak düşmanımız olduğunu belirterek; *"Düşmanlarla uğraşmak için sonuna kadar her türlü araçlara başvurarak çalışmaya*

¹²⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Temmuz 1923. s. 2.

¹²⁷ Yılmaz Ecer, *Türk – Bulgar İlişkilerinin Dünü – Bugünü – Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1995, s. 37-38; Şimşek, a.g.e., s. 24-25; Tuğlacı, a.g.e., s. 119; Velikov, a.g.e., s. 135; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 95.

kesin kararlıyız. Bulgarlar'da aynı düşmanlardan yakınmaktadır sanırım. Bu nedenle kişisel Bulgar dostlarımızın da aynı düşmanlar ve bu düşmanların koruduğu Rumlara karşı başladıkları girişimde başarı sağlamaları bizce gerekli görülmüştür. Bu bakımdan Bulgaristan ile ilişki kurulması ve sürdürülmesi uygun olur. Cafer Tayyar Bey kardeşimiz aracılığı ile ilişkinin sürdürülmesi mümkündür. Takibi muhtemel Bulgar önderleri Türkiye'ye seve seve kabul edilebilir.” demiştir.¹²⁸

Bulgarlar Milli Mücadele'nin başından beri Batı Trakya'da Yunanlılara karşı mücadele veren Cafer Tayyar komutasındaki Türk birliklerine hem lojistik hem de maddi yardımlarda bulunmuştur. Bulgaristan'ın Yunanistan'a karşı Türk Milli Mücadelesine destek vermesi Doğu Trakya'nın Yunanlılara karşı savunulmasını kolaylaştırmıştı.¹²⁹

Batı Trakya konusu ise Türk-Bulgar ilişkilerinde bir başlangıç ve önemli bir gelişmedir. Batı Trakya, İkinci Balkan Savaşı sonunda Balkan devletleri ile Bulgaristan arasında 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Bulgaristan'a terk edilmiş 1913-1918 yılları arasında hukuken ve fiilen Bulgar egemenliğinde kalmıştı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Trakya konusu Paris Barış Konferansı'nda görüşülmüş ve kesin karara varıncaya kadar bölgenin müttefikler tarafından işgal edilmesi uygun görülmüştü. Barış konferansının kararına göre Bulgarlar Batı Trakya'nın Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeoğaç, Gümülcine ve İskeçe kazalarını 20 Ekim 1919'da boşaltarak bölgeyi Fransız askeri makamlarının idaresine devretmiştir. Batı Trakya'nın Bulgarlardan boşalan kısımlarında Fransız General Charpy'nin başkanlığında “Müttefikler Arası Muvakkat Batı Trakya Hükümeti” kurulmuştur. Yunanistan'ın galip devletler nezdinde yapmış olduğu diplomatik girişimler sonucu bu yönetimin kaderi ile ilgili referanduma gidilmesi kararlaştırılmıştır. Mayıs 1920'de yapılan referandumda Batı Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı sonucu çıkmıştır. Böylece Ekim 1919'da kurulan “Müttefikler Arası Muvakkat Batı Trakya Hükümeti” de yedi aylık yönetimden sonra 23 Mayıs 1920'de tarih sahnesinden çekilmiştir. Yunan ordusu yapılan referandum gereği bölgeyi işgale başlamış, işgal 4 Haziran 1920'de tamamlanmıştır. Bölgenin

¹²⁸ Hülya Toker, “Milli Mücadele Döneminde Türk – Bulgar İlişkileri ve 1nci Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 124.

¹²⁹ Bilgin, *a.g.m.*, s. 814.

Yunanlılara verilmesi Türkler ve Bulgarların harekete geçmesine neden olmuştur. Esasen daha bölgenin Yunanlılara verilme ihtimali karşısında Türkler ve Bulgarlar harekete geçmiş ve Türk Bulgar komitecilerinin de katılımıyla burada Batı Trakya Komitesi kurulmuştu. Fransızların Batı Trakya'yı işgalleri sırasında merkezini Ekim 1919'da İstanbul'dan Gümölcine'ye nakleden Batı Trakya Komitesi, Batı Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali günlerinde de Gümölcine'nin kuzeyinde Hemitli nahiyesinde 27 Mayıs 1920'de "Batı Trakya Milli Hükümeti'ni" kurdu. Hükümet Ankara'dan aldığı talimatlara göre hareketlerini yönlendirdi. Ankara Hükümeti'nin bütçesinden Batı Trakya için tahsisat ayrıldı ve yokluğa rağmen bu tahsisat aksatılmadan gönderildi. Bu mücadelede Türk ve Bulgarlar Yunanlara karşı beraberce çarpıştı.¹³⁰

Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali Bulgaristan için büyük önem arz etmekteydi. Konu ile alakalı olarak dönemin Bulgaristan Başvekili Aleksandar Stamboliyski şunları söylemiştir: *"Trakya'nın Yunanistan'a terki her Bulgar'ın kalbinde derin bir elem duygusu uyandırmaktadır. Fakat Bulgar milleti, yakın bir gelecekte Akdeniz'de bir kapıya sahip olacağından katiyen şüphe etmemelidir. Çünkü Yunanistan elde ettiği toprakları muhafaza edemez. Bulgaristan Makedonya'yı Çatalca'yı nasıl muhafaza edemedi ve kaybettiyse Yunanistan'da kendisine verilen büyük kemiği küçük midesine indiremeyecektir."*¹³¹ Böylece Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerinden Cafer Tayyar Bey yapmış olduğu mücadelede Bulgarlardan ciddi bir yardım görmüştür. Seferberliğin çıktığı sırada Edirne'de Türklerle birlikte Batı Trakya'daki bütün Bulgarlar da silahaltına girmek üzere koşmuştu. 1 Nisan 1920 tarih 38 nolu ordu karargâhının resmi duyurusunda Bulgar halkı ve Türk halklarının katılımıyla otuz kadar çetenin oluşturulduğu yazılmaktadır. Cafer Tayyar Bey'in ordusundaki Bulgarlar konusunda ünlü Sovyet tarihçisi B. A. Gurkokrayjin şu bilgileri vermektedir: *"Osmanlı ülkelerinin bir kısmını teşkil eden Bulgaristan'da, Bulgarların Sofya'dan gelen subayların idaresinde birkaç çete teşkil etmeleri enteresandır."* Ünlü İngiliz gazetesi Morning Post'un yazlığına göre Cafer Tayyar Bey'in karargâhında birkaç Bulgar subayı da bulunmaktaydı.¹³²

¹³⁰ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri, s. 97.

¹³¹ Toker, a.g.m., s. 129.

¹³² Velikov, a.g.e., s. 141.

Bulgarlar, milli kurtuluş ordusu kurmuş olan Cafer Tayyar Paşa ile ilişki kurarak oluşturdukları partizan çeteler Milli Mücadele açısından önemlidir.¹³³ Bulgaristan'da bulunan çeteler Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile de bağlantı kurmuşlardı.¹³⁴ Cemiyetinin ikinci kongresi 9-13.4.1920 tarihleri arasında Edirne'de toplandı. Kongrede Yunanistan'ın Trakya işgaline karşı yapılması gereken organizasyon tartışıldı. Kongre Cafer Tayyar'ı bütün Trakya'nın milli kumandanı olarak ilan etti. Edirne Kongresi'nde Bulgar çetecilerinden Abadçiev ve ekibi katılmıştı. Bunlar Edirne de otuz gün kadar kaldılar. Onlara Edirne'ye yakın olan bazı birlikler ve mevziler gezdirildi. Mustafa Kemal Paşa'ya kongre daha bitmeden önce kongrenin aldığı kararlar konusunda bilgi veriliyordu. Buna ek olarak bazı Bulgar önderleri ile mutabık kalınan anlaşmalar hakkında da bilgi veriliyordu. Mustafa Kemal Paşa, 15 Mayıs 1920 tarihli telgrafı ile Trakya'da bulunan yetkililere: *"Bulgarlar'la iş birliği yolunda denemelerde bulunduğunuzu bildiriyorsunuz. Bu olumlu bir davranıştır."* diye yazıyordu.¹³⁵

Cafer Tayyar Bey, 10 Mayıs 1920'de Bulgar sınırında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeye Sofya'dan özel bir yetki ile gelen bir Bulgar binbaşı tarafından karşılanmıştır. Görüşmede Edirne'deki Bulgar konsolosluğunun tercümanı aracılığı ile konuşan Cafer Tayyar Bey Bulgarlar ile Türklerin yapmış olduğu görüşmelerden çok büyük memnuniyet duyduğunu bildirmiştir.¹³⁶ Cafer Tayyar Bey'in Bulgaristan ile kurmuş olduğu ilişki durumunu beğenmeyen Padişah, Cafer Tayyar Bey'i izahat vermek üzere İstanbul'a çağırdı. Bu emre uymayan Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa gibi hareket edip emre uymayarak İstanbul'a gitmedi ve mücadeleye devam etti. Bu durum karşısında Sultan hükümeti bir emirname ile onu emekliye sevk ederek Edirne'deki birinci kolordunun Kumandanlığına Albay Muhittin Bey'i tayin etti. Bunu rağmen Cafer Tayyar Bey, faaliyetlerinden vazgeçmeyecek Trakya'daki Yunan işgaline karşı direnme hareketini organizeye devam etti.¹³⁷

1920 Mayısında Karaağaç'ta Batı Trakya Bulgar ve Türk temsilcileri arasında bir görüşme yapıldı. Bu toplantıda şu şahıslar bulunuyordu: Doktor. K. Nencer,

¹³³ Şimşek, *a.g.e.*, s. 26.

¹³⁴ Toker, *a.g.m.*, s. 129.

¹³⁵ Velikov, *a.g.e.*, s. 138, 139; Ecer, *a.g.e.*, s. 38-39; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 119.

¹³⁶ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 119; Velikov, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹³⁷ Ecer, *a.g.e.*, s. 38-39; Velikov, *a.g.e.*, s. 138.

Yüzbaşı Boyadiev, P. Mutafov, Aleksandar Polaneksor, Gümülcine ile Ksanti, Kofluca, Dedeagaç'tan gelen başka Bulgarlarla, Cafer Tayyar Bey ve ekibi ile bir alay komutanı, Ksanti'den Cemal Bey, Gümülcine'den Ali Galip Drama'dan Fuat Bey, Bey ile başka Türkler. Bu görüşmede Bulgar ve Türk temsilcilerinin şu kararları almışlardır.

- 1- Birleşik Doğu ve Batı Trakya için muhtariyet.
- 2- Muhtar statüsünde ki Trakya'da kullanılacak resmi dilin Türkçe ve Bulgarca olması.
- 3- Muhtar Vilayetin idaresi kesin bir şekilde Türk ve Bulgar halkları arasından belirlenecektir. Türkler ve Bulgarlar yapılacak halk oylamasıyla muvakkat, bağımsız bir hükümet kurulması.
- 4- Yunan ordusuna karşı Türk ve Bulgarlardan oluşan ortak bir ordu ile karşı konulması.
- 5- 20 Mayıs 1920'de Gümülcine ve Himitli'de halkın temsilcileri muvakkat hükümeti belirlemek üzere kongreye davet edilmeleri.¹³⁸

22 Mayıs 1920'de Batı Trakya Bulgar ve Türklerinin kongresi başladı. Bu kongreye birkaç yüz kişi katıldı. 27 Mayıs 1920'de Batı Trakya ihtilalci hükümetini seçti. Bu batı Trakya Hükümeti'ne başta eski milletvekillerinden Peştere'li Tevfik Bey olmak üzere üç Bulgar ile sekiz Türk girmişti. Kurulan Batı Trakya hükümeti bir bildiri yayınlarak Türk ve Bulgar halklarından Trakya halkına haklarının geri verilmesi için çarpışmalarını ve Yunan işgaline müsaade etmemeleri gerektiğini talep etti. Edirne, Uzunköprü ve İpsala'da Yunanlıların işgalini bertaraf etmek üzere teçhizatlı çeteler kuruldu.¹³⁹ Bunlardan biri 90'ı Türk 30'u Bulgar olan 120 kişilik Kemalist ordusundan Yüzbaşı Abdürrezzak Bey tarafından Haskovo'da kurulmuş olan çeteydi. Bundan başka 200 Türk ve 200 Bulgar'dan oluşan İbrahim Çavuş'un 500 kişilik çetesi gibi çetelerde vardı. 1921 yılının başında 18 lider Filibe'de bir toplantıya çağırıldı. Bu toplantıya katılanlar arasında şu kimseler de bulunmaktaydı: Diko Yankov, Kosta Mitev, Dimitri Madkarov, Rusi Slavov, Georgi Kaloyanov, Fuat Bey ve başkaları. Toplantıda Batı Trakya'nın müstakil olması için yapılması gereken

¹³⁸ Velikov, *a.g.e.*, s. 153; Şimşek, *a.g.e.*, s. 28-29; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 121.

¹³⁹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 29-30.

ayaklanma meselesi konuşuldu. Toplantıda mücadele verecekler için bir genel karargâh kuruldu. Bulgar liderlerinden T. Nikolov ve çetelerden K. Mitev ile birlikte bu karargâha iki Türk subayının da katılımı sağlandı. Bundan sonra Batı Trakya'nın birçok bölgesinde faaliyete geçildi. Kışlalar, İstasyonlar ve önem arz eden birçok nokta kullanılamaz duruma getirildi.¹⁴⁰

Bu kongreden sonra Stambolisyki hükümeti, Türkiye'nin Sofya'da resmi bir temsilcilik açmasına müsaade etti. Mustafa Kemal Paşa tarafından "*Anadolu'nun ihtiyaç ve selamlarını Trakya'ya bildirmek*" için eski yaverlerinden Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey'le Galip Bahtiyar (Göker)'i memur etmiştir. 27 Şubat 1921'de Sofya'ya varan Cevat Abbas Bey'de Bulgar Dışişleri Vekâlet'ine yaptığı ilk ziyaretinde Bulgar Hükümeti'nin, İtilaf Devletleri'nin kontrol ve baskısı altında olmasından açıkça kendisi ile temasta bulunulamayacağı kendisine anlatılmıştı. Ancak o yine de Çiftçi Partisi Hükümeti'nin ileri gelenleri ile daima temas halinde olmuştur. Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'dan Türk milletinin Kurtuluş Savaşı için destek sağlamasını organize etmiştir.¹⁴¹ Bulgaristan, İtilaf Devletleri'nin henüz tanıyıp resmi münasebetle bulunmadığı Ankara Hükümeti ile temastan çekiniyordu. Açıkoğuz isminde bir Bulgar Cevat Abbas Bey'le Bulgar Hükümeti arasında teması sağlayacaktı. Bulgar, Trakya ve bilhassa Makedonya komitelerinin halk arasında nüfuzları büyüktü. Resmi Bulgar hükümetleri Bulgar menfaatlerini göz önünde tutarak bu komitelerin yaptıklarına göz yummaktaydılar, büyük devletler ve bazen de komşularının şikâyetleri karşısında kalınca baskının ehemmiyet ve derecesine göre faaliyetlerine mani olmaya çalışmaktaydılar. Milli Mücadele sıralarında Bulgaristan'da sadece görünmeden ve dikkat çekmeden, çete ismi verilen "Türk Akıncı Müfrezeleri" kurmak ve bunlarla Batı ve Doğu Trakya'da faaliyette bulunmak mümkündü. Bulgaristan eskiden olduğu gibi, o vakitte bu gibi gizli komiteler ve gizli çalışmalar için elverişli bir yerdi. Cevat Abbas Bey'e Sofya'ya geldiği ilk günlerde "*Trakya'da faaliyete geçecek Türk müfrezeleri Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalırlarsa kabul edilecekleri ve başka bir yardımda yapılamayacağı*" söylemişti. Cevat Abbas Bey'in Sofya'da Ankara Hükümeti'nin

¹⁴⁰ Tuğlacı, a.g.e., s. 122.

¹⁴¹ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri, s. 105.

resmi temsilcisi olarak tanınmak aynı zamanda gizli faaliyetleri de yürütmek idare etmek istediği anlaşılmaktadır.¹⁴²

Bulgaristan Hükümeti'nin o zaman içerisinde bulunduğu uluslararası vaziyet sebebiyle Cevat Abbas Bey tarafından yürütülen icraatlar İtilaf Devletleri'nden gizlenemedi İtilaf güçleri, Bulgaristan Hükümeti'ne ciddi bir tepki koyarak Cevat Abbas Bey'in hemen Bulgaristan sınırları dışına çıkarılmasını talep etmekte ve Bulgar Hükümeti'ni Neuilly Antlaşması'nı ihlal etmekle suçlamaktaydılar. Buna rağmen Aleksandar Stamboliyski, Türk milletinin sürdürmekte olduğu Kurtuluş Mücadelesine karşı tavır ve hareketlerini olumlu yönde devam ettiriyordu. O iki memleket arasındaki ilişkileri tesis etme arzusundan vazgeçmiyordu.¹⁴³ Bulgar Başbakanı söylemlerinde İtilaf Devletleri'nin savaş sonrasında yenilen devletlere imzalatılan antlaşmaları, Türkiye haricinde bütün devletlerin sessiz bir şekilde kabul ettiklerini söylüyordu. Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne karşı verdiği mücadele ile beraber Bulgaristan'ın da Neuilly Antlaşması'nın getirdiği düzene karşı başkaldıracağını belirtiyordu.¹⁴⁴ Aleksandar Stamboliyski Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın en çok itimat ettiği yakın arkadaşlarından biri olan Cevat Abbas Bey'in Ankara Hükümeti'nin resmi temsilcisi olarak Sofya'da ikametini sağlamıştır. Burada Cevat Abbas Bey yine Mustafa Kemal Paşa'nın adamlarından Fuat Bey ve Şakir Zümre Bey'in müzaheretleri ile Kemalist ordusuna yardım eden bir teşkilat kurmuştu. Bulgaristan Londra sefirinin Aleksandar Stamboliyski'ye sunduğu 23 Şubat 1923 tarihli raporundan görülmektedir ki Ştat Sekreter Sir Er Kro, Sofya'da Fuat Bey'in Ankara Hükümeti temsilcisi olarak ikamet ettiği ve Bulgar hükümet çevreleri ile temasta bulunduğu Foreyn Ofisi'nce bilindiğini Aleksandar Stamboliyski'ye arz etmesini sefirden istemiştir. Ştat Sekreter sefire şöyle demiştir: *“Ben Bay Stamboliyski'nin Fuat Bey'le temasla bulunmadığını kabul eder ve bundan eminim. Ancak Foreyn Ofis'e gelen haberler Fuat Bey'in bazı hükümet erkânı ile görüştüğünü göstermektedir. Bu ise Bulgar davası için çok zararlıdır. Bulgar hükümeti ve Fuat Bey in Sofya'da ikametini niçin müsaade ediyor. Niçin onu sınır dışı etmiyor?”* diye sormuş ve Bulgar Hükümeti'ne baskı uygulamıştır. Ayrıca Sofya

¹⁴² Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 387.

¹⁴³ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 103-105; Şimşek, a.g.e., s. 36-37; Ecer, a.g.e., s. 43; Cengiz Hakov, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan – Türkiye İlişkileri (1923 – 1938)”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1999, s. 1010.

¹⁴⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Şubat 1921. s. 1.

İngiliz komiserliğinin bir raporunda “İki Kemalist murahhasın Sofya’da Trakya mültecilerin ileri gelenleri ile istişare de bulunduklarını” ileri sürmüştür.¹⁴⁵ Aslında Cevat Abbas Bey’in bu seyahati çok önemliydi. Bulgaristan’dan kaçak olarak gelen cephane Anadolu’nun kurtulması yolunda en kıymetli maddeydi. Mustafa Kemal Paşa’nın Bulgaristan’daki eski dostları Makedonyalı komiteciler bunu seve seve temin etmişlerdi.¹⁴⁶

Aleksandar Stamboliyski, Cevat Abbas Bey’e yardım sözü verilmiş. Cevat Abbas buradan Ankara’nın ihtiyacı olan askeri ve iktisadi yardımın gönderilmesini organize etmiştir.¹⁴⁷

Türk ulusunun Milli Kurtuluş Savaşı, Doğu ve Batı Trakya ile Makedonya’daki Bulgarlar tarafından da kardeşçe bir anlayışla karşılanmıştır. Bunların yayınları 1922 tarihli bir bildiri de şöyle demektedir: “Kardeşler Türk milletinin giriştiği büyük savaş hepimizi yardımına koşmaya çağırmaktadır. Bugüne kadar Yunan ordusundan esir edilmiş veya firar etmiş bulunan Makedonyalı ve Trakyalı Bulgarlara Türkler kardeş nazarıyla bakmaktadırlar.” Atina gazetelerinden “Etnosi” 15 Haziran 1920 tarihli sayısında Edirne’ye Bulgar ordusundan sivil kıyafetle asker gönderildiğini yazmıştır. Çağdaşlardan İvan Trayanov’un hatıralarında anlatıldığına göre. Florina, Kesriye, Vodina ahalisinden zorla seferber edilmiş birçok Bulgar kitle halinde Yunan ordusundan firar ettikten sonra Kemalist birliklerine katılarak Yunanlılara karşı savaşmışlardır.¹⁴⁸ Bu konu ile ilgili Cevat Abbas Bey 26 Nisan 1921 yılında Ankara’ya gönderdiği raporda şunları söylemektedir: “Yunanlıların Asya ordusundan birçok Makedonyalı Bulgar askeri olup bunların ordumuza teslim olmak arzusunda bulundukları ihbar edilmektedir. Makedonya’dan silahaltına alınan Bulgar efradına Makedonya Komitesince propaganda yapılmakta olduğu istenilen miktarda gerek el gerek ise tahrip bombaları göndermek üzere müracaat edilmektedir. Bulgar tayyare zabitlerinin çok değerli oldukları temin edilmekte bulunan bazılarının gönüllü olarak ordumuza katılmalarını zatî devletlerinden rica ve istirham etmektedirler. Esasen gerek

¹⁴⁵ Ali Haydar Yeşilyurt, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, Taş Matbaası, İstanbul, 1968, s. 19.

¹⁴⁶ Yeşilyurt, a.g.e., s. 40; Altan Deliormanlı, *Mustafa Kemal Balkanlar’da*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 58.

¹⁴⁷ Turan, a.g.m., s. 106.

¹⁴⁸ Yeşilyurt, a.g.e., s. 19-20; Velikov, a.g.e., s. 121; Ecer, a.g.e., s. 44; Tuğlacı, a.g.e., s. 123; Şimşek, a.g.e., s. 38.

*Kemalistlere karşı bugünkü hareket ve bağlılık ve gerekse Yunanlardan öç almak için ordumuzla görevlendirmeyi rica edenler çoktur. Beş-on Bulgar zabitanın bulunması ise Bulgar efkârında fevkalade iyi tesir edeceği için lüzumlu görmekteyim” demiştir.*¹⁴⁹

Cevat Abbas Bey'in Bulgaristan'daki açık ve gizli faaliyetleri, İtilâf Devletleri'nin ve Bulgaristan'ın komşusu diğer Balkan devletlerinin gözlerinden kaçmamıştı. Bulgar Hükümeti bu durum karşısında; “Bulgar Hükümeti'nin Moskova ve Ankara hükümetleriyle hiçbir münasebette bulunmadığını ve bu iki hükümetin mümessilleriyle temasta bulunan Bulgar Makedonya ve Trakya teşkilatları hakkında soruşturma açtığını ilan ettiği gibi, Cevat Abbas Bey'in de Bulgaristan'dan uzaklaşmasını kendisine bildirmişti. Altı ay kadar (Şubat-Temmuz 1921) Bulgaristan'da kalan Cevat Abbas Bey Trakya ve Makedonya'da faaliyete geçmek için kurduğu projelerin hiçbirisini gerçekleştirmek imkânını bulamadan Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁰ Cevat Abbas Bey noktasında İtilaf Devletleri'ne karşı direnen Başbakan Aleksandar Stamboliyski'nin 7.04.1921 tarihinde millet meclisinde verdiği Milli Mücadele taraftarları ile ilgili görüşleri dikkat çekicidir. Bu konuşmayı Bulgar Hükümeti'nin Kemalist faaliyetlere karşı tutumunu en açık şekilde belirttiği için aynen veriyoruz. Aleksandar Stamboliyski şöyle diyordu: “İdare bana her zaman ağır gelmiştir. Fakat durum bir ay önce büsbütün ağırlaştı. Çok güç dakikalar geçirdik. Sanki diplomatik bir savaş veriliyordu. Öyle şartlarda doğdu ki siyasi askeri ve mali komisyonlarla şiddetli mücadeleler yapmak gerekti. Bizim için bu güç çalışma ve çatışmalar nereden doğdu? Bunun dünya olayları içinde derin detayları ve ortalıkta belirli olan sebepleri vardır. Görünen sebeplerden bu ağır durumu meydana getirenler şunlardır: Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgaristan'da bazı temsilcileri vardır. Bu durum büyük sorunlar yaratmıştır. Müttefiklerin büyük kuvvetlerinin bulunduğu İstanbul'dan buraya Kemalist temsilciler gelmiştir. Bu şahıslara izin verilmiştir. Bunların neden geldikleri soruluyor. Size soruyorum hangi uluslararası antlaşma bize onları kovmaya mecbur edebilir? Onlar Yunanistan'la savaşmalar

¹⁴⁹ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri, s. 105.

¹⁵⁰ Cengiz Hakov, “Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1996, s. 1273; Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 390.

*Bulgaristan'da az mı Rum var? Biz esir bir ülke mi yoksa bağımsız bir ülke miyiz? Biz buraya gelmiş ve hiçbir kötülük yapmayan insanları kovabilir miyiz?*¹⁵¹

Aslında hem Bulgar Hükümeti hem de Bulgar kamuoyu Milli Mücadele'ye olumlu gözle bakmaktaydılar. Bulgar Komünist Partisi'nin yayın organı olan Rabotniçeski Vestnik gazetesi İzmir'in 15.5.1919'da Yunan askerleri tarafından işgalinden sonra gazetede yayınlanan özel bir makalede, bu istilanın, Türk ve Yunan askerleri arasındaki çarpışmanın, çok kanlı olduğunu yazıyordu. Gazete, makalesinde şöyle diyordu: *"Küçük Asya'da olanlar emperyalist dünyanın hakikatleri konusunda en büyük delildir."* 1920 Nisanında müttefiklerin San Remo'da Türkiye ile yapılacak antlaşmanın şartlarını belirlerken daha doğrusu Türkiye'nin emperyalist devletler tarafından bölünmesi planlanırken İşçi gazetesi Rabotniçeski Vestnik'te gazetenin yayın müdürü Hr. Kabakçiyev, *"Türkiye'nin Parçalanması"* adı altında sert bir makale yayınladı. Kabakçiyev, yazısında batılı kapitalist ülkelerin Türkiye ile bir barış antlaşması hazırladıklarını belirterek şöyle diyordu: *"Bu antlaşmaya Türkiye, haklar sahibi bir devlet olarak değil, bir hedef olarak katılmaktadır. Batılı devletler bu antlaşmalarını Türkiyesiz olarak Türkiye'ye karşı yapmaktadırlar... Batılı kapitalistler aralarında Türkiye'nin bölüşümünü hazırlamaktadırlar."* Bundan sonra bu hareketleri Bulgar burjuvazisinin memnuniyetle karşıladığını belirten yazı şöyle devam ediyordu: *"Bu gibi hareketlerin karşısında sadece sesini çıkaran ve 1915'deki savaşa karşı en kararlı şekilde Savaşan Bulgar Komünist Partisi olmuştur. Balkanlar'da askeri hanedan işbirliğine karşı Balkan milletlerinin federatif bir cumhuriyet halinde işbirliği yapmasını isteyen bu parti, Türkiye'nin haklarını geçmişte olduğu gibi korumak ve Türkiye'nin bağımsızlığını savunmak için sesini yükseltmektedir."*¹⁵² Diye yazmaktadır. Ancak İtilaf Devletleri'nin bakışı neticesinde iktidar olan Bulgar Çiftçi Partisi açık destekten kaçınmaktadırlar. Bulgar Komünist Partisi¹⁵³ ise verdiği desteği açık bir şekilde göstermektedir. Parti'nin önemli yöneticilerinden Olan Vasil Kolorov, *"Askeri Milliyetçilik"* başlıklı bir broşüründe, birçok konunun yanında şunları yazıyordu: *"Sevr Antlaşması, Türk milletinin direnmesi sonucu parçalandı. Bu millet, kuvveti inancı ve yardımlar sayesinde"*

¹⁵¹ Velikov, a.g.e., s. 151; Halil Şimşek, a.g.e., s. 33; Tuğlacı, a.g.e., s. 121.

¹⁵² Velikov, a.g.e., s. 127-128.

¹⁵³ Türkiye, Bulgaristan'daki var olan partilerin aslında kendilerine destek verip vermeyeceklerine dair sonraki yıllarda detaylı malumatlarla bilgi sahibi olmuştur. Bulgaristan Partilerin tamamının programları ve partilerle ilgili detaylı bilgileri içeren rapor Cumhuriyet Hak Fırkası Umumi Kâtipliğine yollanmıştır. Bu konuda bkz. BCA 490-001-205-814-1.

emperyalizmin kayalıklarında ilk gediği açmıştır.” Kolorov, yazısını Neuilly Antlaşması’nın da Sevr’in akıbetine uğramalıdır diye bitiriyordu.¹⁵⁴ Öte taraftan Bulgar burjuvazisi ise İtilaf Devletleri’nin fikrinde olup Milli Mücadele’ye verilen desteği yanlısı bulmaktadırlar.¹⁵⁵

Batı Trakya’da Yunan işgaline karşı 1922 Nisan’ında Hüseyin Akerman, İbrahim Akıncı ve Çolak Sabri Bey Bulgar topraklarında üç müfreze teşkil etmişlerdir. Bu müfrezelere Bulgar Trakya’sından ve Makedonya’dan birçok Bulgar katıldı. Bu üç müfreze Anadolu’da ve Batı cephesinde Türk ordusu Yunanlılara karşı saldırıya geçtiği zaman Doğu Trakya’da Yunanlılara karşı savaşmak üzere kurulmuştu. Bu üç müfreze görevlerini büyük bir başarıyla yapmış ve Yunan topraklarına girerek savaştıktan sonra tekrar sınırı geçip Bulgaristan’a dönmüş ve Burgaz ile Yeni Zara’da gizlenmişti. Batı Trakya’da Bulgar ve Türklerin yaptıkları ortak savaş, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da yapmakta olduğu Milli Kurtuluş Savaşı’na destek olmuştur. Yunan ordusundan bir kısım bu Bulgar ve Türk çeteleri ile uğraşmak ve onları takip etmek için ayrılmıştır. Bu da Yunan işgal kuvvetlerinin stratejik planlarını etkilemiştir.¹⁵⁶

İtilaf Devletleri, Cafer Tayyar’ın yapmış olduğu mücadeleye Bulgarlar tarafından verilen desteğin önlenmesi için her türlü önlemi almaktaydılar. Bunlardan biri Sofya’daki İngiliz temsilcisi Herbert Dering’in o sırada Hariciye Vekilliği görevini muvakkat olarak üstlenmiş olan Dimitrov’a verdiği 21 Temmuz 1920 tarihli notadır. Notada Bulgaristan’ın Cafer Tayyar Bey’e destek verip vermediği hususunun büyük bir özenle izlenip takip edildiği belirtilmekteydi. Notada Cafer Tayyar Bey’e yapılmakta olan her türlü yardımın karşı Bulgaristan Hükümeti tarafından elinden gelen her türlü imkân ile engel olması gerektiği net bir şekilde belirtiliyordu. 1920 Şubat’ında yayınlanan Daily Telegraf gazetesi’nde A. Boumont şunları yazıyordu: *“Bu olay Türklerin sadece kendi askerlerine değil, sınıra sevk edilmiş olan Bulgar kuvvetlerine de güvenmekte olduğunu göstermektedir. Neuilly, Antlaşması’nı imzalamış bulunan Bulgaristan’ın üç kurmayı subayı, Türklerle iş birliği sağlamak üzere onların yanına gitmiştir.”* Gene Boumont’un açıkladığı bir

¹⁵⁴ Velikov, *a.g.e.*, s. 132.

¹⁵⁵ Velikov, *a.g.e.*, s. 124-125.

¹⁵⁶ Velikov, *a.g.e.*, s. 157- 158.

belgeye göre, Bulgar hükümeti Samakov'daki 12.000 Bulgar askerinin Cafer Tayyar'ın kolordusuna katılması için gizli bir antlaşma imzalanmıştır.¹⁵⁷

Haziran 1920'nin son günlerinde Yunanistan ile Türkler arasında yapılan savaş Türk tarafının mağlubiyeti ile sonuçlandı. Savaşı kaybeden Cafer Tayyar Bey Yunan kuvvetleri tarafından esir alınıp Yunanistan'a götürüldü. Cafer Tayyar Bey'in ordusundaki askerler ve yerel halk kurtuluşu Bulgaristan'a geçmekte buldular.¹⁵⁸ Bunların arasında, 27 Kasım 1921'de Bulgaristan'da Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak bulunan Cevat Abbas Bey (Gürer) de bulunuyordu.¹⁵⁹ Kolordunun, bütün kumandan ve subayları Bulgaristan'a geçmekte ve ellerindeki ağır ve hafif bütün silah ve malzemeyi, Yunanlılara bırakmamayı bir yurt ve şeref vazifesi sayıyorlardı. Yunanlılara bırakılacak kıymetli silah ve cephanenin, Anadolu'daki kardeşlerine ve yine Türk vatanına karşı kullanılacağını biliyorlardı. Kolordunun elinde kalan silah ve cephanenin, hiç olmazsa tarafsız Bulgaristan'a bırakılması kötülüğün ehveni ve daha az zararlısı idi. Geri çekilirken, herkes Yunanlılara, silah ve cephane bırakmamaya çalışıyordu.¹⁶⁰ Bulgar Milli Çiftçi Birliği iktidarı, bu göçmenleri teveccühle karşılamış, yardım göstermiş ve Plevne, Varna, Ruse, Razgrat, Kazanlık, Gorna, Orehovitza ve sair bölgelere dağıtarak kardeşçe barındırmıştır. Askerlerin çoğu Türkiye'nin iç bölgeleri Konya, Bolu, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Sinop, Kastamonu, İzmit, Sivas, Erzurum'dan idiler. Yalnız Kazanlık'a yüz kadar yüksek rütbeli subay yerleştirilmiş bulunuyordu. Bunlar arasında daha sonraları Ankara kumandanı olan Hamdi Bey'de vardır. "Pobeda" gazetesi'nin yazdığına göre adı geçen Hamdi Bey Bulgaristan'da kendisine yapılan muamele hakkında en iyi hatıralarla memleketine dönmüştür. Cafer Tayyar Bey'in ordusundan Bulgar topraklarına iltica eden subayların arasında yirmi kadar da hekim vardı. Bulgaristan Yüksek Sıhhi Kurulu'nun 21 Ağustos 1920 tarihli kararı gereğince bu tabip subaylar Bulgar hastanelerinde hizmete alınmışlardır. Yurtlarına dönmek zamanı gelince gerek askerlerin ve gerekse başka birçok mültecilerin seyahatlerini kolaylaştırmak için Bulgar Hükümeti birçok ihtimamlar sarf etmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Velikov, *a.g.e.*, s. 142-143.

¹⁵⁸ Velikov, *a.g.e.*, s. 145.

¹⁵⁹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁶⁰ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁶¹ Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 18; Velikov, *a.g.e.*, s. 149.

Cafer Tayyar Paşa ordularının Bulgaristan sınırlarında geçmesi Bulgaristan'da bulunan İtilaf Devletleri komutanlığını endişelendirmişti. İtilaf Devletleri komutanının verdiği emirde, Türk askerlerinin silahlarının alınması için hemen bir komisyon oluşturuldu. Başkanlığını Fransız işgal kuvvetleri karargâhından Albay Gotzman'ın yaptığı bu komisyon İngiliz Yüzbaşı Bayker, Fransız Üsteğmeni Raymount, Yugoslav Üsteğmeni Popoviç ve Yunan Subayı Spatalis'ten oluşmaktaydı. Komisyonun çalışma noktası olarak Yanbol şehri tercih edilmişti. İtilaf Devletleri komisyonu Cafer Tayyar ordusunun elinden alınan silah ve mühimmatın Milli Mücadele'de çarpışan Milli Kurtuluş kuvvetlerine ulaşmaması için son derece özen göstermekteydi. Albay Gotzman'ın yazdığı rapordan öğrenildiğine göre son günlerde Türk ordusundan 385 subay, 3239 asker ile 22.200 sivil halk beraberlerinde Krup mamulatı olan 7,5 cm'lik dört top, dört top mermi sandığı, 1000 tüfek, batarya sistemi ve bir ağır makinalı tüfek olduğu halde Bulgar sınırından geçmişti.¹⁶²

Kolordu kumandanlığının, Bulgarlarla yaptığı antlaşmaya göre, Bulgaristan'a giren Türk birlikleri, silah ve cephanelerini hudutta, Bulgarlara bıraktılar. Yalnız askeri harekâta ait mühim dosyalar yok edildi. Hududu geçenler, Büyükderbend'den üç günlük yürüyüşle Yanbolu'ya geldiler. Büyükderbend'de ve yollarda erlerin birçoğu dağıldılar. Kolordu, Yanbolu'da dağılmayanlarla, tümen tümen birlikler kurarak bu yabancı memlekette, mümkün olduğu kadar, mültecileri, disiplin altına almaya çalıştı. Her tümen, er mevcuduna göre, bir veya iki tabur. Başlarına gerektiği kadar subay da tayin olundu. Hepsi, 171. Piyade Alay Kumandanı Yb. Erzurumlu Şakir Bey'in emir ve nezaretine verildi. Daha sonra memlekette Konya askerlik dairesi başkanlığını yapmış olan Şakir Bey, işini yapmaya çalıştı. Erlerimiz Almanların Birinci Dünya Savaşı'nda kurmuş oldukları zeplin hangarına yerleştirildiler. Ordu mensupları içinde bazen uygunsuz hareketlerde bulunanlar da olmuştu. Bazı subaylar, kendilerine verilen nezaret işini yapmakta isteksiz davrandılar. Başsız erleri toplu tutmak güçleşiyordu. Erler, öteye beriye dağılmaya başladılar. Bulgarlar dağılanları toplayıp zorla kamplara getiriliyordu. Sığınmanın ilk zamanlarında, er ve subaylarımızı, Bulgarlar besliyorlardı. Bir müddet sonra, bu besleme yükünden kurtulmak için, erlerimizi dağılmaya teşvik etmeye başladılar. Er

¹⁶² Velikov, *a.g.e.*, s. 146; Şimşek, *a.g.e.*, s. 31-32.

ve subaylardan, başka yerlere gitmek isteyenler serbest bırakıldı. Harman zamanı olduğundan her tarafta iş vardı. Erler, bu yüzden çok dağıldılar. Bulgaristan'ın, hemen her köyünde bir Türk erine rastlamak mümkündü.¹⁶³

Bulgaristan'a sığınan ordu mensupları Bulgar halkı ile iyi ilişkiler içinde bulunulması konusunda son derece hassas davranmıştır. Ordu komutanları, hem bu konuda hem de birliklerin Bulgaristan'a geçiş şekli ve bulunacakları yerler konusunda çeşitli emirler yayınlamıştı. Bu emirler arasında Bulgaristan'a geçen birliklerin Bulgar halkına zarar vermemesi, birliklerin kendilerine gösterilen yerlere yerleşmesi ve emre hazır bulunması, yerleşilen kışlalarda gece gündüz nöbetçi bulundurulması ile kimsenin izinsiz ordugâhlar dışına çıkmaması bulunuyordu. Kolordu Komutanlığı 6 Ağustos 1920'de yayınladığı bir başka emirle de misafiri oldukları Bulgar Hükümeti'nin subay ve üst subaylarına karşı resmi selâmı her subayın büyük bir dikkatle yerine getirmesinin mecburi olduğunu belirterek, Bulgar Hükümeti'nin subaylarına karşı hürmetsizlik yapılmaması üzerinde durmuştu.¹⁶⁴

Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın söylediği gibi, Türk göçmenlere kardeşçe misafirperverlik göstermiş ve onlara gereken yardımı yapmıştır. Bulgar Çiftçi Partisi ve Bulgar halkı savaştan sonra büyük bir iktisadi buhran ve milyonlarca altın liralık borç altına girmiş, tazminat ödemeye mahkûm bulunmasına rağmen Doğu Trakya'dan göç eden Cafer Tayyar Bey'in ordusundan gelen askerlerle Türk göçmenlerine bütün güçleri ile yardım etmişlerdi. Bulgar Hükümeti 29.07.1920'de Türk askerleri ile göçmenlerine iki milyon leva ayırmaya karar verdi. 250 kadar çiftçi ailesi Burgaz ve Sivilingrad'da 22 çiftliğe yerleştirildi. Çiftçi Partisi Hükümeti bu çiftçi göçmenlere araziden başka tohum ve çiftçilik araçları da verdi. Türklerin de katıldığı özel bir komisyon bu göçmenlerin yerleştirilmesi ve memnun edilmesi için çalışıyordu.¹⁶⁵

Bulgaristan'a sığınan 700 subay ve askeri memura iki ay maaş verilememişti. Bulgarlar subaylara, er gibi yalnız iâşe veriyorlardı. Satacak bir şeyleri de kalmamıştı. Albay Muhittin Bey, sığınmacıların ödenmeyen iki aylık maaşlarına mukabil yüz bin lira gönderilmesini İstanbul'dan istedi. Subayların çoğu kendilerine bırakılan hayvanları ucuz fiyatla satarak İspanyol pasaportu ve Bulgar vizesi ile

¹⁶³ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 370-371.

¹⁶⁴ Toker, *a.g.m.*, s. 134.

¹⁶⁵ Velikov, *a.g.e.*, s. 146-147.

İstanbul'a dönmek imkânını bulmuşlardı. Bulgaristan'da kolordu, tümen ve kumanda heyetleri ile kıta subaylarının pek azı kalmıştı. Bunlar için de İstanbul'dan para istenmiş ve İstanbul'a aldırılmaları teklif olunmuştu. Subaylarımızın Bulgaristan'dan çıkışlarını güçleştirmek için İstanbul'a gidecek subay pasaportlarının Fransızlar tarafından da vize edilmesi mecburiyeti konuldu. Bu mecburiyet, memlekete dönüşü bir müddet için sekteye uğratmıştı. Son dönemde Bulgaristan'da 600 kadar er ile 50-60 subay ve askeri memur kalmıştı. Bulgar Meclisi azasından Zümrezâde Şakir Bey ve arkadaşı Salim Nuri Trakya İslâm Muhacirleri murahhası olarak göçmenlere ve subaylarımıza çok yardım ediyorlardı. Sonunda Şakir Bey'in teşebbüsü ile göçmenlerin memlekete nakli için beş bin lira alınmıştı. Savaş sonrası mevcut ekonomik şartlar sebebiyle iyi bir ekonomiye sahip olmayan Bulgarlar, iltica eden subay ve erlerimize milletlerarası kanun ve teamüllere göre bakamamışlar. İlk zamanlarda subay ve erlerimizi sadece beslemişlerdi. Erler, çalışarak geçiniyorlardı. Subaylar ise güç şartlar altında çok sıkıntı çekmişlerdir.¹⁶⁶

Ayrıca Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali ve yaptıkları zulümler sonucu yerli halk ve askeri okullardan bazı kişiler de Bulgaristan'a sığınmıştı. Bulgaristan Meclisi tarafından Müslüman mültecilerden Bulgaristan'da kalmak isteyenlerin iskânlarına ve kendilerine ev inşası için gerekli inşaat malzemelerini parasız verilmesine ve her haneye ellişer dönüm arazi dağıtılmasını karar verilmiş ve bu hususun temini ve muhacirlerin tespiti de Varna Mebusu Şakir Bey'in (Zümre) başkanlığında olmak üzere bir komisyon kurulmuştu. Türk Müslüman muhacirlerin Deliorman bölgesine ve bir kısmının da Eskizağra ve Yenizağra civarında Müslümanlarla meskûn Balkan kısmına iskânları kararlaştırılmıştı. Komisyon muhacirlerin toplandığı bölgelerde Bulgaristan dâhilinde iskânlarını talep eden ve tekrar mahallerine dönmek isteyen muhacirleri kayıt ve tespit etmişti. Bu muhacirler 8 Eylül 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na bir yazı göndererek kendilerinin zor durumda bulunduklarını ve yardıma ihtiyaç ihtiyaçları belirtmişlerdi.¹⁶⁷ Bunların arasında Edirne İdadi-i Askeri (Askeri Lise) ve Leyl-i Rüştîye-i Askeri subay ve öğrencileri de bulunuyordu.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 371.

¹⁶⁷ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 102-103.

¹⁶⁸ Toker, *a.g.m.*, s. 136.

1920 yılının sonu ile 1921'in başında Cafer Tayyar ordusuna mensup subay ve erler Türkiye'ye dönmeye başlamışlardır. Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti bu dönüş sırasında onlara büyük kolaylık ve ihtimam gösterilmesini emretmişti. Hükümet ayrıca göçmenlerin bir an önce yurtlarını kavuşması için gayret gösterilmesini de istemişti. Bulgarlar, bu göçmenlerin yolda bulundukları zaman kullanmak üzere Harmanlı, Sivilingrad, Lüdimets ve Virantepe köyünde geçici yerleşme yerleri açtı. Bulgar idarecileri geçiş işlemini yapan komisyonun Rum delegesinin zorluk çıkararak geçişlerine izin vermediği göçmenlere geçici işler temin etmekteydi. Bulgar hükümeti Bulgaristan'a sığınmış olan Cafer Tayyar ordusuna mensup subay ve erlere Varna veya Burgaz yoluyla Anadolu'ya geçerek Türk milli kurtuluş ordusuna katılmaları için bütün imkânları sağlamıştır.¹⁶⁹ Bulgaristan Hükümeti Türk askerleri ve Trakya mültecilerine iki milyon leva yardım sağlamıştır.¹⁷⁰

Türk halkının Kurtuluş Savaşı Bulgaristan'dan bu konuda ciddi yardım görmüştür. Uluslararası antlaşmaların yasaklamasına rağmen, Çiftçi Partisi lideri Aleksandar Stamboliyski yönetimdeki hükümet, Ankara Hükümeti'ne askeri iktisadi yardımdan vazgeçmemiştir. Cafer Tayyar'ın ordusundan toplamda 26.000 civarında asker ve sivil ahali Bulgaristan topraklarına sığınmıştır. Aleksandar Stamboliyski Hükümeti Türkiyeli askerlerin Türkiye'ye dönüp yeniden Kurtuluş Savaşı'na katılmalarını sağlamıştır.¹⁷¹ Burada Bulgaristan'ın bir anlamda Sevr Antlaşması'nın geçersiz kılınmasından memnun olduklarını belirtmek gerekir. Çünkü Sevr Antlaşması beraberinde Neuilly Antlaşması'nı da etkileyecekti. Bu konuda Aleksandar Stamboliyski, 1922 yılında Eylül ayının 20'sinde Bulgar Meclisi'nde, yaptığı konuşmada Türkiye'de yapılan Milli Mücadele hakkında şunları söylüyordu: *"Türk milletinin giriştiği hareketi büyük önder Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında tanımak gereklidir. Sevr Antlaşması'nın üzerinde yapılacak tadilat diğer antlaşmaların da tadilini gerektirecektir. Sabır. Şimdi bizim komşumuz olan Türkiye ile ilişkilerimiz sadece iyi ve dostane olabilirler. Ortak çıkarlarımız bizleri barış içinde yaşamaya zorlamaktadır."*¹⁷² Bu konuda Aleksandar Stamboliyski, Bulgaristan'ın düşmanlarından ve esaretten kurtulmasının Mustafa Kemal Paşa'nın

¹⁶⁹ Velikov, *a.g.e.*, s. 149-150.

¹⁷⁰ Hakov, *a.g.m.*, s. 1272.

¹⁷¹ Cengiz Hakov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan...", s. 1009-1010.

¹⁷² Velikov, *a.g.e.*, s. 106; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 106; Şimşek, *a.g.e.*, s. 37; Ecer, *a.g.e.*, s. 43; Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan...", s. 1274.

verdiği mücadelenin başarılı olmasına bağlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁷³ Bulgaristan'da sadece hükümet değil mevcut kamuoyunun bir kesimi de Anadolu'da Yunanlılara karşı verilen mücadelenin başarılı olmasını Bulgaristan'ın menfaatine olduğunu düşünmekteydiler.¹⁷⁴

1.2.2. Bulgaristan'ın Milli Mücadele'ye Silah ve İaşe Yardımı

Milli Mücadele'de silah ve iaşe yardımı konusu gündeme geldiği zaman genelde yardım veren devlet olarak Rusya'nın ismi zikredilmektedir. Ancak Milli Mücadele'ye yapılan Bulgar yardımı konusu da yakın tarihimiz açısından önem arz etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Türk milletinin Mondros ve Sevr antlaşmalar ile emperyalist müttefiklerin işgallerine karşı, memleketlerinin bağımsızlığını sağlamak için yaptıkları savaş, Bulgar milleti tarafından büyük bir ilgi ile izlenmiş ve desteklenmiştir. Muzaffer müttefikler tarafından zorla kabul ettirilen Neuilly Antlaşması'nın öldürücü ve esir edici şartlarını sırtında taşıyan ve son derece ağır askeri tazminat ödemeye mahkûm edilen Bulgar milleti, Türk milletinin istikbalinde kendi geleceğini görmekteydi. Komşu milletin ağır şartlar altında yaptığı savaşı büyük bir takdir ve saygı ile izleyen Bulgar milleti elinden geldiği kadar onu destekliyor maddi ve manevi yardımda bulunmaya çalışıyordu. Bulgar milletinin bu takdir duyguları ve destekleme arzusu doğu ülkeleri içinde ilk defa kuvvetli bir düşmana karşı bütün ülkesini bir ihtilal hareketine sürüklemiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına duyulan derin saygıda beliriyordu.¹⁷⁵

Özellikle yukarıda da bahsedildiği üzere Doğu Trakya'da Cafer Tayyar Bey tarafından yönetilmekte olan Milli Kurtuluş Savaşı Bulgaristan'dan askeri ve siyasi yardımın yanında silah ve malzeme yardımı da görmüştü. Daha önce belirttiğimiz gibi, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra içinde bulunduğu durum ve bilhassa imzalanmış olan Neuilly Antlaşması'nda sonra bu gibi vesikaların saklanması imkânsız olmuştu. Ancak diğer bazı dokümanlar incelendiği zaman Cafer Tayyar Bey'in ordusunun Bulgaristan'dan askeri yardım görmüş olduğu kesinlikle tespit edilmektedir.¹⁷⁶

¹⁷³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1921. s. 1.

¹⁷⁴ *TİTE*, K51G93B93001.; *TİTE*, K51G93B93002.

¹⁷⁵ Velikov, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁷⁶ Velikov, *a.g.e.*, s. 142.

Bulgaristan Çiftçi Partisi Hükümeti, Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa’nın yönetiminde kurulmuş olan Milli Hükümet ile arasında olumlu ilişkiler kurmak için önemli ölçüde çaba sarfediyordu. Türklerin Yunanistan ile vermiş oldukları mücadele de Bulgar Çiftçi Partisi Hükümeti, sürekli Türklerin menfaati doğrultusunda yer almış ve onları maddi ve manevi olarak desteklemiştir. Aleksandar Stamboliyski, Bulgaristan’ın yenilmiş olmasına rağmen memleketin müttefikler tarafından Kemalist İhtilalcilere karşı bir üs olarak kullanılmasına izin vermemiştir.¹⁷⁷ Burada özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu şekilde tesis edilmesi önemlidir. Ancak Bulgaristan’da özellikle Türkiye’nin İtilaf Devletleri’ne karşı kazanacağı bir başarıda kendisi içinde, iktisadi olarak Akdeniz’de bir kıyı elde etme isteği de mevcuttu. Nitekim bu kıyı isteğini, İtilaf Devletleri’ne bir nota ile bildirme niyetleri dönemin Sofya basınına yansımıştır.¹⁷⁸

1920 Mayıs ayının sonlarına doğru Batı Trakya’daki Fransız işgal askerleri çekilmeye başlamış ve onların yerine Doğu Trakya’yı almış olan Yunan askerleri yerleşmişti. 6 Haziran 1920’de Cafer Tayyar Bey Edirne Vilayet Sekreteri ve kendisinin siyasi temsilcisi Şekip Bey’i Sofya’ya gönderdi. Şekip Bey Bulgaristan’da bir seneden fazla durmuştur. Bulgar Başbakanı Aleksandar Stamboliyski’nin bazı yakınında olan şahıslarla bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu süre zarfında Bulgaristan’da iktidarda olan Çiftçi Partisi Hükümeti ile görüşerek Bulgaristan’da Alman üretimi silahlarla dağ kıtalarının kullanımı için mühimmat talep etti. Şekip Bey, bu ziyaretinde hali hazırda olan sorunlara da vurgu yapmıştır. Bu sorunların ilki Doğu Trakya’da kurulan hükümetin rahat bir şekilde silah temin edebilmesi ve bu silahların güvenilir kişiler tarafından gizli bir şekilde Türkiye’ye geçirilmesi idi. Bir diğer sorun, Türk-Bulgar işbirliği ile kurulan çetelere Doğu ve Batı Trakya hududundan rahat bir şekilde geçiş serbestisinin uygulanmasıydı. Şekip Bey’ in bir diğer talebi ise Bulgar Hükümeti’nin Trakya’da olası bir Yunan istilasına karşısında işbirliği yapılmasıydı. Bu amaç doğrultusunda Bulgaristan’dan Anadolu’ya ve Trakya’ya silah ve mühimmat noktasında yapılan yardımlar gayriresmi yollar aracılığı ile gerçekleşiyordu. Fakat İtilaf Devletleri Cafer Tayyar Bey ve Milli

¹⁷⁷ Ecer, *a.g.e.*, s. 41; Velikov, *a.g.e.*, s. 89; Şimşek, *a.g.e.*, s. 33; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1921, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Şubat 1921.

Mücadele'ye yapılan yardımların önünün alınması amacı ile her türlü tedbiri almaktaydı.¹⁷⁹

Şekip Bey ziyaretinde, Makedonya'nın ünlü liderlerinden Profesör Mihalçev, Protogererov gibi isimler ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve işbirliği konusunda görüşmeler yapmıştır. Ayrıca bölgede tanınmış bir kişi olan Trakya'nın temsilcisi statüsünde bulunan Doktor Doçkov, Hariciye Nezareti'ne bir mektup yazmıştır. Cafer Tayyar Bey'in gerçekleştirmesi ihtimal olan bir Sofya seyahatinin devamında kendisiyle Bulgarlar arasında, Milli Mücadele ordusuna ekonomik ve askeri yardımın sağlanması hususunda görüşme yapılabilmesin mümkün olup olmadığı üzerine bir nabız yoklaması yapmıştır.¹⁸⁰

İngilizler Bulgaristan'ın Ankara ile olan münasebetini yakından takip etmekteydiler. Özellikle Bulgaristan ve Ankara arasındaki telsiz muhaberatını öğrenmişlerdi.¹⁸¹ Milli Mücadele'de Yüzbaşı Halim Cavit Bey tarafından Bulgaristan'da Anadolu'ya silah kaçırıldığına dair bilginin İngiliz istihbaratı tarafından öğrenildiğini konu edinen bir rapor o dönem Erkan-ı Harbiye'ye sunulmuştur.¹⁸² Birçok diplomatik yazışma ve notaların incelenmesinden anlaşıldığına göre Bulgaristan şu veya bu yolla Anadolu'daki Milli Mücadele'ye silah temin etmekteydi. 30.6.1920'de Bulgaristan'daki müttefik orduların genel kumandanı, Dışişleri Bakanlığı'na verdiği notada şunları belirtiyordu: *"Türk bandıralı üç geminin Burgaz limanına kömür olmak üzere geldiklerini öğrenmiş bulunmaktayım. 16.6.1920'de gelmiş olan bu gemilere 19.6.1920 gecesi askerlerin de içinde bulunduğu dört arabanın kışla ile gemiler arasında üç sefer yaptığı bildirilmektedir. Bu arabalarda bulunanlar, gemilere boşaltıldıktan sonra bunlar kömür yüklemeyen hareket etmişlerdir. Gemilerin Burgaz'da bulunduğu sırada bunlardan birinin kumandanı bir Bulgar askeri tarafından, Bulgar Kumandanlığı'nı ziyarete davet edilmiştir. Bu faktörleri göz önünde tutarak Türk milliyetçileri ile yapılan silah ticareti konusunda Bulgar Hükümeti'nin sorumluluğuna dikkatinizi çekmek ve şeref duymaktayım."* İstanbul'daki Bulgar temsilciliğinden Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 13.7.1921 tarihli raporda İstanbul'daki İngiliz kumandanlığının, Varna'dan bir kaç defa Anadolu'daki Kemalistler'e tüfek ve

¹⁷⁹ Şimşek, a.g.e., s. 30.

¹⁸⁰ Velikov, a.ge., s. 139, 140; Tuğlacı, a.g.e., s. 119.

¹⁸¹ TİTE, K32G15B15001.

¹⁸² TİTE, K36G73B73001.

makineli silah kaçırdığına dair bilgi gelmiş olduğu bildirilmekteydi. Rapor şöyle devam ediyordu: İngiliz kumandanlığında bu husus sorumsuz bazı kişiler tarafından yapılan bir kaçakçılık olayı olarak yorumlanmamaktadır. Onlar bu hususun görevli kimselerle subayların bilgisi olmadan yapılamayacağını inanmaktadırlar. 26.7.1921 tarihinde İtalyan bandıralı Leopoldis vapuru, Burgaz limanına gelmişti. Bu gemiye, müttefikler tarafından Bulgar ordusunun silahsızlandırılması maksadıyla toplanan bir vagon dolusu yepyeni hiç kullanılmamış makinalı tüfek yüklenmiş ve gemi İstanbul'a hareket etmiştir. Bu konuda Burgaz ticaret ve Sanayi Odası'nın bülteninde Leopoldis'in yükü arasında 4.000 kg silah bulunduğu kaydedilmektedir. Aynı bültende belirtildiğine göre İstanbul'a sefer yapmakta olan Aventino adlı İtalyan bandıralı bir başka gemide, Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasına 24.474 kg mermi götürmüştür. Yine aynı bültenden anlaşıldığına göre, 1922 Şubat'ında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandıralı Karniolya adlı gemi diğer yüklerin arasına 1.671.836 kg demir ve bronz malzeme ile bir parti kapsül götürmüştür. Aynı senenin 2 Martında yine İstanbul seferini yapan Paleki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerin arasında 643 kg askeri malzeme taşımıştır. Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosu Atanas Yrenov, Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir raporda Varna doğumlu sabık Bulgar milletvekili Şakir Zümre'nin Anadolu'daki milli kurtuluş harekâtına 50.000 kg patlayıcı madde temin ettiği bildiriliyordu.¹⁸³

Bu yardımların yanı sıra birçok Türkçe ve Bulgarca belgenin tetkikinden; Türk ve İtalyan bandıralı gemilerin Bulgaristan'dan kömür, silah, mühimmat, top ve silah yedek parçası olarak İnebolu iskelesine nakliyat yaptığı, bu silahların bir kısmının da silahsızlandırılan Bulgar ordusundan toplanan ve denize atılacak olan piyade tüfeği ve makineli tüfekler olduğu anlaşıyor. Burgaz ticaret odası kayıtlarına göre 4 ton silah, 25 ton mermi, 1672 ton demir kapsül, 643 kg askeri malzemenin Anadolu'ya sevk edildiği görülmektedir.¹⁸⁴

Milli Mücadele Hareketi Bulgaristan'dan silah anlamında ciddi yardımlar görmüştür. Sofya'da Kemalist olarak bilinen St. Velikov bu münasebetle "*Tarihî İcmal*" dergisinde bir yazı yayınlamış ve şunları söylemiştir: "*Bulgaristan'da Bulgar Sosyalist Partisi ve Bulgar Milli Çiftçi Partisi iktidarı dışında mevcut olan bütün*

¹⁸³ Velikov, a.g.e., s. 119-120; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 106; Yeşilyurt, a.g.e., s. 17-19.

¹⁸⁴ Şimşek, a.g.e., s. 37.

*kesimler Türk Uluğu'nun vermiş olduğu Milli Kurtuluş Mücadelesi'ni doğru anlayamamış ve destek vermemişlerdir.*¹⁸⁵

Bulgar Sosyalist Partisi ve Bulgar Milli Çiftçi Partisi iktidarı, Türk milletine karşılıksız ve dostane bir şekilde maddi ve manevi yardımda bulunmuşlardır. O sıralarda Bulgar Sosyalist Partisi memlekette büyük bir nüfuza sahipti ve emek erbabının menfaatlerini temsil ediyordu. Parti organı “*Rabotniçeski Vestnik*” daha 1920 yılında “*Türkiye ile Sulh*” başlıklı bir makale neşretmişti. Bu makalede şöyle deniyordu: “*Türkiye ile akdettikleri sulh antlaşması ile kapitalist devletler milletlerin kurtuluş ve birleşmesini tahakkuk ettirmeye yetenekli olmadıklarını bilakis birbirlerinden ayırarak esaret altına aldıklarının ve yeniden boyunlarına zincir vurma olduklarının son delilidir.*” Yazısına devamla gazete şöyle diyordu. “*Anadolu’da Türkler ayaklanıp Mustafa Kemal Paşa’nın Milli bayrağı altında toplanıyor, silahla bağımsızlıkları için savaşıyor ve hemen hemen bütün Anadolu ya hâkim olmuşlardır.*” Türk-Yunan harbi bütün şiddetiyle devam ederken “*Rabotniçeski Vestnik*” gazetesi bir sıra makaleler ve başka yazılar da yayınlayarak partinin Kemalistler’den yana tutumunu açıkça belirtmiştir. “*Mukbil İhtilalin Yeni Seferi Arifesinde*” başlıklı makalesinde şöyle yazmıştır: “*Fransız ve İngiliz emperyalistlerin Anadolu’daki fütuhat emelleri arasındaki tezatlar bir yana, itilaf emperyalizmi kendi aleti Yunanistan’ı desteklemek için açıkça harbe karışmıştır. Dolaysız amacı Anadolu Türkiye’sinin Milli Kurtuluş Mücadelesi’ni kana boğmak ve Asya kıtasında milli ihtilalin önüne geçmektir.*” “*Yunan Macerası*” makalesinde de şunu söylemiştir: “*Yunanistan’ın kendi burjuvazisinin delice Fütuhat politikasını takip etmekle kalmayıp aynı zamanda İngiliz emperyalizminin politikasına da hizmet eder. Yunanistan İngiltere’nin kiralık aletidir. O Akdeniz’i bir İngiliz denizi haline getirmek ve İngiltere’nin Anadolu’da hâkimiyeti ile Hindistan’a giden kara yollarını temin etmek için kendi milletinin kanını döküyor... Herhalde Yunanistan’ın bu macerası ateşle oynamak demektir.*”¹⁸⁶ Gazetede ki bir diğer makale P. Uskrov, imzasıyla yayınlanmış ve “*Balkanlar’daki yeni olaylar*” adlı yazıda aynen şunlar deniliyordu: “*Ankara Hükümeti’nin muzaffer orduları Türk-Yunan Savaşı’nın ilk kısmını bitirdiler. Ön Asya’da artık tek Yunan askeri yok. Sevr Antlaşması’nın çizdiği*

¹⁸⁵ Bulgaristan’ın Burjuva sınıfından olup İtilaf devletlerine yakın olan kesimi, Milli Kurtuluş Hareketi’ne müspet bakmıyorlardı. Özellikle bunun sebebi Türkiye’nin Sovyet Rusya ile yakınlaşması ve imzaladığı antlaşmalardır.

¹⁸⁶ Yeşilyurt, a.g.e., s. 15-16.

sınırlar artık parçalanmıştır. Bu antlaşmalar artık Türk milletinin ayakları altındadır.”¹⁸⁷

Bulgar halkı Anadolu’da Türk halkı tarafından yürütölmekte olan savaşı mütevacı silah yardımının yanında önemli ekonomik yardımlarda da bulunmuştur. 1920 Martından sonra İstanbul ve Türkiye sadece askeri değil ekonomik bakımdan da abluka altına alınmıştı. Mustafa Kemal Paşı’nın önderliğinde savaşan Türk halkının Manevi olduğı kadar büyük miktarda yiyecek yardımına ihtiyacı bulunuyordu. Bu bakımdan komşı Türkiye Bulgaristan’dan önemli miktarda yiyecek almıştır. Bu durumda Bulgar halkı, Türk halkının haklı savaşını fiilen desteklemiş olmaktadır. Türkiye İle Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkiler 1922 senesinde çok daha arttı. Bu yıl Bulgaristan’dan Türkiye’ye 1.034.225.837 TL değerinde 136.000.289 kg mal ihraç edildi. 1922’de Bulgaristan’dan Türkiye’ye ihraç edilen mallar şöyle sıralanabilir: 4.725.266 kg buğday, 13.508.397 kg un, 6.905.565 kg fasulye, 584.592 kg kaşar peyniri, 218.014 kg beyaz peynir, 113.645 adet yumurta vb.¹⁸⁸ bunların yanı sıra, Türkiye Kızılay Cemiyeti’ne İzmir, Bursa ve Trakya ahalisi için Bulgaristan’dan 15 vagon un, 5 vagon kuru fasulye, bir vagon tereyağı ve beyaz peynir alınmasına izin verilmiştir.¹⁸⁹

Silah ve ekonomik yardımın dışında, Bulgar kamuoyu ve bilhassa Bulgar Sosyalist Partisi Anadolu’da savaşan Türk halkına siyasi yönden de yardım ediyordu. Bilindiğı gibi, müttefikler, genç Sovyet memleketine karşı Türkiye’yi tasarladıkları planlarını gerçekleştirmek için kullanıyorlardı. Müttefikler, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları yoluyla Rusları desteklemek amacıyla askeri kuvvetlerden başka Bolşevik Rusya için büyük miktarda silah taşımaktaydılar. İngiltere, Fransa ve Amerika bu hareketleriyle eski günleri geri getirmek ve Çarlık Rusya’sını ihya etmek emelindeydiler. Bu durum ise Türkiye’nin egemenliğı içinde bir ölüm korkusu yaratmaktaydı. İstanbul’dan geçmekte olan ve Rusya’ya sevk edilen bu müdahaleci askerlerin çözölmesini sağlamak için Bulgar Gizli İhtilal Teşkilatı başta Nikola Trayçev, olmak üzere faal bir rol oynuyordu. Bu teşkilat, istilacı askerlere Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve başka dillerde yazıyla yazılmış beyannameler dağıtıyordu. Bu

¹⁸⁷ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 125; Velikov, *a.g.e.*, s. 130-131.

¹⁸⁸ Velikov, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁸⁹ Ali Sarıkoyuncu, “Giriş”, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938)*, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yay. No: 16, Ankara, 2002, s. XXII.

beyannamelerin etkisiyle birçok asker Rusya'ya gidip Rus işçi ve köylülerine karşı savaşmayı reddetmişti. Bu teşkilata İstanbul'da birçok Türk ve Yunan işçisi de katılmıştı. Bulgar Teşkilatı, istilacı askerler arasında çözünürlük sağlamaktan, Bolşevik kuvvetlerine silah sevkini sabote etmekten başka 1920'de Kırım'dan Türkiye geçerek Gelibolu'ya yerleşen Vrangeli ordusu arasında da aktif bir faaliyet göstermişti. Sayıları 60.000'in üstünde olan bu Vrangeli ordusu, İstanbul'daki askeri idareciler tarafından bir anti-Sovyet müdahalede kullanılmak üzere tam bir askeri teşkilatlanma halinde muhafaza ediliyor. Boğaz sahillerine yerleştirilmiş olan bu Beyaz Rus ordusu, Türk milletinin anti-emperyalist kurtuluş savaşı içinde büyük bir tehlike yaratıyordu. Bu kuvvetlerin her an İngiliz-Fransız emperyalistleri tarafından Anadolu'ya sevk edilmeleri muhtemeldi. Bulgar Sosyalist Gizli Teşkilatı'nın aktif faaliyetleri sayesinde İstanbul'daki Vrangeli ordusu arasında sonuçlar alınabiliyordu. Bunların içlerinde birçoğu vatanlarına geri dönmeye barış içinde yeni Sovyet Hükümeti'ni desteklemeye taraftardı.¹⁹⁰

Türk Milleti Milli Kurtuluş savaşında Bulgar halkından önemli yardım görmüştür. Bu yardımlar, Bulgar halkının, Türk milletinin işgalci müttefikleri ülkesinden kovmasını en samimi şekilde istemiş olduğunun en açık delilidir. Versailles sisteminin esiri edici bütün ağırlığını çeken ve Neuilly Antlaşması ile vatanından parçalar kaybederken Bulgar Çiftçi Partisi ve ilerici Bulgar halkı, savaşan Türk milletinin yanında tereddütsüz yer almıştır. Bulgar halkı, işgalcilere karşı savaşan Türk milletinin, durum ve şartların elverdiği nispette, destekçisi olmuştur. Bulgar halkının yaptığı desteğini değeri, Bulgaristan'ın durumu ve askeri kontrol komisyonlarının varlığını göz önüne alınırsa kolayca anlaşılır.¹⁹¹

İtilaf Devletleri'nin Neuilly Antlaşması'ndan sonra Bulgaristan'da kurmuş oldukları Yüksek Komiserliğin bütün önlemlerine rağmen Bulgar Milli Çiftçi Birliği hükümeti silah vermek suretiyle Kemalistlere maddi yardımlar da bulunuyordu. Yukarıdakilere ek olarak bir kaç dolaylı vesika bunu göstermektedir. İtilaf kuvvetleri Sofya karargâhından General Gondrekur'un, 21 Nisan 1920 tarihinde Dışişleri ve Harbiye bakanlıklarının tevdi ettiği mektupta Doğu Ordusu Başkomutanı General Franşe D'epre'nin elinde Trakya'da Bulgarların Türklere yardım ettiklerine dair çok iyi deliller bulunduğu belirtilmektedir. Mesela General Gondrekur şöyle diyor:

¹⁹⁰ BCA 030-010-239-615-15; Velikov, *a.g.e.*, s. 122-123.

¹⁹¹ Velikov, *a.g.e.*, s. 160.

“İnanılır bir şahit 22 Mart 1922’de Viran Teke havalisinde her 100-200 tüfek yüklü iki arabanın Svilengrat’tan Edirne’ye gitmek üzere sınırı geçtiğini arabalara on kişi kadar Bulgar ve Türk askerinin refakat ettiğini görmüştür.” Bulgaristan’daki İtilaf Kuvvetleri Başkomutanı General Dö Furtu, 30 Haziran 1920 tarihinde Dışişleri Bakanlığı’na verdiği yukarda tam metni verilen nota bu yardımı kanıtlar niteliktedir.¹⁹²

Müttefikler, kendi yağmalarının iyi işlemesi için Bulgaristan’da biri askeri kontrol komisyonu, diğeri de tazminat komisyonu olmak üzere iki kurul teşkil ettiler. Bu kurullarda birinin görevi ordunun silahsızlandırılmasını sağlamak ve kendi organları vasıtası ile hükümetin ve askeri kuvvetlerin nerelerde silah sakladığını meydana çıkarmaktı. Bu komisyondaki İngiliz temsilcileri Tunca Nehri kıyılarındaki Yanbol ve Elhovo’dan bir takım silahların Türkiye’ye, Kemalist İhtilalcilere doğru sevk edildiğini tespit etmişlerdi.¹⁹³

İsviçre’de yayınlanan Nasyonal Zeitung gazetesinin yazdığını göre Bulgar hükümeti emekliye ayrılmış Bulgar asker ve subaylarını Anadolu’ya sevk ederek onların müttefik işgalcilere karşı Türk milliyetçileri ile omuz omuza çarpışmasını sağlamıştır. İstanbul’daki Bulgar başkonsolosluğunu sonrada basın ataşeliğini yapmış olan Yapayev, Ankara’da birkaç defa Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmış ve ona iş birliği teklifinde bulunmuştu.¹⁹⁴

Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı sırasında Bulgarsitan’ın yanı sıra Bulgar uyruklu Türkler de Türkiye’ye yardım elini uzattılar. Kızılay Derneği vasıtasıyla yardım toplandı. Müftülükler, İslâm cemaatleri bu işe canla başla sarıldılar. Camilerde Kızılay’a yardım levhaları asılıydı. Halk fitre ve zekâtlarını kurban derilerini Kızılay’a verdi. Bu yardım makbuzlarını bir şeref belgesi gibi saklayanlar var. Aydos ilçesi Çavdarlı Köyü’nden Osman Ağa anlatıyor: Milli Mücadele esnasında Kızılay’a yardım için köye gelirler. Osman Ağa öküzün birini verir. Kendisine çifti ne ile süreceksin derler. *“Bugün anavatani düşünmeliyiz, yarın çift zamanı gelince onu düşünüyoruz.”* cevabını verir. Trakya Milli Mücadele Cemiyeti Bulgaristan’daki Türklerden destek gördü. Trakya Paşaeli Cemiyeti’nin Bulgaristan’da kurduğu üç akıncı grubu Mayıs 1922’de Doğu Trakya’da faaliyete geçerek Anadolu’daki Milli

¹⁹² Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁹³ Velikov, *a.g.e.*, s. 88-89; Ecer, *a.g.e.*, s. 37; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁹⁴ Velikov, *a.g.e.*, s. 117-118

Mücadeleye katkıda bulundular. Fuat Balkan Yunanistan'a karşı çete kurup onları oyalamak için Bulgaristan'da bulunuyordu. Bulgar Meclisi'ndeki Türk mebusları 18 Aralık 1918'de Sofya'daki büyük devletlerin temsilcilerine Türkiye hakkında muhtara vererek Türk halkının haklarını müdafaa ettiler.¹⁹⁵

1.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Aleksandar Stamboliyski'ye Mektubu

Türkiye ile Bulgaristan imzalanan antlaşmalarla ilişki kurmaları yasaklamalarına rağmen Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren iki ülke arasında yakın temaslar kurulmuştur. Bulgaristan Hükümeti'nin başında olan Çiftçi Partisi'nin lideri Aleksandar Stamboliyski gerek Bulgaristan'da meskûn Türklere ve gerekse de Ankara'daki Türk Hükümeti'ne karşı Bulgar dostluğunu göstermeye çalışmıştı.¹⁹⁶

Bu çerçevede Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını müteakip 30 Nisan 1920'de Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'ye bir mektup göndererek içerisinde bulundukları durumu, Büyük Millet Meclisi'nin açılışını ve maksatlarını anlatmış ve desteklerini istemiştir.¹⁹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın yazmış olduğu mektubun maksadı sadece Türk milletinin girişmiş olduğu anti-emperyalist savaşın gereğini anlatmak değildi.¹⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubu yazmaktaki esas amacı diplomatik ilişkilerin tekrar tesisini sağlamaktır.¹⁹⁹ Çünkü Bulgar milletinin moral desteği, Türk Milli Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesinde kararlılık bakımından önemli bir faktör olmuştur.²⁰⁰ İtilaf Devletleri'nin işgalinin devam etmesi, Milli Hükümet'in yaşadığı zorluklar ve Bulgar diplomasisinin dış ülkelerdeki yasaklanmış faaliyetleri sebebiyle bahsi geçen mektup Bulgaristan Hariciye Vekâlet'ine 11 Ağustos 1920'de iletilebilmiştir.²⁰¹ İki devlet arasında resmen diplomatik ve iyi komşuluk

¹⁹⁵ Osman Keskinoglu, *Bulgaristan'da Türkler Tarih ve Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 30.

¹⁹⁶ Bilgin, a.g.m., s. 799.

¹⁹⁷ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938)*, Belge No. 24, s. 195.; Turan, a.g.m., s. 105.

¹⁹⁸ Velikov, a.g.e., s. 97.

¹⁹⁹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, a.g.e., s. 2.

²⁰⁰ Velikov, a.g.e., s. 69.

²⁰¹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, a.g.e., s. 96.

münasebetlerinin kurulması yolunda ilk adım bu suretle atılmıştır.²⁰² Bunun yanında mektup Bulgar Hükümeti tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁰³

Mustafa Kemal Paşa yazmış olduğu mektubunda, Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplantı yaptığı esnada 16 Mart 1920'de İngilizlerin işgaline uğradığını ve birçok milletvekilinin tutuklanıp sürgüne gönderildiğini, bu olayın üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplandığını ve yeni Meclisin ülkenin bugün ve gelecekteki vaziyetini tayin etme yetkisini eline aldığını belirterek, Stamboliyski'ye şunları yazıyordu: *“Barış antlaşmasının hükümlerine tamamen aykırı olarak yapılan bu tecavüzün Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından şiddetle protesto edildiğini bildirmekle ve şeref duyarım. Bu durum Osmanlı milletinin barış konferansında alınan sonuçları tasvip etmediğini bir kere daha göstermiştir. Bütün ileri milletlerce kutsal bir yer olarak tanınan Meclis oturum sırasında tecavüze uğramıştır. Millet temsilcileri, bütün meclisin şiddetli protestolarına rağmen İngiliz polisi tarafından suçlanmışlardır. Senatörler, milletvekilleri, generaller ve yazarlar evlerinden alınarak kelepçelenip sürgüne yollanmışlardır. Resmi ve özel daireler sadece daha kuvvetli olmanın üstünlüğüne dayanarak silah zoruyla işgal edilmiştir. Bu saldırı ve bağımsızlığa karşı yapılmış tecavüz karşısında Osmanlı milletinin Ankara'da toplanan temsilcileri aralarından bir icra konseyi seçerek memleketin yönetimini bunların eline verdi.”* Mustafa Kemal Paşa'nın Stamboliyski'ye mektubu şöyle devam ediyordu, *“Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmış olan milletin arzularını size ulaştırmaktan şeref duymaktayım.*

1. *İşgal altındaki İstanbul'dan yayınlanmış olan kanun ve fetvaların hiçbir değeri olmadığı gibi bunu milletçe de hiçbir şekilde tasvip görmemektedir.*
2. *Osmanlı milletinin vatanın savunması ve bağımsızlığı ve adil, şerefli bir barışın sağlanması için kararlı ve inanç içindedir. Millet, kendi adına bütün sorumluluğu almak ve gereğini yapma hakkını temsilcilere vermiş bulunmaktadır.*
3. *Memlekette bulunan Hristiyanlarla yabancıların memleketi savunması bakımından bir endişe içinde bulunmasının gereği yoktur.”*

Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda İstanbul'un İtilaf Devletleri orduları tarafından işgal edildikten sonra meydana gelen karışık durumu karakterize

²⁰² Yeşilyurt, a.g.e., s. 18.

²⁰³ Hakov, “Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye..., s. 1273.

etmektedir. Ankara Hükümeti'nin bağımsız Türk devleti oluşturma hususundaki amaçlarını apaçık çizmekte, adaletli bir barış antlaşması imzalanmasından yana olduğunu dile getirmekte, Bulgar tarafından Türk halkının haklı savaşına olumlu yönde destek vereceğine inancını belirtmektedir. Aleksandar Stamboliyski hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu olumlu karşılamış, Ankara ile Sofya arasında doğrudan doğruya ilişkiler kurulması arzusunun bir işareti olarak nitelendirmiştir.²⁰⁴ Bu mektubun olumlu sonuçları bir süre sonra alınmış, İtilaf Devletleri'nin sıkı kontrol ve baskılarına rağmen Bulgar Hükümeti Milli Mücadele'ye yardım etmiştir.²⁰⁵

1.2.4. Bulgaristan Tarafından Ankara'ya Gönderilen Heyetler

Aleksandar Stamboliyski hükümeti, 1920'li yıllarının başında Türkiye'de resmi bir konsolosluk açmak için defaaten girişimde bulunmuştu. Fakat İtilaf Devletleri, Çiftçi Partisi iktidarının bu isteğine sürekli karşı çıkmışlardı. Bu vaziyet karşısında Fransa, müttefikleri ile yaptığı istişareler sonunda Paris'te bulunan Bulgaristan temsilcisi Savov aracılığı ile Bulgaristan Hükümeti'ne, Türkiye ile ilişki kurmaları konusunun, Neuilly Antlaşması'nda belirtildiği gibi devam etmesi zorunluğunda olduğunu bildirdi. Ankara'da Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra Aleksandar Stamboliyski, İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olan İstanbul hükümeti ile Ankara Hükümeti arasındaki tutum ve idare farklılığını kesin olarak anlıyor ve milleti tek temsil eden kurumun Ankara'daki Milli Hükümet olduğunu gözlemliyordu. Bulgar devlet adamı, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu ihtilalci Ankara Hükümeti'nin parçalanmış Osmanlı hükümeti ile temelde tamamen ayrı olduğunu anlıyordu. Bu sebeple de Aleksandar Stamboliyski, Ankara Hükümeti ile doğrudan doğruya ilişkiler tesisi için her türlü denemeyi yapıyordu. Stamboliyski, Bulgaristan'ın milletlerarası durumunu göz önünde tutarak, daha başlangıçtan itibaren dolambaçlı yollardan geçmeden Mustafa Kemal Paşa hükümeti ile iyi ve dostane ilişkileri doğrudan doğruya kurmak istiyordu.²⁰⁶

²⁰⁴ Hakov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan...s. 1010.

²⁰⁵ İbrahim Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, 1996, s. 99.

²⁰⁶ Velikov, a.g.e., s. 97-98. *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, a.g.e., s. 96.

Çiftçi Partisi Hükümeti, 1921 yılı mayısının ikinci yarısında Ankara'ya gizli bir şekilde, en çok itimat ettiği kendi adamlarından biri ve milletvekili olan Hasköy'ün Yabılkovo köyünden Angel Grozkov²⁰⁷ (Çiftçi Partisi Meclis Grubu Temsilcisi) başkanlığında Yüzbaşı Grigor Pisarev (Jandarma Yaveri), Paskal Ençev (Tüccar) den kurulu bir heyet gönderdi.²⁰⁸ Resmen kendilerini tüccar olarak takdim eden heyet üyelerinin başlıca görevi Bulgaristan ile Türkiye arasında dostluk münasebetleri kurmak için durum değerlendirmesi yapmaktadır. Angel Grozkov Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Heyetin diğer üyeleri ise İsmet Paşa (İnönü) ve Ankara Hükümeti'nin diğer temsilcileri ile görüşmüşlerdir. A. Grozkov heyetinin Ankara'daki görüşmeleri Bulgar parlamentosunun kimi muhalefet milletvekilleri ve özellikle de İtilaf Devletleri tarafından Stamboliyski Hükümeti'ne güçlü bir baskı da bulunmak için bir vesile olmuştur. Neuilly Antlaşması'nı ihlal etme ithamlarını ve itibardan düşürmeyi önlemek amacıyla, hükümet A. Grozkov misyonunun resmi ve politik bir nitelik taşımadığını, sırf ticari amaçlarla gerçekleştirilmiş özel bir ziyaret olduğunu beyan etmek zorunda kalmıştır.²⁰⁹

Aslında Grozkov ve Pisarev, Ankara'ya Ticaret Bakanlığı tarafından yünlü kumaş piyasasını incelemek üzere gönderilmişti. Bulgar Başbakan'ı da Angel Grozkov'dan, Bulgaristan ve Türkiye'nin ileride kuracağı ilişkileri öngörerek Mustafa Kemal Paşa ile sağlam bir ittifak yapmasını talep etmişti. Ayrıca Bulgaristan yaptığı bu girişimlerine karşılık Mustafa Kemal Paşa'dan ileride yapılması muhtemel olan barış görüşmelerinde Türkiye'nin batısında yer alan Yunanistan yerine Bulgaristan'ı tercih etmesini talep ediyordu.²¹⁰

Bulgar ordusunda Yüzbaşı rütbesinde bulunan Pisarev'in vazifesi ise ordunun vaziyetini ve İtalyan-Yunan ve Anglo-Fransız ordularına karşı partizan eylemlerini değerlenmekti. Angel Grozkov ve ekibi son derece güç şartlar altında seyahat etmiş ve Anadolu'ya geçebilmek için Akdeniz vapuru ile İnebolu'ya gitmişlerdi. Grozkov, burada ünlü Rus yazarı, parti ve devlet yöneticisi A. A. Verbov'la karşılaşmıştı. Pisarev bu konuda *“konuşmaları gizli kaldı”* diye yazıyordu. Pisarev şunları yazmıştı: *“Ankara'ya giderken Grozkov, bize seyahate iyi başladıklarını söylemiş ve fakat bu karşılaşmadan kimseye bahsetmememizi istemişti. Onun söylediğine göre*

²⁰⁷ Yeşilyurt, a.g.e., s. 20.

²⁰⁸ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri..., s. 104.

²⁰⁹ Hakov, “Atatürk ve Bulgaristan... s. 1272-1273.

²¹⁰ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri..., s. 105.

bunun duyulması Bulgaristan'ın esasen ağır olan durumunu daha da ağırlaştırıracaktı." Ankara'da Grozkov, Mustafa Kemal Paşa ile Pisarev ise İsmet Paşa (İnönü) ile devamlı temas halindeydi. Sofya ile devamlı temas halinde bulunabilmesi için Pisarev, askeri şifreden yaralanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa bu muhaberenin temin edilebilmesi için Edirne'de yardımcı bir telsiz istasyonunun kurulması emrini vermişti. Bulgar heyeti, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa hükümetinin idarecileri nezdinde büyük saygı ve ihtimam görmüşlerdir. Onlar, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa (İnönü) ile birlikte Eskişehir, Kastamonu, Antalya, Ankara, İnebolu, Kütahya, Sivas gibi cephelerde gerekli incelemeleri yapmışlardır. Bulgar heyetinin Ankara'yı ziyareti, Ankara Hükümeti ile Bulgar Başvekili arasında varılmış bir antlaşmanın imzalanmış olması da muhtemeldir. Ancak elde böyle bir vesikanın bulunmayışı insanı sadece tahminde bulunmaya zorlamaktadır. Bu ziyaretin, Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanışından iki ay sonra yapılmış olması dikkatten uzak tutulamaz. Bu antlaşmadan Aleksandar Stambolinyski'nin haberdar olduğu ve bunun ne derece büyük tarihi önem taşıdığını anladığı muhakkaktır. Onun da Sovyet Rusya ile böyle bir antlaşma yapmasının kendi ülkesi içinde ne derece büyük çıkar sağlayacağını düşünmüş olması gerekir.²¹¹ Grozkov, Pisarev ve Ençev Eskişehir, Afyonkarahisar vb. şehirleri ziyaret etmiş ve Haziran ayında Sofya'ya dönmüşlerdir.²¹²

İtilaf Devletleri, bu ziyaretten ötürü Çiftçi Partisi'nin hükümeti üzerine büyük baskı yapıyorlardı. Onlar, Grozkov ve arkadaşlarının Ankara'ya yaptığı ziyaretin sebebini aydınlatmaya çalışıyorlardı. Bulgar hükümeti, 20.7.1921'de Sofya'daki büyük devletlerin diplomatik temsilcilerine birer nota vererek bu konuda kendilerine yapılan suçlamaları reddediyordu. Notada, Bulgar hükümetinin her kime karşı olursa olsun bir antlaşma yapmak üzere Moskova veya Ankara'ya bir heyet göndermemiş olduğu belirtiliyordu. Notada, Moskova ile sadece Rusya'da bulunan esirlerin iadesi konusunda temas yapıldığı ifade ediliyordu. Ayrıca Ankara meselesinden şöyle bahsediliyordu: "*Grozkov, Yüzbaşı Pisarev ve Tüccar Ençev, İstanbul'daki Bulgar elçiliğinden vize almadan ve sadece ticari maksatlarla Ankara'ya gitmişlerdir...*" Stamboliyski, parlamentoda aynen şöyle diyordu: "*Size, Bulgaristan'ın ne Ankara ne*

²¹¹ Velikov, *a.g.e.*, s. 105; Şimşek, *a.g.e.*, s. 36; Ecer, *a.g.e.*, s. 43.

²¹² Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 20.

de Moskova ilişkileri olmadığını temin ederim...” İçişleri Bakanı K. Tomov’da “Dinevnik” gazetesine verdiği demeçte şöyle diyordu: “Grozkov’un Ankara’ya gittiğini, nutuklar çektiğini ve kendisine ziyafetler verildiğini öğreniyoruz. Bu konuda hükümetin hiçbir bilgisi yoktur. Eğer, hakikaten böyle bir durum mevcutsa bu doğrudan doğruya Grozkov’un kendisini ilgilendirir.” Grozkov’un durumunu inceleyen Çiftçi Partisi Meclis grubu onu ihraç etmeye karar vermiştir. Grozkov, üzerinde ki ithamları cevaplamak ve koparılan gürültüyü bastırmak üzere Sobranya’da söz almış ve şunları söylemiştir: “İstanbul’a Haskova’daki Çiftçi sendikası Rodopi’nin vekâletiyle gitmeye karar vermiştim... İstanbul’da sendika hesabına elimdeki mallardan satabildiğim kadarına baktığım zaman burada gereği kadar iş yapamayacağımı anladım. Anadolu’ya hareket etmeye karar verdim... Seyahatim sırasında konuştuğum bütün şehirli, köylü, subay ve askerlerin son zaferin kendilerinin olacağına inandıklarını gördüm... Bir politikacı ve milletvekili olarak Anadolu’daki idare ile ilgilendim. Onlar en demokratik usullerle memleketi yöneltmeye çalışıyorlar... Mustafa Kemal Paşa, şehirde sivil kıyafetle ve elinde bastonu ile sade bir vatandaş gibi geziyor.”²¹³

Bulgar burjuvazisi Grozkov’un Ankara’ya gidişi dolayısıyla patırtı koparıyordu. Radikal Parti’nin baş temsilcisi Stoyan Kosturkov şu beyanı yapıyordu: “Biz sadece komşularımızın değil onları savunan büyük devletlerin de hiddetlerini üzerimize çektik.” Bulgar Meclisi’nde Demokrat Parti genel başkanı A. Malinov, şu konuşmayı yapmıştır: “Ben şunu soruyorum: Bulgaristan iktisaden çökmüş maddeten ve manen yorulmuş durumdayken ne gibi bir imkâna sahiptir ki Mustafa Kemal Paşa’nın davası gibi bir davaya angaje olmaktadır.” Sosyalistler de geri kalmıyordu. Onların organı olan “Narodé gazetesini Angel Grozkov’un gezisi ile alakalı olarak “Bir manyağın Anadolu Gezisi” başlığını atarak onun ihtilalci Kemalistlerle ilişki kurma girişimini sert bir dille eleştiriyordu. Bulgaristan Çifti Partisi Hükümetini’ni savunan ve Grozkov’la ekibinin seyahatini olumlu bir gelişme olarak gören tek parti Bulgar Komünist Partisi idi. Partinin meclis delegesi Atasanov, bazı kesimlerin Angel Grozkov’a yönelik yaptıkları eleştirileri değerlendirerek şunları diyordu: “Ben arkadaş Grozkov’un Mustafa Kemal Paşa’le görüşüğünü bilmiyorum. Ama eğer görüşmüşse o bahtiyardır... O açıkça arkasına bir Sovyet

²¹³ Velikov, a.g.e., s. 101-102.

Rusya'nın bulunduğunu belirtmektedir. Avrupa kapitalizmi ve dünya emperyalizmi Sovyetleri ne kadar çok yıkmak isterlerdi. Fakat sonunda onunla bağlar kurmak zorunda kaldılar. Bulgar halkı ve Bulgar Hükümeti durumunu Mustafa Kemal Paşa'nın getirdiği seviyeye getirebilseydi ne derece bahtiyar olurdu...”²¹⁴

Batı matbuatı ile Balkan devletlerinden bazılarında burjuvazi, Bulgaristan Çiftçi Partisine karşı ciddi hücumla başladı. Bu hücumda ilk sırayı alan İngiltere gazetesi Daily Telegraf almakataydı. Gazete, 16 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Türkiye'nin Bulgaristan'da yarı resmi bir temsilcisinin bulunmasına bir anlam veremediğini yazıyor ve Grozkov'un Ankara ziyaretine değinerek hücumda bulunuyordu. Bu durum zaten ağır olan Bulgaristan Hükümeti'nin durumunu daha ağır bir hale sokuyordu. Daily Telegraf gazetesi Angel Grozkov'un Ankara ziyaretinin detaylarını araştırmak üzere İngiltere'den Albay rütbesinde bulunan Repington adlı bir muhabirini hususi olarak Sofya'ya gönderdi. Repington Sofya'da Angel Grozkov'un ve Bulgaristan Hükümeti'nin içinde bulunduğu durumu araştırmak için toplumun hemen her kesiminden insanlarla görüşmeler yapmıştır. Repington daha sonra Daily Telegraf gazetesinde “*Bulgar Meselesi*” adında bir yazı dizisi neşretti. Bu yazıların birinde “*İthamlar ve Cevaplar*” başlığında şöyle diyordu: “*Grozkov, Bulgaristan'a döndükten sonra Aleksandar Stamboliyski'ye bilgi verdi... Başbakan Aleksandar Stamboliyski ondan Mustafa Kemal Paşa'nın gelecekte düşündükleri ve stratejisi hakkında bilgi aldı. Bulgar başbakanı bu seyahati benden saklamadı. Sadece bunun resmi bir gezi olmayıp iktisadi olduğunu tütün ve yiyecek satımı konusunda bir anlaşmaya varılması için yapıldığını söyledi.*” Repington, bunların yanısıra Çar Boris ile de görüşmüştür. O da bunların doğru olduğunun teyidini almıştır.²¹⁵

Bulgar burjuvazisi de Grazkov'un “misyonu” etrafında büyük bir velvele oluşturdu. Radikallerin yayın organı “Radikal” gazetesi sayılarından birinde şöyle yazmıştır: “*Grozkov'un Ankara ziyareti Bulgar hükümetinin Kemalistlerle anlaşarak Yarımada da sulhu bozmak istediğini şüphesini uyandırmaktadır.*” Bulgaristan Radikal Partisi'nden Stoyan Kosturkov Bulgaristan millet meclisinde söz alarak demiştir ki: “*Tekerrürüne meydan verilmemesi için unutulmaması gereken bir hadise olarak Grozkov'un Mustafa Kemal Paşa'yı ziyareti hadisesidir. Bu yüzden biz, değil*

²¹⁴ Velikov, a.g.e., s. 100; Ecer, a.g.e., s. 42; Yeşilyurt, a.g.e., s. 20-21

²¹⁵ Velikov, a.g.e., s. 99; Tuğlacı, a.g.e., s. 123; Yeşilyurt, a.g.e., s. 21; Şimşek, a.g.e., s. 34-35.

yalnız komşularımızın onları himaye edenlerin, büyük devletlerin takibi ve husumetine maruz kalmışızdır."²¹⁶ Grozkov'un Ankara'yı ziyareti, bazı Balkan memleketleri basını tarafından Stamboliyski hükümetine karşı hücumlarda bulunmak üzere bir vesile olarak ele alınmıştır. Örneğin "Epoka ve "Ora" adlı Romen gazeteleri 18 Temmuz 1921 tarihli sayılarında bu ziyareti "*Antlaşmaları yırtmayı amaç edinen Bulgar siyasetinde bir tayini istikamet*" şeklinde nitelendirmişlerdir.²¹⁷

Grazkov'un Türkiye'yi ziyareti ile ilgili olarak, İtilaf Devletleri Çiftçi Partisi Birliği üzerine hücum ederek meselenin izahı hakkında tam bilgi verilmesinde ısrar ediyorlardı. Bunun üzerine Bulgar hükümeti 20 Temmuz 1921'de büyük devletlerin Sofya'daki diplomatik temsilcilerini bir nota tevdi ederek, ileri sürülen ilhamları esasından çürütmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu notada Şöyle denilmektedir: "*Bulgar Hükümeti, herhangi bir devlet aleyhinde ittifak akdetmek amacıyla ne Moskova'ya ne de Ankara'ya murahhas heyeti göndermiş değildir. Bulgar hükümeti, yalnız Rusya'da bulunan Bulgar esirleri ve bahçıvanların iadesi hakkında teşebbüste bulunmuştur. Milletvekillikleri Grozkov, Üsteğmen Pisarev ve Tüccar Ençev, pasaportları Bulgaristan'ın İstanbul Sefaretince vize edilmek için Ankara'ya gitmişler ve bu seyahatleri sırf ticari amaçlarla yapılmıştır.*" Ayrıca Aleksandar Stamboliyski, Bulgaristan Millet Meclisinde şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Sizlere söylemem icap eder ki Bulgaristan'ın ne Ankara ne de Moskova ile münasebetleri yoktur.*" O zamanki şartlar içinde Çiftçi Partisi Hükümeti Groskov, Pisarev ve Ençev'in; Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi işinde herhangi bir iştirak payı olduğunu inkâr etmek mecburiyetindeydi. Şimdi ise hiç şüphe yoktur ve olamaz ki bu görüşme Aleksandar Stamboliyski'nin arzu ve muvafakati ile Bulgar hükümetinin, Bulgaristan ile Kemalist Türkiye arasında iyi komşuluk, diplomatik münasebetler ve Sovyet Rusya ile de dostane diplomatik münasebetler kurmak amacı ile giriştiği resmi bir teşebbüs arz etmekte idi.²¹⁸

Bulgaristan'ın tamamı bu ziyarete olumsuz gözle bakmamaktaydı. Grozkov'un Ankara seyahati hakkında Sofya'dan ve Türk Milletinin İstiklal Savaşı'ndan büyük bir sempati ile söz eden "Nova Vreme" gazetesi "*Anadolu Cephesinde*" başlığı adı altında şu bilgileri vermekteydi: "*Bir süre önce*

²¹⁶ Yeşilyurt, a.g.e., s. 21.

²¹⁷ Yeşilyurt, a.g.e., s. 20.

²¹⁸ Yeşilyurt, a.g.e., s. 22.

Anadolu'nun kalbi Ankara'dan dönmüş olan tanınmış bir Bulgar ile karşılaşma imkânını elde ettik. Bu kimseye cepheye gitmek ve bütün askeri bölgeleri dolaşmak imkânı sağlanmıştı. Bu kimsenin ifade ettiğine göre Türk ordusu son derece iyi eğitilmiş, morali yüksek fakat teknik araçlardan mahrum bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, milli bir gurur olmuştur. Meclise gelişinde coşkun bir tezahüratla karşılanmaktadır."²¹⁹

Aleksandar Stamboliyski, 1922 yılının sonlarında Türkiye ile iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulması için Dimitr Açkov başkanlığında bir diğer Bulgar heyetini Çiftçi Partisi'nin yakın adamlarından olan tüccar S. Pokaniçarov ve Türkiye'nin Sofya'daki temsilcisi Cevat Abbas Bey'le gizlice Ankara'ya gönderdi.²²⁰ Pokaniçarov, Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmasını hatıralarında şöyle anlatmaktadır: *"Stamboliyski, bana Kemal Paşa ile karşılaşmamda şahsen bildirmem için bazı sorunları not ettirdi. Paşa'ya, Bulgar hükümetinin iki memleket arasında iyi ilişkilerin tesisi konusundaki samimi isteklerimi bildirecektim."* Pokaniçarov'un Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşması son derece samimi bir hava içinde olmuştu. Bu konuda intibalarını Pobeda gazetesine anlatan Açkov şunları diyordu: *"Mustafa Kemal Paşa yakından tanıdığı Bulgar milletine karşı samimi sempati besliyor. O, Bulgarların, kurtuluş savaşından önce ve sonra yaptıkları savaşlardan örnekler vererek halkımızın meziyetlerinden bahsediyor ve onlara kıymet verdiğini anlatıyordu... Paşa Türk ve Bulgar milletleri arasında tartışmalı konuların bulunmadığını; bunun aksine iki millet arasında karşılıklı sempatilerin bulunduğunu söyledi."*²²¹

1.3. Türk-Bulgar İlişkileri Ekseninde Lozan Antlaşması

Tarihi Lozan Konferansı ve Barış Antlaşması'nın Türk Siyasal tarihindeki yeri bilinir. Bunun önemini tekrar vurgulamaya gerek yoktur. Belki şu kadar hatırlanması yeter: Lozan büyük bir olaydır. Türk ulusunu 11 yıl süren savaş döneminden çıkarıp barışa kavuşturmuştur. Bunun yanında Lozan, Osmanlı Devleti'ni sona erdirmiştir. Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya uzanan devleti bitirmiştir.

²¹⁹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 35.

²²⁰ Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal ATATÜRK Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri" XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 146.

²²¹ Velikov, *a.g.e.*, s. 107; Şimşek, *a.g.e.*, s. 40-41; Hakov, "Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan...", s. 1010; Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 23.

Üç kıtaya yayılmış toprağı, denizi, malı, mülkü, hakkı, hukuku, alacağı, borcu, imtiyazlı kapitülasyonları vs. bütün takıntılarıyla Osmanlı Devleti'nin defteri kapatılmıştır. Buna karşılık Lozan yeni Türk Devleti'nin tarih sahnesine çıkarmıştır. Türkiye'nin bugünkü sınırlarını tanımış ve çizmiş bağımsızlığını ve egemenliğini onaylamıştır. Türkiye'yi bağımsız ülkeler arasına katmış, devletler hukuku bakımından onun dış ilişkilerinin temelini atmıştır. Anadolu'da kurulan yeni devletin doğuş süreci Lozan'da tamamlanmıştır. Dahası Lozan sistemi bugün de yaşamaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Versailles, Saint-Germain, Triannon, Neuilly barış antlaşmaları ile kurulmuş olan Avrupa barış düzeni 20 yıl sonra İkinci Dünya Savaşıyla altüst olup tarihe karıştı halde, Lozan barışı o büyük savaşa göğüs gerip günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Lozan bugün de Türk dış politikasında önemli bir yer tutar.²²² Çünkü Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının çizgilerini yönlendirirken Lozan Antlaşması'nda ortaya çıkan statükoyu korumak yönünde hareket edecektir.²²³

Konferans 21 Kasım 1922 günü İsviçre'nin Lozan (Lausanne) kentinde açıldı. Türkiye'yi İsmet Paşa (İnönü) temsil ediyordu. Vekiller heyeti başkanı Rauf Orbay bu görevi üstlenmek istemişti. Fakat İsmet Paşa (İnönü)'nin Mudanya'da göstermiş olduğu başarı dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa onu daha uygun buldu. İsmet Paşa (İnönü) bu amaçla Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hariciye vekili seçildi.²²⁴

Konferansa bir tarafta Türkiye, diğer tarafta, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya vardı. Türkiye'nin ısrarı üzerine Boğazlar ile alakalı meselelerin müzakeresine katılmak üzere Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'da davet edilmişlerdi. Amerika, Lozan konferansında müşahit bulundurmuştur. Bulgaristan ise Ege denizinde bir kıyı²²⁵ olması konusu

²²² Anadolu'da Yenigün, 2 Ağustos 1923. s. 1; Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (Kasım 1922-Şubat 1923)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 1990. s. IX.

²²³ Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni dönem Soğuk Savaş sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001. s. 9.

²²⁴ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, Haz. Sina Akşin, Cemil Koçak, vd., Milliyet Kitaplığı, C.I, İstanbul, 2001. s. 110.

²²⁵ Konferans'taki Türk heyeti üyelerinden Dr. Rıza Nur hatıralarında Bulgarlarla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Bulgarlar Dedeğaç'ta mahreç istiyor. Lozan'a bir heyet göndermişler. Celsede resmen dinlendiler, Bulgar Başvekili Stamboliynski murahhas olarak gelmişti Bu adam alçak boylu, pek şişman, tulumbacı kabadayıları tarzında biri. Yanında tercüman olarak bir Bulgar kızı getirmiş, konferansta yegâne kadın memur bu olmuştur. Fakat Bulgarların başka davaları da vardı. Şarki

konusulacağı zaman Bulgar temsilcisi de Lozan Konferansı'na katılmıştı.²²⁶ Bulgaristan bu meselenin kendi istedikleri doğrultuda çözümlenmesi için Konferans esnasında Türk ve Yunan temsilcileri ile görüşmüşlerdi.²²⁷

İtilaf Devletleri bu Konferansa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişti. Onlara göre konferans Sevr Antlaşması'nın yalnızca bir düzeltilmesi olacaktı. Bu yüzden yeni antlaşmayı Osmanlı Hükümeti'nin de imzalaması gerekiyordu. Amaçları Türkiye heyeti arasında görüş ayrılığı oluşturmak ve isteklerini kolayca kabul ettirmektir. Fakat buna fırsat verilmedi. Mustafa Kemal Paşa bunalımdan kurtulmanın tek yolunun Saltanatın kaldırılmasında buldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de aldığı bir kararla saltanat ve hilafet makamlarını birbirinden ayırarak saltanatı kaldırmıştır. Bu kararla Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığı sona ermiştir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti konferansa yeni Türkiye'nin tek temsilcisi olarak katılmıştır.²²⁸

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un deyişiyle “*Türkler bir elde Misak-ı Milli bir elde kılıç*” olduğu halde konferansa gidiyorlardı. Askeri açıdan güçlü bir durumda olduklarına; Doğu'da Sovyet Rusya ile İslâm ülkeleri, Batı'da Fransa ile belki İtalya'nın yardımına güvenileceklerine inanıyorlardı. Konferansta en güçlü rakip olarak İngiltere'yi karşılarında bulacaklarını biliyorlardı. Ama onun gücünü ve azametini İngiltere'deki Türk dostu, etkili elemanların yardımıyla kırabileceklerini umuyorlardı. Avrupa diplomasisinin deneyiminden yoksun olan

Trakya'dan vaktiyle mübadele edilmiş Bulgarları tekrar Şarki Trakya'ya yerleştirmek. Bulgar heyet-i murahhasası bize ziyafet verdi. Tabii biz de onlara verdik. Bu meseleyi ayrıca bizimle müzakere etmek istediler. Bize fevkalâde dost görünüyorlar. Bu adamlar akılsız şeyler. Akıllarınca, burada hazır bize dost görünerek dolaba koyuverecekler. Kendilerine dedim ki: “Siz dostuz diyorsunuz. Kabul ettim, fakat Trakya'ya Bulgar yerleştirmek istiyorsunuz. Bunun mânâsı Bulgaristan'ın Trakya'da gözü vardır, Trakya'yı istiyoruz, bu davadan vazgeçemedik, demektir. Bu da İstanbul'u istiyoruz, demektir. Bulgarlar tarihte mukayettir ki Bizans'tan Trakya ve İstanbul'u istemişlerdi. Trakya'ya muvakkat olmak üzere birkaç defa girmişlerse de İstanbul'a hiç girememişlerdir. Binaenaleyh buralarda hiçbir tarihi hak ve kılıç hakkına malik değilsiniz. Etnik hakkınız da ne eskiden olmuştur, ne de şimdi vardır. Bu halde buraları nasıl istiyorsunuz? Çok haksızsınız. Yerimizi istemek Türkiye'nin düşmanı olduğunuzu ifade eder. Sizin tarihi hakkınız Sırbistan üzerindedir.” Sustular. Bir daha da ne bu bahsi ettiler, ne de bizimle görüştiler. Bununla da izaçlarından kurtulduk.” Rıza Nur, Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992. s. 68-69

²²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995. s. 120.

²²⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Haziran 1923. s. 2.

²²⁸ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 2014. s. 371

Türk delegasyonu, bu görevi gereğince yerine getirecek bir durumda değildi. Türk murahhasları, Batı diplomasisinin düzenlerini ancak zamanla ve deneylerin ışığı altında anlayacaklardı. Bu yetmiyormuş gibi bilgi kaynaklarının sınırlı dil bilgilerinin yetersiz olması, kendilerine karşı tuzak kurulmasında muhaliflerine büyük fırsatlar veriyordu.²²⁹

Konferansa Türkiye'nin yetkili temsilcileri olarak Delegasyon Başkanı Dışişleri Bakanı İsmet Paşa (İnönü)'dan başka, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur ve eski Bakanlardan, Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Beyler bulunuyordu. Bulgaristan'ın yetkili temsilcileri Dışişleri Bakanı Aleksandar Stamboliyski ile Londra Elçisi Stancioff ve Belgrat Elçisi Todoroff idi. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Bulgaristan'ın Konferansta yalnız Boğazlar Rejimi ile Trakya sınırının belirlenmesi ile ilgili görüşmelere katılmasına izin verilmişti.²³⁰ Sonunda bu iki konuya ilişkin bağitları imzalayacaktı. Bulgaristan ile sınırların daha önceki Antlaşmalarla belirlenen şekilde kalması durumu (1913 İstanbul Antlaşması²³¹ ve 1915 sınır düzeltmesi) Lozan'da doğrulanmıştır. (madde 2) Sınırın

²²⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.II, Ankara, 2003, s. 301.

²³⁰ Bulgaristan'ın Konferansta katılacağı konular belli iken azınlıklar konusunda da Konferansa dâhil edilmek istenmişlerdir. Dr. Rıza Nur Hatıratında bu konu ile alakalı olarak şöyle demektedir: *"Ekalliyetler işi ile meşgulüz. Bir gün ruzname, ekseriya bize yaptıkları gibi, celseden bir saat evvel geldi. Bunun gayesi bize cevaba hazırlanmaya, tetkikat yapmaya Vakit vermemek, Türkçesi bizi gaflette yakalamak. Ruznamede, "Bugünkü celsede Ermeni, Asuri, Keldani heyetleri dinlenecek." deniyor. Hayret içinde kaldım. 22 Kânunuevvel (3 Ocak 1923) celse sonunda reis, "Bulgar heyetini dinleyeceğiz." dediği Vakit, Bulgarların arkasında Ermeni heyetini görür gibi olup şiddetle hareket etmiş, "Böyle celselere iştirak edemeyeceğimizi ve bunların resmi celse olup zabıtnamelere geçemeyeceğini" söylemiştim. Bu mesaide malûm Ermeni yurdu meselesi vardır. Bir gün müzakere esnasında, müzakerenin nihayetinde reis tebliğ ediyordu ki, gelecek içtimaimizde Bulgar heyetini dinleyeceğiz. O celsede bendeniz de bulunuyorum. Derhal şüphe hâsıl ettim. Bulgarların ne işi var? Bu gibi mesaide ekalliyet bilmem ne filan. Memlekette Bulgar yok, bunun neticesinde mutlaka arazi gelecektir. Kabul etmedim. Öbür gün bana bir ruzname göndermişler ve onu iki celse yapmışlar. Ortasında sigara içmek vesaire gibi. Birincide protesto etmişizdir. Katiyen kabul etmeyiz ve dinlenemez, dinlenirse hususi mahiyeti haizdir. Zabıtnameye geçemez, öylece kalır dedik. Fakat onlar entrika yapmışlardır. Onları getirecekler birincide ben bulunmazsam zararı yok, İkinciye gideceğim, İkincide getirecekler zabıtnamayı imza ettirecekler. Zabıtnameye de geçirecekler. Hepsini yapacaklar, sonra bir de baktık ki Bulgar, Ermeni ve hiç de hatırıma gelmeyen Keldani ve Asuriler var, onlar da yurt isterlermiş. Bulgarlar da Türkiye'den vaktiyle muahede mucibince mübadele edilmiş olan Bulgar ahaliyi geri getirmek isterlermiş. Katiyen kabul etmedik. Bulgarlar hususi surette de uğraştılar, kabul etmedik. Böyle bir şeyi siz söylemeyiniz. Türkiye'yi, Türkleri bu gibi haller sizin aleyhinize sevk eder. Hâlbuki Türkler sizinle şiddetle dostturlar ve Türklerin dostluğuna muhtaçsınız. Böyle şeyler yapmayınız, demiştim. Nihayet Bulgarları, Ermenileri ve Asurileri, Keldanileri kendileri dinlemişlerdir. Biz de bu hususu protesto etmişiz ve malûm şeyleri vermişiz. O suretle Ermeni yurdu meselesi bitmiştir ve kaldırılmamıştır." Rıza Nur, a.g.e., s. 115, 303.*

²³¹ Antlaşma maddeleri için bkz. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri*, (1913-1938), Belge No. 1, s. 3.

ayrıntılarıyla belirlenmesi işi ise, 1919 Neuilly Antlaşması üzerine 5 Mayıs 1922 günü uluslararası bir komisyonca sonuçlandırılmış bulunuyordu.²³²

Lozan Konferansı iki dönemden ibaret olup sekiz ay devam etmiştir. 21 Kasım 1922 günü başlayan Konferans, 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramıştır.²³³ Bu kesintinin sebebi Türkiye’den daha fazla İtilaf Devletleri’nin kendi aralarındaki rekabetti. Öyle ki Ocak ayının ilk haftasında İngiltere ve Fransa Paris’te tazminat konusunda yaptıkları görüşmelerde başarılı olamamışlardır. Aynı ayın ikinci haftasında Fransızlar Ruhr bölgesini işgal etmişlerdi. Üstelik Türkiye Misak-ı Milli’den hareketle arazi konularının yanı sıra borçlar ve kapitülasyonlar konusunda direnmekteydi. Bütün bu olaylar İngiltere açısından olumsuz gelişmelerdi. Bundan dolayı Lord Curzon konferansı acele olarak sonuçlandırmaya karar vermiş ve bu amaçla 160 maddelik bir antlaşma tasarısı hazırlanmıştır.²³⁴ Söz konusu tasarı resmen 31 Ocak’ta İsmet Paşa (İnönü)’ya verilmiş ve 4 Şubat’a kadar imzalanması için süre tanınmıştı. İsmet Paşa (İnönü) antlaşma tasarısının incelenmesi ve karşı cevabın hazırlanması amacıyla bir hafta süre istemişse de kabul edilmemişti.²³⁵ Bu yüzden 4 Şubat 1923’te Türk heyeti antlaşma tasarısını imzalamayı reddedip toplantıyı terk etti. Türk heyeti konferansın kesilme sorumluluğunu yüklenmemişti. Tüm sorumluluk Türk görüşünü²³⁶ anlamamakta ısrar eden karşı tarafındı. Türk heyeti toplantıyı terk etmekle sadece müttefik devletlerin kararına direnmekle kalmamış aynı zamanda zor ve baskıya boyun eğmeyeceğini de göstermişti.²³⁷

Lozan Konferansının ikinci kısım toplantıları 23 Nisan 1923’te başlamıştır. Üç ay kadar devam eden toplantılarda birinci devrede halledilmeyen meseleler üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde müttefiklerin özellikle üzerinde durdukları konu kapitülasyonlar meselesiydi. İsmet Paşa (İnönü) kapitülasyonların başka isim ve şekil altında tekrar kurulmasında çalışan bir İtilaf Devletleri temsilcilerine karşı herhangi bir taviz vermeden mukavemet etmiştir. Neticede bağımsızlığı ve egemenliği önemli bir şekilde tehdit eden Kapitülasyonlar meselesi

²³² İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920 – 1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 2000. s. 78.

²³³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007. s. 501, 515.

²³⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Ocak 1923. s. 1.

²³⁵ Mustafa Budak, *Misak-ı Milli’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002. s. 369

²³⁶ Temelinde özellikle Misak-ı Milli’nin var olduğu bu görüş ve sebeplere dönemin basını önemli bir yer vermiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1923. s. 3.

²³⁷ Yalçın, *a.g.e.*, s. 378.

Türkiye'nin istediği şekilde halledilebilmiş ve Kapitülasyon hakları ufak tefek şartlarla tamamen ortadan kaldırılmıştır. Müttefik devletler temsilcilerinin üzerinde durdukları diğer bir konuda Osmanlı devleti zamanında ellerine geçirdikleri kabotaj hakkını devam ettirmektir. Ancak konferansta kabotaj (Türk limanları arasında deniz nakliyatı yapmak) hakkının münhasıran Türk vatandaşlarına tanınmasını kabul etmişti. Anadolu'da yaptıkları zarar ve ziyan sebebiyle Yunanistan'dan talep edilen tamirat bir taraftan konferansta müttefik devlet temsilcileri ile Türk temsilcileri arasında, diğer yandan da o zamanki Vekiller Heyeti Başkanı ve Dışişleri Bakan Vekili Rauf (Orbay) ile İsmet (İnönü) arasında anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebep olmuştu. Savaşın önemli bir yenilgiye uğrayarak çıkan Yunanistan'ın Türkiye'ye tamirat karşılığı ödeme de bulunmayacak durumda olduğu herkesçe biliniyordu. Bu yüzden, İsmet Paşa (İnönü) tamirat karşılığı olarak Yunanistan'ın Türkiye'ye Karaağaçı terk etmesini kabul etmiştir.²³⁸ Lozan Antlaşması ve bu antlaşmaya ek 17 diğer vesika ve mektuplar 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.²³⁹

Türkiye ile Bulgaristan'ın özellikle görüşecekleri konular belirlenmişti. İki devlet arasındaki sınırın ise Rezvaya'nın denize döküldüğü yerden, Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının birleştikleri nokta olan, Meriç'e kadar olmasına, Bulgaristan'ın Güney sınırı ise, yukarda belirtildiği gibi mevcut antlaşmalar ile şimdiki durumuyla saptanmış bulunduğu gibi kalmasına karar verilmiştir.²⁴⁰ Bulgaristan Konferansın genel gidişatından Türkiye ile İngiltere arasındaki sorunların önemli ölçüde halledildiğini anlamıştır. Ancak dönemin Bulgaristan basını bölgede barışın sağlanması için özellikle Türkiye ve Yunanistan'la aralarındaki ihtilafların çözülmesi gerektiğini yazmıştır.²⁴¹

Bulgaristan'ın da katılacağı Trakya sınırı meselesi üzerine yapılan görüşmeleri İsmet Paşa (İnönü) Ankara'ya telgraf ile bildirmiştir. Lord Curzon Trakya ile ilgili taleplerini sorduğunda, Doğu Trakya için 1913 sınırlarının uygun

²³⁸ Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi meselesi konuşulurken Bulgar temsilcisi bir protesto metni vermiştir ama bu protestonun tamamen siyasi olduğunu Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluğun sürekli devam ettiğini beyan etmiştir. Ancak Türkiye'nin, Bulgaristan'ın mahreç meselesine sıcak bakmasından dolayı Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesini kabul etmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mayıs 1923. s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Haziran 1923. s. 1.

²³⁹ Kemal Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012. s. 28.; Mehmet Gönübol, Cem Sar, "1919 – 1938 Yılları Arasında Türk Dış politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996. s. 54-55.

²⁴⁰ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım 1, C. 4, Ankara, 1972. s. 29.; Budak, a.g.e., s. 438.

²⁴¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923. s. 1.

olduğunu ancak Batı Trakya için halk oylamasının olmasını talep etmiştir.²⁴² Bulgar temsilcisi Stamboliyski de 1912 tarihli Londra ve 1913 tarihli Bükreş antlaşmaları ile bütün Trakya'nın Bulgaristan'a bırakıldığını Doğu Trakya'nın daha sonra Bir Türk-Bulgar Antlaşması ile Bulgaristan tarafından Türkiye'ye terk edildiğini açıkladı ve Ege denizine bir mahreç sağlanmasını istedi.²⁴³ Batı Trakya 29 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılmıştı.²⁴⁴ Konferansta Yunanistan'a verilmesi gündeme gelince, Bulgaristan, Konferansa bir tebliğ yollamıştır. Özellikle bu bölgelerin Bulgaristan'a ait olduğunu Yunanistan'ın bu bölgede ne ırkı ne iktisadi nede coğrafi olarak bir hakkının olmadığını, bölgede yaşayanların hak ve hukuklarının gözetilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁴⁵ Bu konuda Bulgar Kralı Boris 27 Mayıs 1923'te Mecliste bir konuşma yapmıştır. Batı Trakya, azınlıklar ve denize kıyı meselelerinin çözülmesinde bütün dünya devletlerinden adil bir karar verilmesini beklediklerini söylemiştir.²⁴⁶

Batı Trakya'da yaşayan Türkler zaman zaman Türkiye ile Bulgaristan arasında gerginliğe yol açmıştır. Özellikle Bulgar sınırına doğru yapılan Türk yerleşimlerinin Türkiye'nin teşviki ile olduğuna dair bir kanaat oluşmuştur.²⁴⁷ Bu dönemde Bulgaristan'ın içişlerinde de bir takım sıkıntılar cereyan etmiş meclisteki muhalefet artınca başbakan koltuğunda oturan Stamboliyski kabinesi dağılmış ancak tekrar yeniden kurulmuştur.²⁴⁸ Bulgar Meclisi'nde Çiftçi Partisine muhalif olan kanat Başbakanı diktatörlükle suçlamaktaydılar.²⁴⁹

İsmet Paşa (İnönü) tarafından Bulgarların Ege Deniz'inden kıyı istediklerine Türkiye'nin karşı olmadığı belirtmiştir. Bulgaristan Ege Denizi'nden kıyı isteğini her defasında vurgulamıştır. Bulgaristan Başbakanı Lozan Konferansı'na gelmeden önce gazetelere verdiği beyanatında, Konferansta bu meseleyi muhakkak halledeceğini belirtmiştir.²⁵⁰ Bulgaristan Dışişleri Bakanı Kalkof Bulgar basınına verdiği bir

²⁴² Batı Trakya'da o günlerde Yunan zulmü şiddetlenmişti. Bulgar ve Türklere Yunanistan tarafından uygulanan baskı ciddi anlamda artmıştı. *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Ocak 1923. s. 3.

²⁴³ Necmi İnal, *Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 131.

²⁴⁴ Hikmet Öksüz, "Lozan'da Batı Trakya Sorunu", *Tarih ve Medeniyetler Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. V, Ankara, s. 2309.

²⁴⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Şubat 1923. s. 1.

²⁴⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mayıs 1923. s. 4.

²⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ekim 1923. s. 1.

²⁴⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Şubat 1923. s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1923. s. 2.

²⁴⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1923. s. 4.

²⁵⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1923. s. 4.

demeçte Türkiye ile Bulgaristan'ın iyi bir komşu ve dost olduklarını belirtmiştir Türkiye'nin Bulgaristan'ın Ege denizine kıyı isteğine olumlu bakmasından ötürü Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi konusunda olumlu görüş bildirmiştir.²⁵¹ Fakat bu olumlu görüşün öncesinde Bulgaristan Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesine tepkili yaklaşmıştır. Özellikle kendisinin Ege denizinde kıyı isteğinin tehlikeye düştüğünü görmüştür. Bulgar basını bu konuyu sıkça yazmış ve eleştirmiştir. Türkiye'ye Ege denizi kıyısı konusunda olumlu görüş bildirince Bulgaristan'ın tavrı değişmiştir.²⁵² Ancak Bulgar taleplerinin bununla sınırlı olmadığını ayrıca Batı Trakya için İtilaf Devletleri'nin kontrolünde kalmasını talep etmekteydiler. Bulgar heyetinden General Savof, İsmet Paşa (İnönü)'yı kaldığı otelde ziyaret etmiş ve Dedeağaç'tan bir kıyı taleplerinin olduğu söylemiştir. İsmet Paşa (İnönü)'da buna karşı olmadıklarını belirtmiştir. Ancak Bulgaristan'ın bu talebine Yunanistan tepki göstermiştir.²⁵³

Barış Antlaşması'nın 24. maddesinde belirtilen taraf yazılarına ilişkin sözleşme ile Trakya'da Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile sınırının iki yanında 30 kilometrelik şeritlerin askerlikten arındırılacağı, ana çizgileri belirlenen sınırın toprak üzerinde uluslararası bir komisyonca kesin biçimde çizileceği ve bunlara ilişkin öteki konular düzenlenmektedir. Bu sözleşme hükümlerinin askerlikten arındırılan bölgeler uygulamasından vazgeçilmesi ile ilgili olarak 1938 yılında Selanik'te Balkan Paktı devletleri ile Bulgaristan arasında yapılan antlaşma da değiştirilmiştir.²⁵⁴ Sırası geldiğinde konu ile ilgili detaylı bilgi aşağıda verilecektir. Osmanlı devletinden kalan borçların Türkiye'ye devredilmesi noktasında Bulgaristan'ın durumu Neuilly Antlaşması'nda konu ile alakalı olan maddelerin geçerli olacağı belirtilmiştir.²⁵⁵

Lozan Antlaşması'nın 25. Maddesinde, birinci Dünya harbinde Türkiye kendisi ile yan yana savaşmış devletler ile öteki bağıtlı devletler arasında yapılan barış antlaşmaları ve ona ek sözleşmelerin geçerliliğini tanımayı ve Eski Almanya İmparatorluğu, Avusturya Macaristan ve Bulgaristan toprakları ile ilgili olarak

²⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1923. s. 1

²⁵² Suzan Ertürk, *Bulgar Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2005, s. 30-32.

²⁵³ Şimşir, *a.g.e.*, s. 120-121, 128.

²⁵⁴ Soysal, *a.g.e.*, s. 83.

²⁵⁵ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, s. 40.

alınmış ya da alınacak olan kararları kabul etmeyi ve böylece belirlenecek sınırlar içindeki yeni devletleri tanımayı kabul etmiştir.²⁵⁶

Bulgaristan'ın da dâhil olduğu Boğazlar konusundaki görüşmelerde, Boğazlardan geçiş serbestliği kabul edildi. Bu serbestlik Cemiyeti Akvam'a bağlı bir komisyonun kontrol altına konuldu. Bir Türkün başkanlığı altında olan komisyonun herhangi bir idare ve icra yetkisi yoktu. Başlıca görevi bu geçiş serbestliğine saygı gösterip gösterilmediğine bakmak ve gerekirse Cemiyeti Akvam'a bilgi vermekten ibaretti. Komisyon ayrıca her yıl görevini nasıl yerine getirdiği hakkında bir rapor verecekti. Boğazların savaş gemilerinin geçişi bir düzen altına konuldu. Bu yükümlülerin amacı boğazlardan geçiş serbestliği sağlamak ve Boğazlar bölgesinde bir çatışmayı önlemek için de yalnız Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının iki yanında birer parça arazi askersiz bölge olacaktı.²⁵⁷ Boğazlar konusunda yapılan görüşmelerde Bulgaristan Ege denizinden kıyı isteğini tekrarlamış ayrıca boğazların sadece ticari geçişlere serbest olmasını ve bu geçişleri kontrol edecek komisyonda da Bulgaristan bulunmasını talep etmiştir.²⁵⁸ Bulgaristan'ın Boğazlar konusunda ki İtilaf Devletleri'nden yana olan tutumu Türk heyetini zor duruma düşürmüştür.²⁵⁹ Lozan Konferansı'nda Sadece Trakya Sınırı ve Boğazlar Meselesi üzerine yapılan görüşmelere katılan Bulgaristan ile Türkiye arasında bir sıkıntının olmadığı söylenebilir. Ancak Bulgaristan konferanstan beklentileri noktasında İngiltere'ye nazaran daha çok Rusya'dan destek görmüştür. Bu husus Hem Bulgaristan'ı Rusya'ya yaklaştırmış hem de Neuilly Antlaşması'nın tadili noktasında cesaretlendirmiştir.²⁶⁰ Genel itibariyle Lozan görüşmeleri sırasında Bulgaristan olumlu bir tavır sergileyerek Türkiye karşısında önemli bir sorun çıkartmamıştır.²⁶¹

²⁵⁶ Soysal, *a.g.e.*, s. 100.

²⁵⁷ Aptülhalat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991. s. 118.

²⁵⁸ Şimşir, *a.g.e.*, s. 167.

²⁵⁹ Esra Sarıkonyucu Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1918-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 301.

²⁶⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ocak 1923. s. 4.

²⁶¹ Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2016, s. 127.

2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1923-1938)

2.1. Türk-Bulgar İlişkilerinde İlk Temaslar

2.1.1. Bulgaristan'ın Edirne Konsolosu Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi

Türk halkının Kurtuluş Savaşı'ndaki zaferi Bulgaristan'da büyük bir memnunluk duygusu ve birtakım ümitlerle karşılanmıştır. Başbakan Stamboliyski, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının kesinleşmesini beklemeden Edirne'deki Bulgar Başkonsolosu Yedek General Todor Markov'u Mustafa Kemal Paşa ile bizzat görüşmeye göndermiştir.²⁶²

29 Ekim 1923'te akşam 20:30'da Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyeti ilan etmiştir. Haber hızla yayılmış ve gece yarısı sonrası top atışlarıyla bu gelişme kutlanmıştır. 30 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na gelen kısa şifreli bir telgrafla Türkiye Parlamentosu'nun aldığı kararı bildiren, İstanbul'da Bulgar elçilik binasını idare eden General *Todor Markov*'da yaşananlara şahit olmuştur. Türkiye'nin devlet yapısındaki değişiklik Avrupa gazetelerinin haber başlıklarında kısa sürede yerini almıştır. Bulgaristan basını da Ankara'daki gelişmeye duyarlılık göstermiştir. Durumu aktaran ilk gazetelerden biri Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yayın organı olan günlük gazetesi “*Narod*” gazetesidir. Gazete 31 Ekim 1928'deki sayısında haberi telgraf tarzında şöyle duyurmuştur: “*İstanbul'dan alınan bir habere göre, hükümet partisi Türkiye'de cumhuriyeti ilan etmiştir ve Mustafa Kemal Paşa'yı ilk Cumhurbaşkanı seçmiştir.*” Aynı gün “*En Yeni Cumhuriyet*” başlığıyla haberi manşetten yayımlayan “*Slovo*” gazetesi de bu gelişmeye kayıtsız kalmamıştır. Daha sonraki günlerde haber çığ gibi büyüyerek diğer gazetelerin sayfalarında hatta askeri yayınlarda da yer almıştır.²⁶³

29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki en önemli hedefleri Misak-ı Milli, bağımsızlığını korumak ve Lozan Antlaşması'yla

²⁶² Cengiz Hakov, “Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler, 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. 2, Ankara, 2010, s. 2044.

²⁶³ Mümin Yaşarov İsov, “Bulgar Basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, çev. Serkan Cömertel, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 5, Edirne, 2016, s. 107.

ortaya çıkan statükonun devamını sağlamaktı.²⁶⁴ Türkiye tüm koşullarıyla barışçı ilişkiler kurmak istiyordu. 1923'e kadar Balkanlar'da iki grup ülke ortaya çıkmıştı. İlki, diğer ülkeler üzerinde toprak emelleri olmayan Romanya ile Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı ve Türkiye, ikincisi ise önceki savaşlarda kaybettiği toprakları yeniden ele geçirme amacı güden Bulgaristan'dı. 1923 başlarında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diyalog artış seyrine girmiştir. Markov, bir anlamda Bulgaristan ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri görüşmelerine hazırlık çalışmalarının başlatılması için görevlendirilmiştir. 1923 Ocak ayı sonlarında Markov İzmir'de üç kez Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve bu görüşme samimi dostluk havası içinde geçmiştir. Bu görüşmelerde Markov, her iki ülkenin ortak problemlerine işaret ederek karşılıklı menfaatlerde iş birliğinin önemi üzerine durmuştur.²⁶⁵ Aleksandar Stamboliyski Markov'a verdiği talimatta Ankara'ya gitmesini ve Türkiye ile bir dostluk antlaşması için sondaj yapmasını istemiştir.²⁶⁶ Verilen görev talimatında Mustafa Kemal'e şu hususların iletilmesini istemiştir:

A- Müttefikler tarafından Bulgaristan'dan alınarak Yunanistan'a verilmiş olan Batı Trakya'nın geleceği

B- Göçmen sorunu

C- Patrikhane sorunu

D- Ortak Ticaret Konuları

E- İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sorununun görüşülmesidir.²⁶⁷

Ayrıca bu arifede Mart 1923'te Sofya Metropoliti Stefan da İstanbul'a gelmiştir. Bulgar dini gazetelerinden birinde açıklandığına göre Metropolit, Trakya'daki göçmenlerin durumu, Doğu Trakya'daki Bulgar Kilisesi ve din adamlarının sorunu ile ekzerhlığın durumunu düzeltmek için İstanbul'a gelmişti. Bu sırada Sofya Sinodluğu, Ekzarh muavinliğine yazdığı mektupta Metropolit Stefan'ın ekzarhlığın sorunlarını konuşmaya yetkili olmadığını bildirmekteydi. Aynı zamanda

²⁶⁴ Mustafa Göleç, "Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1930)", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, s. 153.

²⁶⁵ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 107; Bilgin, *a.g.m.*, s. 814.

²⁶⁶ Cengiz Hakov, "1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında Askıda Kalmış Sorunların Çözümü", *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1997. s. 1372.

²⁶⁷ Halil Şimşek, *a.g.e.*, s. V; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 127.

Bulgar Kilise gazetesinde Bulgar Sen Sinodluğu'nun Metropolit Stefan'a böyle bir görevi vermediğini yazmaktaydı. İstanbul'daki Bulgar temsilciliğinin Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı ve Metropolit Stefan'ın görevinin ne olduğu yolundaki bir sorusuna da şahsen cevap veren Aleksandar Stamboliyski: *“Metropolit Stefan dini bütün meseleleri ve kilise ile ilgili ekonomik sorunları Türk Hükümeti ile görüşecek ve bu konuda Sefarete yardım edecektir”* demektedir. İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov 13 Mart 1923'te Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e Metropolit Stefan'ın gelişi ve görevi hakkında bilgi verdi ve bu durumdan Ankara Hükümeti'nin haberdar edilmesini istedi 27 Mart 1923'e kadar Ankara'dan görüşmelerin başlaması için bir haber gelmedi. Daha sonra Sofya'da yayınlanan DEN ve İstanbul'daki Fransızca La Turquie Nouvelle gazetelerinde yayınlanan demecinde Metropolit Stefan görüşmelerden Sofya Hükümeti'nin arzularından da ileri sonuçlar aldığını bildirmekteydi. Metropolit Stefan'ın bahsettiği bu görüşmelerin ne zaman ve nerede yapıldığı bilinmemektedir.²⁶⁸

Yapmış olduğu temaslar neticesinde 1923 yılında Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na verdiği raporda, Todor Markov şunu belirtmişti ki Mustafa Kemal Paşa siyasi ve devletlerarası ilişkiler de ilk sıraya samimiyeti koymaktadır. Görüşmemiz esnasında, o, içten ve perde arkası olmayan ilişkilerin taraftarı olduğunu söylemişti ve *“insan tabiatında yatan samimiyetsizlik, problemlerin doğru siyasi kararlarla çözümlenmesine engeldir”* demişti. Mustafa Kemal Paşa'nın söylediklerine göre *“iki halk arasındaki dostluk, iki halkıda daha kuvvetli ve bağımsız yapacak. Ayrıca “bir gün iki ülke arasında gümrük sınırlarının kaldırılmış olacağını”* ümit ettiğini ifade etmişti.²⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın Markov'la görüştüğü dönem Türkiye tarihi açısından siyasi olayların çok karmaşık olduğu bir döneme denk geldiği için mevcut arşivlerde konu ile ilgili belge bulunmamaktadır. Ancak, 8 Şubat 1923'te Markov'un Bulgar Başbakanına verdiği raporda bu görüşmenin şu şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır: *Mustafa Kemal Paşa, bana Bulgar halkını çok iyi tanıdıklarını* söyledi ve şunları ekledi: *“Sofya'da geçirdiğim bir yıllık askeri ataşelik görevimden çok iyi hatıralar taşımaktayım o sıralar tanışmış olduğum bazı yüksek ailelerle hala*

²⁶⁸ Tuğlacı, a.g.e., s. 128.

²⁶⁹ Iordanka Bibina, “Bulgar Siyasi ve Kültür alanında Atatürk'ün Düşünceleri”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1999, s. 1033.

mektuplaşmaktayım. Bulgar halkının bizim Trakya'daki göçmenlerimize çok sıcak ilgi göstermekte olduğunu bilmekteyiz. Diplomatik ilişkiler konusunda, iki memleket arasındaki ilişkilerin resmi veya gayriresmi olarak başlamasında hiçbir engel görmemekteyim. Bu konuda inisiyatif bana ait değildir. Zira ben yarı resmi olarak Cevat Abbas Bey'i göndermiştim. Ancak, Bulgar Hükümeti, müttefiklerin baskısı sebebiyle kendisini Sofya'dan çıkarmak zorunda kaldı. Bizim Balkanlar'da dost bir ülkeye ihtiyacımız vardır. Bulgaristan'da coğrafi, ekonomik ve politik bakımdan bu konuda düşünebileceğimiz en iyi devlettir. İki memleket arasında kurulacak bir dostluk sizi de bizi de daha kuvvetli ve daha bağımsız yapacaktır” dedi.²⁷⁰

Savaş sonrası bu derece zor şartlar altında, Ankara Hükümeti ile ilişkiler kurmak isteyen Bulgar Çiftçi Partisi, bazı çıkışlar yapmaktaydı. 01.03.1923'te Bulgar Diplomatı Markov'u İstanbul'daki Bulgar sefaretine görevlendirdi. Bu göreve derhal başlayan diplomat her şeyden önce Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir yazı ile yeni Ankara Hükümeti temsilcileri karşısında nasıl bir tutum takınacağını sordu. Bulgar diplomatının yazısına bizzat başbakan Aleksandar Stamboliyski imzası ile verilen cevapta “*resmiyetten ve resmi bağlantılardan kaçının*” diye yazıyordu. Yeni Bulgar temsilcisinin ilk ziyareti, antlaşmalar gereğince Türkiye'deki Bulgar haklarını korumakta olan İsveç temsilcisine oldu. İsveç temsilcisi, Markov'un bu tayininden büyük hayrete düşmüştü. İsveç elçisi Bulgar sefaretini temsil etmekte olan Markov'a Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olan Adnan Bey'le her türlü resmi temastan katiyetle kaçınmasını tembih etti.²⁷¹

Markov, Aleksandar Stamboliyski'ye yazmış olduğu ikinci mektubunda tekrar aynı konuya değinmiş ve Ankara ile ilişkilerin nasıl olması gerektiğini tekrar sormuştu. Başbakanlık görevinin yanında Dışişleri Bakanlığı görevini de yürüten Aleksandar Stamboliyski, 02.04.1923'te telgrafında Markov'a şu talimatı veriyordu: “*Ankara Hükümeti ile temaslarınıza devam ediniz. Ancak dış etkenlerden ötürü bu temaslarınız, yarı resmi mahiyette olmalıdır. Bulgar menfaatlerinin korunması şimdilik hala İsveç elçiliğindedir ve sizde şimdilik ona bağlı bulunmaktasınız. Ancak siz bağımsız olarak bir konsolosluk görevi yapabilirsiniz.*” Stamboliyski mektubunun sonunda şöyle diyordu: “*Ancak siz iki memleket arasında resmi ilişkilerin nasıl sağlanabileceğini araştırınız... Sizin devamlı olarak Ankara'ya*

²⁷⁰ Şimşek, a.g.e., s. V.

²⁷¹ Velikov, a.g.e., s. 109.

*gitmeniz büyük gürültü koparabilir. Bu iş için sekreteri (burada sefarethane sekreteri Altinov'dan bahsetmektedir) kullanmanız yerinde olur o pek fark edilmez”*²⁷² Aleksandar Stamboliyski'nin verdiği bu talimat aslında Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin kurulmasında Bulgaristan'ın son derece istekli olduğunu göstermektedir.

İstanbul'daki Bulgar temsilcisi Markov 08.04.1923'te kimseye danışmadan kendiliğinden Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkışından o güne kadar geçen süre içinde, ilk defa Bulgar Bayrağını elçilik binasına çekti. İki gün sonra Bulgar Dışişleri Bakanlığı İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine şu telgrafi gönderiyordu *“Dışişleri Bakanlığı iki memleket arasında müzakerelerin devamını karşı değildir. Ancak daimi ilişkilerin kurulmasını dış durum henüz müsait değildir ancak bu yakında olacaktır.”*²⁷³ İstanbul Bulgar elçiliği diplomatik temsilcisi Markov Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na şöyle yazmıştır: *“Lozan'da imzalanmış barış antlaşması Türkler için büyük bir politik zaferdir... Savaş sonrası ilişkilerde diğer komşularımızın oluşturduğu düşmanca çember içinden nefes alabileceğimiz doğuda tek bir açık kapı kalıyor oda şimdiye kadar bize karşı iyi niyetini defalarca kanıtlayan Türkiye kapısı.”*²⁷⁴

Ankara Hükümeti, 1923 Mayısının ortalarında iki memleket arasında diplomatik ilişkilerin sağlanması için resmi müracaatta bulundu. Ankara Hükümeti Romanya'ya olduğu gibi Sofya'ya da bir temsilci göndermeyi teklif ediyordu. İstanbul'daki Bulgar temsilcisi, Markov, 7 Mayıs 1923'te telgrafında bu durumu Sofya'ya bildirirken kendisi de şu düşüncelerini ekliyordu: *“Türklerin bu arzusu karşısında kaba bir davranışta bulunmamanız menfaatlerimize son derece ağır bir şekilde etki yapacaktır.”* Dışişleri Bakanlığı hala tereddüt içindeydi. Bulgaristan Ankara'ya gönderdiği cevapta Türkiye'nin Sofya'ya bir temsilci göndermesini kabul ettiğini bildiriyor; ancak başlangıçta bunun Bulgaristan'daki Türk menfaatlerini koruyan İspanyol elçiliğine bağlı olmasını istiyordu. Bu cevap tabiatıyla Ankara Hükümeti adına İstanbul'da Markov'la görüşmeler yapan Doktor Adnan Bey'i tatmin etmedi. Doktor Adnan Bey ısrarla Bulgaristan'a gönderilecek temsilcisinin bağımsız olması gerektiğini söylüyor Türk temsilcilerinin İspanyol elçiliğine

²⁷² Velikov, a.g.e., s. 111.

²⁷³ Tuğlacı, a.g.e., s. 128.

²⁷⁴ Hakov, “Atatürk ve Bulgaristan...”, s. 1277; Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 148.

bağlanamayacağını bildiriyordu.²⁷⁵ Karşılıklı telgrafların neticesinde Bulgar Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine 27.05.1923'te gönderdiği telgrafta Ankara Hükümeti'nin Sofya'ya İspanyol elçiliğine bağlı olmayan ve fakat yarı resmi mahiyette bir temsilci göndermesini kabul ettiğini bildiriyordu.²⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa'da Aleksandar Stamboliyski gibi ilişkileri geliştirmekten yana olduğunu Markov'a daha İzmir görüşmesinde açıkça ifade etmiştir. Ancak, her iki tarafın da normal diplomatik ilişkilerin kurulmasından yana olmasına rağmen galip devletlerin baskısı yüzünden Bulgaristan istenilen adımları atamamıştır. Buna ek olarak 9 Haziran 1923 darbesi ile Aleksandar Stamboliyski hükümeti devrilmiş ve arkasından Stamboliyski öldürülmüştür.²⁷⁷ Dostluk ve güven duygusu içinde olgunlaşmaya başlayan Türk-Bulgar ilişkilerinin bir an önce meyve vermesini önlemiş ve bir dostluk antlaşmasının imzalanmasını iki yıl daha geciktirmiştir. Aleksandar Stamboliyski iktidarı Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen içerde özellikle komünist kesimle sıkıntılar yaşamaktaydı.²⁷⁸ Dönemin Türkiye basınında Bulgaristan'da yapılan darbenin analizleri yapılmıştır.²⁷⁹ Ancak darbeden sonra kurulan yeni hükümetin Türkiye ile olan ilişkilerinde ne şekilde bir yol izleyeceği netlik kazanmamıştır.²⁸⁰ 1923 yılının sonlarına doğru Bulgaristan'ın yeni hükümeti Dışişleri Bakanı Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin iyileştirilmesinin Bulgaristan açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.²⁸¹ Bunun yanında Bulgar temsilci olan Markov'un da görevinde kalacağı bildirilmiştir.²⁸²

Kısa bir değerlendirme yapacak olursak Aleksandar Stamboliyski²⁸³ hükümeti döneminin (1919-1923) Türk-Bulgaristan ilişkileri açısından parlak bir devir olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu dönemde her iki ülke arasında dostluk ve güvene dayalı bir ortam oluşmuş ve şüphesiz böyle bir ortamda Bulgaristan'daki Türkler de rahat ve huzur içinde hayatlarını sürdürebilmişler ve özellikle Türk

²⁷⁵ Velikov, *a.g.e.*, s. 112.

²⁷⁶ Velikov, *a.g.e.*, s. 113; Şimşek, *a.g.e.*, s. 42-43; Ecer, *a.g.e.*, s. 48.

²⁷⁷ S. Todorova, İ. Samuilkov, A. Stoykov, İ. Dimitrov, S. Petrova, N. Gencev, S. Mirçev, *Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi*, Çağrı Yayınevi, Ankara, 1975, s. 77.

²⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mayıs 1923. s. 2.

²⁷⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Haziran 1923. s. 1.

²⁸⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Haziran 1923. s. 4.

²⁸¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Kasım 1923. s. 1.

²⁸² *Vakit*, 6 Temmuz 1923. s. 2.

²⁸³ Aleksandar Stamboliyski Türkiye'de hükümet nezdinde değil kamuoyu nezdinde de adından ve başarılarından söz edilen ve Türkiye ile onun döneminde kurulan dostluk ilişkilerine binaen başarılı bir devlet başkanı statüsündedir. *Vakit*, 8 Aralık 1931. s. 2.

azınlığı için eğitim alanında oldukça önemli adımlar atılmıştır.²⁸⁴ Fakat darbeden sonra gelen hükümet döneminde Türk azınlığın sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Özellikle eğitim hakkı anlamında yaşanan bu sıkıntılar zaman zaman Türk-Bulgar ilişkilerini de etkilemekteydi.²⁸⁵

2.1.2. Bulgar Diplomat Simeon Radeff'in Türkiye'ye Gönderilmesi

Darbeden sonra başa geçen Aleksandar Tsankov başkanlığındaki yeni Bulgar Hükümeti, daha darbenin ertesi günü Bulgaristan'ın imzaladığı halklar arası antlaşmalara ve yükümlülöklere sadık kalacağını ve bütün komşu devletlerle ilişkilerini iyileştirme yönünde çaba göstereceğini resmen açıklamıştır. Bu beyanata rağmen, Türk Hükümeti başta, darbeyle iktidara gelen Aleksandar Tsankov Hükümeti'ni Bulgaristan'da İngiliz ve İtalyan politikasının yürütücüsü addettiğinden biraz çekimser davranmıştır. Ancak çok geçmeden, yeni Bulgar Hükümeti'nin Batı Avrupa Hükümetleri'nce resmen tanınmasından sonra, Türk Hükümeti, Türk-Bulgar ilişkilerinin iyileştirilmesi yönündeki isteğini belirtmiştir.²⁸⁶

Bulgaristan Hükümeti 24 Temmuz 1923'te Lozan'da Türkiye ile Barış Antlaşması'nın imzalanmasının devamında 31 Ağustos 1923 günü Bulgaristan'ın İstanbul temsilcisi Markov'a²⁸⁷ resmi bir itimatname hazırlayarak kendisini resmen ve uluslararası kurallara uyarak Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletlerden biri olarak Türkiye temsilci olarak Ankara'ya gönderdi.²⁸⁸ Ancak birkaç ay sonra 3 Aralık 1923'te Bulgaristan Hükümeti tarafından Markov'un yerine Simeon Radeff Türkiye'ye gönderildi.²⁸⁹ Çünkü Simeon Radeff tecrübeli bir diplomattı. Galatasaray Lisesi²⁹⁰ mezunu olan Simeon Radeff, Türkiye'yi çok iyi tanıyordu.²⁹¹

²⁸⁴ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 107, Bilgin, *a.g.m.*, s. 814.

²⁸⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Mayıs 1924. s. 3.

²⁸⁶ Sarıkoyuncu, "Giriş", *Belgelerle Mustafa Kemal...s. XXII*.

²⁸⁷ Markov İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı gösterdiği alakayı Sofya'ya rapor etmiştir. Bulgaristan'ın bu konudaki memnuniyeti dönemin Bulgar basınına yansımıştır. BCA 030-010-239-615-7.

²⁸⁸ Ecer, *a.g.e.*, s. 49; Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 147; Şimşek, *a.g.e.*, s. 44.

²⁸⁹ *Anadolu'da Yenigün*, 21 Eylül 1923. s. 1; Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 128.

²⁹⁰ Galatasaray Lisesi ve Robert Koleji gibi Türkiye'de bulunan eğitim kurumları Bulgaristan için önem arz etmektedir. Özellikle Robert Koleji'nin kuruluş yıldönümleri dahi Bulgaristan'da kutlanmaktadır. Bulgar vatandaşı olup aynı zamanda Robert Koleji'nden mezun olan Dr. Vaşbarn "Türkiye'de 50 Sene" adlı kitabında Robert Koleji için şunları demiştir: " *Bulgarlar garbi Avrupa tarihlerinden kaybolmuşlardı. Biz onları meydana çıkardık ve garp âlemine tanıttık. Bulgar milletinin rehberi olsunlar diye Bulgar gençlerini terbiye ettik. Bulgarlar bizim sayemizde İngilizleri,*

Simeon Radeff, Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanması düşünülen dostluk antlaşması için görüşmeleri sağlıklı bir şekilde yürütecek kişi olarak görülmekteydi. Görüşmelere başlanması için 7 Haziran 1924'te Ankara'ya gelen Simeon Radeff ve heyetini Türk Hükümeti'ni temsilen Dışişleri Bakanı karşılamıştır. Bu ziyarette Ankara'da kaldığı süre zarfında Hâkimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri ile Simeon Radeff arasında yapılan bir mülakatta Simeon Radeff, Bulgaristan'ın Türkiye'ye dostluk ve muhabbet ile baktığını, iki devlet arasında devamlı bir dostluğun kurulması için herhangi bir engelin bulunmadığını beyan etmiştir. Muhabirin Bulgaristan'ın iç siyasetine dair sorduğu soruya Bulgaristan'da yeni hükümetin sükûneti sağladığını ancak muhalif bir iki partinin var olduğunu ama ülke içinde sıkıntı olmadığını Bulgar halkının kendi iş ve gücünde olduğunu belirtmiştir. Dış siyasete dair sorulan sorulara cevaben, Bulgaristan komşuları ile samimi dostluk ilişkileri kurmak arzusunda olduğunu özellikle Türkiye ve Türkler ile dostça ilişkilerin muhakkak kurulacağını demiştir.²⁹² Görüşmede ayrıca yeni Türkiye'nin çok kısa sürede güzel işler yaptığını Ankara'da bulunduğu kısa zaman zarfında bunu fark ettiğini söylemiştir. Muhabirin şahsı ile alakalı sorduğu sorulara ise eğitim hayatını İstanbul ve Cenevre'de geçirdiğini, hukuk okuduğunu ayrıca bir dönem Cemiyet-i Akvam'da çalıştığını söylemiştir.²⁹³ 1924 Haziranında, Ankara'da imzalanacak antlaşma için görüşmelerin başlaması münasebetiyle Simeon Radeff'i kabul eden Başbakan İsmet Paşa (İnönü) şunları belirtiyordu: *“Türkiye Bulgaristan'a yakın bir dostluk kurmak arzusundadır. Bizim politikamız açık bir politikadır. Bulgaristan aleyhine hiçbir art niyetimiz yoktur.”* Simeon Radeff şu karşılığı veriyordu: *“Biz bütün komşularımızla özellikle de geçmişin, anıların, menfaatlerin bizi bağladığı Türkiye ile dostane ilişkilerimiz olmasını istiyoruz”* demiştir. Görüşmeler başlar başlamaz Türk tarafı önce iki ülke arasında “askıda kalmış” sorunlar üzerinde bir Antlaşmaya varılmasını, bundan sonra ise diplomatik münasebetlerin normalleşmesini ve dostluk antlaşmasının imzalanmasını önermiştir.

*Amerikalıları elde etmeye muvaffak oldular. Bir Bulgaristan ortaya çıktı. Robert Koleji Bulgar devletini kurmak için hazırlanan Bulgar talebelerini Hristiyan terbiyesi, Hristiyan maneviyatı ile yetiştirdi.” Akşam, 26 Nisan 1938. s. 7. Bu okullar, Bulgar ve Ermeni okulları için en iyi öğretmenlerin pek çoğunu tedarik etmiştir. Bu konu ilgili Bkz. Ümit Ağca, “Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Milli Devleti Örneği”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, S. 53, İstanbul, 2016, s. 291.*

²⁹¹ Hakov, “Atatürk ve Bulgaristan...”, s. 1277.

²⁹² Hâkimiyet-i Milliye, 8 Haziran 1924. s. 1.

²⁹³ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Haziran 1924. s. 2.

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin güçlenmiş uluslararası mevzilerini dikkate alan Bulgar tarafı, "askıda kalmış" sorunların çözümünde umduğu sonuçları elde etme ihtimalinin azalacağından, önce diplomatik münasebetlerin normalleştirilmesi ve bundan sonra da "askıda kalmış" sorunların görüşülmesini önermiştir. Fakat Türkiye'nin kesin tutumu karşısında Bulgar Hükümeti görüşmelerin Türk senaryosu gereğince başlaması ve yürütülmesine yanaşmak zorunda kalmıştır. Görüşmeler esnasında "askıda kalmış" sorunların çözümünden olumlu sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.²⁹⁴ Simeon Radeff'in eğitimini Türkiye'de görmüş olması kendisinin Türkiye'de tanınan bir isim olmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'ye gelmesine belirli bir süre kala basında çıkan haberlerde Türk-Bulgar Antlaşması'nın imzalanmasında Simeon Radeff'in etkili olacağına dair istihbaratın olduğuna dair haberleri yazılmıştır.²⁹⁵ Simeon Radeff Bulgaristan'a yazdığı bir telgrafında Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye ile ilgili şunları yazmıştır: "...Ankara'ya gittiğim için, lütfen, iyi komşuluk, iktisadi kalkınma ve barış içinde ilerleyiş uğruna Türkiye ve Bulgaristan'ın ortak çıkarlarını kaydedecek yazılar gazetelere yazdırınız... Kemal Paşa'yı, zamanın en büyük insanlarından birini ve Lozan'da devlet adamı ve diplomat olarak şöhret kazanmış İsmet Paşa'yı yazdırınız..."²⁹⁶

Türk Bulgar görüşmeleri başarılı olarak sonuçlanması ya da başarısız kesintiye uğraması seçeneği karşısında Bulgar Hükümeti Simeon Radeff'e şu talimatı vermiştir:

"1- Mademki "askıda kalan" sorunları çözümlenmeden dostluk antlaşmasının imzalanması şüpheli, onlar antlaşma yürürlüğünde bir protokolle de çözümlenebilir.

2- Trakya göçmenlerinin geri dönmelerine yanaşmayan Türk Hükümeti hiç olmazsa onların gayrimenkul mallarına karşılık adilane bir tazminat sağlamalıdır. Bunun Bulgar topraklarını terk etmiş Türk göçmenlerine de etkisi vardır.

3- Azınlıklar sorunu, Bulgaristan ile Türkiye'nin bu alanda uluslararası Antlaşmalar da üstlendikleri yükümlülükleri uygun olarak çözümlenmelidir.

²⁹⁴ Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan...", s. 1277-1278.

²⁹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Nisan 1924. s. 1.

²⁹⁶ Stefan Velikov, Darina Vasileva, "Bulgar Diplomatlarının Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür Devrimleri", *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s. 2584.

4- *Türk Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın ülkelerimiz arasında daha olumlu bir yakınlaşma temennisine karşılık olarak Türkiye'nin barışçıl politikasına Bulgaristan'ın büyük bir değer verdiğini ve Bulgar Hükümeti'nin Türkiye'ye karşı barışçıl politikalarını ilerde de devam ettireceğini beyan edebilirsiniz.*"²⁹⁷

Aslında Simeon Radeff'e Bulgaristan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin tam anlamı ile yeniden kurulması için gerekenin yapılması görevi verildi. Bulgaristan ile Türkiye arasında askıda kalan bir takım sorunlar ve geçen savaşların sonuçlarının ortadan kaldırılması için Bulgar Hükümeti Simeon Radeff'e talimat vererek dostluk antlaşmasının imzalanmasını bildirdi ve çözümlenmemiş sorunların çözümlenmesini, Türk-Bulgar ilişkilerinin gerçekten pürüzsüz ve dostane bir hale geldiği zamana kadar ertelenmesini istedi. Görüşmelere Bulgar Hükümeti, delegesi ve temsilcisi Simeon Radeff Türk delegasyonu tarafından ise Dışışleri Bakanlığı müsteşar yardımcısı Tefik Kâmil Bey ile Başbakanlık Hukuk Müşaviri Münir Bey katıldılar.²⁹⁸

Simeon Radeff, 19 Şubat 1924 günü yapmış olduğu açıklamada bahsi geçen konulardan ziyade Türkiye ile bir antlaşma imzalamak için görevlendirildiğini beyan etmiştir.²⁹⁹ Görüşmeler 10 Haziran 1924 günü başladı.³⁰⁰ Simeon Radeff müzakerelerin devam ettiği sırada bazı konuların sıkıntılı cereyan etmesi sebebiyle zaman zaman Bulgaristan'dan yetki talebinde bulunmaktaydı.³⁰¹ Göçmenler, mülteciler ve bunların mülkiyetleri sorunu yüzünden birçok sorunla karşılaşıldı.³⁰² Oysaki Bulgaristan Dışışleri Bakanı Kalkof, vermiş olduğu beyanatta Bulgaristan'da Aleksanadar Stamboliyski hükümetinden sonra yeni kurulan hükümetin Türkiye ile iyi ilişkiler kuramaya her zaman hazır olduğunu iki devlet arasında dostluk, ticaret, tabiyet ve ikamet antlaşmalarının imzalanacağını söylemiştir.³⁰³

Bulgaristan ile Türkiye arasında dostluk ilişkilerini kurmak ve çeşitli sorunlardan en ivedi olanaklarını düzenlemek için müzakereler 1924 yılı boyunca devam etti. Bulgaristan'ın İstanbul'daki elçisi Simeon Radeff Ankara'ya sık sık

²⁹⁷ Hakov, *a.g.m.*, s. 1279; Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 149.

²⁹⁸ BCA 030-018-001-001-9-25-3.

²⁹⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Şubat 1924. s. 1.

³⁰⁰ *Vatan*, 10 Haziran 1924. s. 2.

³⁰¹ *Vatan*, 11 Haziran 1924. s. 3.

³⁰² Ecer, *a.g.e.*, s. 49; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 130.

³⁰³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1924. s. 1.

ziyaret de bulunmasına rağmen müzakerelerde devamlı olarak sorunlar çıktı. Sorunların Sofya'ya iletilmesi yüzünden görüşmeler can sıkıcı bir şekle girdi.³⁰⁴

Bulgar temsilcisi Simeon Radeff'in İngiliz elçisine anlattığına göre ikili görüşmeler başladıktan sonra Sofya mutlak bir dostluk antlaşması imzalamayı arzu ederken Ankara ise Bulgaristan ile tüm sorunları çözdükten sonra böyle bir antlaşmaya imza etmek istediğini ifade etmişti. İki ülke arasındaki en önemli sorunlar, İstanbul'daki Bulgar Kilisesi ile Doğu Trakya'daki Bulgar okullarının durumları idi. Simeon Radeff'e göre Sofya Hükümeti Bulgaristan'daki 600 Müslüman okula, 1000 camiye ve buralarda görev yapan öğretmenlere, müftülere ve diğer din adamlarına hürriyet sağlarken ve devlet yardımı yaparken, Ankara Hükümeti ise Doğu Trakya'daki Bulgar okul ve kiliselerine gerekli kolaylığı göstermemekteydi. Türk heyeti adına müzakereler yürüten Münir Bey'e göre ise Doğu Trakya'da 7-8 bin Bulgar bulunurken Bulgaristan'da yarım milyon üzerinde Müslüman nüfus yaşamaktaydı. Ancak, bütün bu antlaşmazlık noktalarına rağmen 1924 yılı Ekim ayında Türkiye ile bir antlaşmaya varılabileceğini İngiliz temsilcisine belirtmişti.³⁰⁵

Türk-Bulgar görüşmeleri, genellikle göçmenler ve azınlıkların hakları konusunda bir görüş birliğine varılamaması yüzünden uzayıp gitmekteydi. Zaman zaman kesintiye uğruyor ve gene başlıyordu. Her iki tarafta tartışmalı sorunlarda karşı tarafın daha fazla taviz vermesini bekliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu durumdan memnuniyetsizliğini belirterek şöyle diyordu: *“Türk-Bulgar görüşmelerinin verimsiz uzatılması iki ülke kamuoyunun artık tedirgin etmektedir. Bu yüzden onlar ya bir sonuca bağlanmalı ya da durdurulmalıdır.”* Mustafa Kemal Paşa'nın görüşünü Dışişleri Bakanlığı'na bildiren Bulgar temsilcisi Simeon Radeff, görüşmelerin geleceğiyle ilgili talimat verilmesinde ısrar ediyordu. Bu arada o görüşmeleri kendi açısından şöyle değerlendiriyordu: *“Birincisi bizim için bir kapitülasyon niteliği taşıyan İstanbul Antlaşması haklarından Türkiye'nin vazgeçmesini başardık. İkincisi çeşitli yollarla bunca Bulgar Hükümetleri'nin çözümlemeye çalıştığı Türkiye'deki Bulgarlara mülkiyet hakkı tanınmasını*

³⁰⁴ Ahmet Özgiray, “Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1913 – 1960)”. *Atatürk ve Modern Türkiye*(75. Yıl Yurtdışı Atatürk Konferansları), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001. s. 154.

³⁰⁵ Bilgin, a.g.m., s. 815-816.

*sağladık.*³⁰⁶ Müzakerelerin devam ettiği bu tartışmalı dönemde Bulgaristan'ın Türkiye sınırına askeri yığınak yaptığı istihbaratının Genelkurmay Başkanlığı'na ulaşması üzerine olası bir tehlike anında hemen müdahale edileceği şeklindeki haberler dönemin basınına yansımıştır.³⁰⁷

2.2. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması

Tarihsel süreç içerisinde Türkler Bulgarlarla yıllar yılı birlikte yaşamışlar ve iyi geçinmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da çok güçlü olduğu yıllarda bile Türkler Bulgarlara iyi davranmışlar onları hoşgörü içinde yönetmişlerdir. Bulgarların varlığını koruyarak dünya ulusları arasında bir ulus olarak çıkabilmeleri bunun en canlı kanıtıdır. Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı daima uysal bir azınlık olmuş, bağlandıkları toprakları işleyerek geçinen ve Bulgar ekonomisine destek olan bir azınlık şeklinde görülmüştür. Bunlar yüzyıllar boyunca Bulgarlarla yan yana yaşamışlar onlara dokunmamışlar ne topraklarına ne köylerine ve ne de kiliselerine ilişmişlerdi. Bu nedenle Bulgaristan'daki Türk azınlığı İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar büyük sorunlar ortaya çıkarmamıştır.³⁰⁸

İmzalanması planlanan antlaşma için Bulgaristan heyetinin Baş temsilcisi Simeon Radeff Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tefik Kemal Bey ile uzun bir görüşme yapmıştır. Ayrıca Ticaret ve Seyrüsafin Antlaşması içinde Bulgaristan ticaret temsilcileri ile gerekli görüşmeler yapılmıştır. Antlaşmanın imza edileceği gün Bulgaristan temsilcileri Dışişleri Bakanlığı tarafından Ankara Kulübünde bir ziyafet verilerek ağırlanmışlardır.³⁰⁹

1924 Ocak ayında başlayan Türk-Bulgar görüşmeleri 18 Ekim 1925 yılında bir antlaşmaya varılmasıyla noktalandı.³¹⁰ Bu görüşmelere bizzat Bulgaristan'ın Başbakanı Aleksandar Tsankov ve Türkiye Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) ilgi göstermişlerdir.³¹¹ Birinci Dünya Savaşı'nda kader birliğine uğrayan Bulgaristan ile Türkiye, aralarında ilelebet dostluğun devam etmesi gayesi ile bu antlaşmayı

³⁰⁶ Hakov, *a.g.m.*, s. 1278-1279.

³⁰⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Şubat 1924. s. 3.

³⁰⁸ Bayram Akça, "1923-1952 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-1951'de Muğla'ya Gelen Bulgar Muhacirleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 52, Ankara, 2002, s. 252; Erendil, *a.g.e.*, s. 106.

³⁰⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ekim 1925. s. 1.

³¹⁰ Bilgin, *a.g.m.*, s. 816.

³¹¹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 44.

imzalamayı kararlaştırmışlardır. Lozan Antlaşması'ndan sonra devletler, uluslararası antlaşmalara uygun antlaşma yapmaları gereğini duyurmuşlardır. 27 Kasım 1919 Neuilly Barış Antlaşması ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile azınlıkların haklarının korunmasını ilişkin hükümlerin Bulgaristan'da oturan Türk azınlığı da tanınması hükmünü getiren ikili Dostluk Antlaşması, 18 Ekim 1925'te imzalanmıştır.³¹² Antlaşmanın Bulgaristan meclisinde onaylanması için yapılan konuşmalarda antlaşma maddelerinin özellikle azınlıklar noktasında Neuilly ve Lozan Antlaşmaları ile paralellik gösterdiği vurulanmış ve çoğunluk tarafından kabul edilmiş ve onaylanmıştır.³¹³

Bu antlaşma ile iki ülke arasındaki dostluğun temeli resmen atılmıştır.³¹⁴ Antlaşmanın birinci maddesi, iki ülke arasında *“bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacağını”* belirtmektir. 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması süresiz olarak yapılmıştır. O günden beri bozulmamış ortadan kaldırmamıştır. Bugün de yürürlüktedir.³¹⁵ Bu antlaşma Bulgaristan ile Türkiye arasında gerçek diplomatik ilişkiler kurularak iki komşu ülke arasındaki önemli sorunlar çözümlenmeye çalışıldı.³¹⁶ Antlaşma metni tam olarak şöyledir:

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı, aralarında içten dostluk bağlarını kurmak ve güçlendirmek özlemiyle ve İki Devlet arasında ilişkiler kurulmasının kendi uluslarının iyilik ve mutluluğuna yararlı olacağı inancıyla, bir dostluk antlaşması yapmaya karar vermişler ve bu amaçla, yetkili temsilcileri olmak üzere, Türkiye Cumhurbaşkanı: Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tefik Kamil Bey'i ve Bulgaristan Yüce Kralı: Bulgaristan'ın Washington'da olağanüstü yetkili temsilcisi ve Orta elçisi Mösyö Simeon Radeff'i atamışlardır. Adı geçenler, yönetime uygun görülen yetki belgelerini veristikten sonra antlaşma hükümlerine imzalamışlardır.

Madde 1. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgar Krallığı arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

³¹² Maranki, *a.g.e.*, s. 77.

³¹³ *Milliyet*, 30 Mayıs, 1926. s. 4.

³¹⁴ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 2.

³¹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 376, 377; Lüdmil Petrov, “XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan Türkiye (Siyasi İlişkiler)” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 161.

³¹⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s. VII.

Madde 2. Bağıtlı Yüksek Taraflar, iki devlet arasındaki diploması ilişkilerini Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır. Taraflar her birinin diplomatik temsilcilerinin öteki tarafı ülkesinde, karşılıklı olmak koşulu ile Devletler Genel Hukuku kurallarına dayanan bir işlem görmesini kararlaştırmışlardır.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar bir Ticaret Sözleşmesi, bir Oturma Sözleşmesi ve bir Hakem Antlaşması yapma konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4. Bu Antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Ankara’da en kısa bir süre içinde verilecektir. İşbu antlaşma, onay belgelerinin verişiminden 15 gün sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 5. İşbu antlaşmaya bağlı protokol, onun bütünleyici bir parçasını oluşturur.

Bu hükümlere inanişla, Tarafların yetkili temsilcileri işbu antlaşmayı imza etmişler. Ona mühürlerini basmışlardır.

1925 yılı, 18 Ekim’de, iki örnek olarak Ankara’da düzenlenmiştir.

TEVFİK KÂMİL

S. RADEFF³¹⁷

İkinci madde de var olan, “yüksek akit taraflar, iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerini devletler hukuku esaslarına uygun olarak korumak hususunda anlaşmışlardır” hükümlü ihtiva etmektedir. Bu hüküm bu iki devleti karşılıklı ilişkilerinde devletler hukuku kurallarına uyumayı zorunlu kılmaktadır.³¹⁸

Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tefvîk Kâmil ve Bulgaristan adına Orta Elçi Simeon Radeff’in başkanlığında Ankara’da yapılan müzakerelerden sonra imza edilen 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu antlaşma ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki bağları daha sonra akdedilen antlaşmalarla daha da güçlendirmiştir. Antlaşmanın üçüncü maddesi, Dostluk Antlaşması’nın gereği ilişkileri geliştirmek amacıyla Ticaret Sözleşmesi, İkamet Sözleşmesi ve Hakem Antlaşması akdini öngörmektedir. İkamet Sözleşmesi, Dostluk Antlaşması ile aynı tarihte imzalanmıştır. Diğer antlaşmalar ise daha sonra imzalanmıştır. Dördüncü madde,

³¹⁷ TBMM ZC, 2. Dönem, 25. Cilt, 110. Birleşim, s. 631. Soysal, *a.g.e.*, s. 263-264.

³¹⁸ Hamza Eroğlu, “Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 44.

usul ile ilgili bulunmakta onaylanma ve yürürlük formalitesini öngörmektedir. Antlaşmanın beşinci maddesi antlaşmaya bağlı protokolün antlaşmanın ayrılmaz bir parçası oluşturduğunu ifade etmektedir. Beşinci maddenin bu hükmü, Türk-Bulgar dostluğunu sadece dostluk antlaşması hükümleri ile bir bütün olarak ele almaktadır. Antlaşmada süre ile ilgili hükümler mevcut değildir. Daimi ve devamlı bir dostluk söz konusu olduğundan, dostluğun süre ile sınırlanması söz konusu olmamaktadır.³¹⁹

Antlaşmanın imzalanması için gerçekleştirilen müzakerelerin özellikle Bulgar basını tarafından yakından takip edilmiştir. O dönemde çıkan yazılarda bu antlaşmanın iki devlet arasında bozulmaz bir dostluk oluşturacağı iki komşu milletin iktisadi ve siyasi olarak fayda göreceği yazılmaktaydı. Ayrıca antlaşmanın imzalanmasında başta Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa (İnönü) ve Tevfik Rüştü (Aras)'nın yoğun çabalarının olduğundan bahsetmektedir.³²⁰ Antlaşmanın Türk kamuoyu ve basındaki yansımaları da olumlu olmuştur. Antlaşma için yapılan müzakerelerin uzaması iki devlet arasında sorun olan bütün meselelerin, iki devletinde rızasının sağlanmasıyla çözülmüştür. İktisadi anlamda olumlu yönleri bulunan antlaşma özellikle Türkiye'de yaşayan Bulgarlar ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin hakları noktasında ki maddeler itibarıyla genel olarak memnuniyet uyandırmıştır. Ancak Bulgaristan'daki bir iki muhalif gazete tarafından olumsuz olarak lanse ettirilmiştir.³²¹ Bulgaristan Başbakanı Bulgar Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Türkiye ile imzaladıkları antlaşma sayesinde Bulgar vatandaşlarının Türkiye topraklarında ticari faaliyet yürütmelerine imkân veren ahitnameler imzaladıklarını söylemiştir.³²² Bulgaristan'ın özellikle ticari konularda Türkiye ile ilişki kurma yolundaki isteği Bulgar siyasilerinin konuşmalarında yer almıştır.³²³

Böylelikle Bulgaristan ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin, siyasal, diplomatik ve hukuksal antlaşma temeli atılmış oluyordu. İmzalanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın büyük katkısı olan bu antlaşma iki devlet arasındaki zamanın bütün güçlüklerini yenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası ve özellikle de Balkanlar'daki münasebetlerin gelişmesinde bütün

³¹⁹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 108-109.

³²⁰ *Vatan*, 10 Haziran 1924. s. 2.

³²¹ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1925. s. 2.

³²² *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1925. s. 2.

³²³ *Vatan*, 28 Nisan 1924. s. 1.

sebatsızlıklara rağmen Bulgaristan'ın diğer komşularına kıyasla Türkiye ile en iyi münasebetleri olduğunu göstermiştir.³²⁴

Türk-Bulgar Antlaşması'nın imzası münasebeti ile Vakit gazetesi yazarı, Mehmet Asım'ın Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ile yaptığı konuşma da Tevfik Rüştü Aras'ın söylediği şu sözler Türk-Bulgar ilişkilerinin mahiyetini yansıtmaları bakımından önemlidir: *“Türkiye ile Bulgaristan arasında epeyce zamandan beri devam etmekte olan müzakeratın imzalanan antlaşma ile nihayet bulunduğunu ifade etmeliyim. Türk ve Bulgar münasebetinin mazisi hâli, atisi hakkındaki noktayı nazarını şudur; Türkler ve Bulgarlar asırlarca acı tatlı suretle müşterek bir hayat yaşadılar. Bazen yan yana bazen karşı karşıya bir takım tarihi maceralar geçirdiler. Sonra iki millet arasında ırkî rabıtalara bulunduğu hakkında da ilmi ve tarihi şahadetler vardır. Her iki millet arasındaki bu rabıtalara, bu münasebetler acı ve tatlı hatıralar Türkler ve Bulgarlar üzerinde birçok tabii meşrep ve itiyat müşabehetleri tevhit etmiştir. İki milletin efradı arasında tarihi hadiselerin tesiriyle vücut bulan bu his ve hareket müşabehetlerinin siyasi münasebetler üzerine icrayı tesir etmemesi mümkün değildir. Mamefih Türklerle Bulgarlar arasındaki dostluğun bence asıl temeli demincek söylediğim his ve hareket Müşabehetlerinden ziyade sulh menafî ve iki milletin emniyet ikmal ve saadet-i menafiidir. Bu menafî Türkiye ile Bulgarların iyi geçinmesine başlıca amil olmaktadır. Son zamanların hadisatına bakılınca bu hakikat bütün bela vatla tecelli eder filhakika Türkiye ile Bulgaristan bu kere birbirlerine muarız olmuşlardır. Fakat bu muaraza her ikisi içinde ne kadar iclekli olmuştur. Hâlbuki ben iki tarafında müştereken maruz kaldığı son büyük felakette aralarında bir muaraza mevcut olmaması böyle bir ihtimal karşısında sarf edilebilecek kuvvetler müşkülatlara tahammül ve yaraları sarmak için tahsis edilmiştir. Bugünkü vaziyete gelince görülür ki Türk ve Bulgar dostluğu Türkiye için emniyet hududunu Tuna boylarına ve Bulgaristan şimal hududuna kadar götüreceği gibi Bulgaristan içinde tecrit imkânını her vakit için celb eder ve Bulgaristan'ın cenubuna istinadı emniyet sahasını çok genişletmiş ve çok kuvvetlendirirmiş olur her iki millette şu veya bu ferdin veya zümrenin hissi veya şu veya bu taraftan gelecek propagandaların mahiyet ve kuvveti ne olursa olsun her iki memlekette iyi düşünenlerin ve her iki memleketin ekseriyeti azimesini teşkil eden salim vatanperver*

³²⁴ Hakov, a.g.m., s. 1280.

kitlenin bu çırılçıplak hakikati görmemelerine imkân olamazdı. Bu itibariyle mevzubahsimiz olan Türkiye-Bulgaristan muahedesi her iki memleket için yeni bir siyaneti ve istikameti değil olsa olsa vaziyeti fiiliyenin kâğıt üzerine konmasını ve beyinelminel bir vesika halinde itharını gösterir.”³²⁵

Antlaşmadan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından Hüsrev Gerede Sofya’ya ilk elçi olarak atanmış ve Bulgaristan Kralı tarafından büyük bir ilgi ve alaka ile karşılanmıştır.³²⁶ Bulgar basını Sofya elçisi Hüsrev Bey’in Bulgar Kralı’na itimatnamesini taktim ettiği esnada iki tarafında birbirine gösterdiği dostluğu baş makalelerinde yazmışlardır. Demokratiçeski Zgavor, Slovia ve La Bulgarie gazeteleri, bu yazılarda artık iki komşu devlet arasında dostluğun devamı için hiçbir engelin kalmadığını, Sofya ile Ankara arsında imzalanan bu antlaşma ile iki devletin dostluk ilişkilerinin sürekli hale geldiğini yazmışlardır. Yazılarına devamla iki komşu ülkenin bu antlaşma sayesinde iktisadi olarak birbirlerine katkı sunmalarının mümkün olduğunu artık bu teminatın iki ülke arasında mevcut olduğunu satırlarına taşımışlardır.³²⁷ Bulgaristan, kurulan iyi ilişkiler münasebetiyle özellikle Türkiye’deki siyasi alandaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çalışma şeklini öğrenmek için meclis nizamnamesini Türkiye’den talep etmiştir.³²⁸ Ancak bu dönemde iki ülke ilişkilerinin iyi olmasına rağmen Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığı Bulgarlar tarafından zulme uğramışlardır.³²⁹

2.3. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması Ek Protokolü ve İkamet Sözleşmesi

1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan Dostluk Antlaşması ile Neuilly Antlaşması’nın azınlıklar hakkındaki hükümlerine atıf yapılmıştır. Süresiz olarak yapılan ve herhangi bir fesih kaydı taşımayan bu antlaşmaya bir de Ek

³²⁵ Mehmet Asım, “Türk-Bulgar Misakı”, *Vakit*, 13 Şubat 1929. s. 1.

³²⁶ *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1926. s. 1.

³²⁷ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1926. s. 4.

³²⁸ BCA 030-010-239-616-15.

³²⁹ BCA 030-010-239-616-41; BCA 030-010-239-616-42.

Protokol ilave edilmiştir.³³⁰ Toplam 12 maddeden oluşan bu protokol esas itibariyle iki ülke arasındaki göç meselesini ele almaktaydı.³³¹

Tam metnini vermeyi faydalı gördüğümüz Ek Protokol şu maddeleri içermektedir:

A

İki Hükümet, azınlıkların korunmasını ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması'nda Bulgaristan ile Müttefiklerin 1919 Barış Antlaşması yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı, karşılıklı olarak yükümlenirler. Neuilly ve Lozan antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye'de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır. Not: Anadili Bulgarca olan Hristiyan dininden Türk uyrukları Bulgar azınlığından sayılacaktır.³³²

B

Türkiye'nin 1912 yılı sınırları içinde doğmuş bulunan ve işbu Protokolün imzalandığı güne dek Bulgaristan'a göç edip Bulgaristan'da yürürlükteki yasalar uyarınca Bulgar uyrukluğunu edinmiş olan tüm Müslümanları Türk Hükümeti Bulgar uyruğu sayar. Evli kadınlar kocalarından ve 18 yaşından aşağı olan çocuklar babalarının durumuna bağlı olacaktır. Şurası da kararlaştırılmıştır ki yukarıda söz konusu olan Türk ve Bulgar uyrukları, (c) paragrafında yazılı kategoriler kapsam dışı kalmak üzere, Bulgaristan ve Türkiye topraklarında, karşılıklı olarak, sahip bulundukları mallar üzerindeki mülkiyet haklarını korurlar. İstanbul kenti dışarıda kalmak üzere, Türkiye'nin Avrupa kıtasında bulunan topraklarında doğup da Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarlar, yeniden söz konusu topraklarda yerleşmek

³³⁰ Aslan Gürbüz, "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Antlaşmaların Işığında Bulgaristan Türkleri'nin Durumu", *Bulgaristan'daki Müslüman Türkler'in Dramı*, Türkiye – Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 1985, s. 60.

³³¹ Önder Duman "Atatürk Döneminde Bulgaristan'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, C.I Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I. Ankara, 2010, s. 991.

³³² Bu maddeden anlaşıldığı üzere Bulgaristan'daki Türk azınlığın hakları Neuilly ve Lozan Antlaşması'nda belirlendiği halde Bazen bu uygulamanın dışına çıkılmamıştır. Konu ile ilgili bkz. BCA 030-001-1-3-8.

isterlerse, Türkiye Hükümeti her ayrı hukuksal durumda bunu uygun görüp görmemekle tüm serbestliğini saklı tutar. 1913 yılında Bulgaristan'a bağlanmış yerlerde (kazalarda) doğmuş olup da Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanlar söz konusu yazılarda yeniden yerleşmek isterlerse Bulgar Hükümeti özdeş hakkı saklı tutar. Not: işbu protokol hükümleri uyarınca İstanbul, bu ad ile anılan Şehremaneti'nin (belediye) 1912 yasasıyla sınırlandırılan kesimlerden oluşur.³³³

C

İstanbul kenti dışarıda kalmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki toprakları yerli halkından olup da 5-18 Ekim 1912 gününden işbu Protokolün imzası gününe dek Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarların ve Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılan toprakların yerli halkından olup da 5-18 Ekim 1912 gününden işbu Protokolün imzası gününe denk Türkiye'ye göç etmiş olan Müslümanların sahibi bulundukları her türlü taşınmaz mallar bulundukları ülkenin devletlerince karşılıklı olarak edinilmiş olacaktır.³³⁴

Bu maddede ayrıca iki ülke arasında iki ülke arasında göç edenlerin malları iki ülke arasında karşılıklı eşitlenebileceği, yine gayrimenkul tesliminde eşit değerde olan mallarında Türk Hükümeti'nce verilebileceği, malların değerinin İcra Vekilleri Heyetinin oluşturacağı bir komisyon tarafından belirleneceği şeklinde 906 numaralı ve 28 Mayıs 1928 tarihli bir yazı neşredilmiş olup 1341 numaralı ve 6 Haziran 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.³³⁵ Yayınlanan bu kanuna binaen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden muhacirlerden bazıları müracaatlarda bulunmuşlardır. Örneğin Bulgaristan'da Türkiye'ye gelmiş olan Bursa'nın Orhangazi ilçesine yerleştirilen, Cumayı Balâlı Halil Rıfat Bey isminde bir muhacir Bursa vilayet makamına müracaat etmiş ve Bulgaristan'da kalan mallarına karşılık gayrimenkul talep etmiştir. Kendisine Bulgaristan ile görüşmelerin devam ettiğini durumun netlik kazandıktan sonra bilgi verileceğine dair 29 Mayıs 1929 tarih ve

³³³ Protokolün bu maddesinin uygulamasında Bulgaristan Türklerinin sıkıntı yaşamaması için Türkiye ayrıca Bulgaristan'la görüşmeler yapmıştır. *BCA* 030-018-001-001-29-44-13.

³³⁴ Antlaşma maddesi ile sabit olan emlak bedellerinin ödenmesi Bulgaristan Hükümeti tarafından zaman zaman uygulanmamıştır. Bu konuda bkz. *BCA* 490-001-607-105-7. ; *BCA* 030-018-001-002-107-105-13. Hatta antlaşmanın imzalanmasından önce bu konu ile ilgili sıkıntılar yaşanmasından ötürü antlaşmada maddeleştirilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde bu emlak ve bedelleri için soru önergesi verilmiş tahkikat yapılması talep edilmiştir. *BCA* 030-010-6-34-35.

³³⁵ *BCA* 030-10-116-808-8-1; *TBMM ZC*, 3. Dönem, 4. Cilt, 82.Birleşim, s. 376.

1280 numaralı Dâhiliye Vekâletine ait bir yazı ile cevap verilmiştir.³³⁶ Yukarıda bahsettiğimiz 1341 kanun ile alakalı olarak Türkiye'ye göç eden Türk vatandaşların gayrimenkullerinin veya bedellerinin Bulgaristan'da alınması için Başvekâlet tarafın Dâhiliye, Hariciye ve Maliye Vekâletlerine ayrıca yazı yazılmış ve konu ile alakalı olarak çalışma yapılması istenmiştir.³³⁷

D

Bulgaristan'da bulunup da Türk uyruklarının olan ya da Türkiye'de bulunup da Bulgar uyruklarının olan yukarıdaki paragrafın uygulama alanı dışındaki her türlü taşınmaz mallar şu sırada yasal sahiplerinin tasarrufları altında değilse, yasal yoldan onların yerine geçenlere ya da vekillerine geri verilecektir. Söz konusu mallar konusunda her ne nedenle olursa olsun, uygulama kural dışı önlemler ve hükümlerin tümü, işbu protokol yürürlüğe konulur konulmaz ortadan kaldırılacaktır. El konulmuş malların gelirleri tümüyle sahiplerine ödenecektir. Göçmenler ya da yerli kişilerce işgal olunan mallar için sahiplerine hakça bir kira semeni biçilip ödenecektir. İlgililer 5-8 Ekim 1912'den önce asıl ülkelerinden ayrıldıklarını her biri bulunduğu ülkenin mahkemesi önünde kanıtlamak zorundadır. Şurası da kararlaştırılmıştır ki yukarıda yazılı tüm hükümler her biri ilgili bulunduğu duruma göre, (b) paragrafının ilk iki fıkrasında öngörülen kişilerin malları için de uygulanır.

E

Bulgaristan'a bağlanan yeni topraklarda daha önce edinilen haklar ve Osmanlı Devleti'nin yetkili makamlarınca verilen yargısal belgeler ile resmi senetler Her şey yasal yoldan kanıtlanmadıkça geçerli sayılır ve zedelenemez.

F

Bağıtlı taraflar İstanbul Antlaşması (1913 Türk Bulgar Barış Antlaşması) ile eklerinin hükümlerini, iki devlet arasında sınırı belirleyen bölümü dışında tutulmak üzere varlığı sona ermiş ve geçerliliği kalmamış saymak konusunda anlaşmışlardır.

³³⁶ BCA 030-10-116-808-15.

³³⁷ BCA 030-10-116-809-1-1., 1-7.

G

Bulgaristan'da “Çalışmaya dayanan Mülk yasası” (Loi sur la Propriété Foncière du Travail)'nin Türk uyruklarına uygulama biçimi konusunda Bulgar yetkili temsilcisince Türk yetkili temsilcisi' ne sunulan mektup işbu protokolün bütünüleyici bir parçasını oluşturacak ve onunla birlikte yürürlüğe konulacaktır.

H

İşbu Protokolün uygulanmasında çıkabilecek zorluklar hükümetler arasında siyasal görüşmelere konu olacaktır.

18 Ekim 1925 günü Ankara'da örnek olarak düzenlenmiştir.

TEVFİK KAMİL

S. RADEFF³³⁸

Dostluk Antlaşması'na ek protokolün A bölümünde Bulgaristan'da yaşayan Türk Müslüman azınlığın durumu öngörülmektedir.³³⁹ Bu maddeye göre Bulgaristan 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'yla azınlıklara tanınan hakların tamamını Müslüman Türklere tanıyacak, buna mukabil Türkiye'de Lozan Antlaşması ile azınlıklara tanıdığı hakların tamamını Bulgar azınlığını tanıyacaktır.³⁴⁰ Bu protokol, Bulgaristan'da yerleşmiş Türklerin azınlık olarak haklarını korumakta ve garanti altına almaktadır. Sekiz paragraf hâlinde olan Protokol'ün bu hükmü Müslüman (Türk) azınlığa tanınan haklara saygılı olmanın, sadece bir yükümlülük değil aynı zamanda Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkileri mihenk taşı oluşturması bakımından önemlidir. Bu antlaşmayla Cumhuriyet döneminde ilk kez Türkiye ile Bulgaristan arasında samimi bir şekilde iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin temelleri resmen oturmuş oldu takip eden yıllarda da antlaşmanın getirdiği dostluk ortamının etkisi bütün alanlarda görülmeye başlanmıştır.³⁴¹

Protokolde taşınmaz malların hak sahiplerine geri verilmesi işinin kolaylaştırılacağı da belirtmişti. Bulgaristan'da bir yasa uyarınca kamulaştırılan Türklerin malları için Sırp, Hırvat ve Sloven devletleriyle yapılan antlaşmadaki hükümlerin aynısının Türklere de uygulanacağı güvencesi veriliyordu.³⁴² Protokolün

³³⁸ Soysal, *a.g.e.*, s. 264-266.

³³⁹ Eroğlu, *a.g.m.*, s. 30.

³⁴⁰ Gürbüz, *a.g.m.*, s. 60; Hakov, *a.g.m.*, s. 1280.

³⁴¹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 108.

³⁴² Özgiray, *a.g.m.*, s. 155.

imzasından sonra bazı maddelerde iki devlet arasında zaman zaman itilaflar olmuşsa da bunlar ikili görüşmeler ile çözümlenmiştir.³⁴³

Türkiye, Bulgaristan ile bir dostluk antlaşması imzaladıktan sonra bir de İkamet Sözleşmesi akdetti.³⁴⁴ Buna göre iki ülke arasında karşılıklı samimiyet ve hakkaniyete dayanan ikili ilişkiler kurulacak ve azınlıklar konusunda Bulgaristan ve Türkiye karşılıklı olarak tüm hakları sağlayacaktır.³⁴⁵ İmzalanan İkamet Sözleşmesi, Türklerin göçlerini engellemeyi yasaklamış ve göçmenlere taşınabilen mallarıyla hayvanlarını yanlarında götürmelerine müsaade etmiştir. Antlaşmanın ikinci maddesine göre Türkler, taşınmaz mallarını da serbestçe satabilecek ve elde edecekleri parayı dışarı çıkarabileceklerdi.³⁴⁶

İkamet Sözleşmesi, Bulgaristan tebaasında olanların Türkiye’de, Türkiye tebaasından olanlarında Bulgaristan’da ikamet etme şartlarını belirlemektir. Bununla ilgili iki tarafı şu yükümlülükleri üstleniyordu: Bulgaristan Türkleri ve Türkiyeli Bulgarların gönüllü göçüne hiçbir engel çıkarılmaması. (madde 2) Bir ülkenin uyruklarına tanınan ticaret zanaat vb. her çeşit işle meşgul olma hakkının diğer ülkenin uyuduklarını da tanınması. (madde 3) Bir ülkenin uyruklarının diğer ülkede toprak edinme dışında her çeşit menkul ve gayrimenkul edinme hakkına sahip olmaları.³⁴⁷ Sözleşme ise dört yıllık bir süre ile bağlı bulunmakta, feshedilmedikçe ve yürürlüğe devam etmektedir.³⁴⁸

Bu antlaşma Mustafa Kemal Paşa döneminde oldukça düzgün ve dürüst biçimde uygulanmıştır. Türk Bulgar Oturma Sözleşmesi hukuken bugünde yürürlükte ve Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerini engel olmamakla yükümlüdür. Türk Hükümeti, göç konusunun görüşülmesini komşu Bulgar Hükümetinden isteyebilir ve istemektedir. Türkiye, Bulgaristan Türklerinin göçleri konusunda her zaman birinci derecede söz hakkına sahip olmuştur bugün de sahiptir. Bulgaristan Türkleri, yüzyıl boyunca ana vatan Türkiye’ye göç etmişlerdir. 1925 İkamet Sözleşmesi gereğince Bulgaristan Türklerinin göçleri konusunda

³⁴³ BCA 030-018-001-001-29-39-15.

³⁴⁴ BCA 030-018-001-001-16-79-2. ; BCA 030-018-001-001-20-51-5; Maranki, *a.g.e.*, s. 77.

³⁴⁵ Bilgin, *a.g.m.*, s. 816.

³⁴⁶ Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 31.

³⁴⁷ Hakov, *a.g.m.*, s. 1280; Erendil, *a.g.e.*, s. 106.

³⁴⁸ Reha Parla, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Türkiye’nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler (Suriye, Irak, İran SSCB, Bulgaristan, Yunanistan)*, Özdilek Matbaacılık Ltd. Lefkoşa, 1987, s. 212. *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 108-109.

Türkiye'nin hakları ve görevleri vardır.³⁴⁹ İkamet sözleşmesinde eşitlik ilkesi sözleşmeye temel olmuştur. Serbest göç ve göçmenlerin mallarını geçirme hakkının kesinlikle ortaya konulmuş bulunması, Bulgaristan'daki yüzbinlerce Türk için bir güvence idi.³⁵⁰ Sözleşmenin tam metni şöyledir:

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan, Bulgaristan,

Bulgaristan'da Türk ve Türkiye'de Bulgar uyruklarının oturma koşullarını belirlemek isteği ile bu konuda bir Sözleşme yapmaya karar vermişler ve yetkili temsilcileri olarak: Türkiye Cumhurbaşkanı: Ankara'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Tevfik Kâmil Bey'i ve Bulgarlar Yüce Kralı: Bulgaristan'ın Washington da olağan üstü yetkili Temsilcisi ve Orta Elçisi Mösyö Simon Radeff'i atanmışlardır. Adı geçenler yönetime uygun ve geçerli görülen yetki belgelerini veristikten sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Madde 1. Bağlı taraflardan her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde oturma ve yerleşme sahip olacaklar; böylece, o ülkede yürürlükteki yasalara uyarak, oraya serbestçe gidip gelebilecekler ve dolaşım olanaklarını kullanabileceklerdir.

Madde 2. Bağlı Taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının kararlarının isteğe bağlı göçlerini hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe arıtmak hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce arıtmamış olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık bir süre içinde bu arıtmayı yapmak zorundadırlar. Malların artırılmasından elde edilen paraları ilgililerin dışarı çıkarma biçimi konusunda iki hükümet arasında bir antlaşma yapılacaktır.

Madde 3. Bağlı taraflardan her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde yasalar uyarınca ve Türkiye'de yerleşmiş bir yapılageliş sonucu olarak liman işçiliği mavnacılık vb. gibi yurttaşlara ayrılanlar olmak üzere yurttaşları ile eşit biçimde her türlü sanat ve ticareti yapmak ve herhangi bir sanat mesleğe girmek hakkına sahip olacaklardır. Bağlı tarafların her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde yerleşmek ve

³⁴⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...* s. 378-380.

³⁵⁰ Özgiray, *a.g.m.*, s. 155.

ayrıca her türlü ticaret, sanat, iş yapmak ya da mesleğe girmek için her ne ad altında olursa olsun, yerli uyruklardan alınanlardan başka ya da daha yüksek bir vergi, resim ve yükleme bağlı tutulmayacaklardır. Bağlıklı taraflardan her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından ve bu malların edinilmesi, tasarrufu, yararlanması, başkasına geçirimi ya da miras yolu ile başkasına geçirilmesi nedeniyle yerli uyruklara yüklenebilenlerden başka ya da yüksek hiçbir yükleme doğrudan doğruya ya da dolaylı hiçbir resim ya da vergiye bağlı tutulmayacaktır.

Madde 4. Bağlıklı taraflardan biri gerek bir yasa hükmü gereğince ahlak ya da sağlık kolluğu ya da dilencilik konusunda ki konusundaki yasalar uyarınca ve gerek devletin iç dış güvenliğe ilişkin nedenlere dayanarak ayrı ayrı uygulanacak önlemler ile öteki bağlıklı tarafın uyruklarını sınır dışı ederse bu söz konusu bu bağlıklı taraf onları almakla yükümlenir. Sınır dışı edilen kişilerin sınıra dek yol harcamaları çıkaran tarafça karşılanacaktır.

Madde 5. Bağlıklı taraflardan her birinin uyrukları ötekinin ülkesinde, köylerdeki mülkler kapsam dışında kalmak üzere, her türlü taşınır ya da taşınmaz malları ülkenin yasalarına uygun biçimde edinme tasarruf etme ve başkasına geçirme hakkına, karşılıklı olma koşulu ile sahip olacaktır. Onlar satım, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başlıca çeşitli biçimlerde söz konusu mallar üzerinde tasarruf edebilecekleri gibi, yasal veraset, bağış ya da vasiyet yolu ile bu mallara sahip olacaklardır. Söz konusu uyruklar yukarıda anılan durumların hiçbirinde ne ad altında olursa olsun, yerli uyruklardan başka ya da daha yüksek yüklemeler, resimler ya da vergilere bağlı tutulmayacaktır.

Madde 6. Bağlıklı taraflardan her birinin uyrukları, ötekinin ülkesinde gerek kara gerek deniz kuvvetlerinde, gerek ulusal ya da milis birliklerinde hiçbir askerlik görevine, ya da onun yerine geçen bir yükleme bağlı tutulmayacaktır. Bu uyruklar her türlü zorunlu istikrazdan bağışık olacaktır. Onlar savunma harcamalarının karşılamak için konulup yasa gereği yerli uyruklara yüklenmeyen başkaca tüm parasal yüklemelerden de bağışık tutulacaktır.

Madde 7. Merkezleri bağlıklı taraflardan birinin ülkesinde bulunan ve tarafın yasaları uyarınca kurulmuş olan ticaret ve sanayi alanındaki anonim ya da başkaca ortaklıklar, öteki tarafın ülkesinde yönetime uygun biçimde kurulmuş olarak

tanınacaktır. Bu ortaklıkların yetenekleri ve dava açma hakları kuruldukları ülkenin yasaları ile belirlenecektir. Onlar, karşılıklı olma koşulu ile ve ülkenin yasalarına uymak üzere öteki taraf ülkesinde kurulmak her türlü sanat ve ticarete bulunmak ve her türlü taşınır malları ve işlerini görmek için gerekli taşınmaz malları edinmek hakkına sahip olacaktır. Kuşkusuz bu durumda taşınmaz malların edinilmesini ortaklığın asıl amacı olmaması gerekir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki Bulgaristan kamu yararına bir niteliğe sahip bulunması nedeniyle tüm ülkelere uygulamak üzere kimi özel sınırlamalara bağlı tutulan ya da tutulacak olan sanat ve ticaretle ilgili ortaklıkların kurulmasını yasaklamak hakkına sahip olacaktır. Bu durumda Türkiye yukarıda açıklanan karşılıklı olma koşulu gereği özdeş sanat ve ticareti yapan Bulgar ortaklıklarını ülkesinde kabul etmemek hakkına sahip olacaktır. Bağlı taraflardan her birinin ticaret ve sanayi alanındaki anonim ya da başkaca ortaklıkları öteki tarafın ülkesinde ticaret ve sanayi alanında çalışmaları nedeniyle her ne ad altında olursa olsun ulusal ortaklıklardan alınan ya da alınacak olanlardan başka ya da daha yüksek harçlara resimlere vergilere ve yüklemelere hiçbir durumda bağlı tutulmayacaktır.

Madde 8. Kamu yararı güdülmesi ile ilgili yasal bir neden bulunmadıkça ve haklı bir zarar-giderim ödenmedikçe bağlı taraflardan birinin uruğunun öteki taraf ülkesindeki malları kamulaştırılmayacak ya da onlar, geçici de olsa, mallardan yararlanmak haklarından yoksun bırakılmayacaktır. Önceden açıklanmadıkça hiçbir kamulaştırma işlemi yapılmayacaktır.

Madde 9. Bağlı taraflardan her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde kişi ve mallarının yasal ve korunması konusunda yerli uyrukluların yararlandığı korumanın özdeşinden yararlanacaktır. Böylece onlar mahkemelere serbestçe başvurabilecek ve yerli uydukları bağlı olduğu koşullar çerçevesinde dava açabilecek ve savabilecektir. Kefillik akçesi ve ücretsiz yargısal yardım konusundaki hükümler bunun dışında kalıp, taraflar arasında yapılacak özel bir sözleşme ile düzenleninceye dek, yerel yasalar uyarınca çözümlenecektir.

Madde 10. Bağlı taraflar, uyruklarının kişi haklarına ilişkin konularda başka deyişle evlilik, mal rejimi, boşanma, ayrılık, cihaz, babalık, evlatlık, evlat edinme, yetenek, erginlik, görmenlik, kısıtlılık konularında: taşınır mallarla ilgili olarak da vasiyet ve vasiyetsiz miras alma ya da mirasın bölüşülmesi ve arttırılması ve genellikle aile hukuku işlerinde yalnız söz konusu uyrukların bağlı olduğu ülkede

kurulu ulusal mahkemeler ya da öteki ulusal makamlar yetkili olacaktır. İşbu hüküm devletler hukukuna ya da yapılacak özel sözleşmelere göre konsolosların nüfus kayıtlarına ilişkin konularda sahip oldukları özel görevleri zedelediği gibi bağıtlı taraflar mahkemelerinin dava sırasında davaya taraf olanlarla ilgili bulunup ulusal mahkemelerin ya da öteki ulusal makamların yetkisine girdiği yukarda belirtilen işlere ilişkin kanıtları istemek ve almak konusundaki haklarını zedelemeyiz.

Madde 11. İşbu sözleşme onay belgelerini verişiminden bir ay sonra, yürürlüğe girecek ve süresi dört yıl olacaktır. Eğer sözleşme bu sürenin sona ermesinden en az altı ay önce ortadan kaldırılmazsa, ortadan kaldırılınca dek yürürlükte kalacak ve işbu ortadan kaldırma işlemi ancak altı aylık bir sürenin sonunda geçerli ve etkili olacaktır.

Madde 12. İşbu sözleşme onaylanacak ve onay belgeleri en kısa içinde Ankara'ya verilecektir.

Bu hükümet inançla, tarafların yetkili temsilcileri işbu sözleşmeyi imza etmişler ve mühürlerine basmışlardır. 18 Ekim 1925 günü Ankara'da iki örnek olarak düzenlemiştir.

TEVFİK KÂMİL

S. RADEFF³⁵¹

Antlaşma imzalandığı sırada Bulgaristan Başbakanı milletvekillerini Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesini onaylamaya davet ettiğinde şu konuşmayı yapmıştır. *“Böylelikle iki ülke arasında karşılıklı güven oluşturulacak ve lokal işbirliği yapılacak, barışa ve genel ilerleyişe hizmet edecek, Yakın Doğu’da barış ve güvenlik koşulları oluşturulacaktır.”* Sözlerini şöyle tamamlamıştır: *“Bizim çalışmalarımız, dünyada barışın sağlanması için kaygı gösteren bütün devlet adamları tarafından adilane bir biçimde değerlendirilecektir. Bu türde her antlaşma durumun pekiştirilmesine yardımcı olacaktır. Bütün Bulgaristan’ın endişesi olmayan sağlam bir devlet olmayan sağlam bir devlet olmaya ihtiyacı vardır. Bu yönde biz Güneydoğu komşumuz ile kabul ettiğimiz bu antlaşmalarla gitmekteyiz. Biz bu istikamette kararlı olarak bütün öteki komşularımızla da hareket edeceğiz. Bizim bu tutumumuz adilane bir şekilde değerlendirilecektir.”*³⁵² Bulgar Meclisi’nde

³⁵¹ Soysal, a.g.e., s. 267-271.

³⁵² Şimşek, a.g.e., s. 48.

antlaşmanın imzası hususunda muhalif bir kesim mevcuttur.³⁵³ Ancak meclis çoğunluğu antlaşmanın onaylanmasına taraftardı.³⁵⁴ Antlaşmanın Bulgaristan meclisinde onaylanacağı günlerde iki ülke arasında küçük çaplı olaylar yaşanmışsa da bu antlaşmanın onaylanmasına mani olmamıştır.³⁵⁵ Ancak o günlerde Bulgar kamuoyunda aşırı Bulgar milliyetçiliği yapan bir kesim tarafından mitingler düzenlenerek bu antlaşma protesto edilmiştir.³⁵⁶

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov, Bulgar Parlementosu'nda Antlaşmanın ve Oturma Protokolü'nün detaylı bir analizini yapmış, iki yıl süren görüşmeleri açıklamış ve Türk tarafının motivasyonunu ortaya koymuştur. Şöyle devam etmiştir: *“Nedenler şundan ibarettir: Yöneticilerin şahsında Türklerin, 1922 yılının sonbaharında onların silahlarının kazandığı zaferle psikolojilerinde derin değişiklikler oldu, onlarla savaşta bulunan ve onlarla savaşla bulunmayan ülkeler için önemli sonuçlar veren görüşler benimsemişlerdir. Lozan Antlaşması'nda da kapitülasyonlar rejiminin kaldırılması tanınmıştır. Bu bir gerçektir. Başka bir neden de antlaşmaların tam bir eşitlik ilkesi üzerine kurulmasıdır. İki ülke arasında iyi ilişkilerin sağlıklı temelini oluşturmaktır. İki ülke arasında geçmişten askıda kalmış sorunlara nokta koyulmuştur. Bunlar da Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesinde ifadesini bulmuştur. Bu ise sürekli barışın ve dostluğun garantisidir.”* *“Dostluk ve Barış Antlaşması'nın içeriği nedir?” sorusuna yanıtı da şöyledir: “Önemli madde şudur ki iki ülke arasında bozulmaz bir barış içten ve daimi bir dostluk vardır.” İki ülkenin arasında muntazam diplomatik ilişkilerin başlaması ve bunu ticaret sözleşmesi, oturma sözleşmesi gibi antlaşmaların imzalanması kararıdır. Antlaşma olumsuz maddeler içermemektedir.*³⁵⁷ Türkiye ile Bulgaristan arasında bir de 12 Şubat 1928'de uygun şartlar taşıyan Ticaret ve Denizcilik Antlaşması imzalandı.³⁵⁸ Bu antlaşma Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 21 Temmuz 1914'te imzalanan Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşmasını bir anlamda

³⁵³ BCA 030-010-239-616-28.

³⁵⁴ BCA 030-010-239-616-24.

³⁵⁵ BCA 030-010-12-71-55.

³⁵⁶ BCA 030-010-219-477-4; BCA 030-010-239-616-22.

³⁵⁷ Şimşek, a.g.e., s. 47.

³⁵⁸ BCA 030-018-001-001-28-23-13; BCA 030-018-001-001-25-46-3; TBMMZabıt Ceridesi, 3. Dönem, 4. Cilt, 80.Birleşim, s. 264; Resmi Gazete Tarih: 07.06.1928 Sayı: 907. ; Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938), Belge No. 5, s. 68; Petrov, a.g.m., s. 161.; Antlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar antlaşma hükümlerinin aynen uygulanması kararı alınmış ve bu karar üç defa uzatılmıştır. BCA 030-018-001-001-29-35-10; BCA 030-018-001-001-30-54-12; BCA 030-018-001-001-26-64-11; Vakıf, 15 Şubat 1928. s. 1.

hükümsüz kılınıştı.³⁵⁹ Antlaşma Bulgar Meclisi'nde de tasdik edilirken Dışışleri Bakanı Buroff tarafından yapılan konuşmada meclis tarafından sevinçli bir şekilde karşılanmıştır.³⁶⁰ Bu arifede Türkiye'nin Sofya elçiliğine Ağustos 1924'te Servet Cemal Ballısoy'un atanmasından³⁶¹ üç yıl sonra Bulgaristan'ın Ankara Elçiliğine, 1927 yılı Mart ayında Türkiye'ye yakınlığı olan ve iyi Türkçe bilen Bulgaristan'ın Sofya konsolosu ve maslahatgüzarı³⁶² Todor Pavlov atandı.³⁶³ Bu atamadan iki yıl sonra da İtalyan Sefaretine tahsis olunan, Ankara'da Aşağı Ayrancı Çankaya Caddesi üzerinde bulunan arsa 27 Ekim 1929 tarih ve 5103 numaralı kararla icra vekilleri heyeti tarafından Bulgaristan Sefaretine tahsis edilmiştir.³⁶⁴

Ancak Bulgaristan'da Türkiye ile sıcak ilişkilerin kurulmasını isteyen kesimin yanında özellikle bu münasebetin kurulmasını kabullenmeyen bir kesim daha vardır ki antlaşmanın imza edilmesinden yıllar sonra bile bunu dile getireceklerdir. Dönemi itibarıyla Bulgaristan'ın tanınan bir siması ve aynı zamanda milletvekili olan Yanko Sakızof, 27 Mayıs 1932 tarihinde Dışışleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde mecliste söz almış, 1925 yılında imzalana antlaşmayı tenkit etmiştir. Türklerle muahede yapmaya en son mecbur olacak kendileri olduğunu, Bulgaristan'da 600 bin kişilik bir Türk kitlesi dururken bunları Türk Hükümeti'nin icraatına kıyasen bunları sürmeyi hatırlarına getirmemiş olduklarını, hâlbuki Türklerin Bulgarlara ikamet hakkı vermediklerini, buradaki Türkiye ile kurulacak ilişkilerde her hususun karşılıklı olması esasına göre hareket edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁶⁵

2.4. 1929 Türk-Bulgar Tarafsızlık Uzlaştırma Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması

1920'li yıllarda Bulgarların Doğu Trakya ve Edirne üzerinde gözleri olduğu dikkat çekmekteydi. Bu durum karşısında Türk Hükümeti'nin almaya gerek gördüğü

³⁵⁹ *TİTE*, K6G4B4001.

³⁶⁰ *Vakit*, 6 Nisan 1928. s. 2.

³⁶¹ Soysal, *a.g.e.*, s. 92.

³⁶² *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Haziran 1923. s. 3.

³⁶³ Türkiye'ye tayin olunan Todor Palov'un mensubu olduğu "Entente Démocratique" Partisi'nin iktidardan düşmesi ve Bulgaristan'ın bir takım değişiklikler yapması sebebi ile Todor Pavlov'un Ankara elçiliğinden alınacağı şeklinde bir bilgi alan Sofya elçiliğimiz, bu durumu bildirmiştir. Konu hakkında. Bkz: BCA 030-010-240-621-9.

³⁶⁴ BCA 030-018-001-002-6-53-18.

³⁶⁵ BCA 030-010-240-623-3-2.

bazı ihtiyat önlemleri Bulgarların bu emellerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bulgarlar Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türklerin sınır boylarında yerleştirilmesinden ve alınan askeri önlemlerden rahatsız olmaktaydı. Hele Yunanistan ve Yugoslavya ile Türkiye'nin ilişkilerinin iyileşmesi Bulgaristan'ı iyice rahatsız etti. Fakat her şeye rağmen Türk Hükümeti, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini ve bütün komşularıyla dostluk ilişkileri kurma politikasına bağlı kalarak Bulgaristan'la iyi geçinmeye özen gösterdi 6 Mart 1929'da iki ülke arasında Tarafsızlık, Uzlaşma Adli Tesviye ve Tahkim Antlaşması imzalandı.³⁶⁶ Bu antlaşma ikili ilişkilerde siyasi, askeri, ekonomik ve ticari konularda önem arz ediyordu.³⁶⁷ Antlaşmanın metni aynen şöyledir:

Bir yandan Türkiye,

Öte yandan Bulgaristan,

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan krallığı birbirine bağlayan geleneksel bağları güçlendirmek ve iki ülke arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları uzlaştırma, yargısal çözüm ve hakem yolu ile çözümlmek istediğini gösterdiklerinden bu amaçla bir antlaşma yapmaya karar vermişler ve yetkili temsilcileri olarak;

Türkiye Cumhurbaşkanı:

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı, İzmir Milletvekili Sayın Dr. Tevfik Rüştü'yü
Bulgarlar Yüce Kırallı:

Bulgaristan'ın Ankara Ortaelçisi Sayın Theodore C. Pavloff'u atamışlardır.

Adı geçen kişiler yönetime uygun belgelerini birbirine sunduktan sonra aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır.

Madde 1. Bağlıklı Yüksek Taraflar, Bulgaristan ile Türkiye arasında 18 Ekim 1925 günü yapılmış Dostluk Antlaşması'nın 1. maddesine aykırı düşebilecek siyasi ve ekonomik hiçbir antlaşmaya girmemeyi yükümlenir.

Madde 2. Bağlıklı taraflardan biri, barışçı tutumuna karşın, başka bir ya da birçok devletin saldırısına uğrarsa öteki taraf uyuşmazlığın tüm süresince tarafsız kalacaktır.

³⁶⁶ BCA 030-018-001-001-29-36-5; Resmi Gazete Tarih: 1.06.1929, Sayı: 1204, s. 7415-7418; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 130; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 138; Bilgin, *a.g.m.*, s. 816; Ecer, *a.g.e.*, s. 50.

³⁶⁷ Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 135.

Madde 3. Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında çıkıp da diplomasi yolundan çözümlenmeyen her türlü uyuşmazlıklar, işbu antlaşmada saptanan koşullar çerçevesinde, uzlaştırma, yargısal çözüm ya da hakem yönetimine bağlı tutulacaktır.

Madde 4. Üçüncü Maddenin hükümleri Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında yürürlükte bulunan antlaşmalar uyarınca, iki taraftan birinin yetkisi içine giren sorunlara uygulanmaz. Anılan hükümler, egemenlik haklarına ilişkin sorunlarda da uygulanmaz. Bağıtlı yüksek taraflardan her biri, bir sorunun egemenlik haklarına ilişkin olup olmadığını yazılı bir açıklama ile belirtmek hakkına sahip bulunacaktır. Bununla birlikte, öteki taraf söz konusu sorunun egemenlik alanına girmesine karşı çıkarsa, o sorunun egemenlik hakkıyla ilgili olup olmadığını belirlemek için hakeme başvurabilecektir.

Madde 5. (1) Eğer bir uyuşmazlığın konusu iki taraftan birinin iç yasalarınca yargı makamlarının yetkisine giriyorsa, o taraf ilgili makamlarca akla uygun süreler içinde kesin bir karar verilmeden önce bu uyuşmazlık konusunda işbu antlaşma öngörülen çeşitli yöntemlere başvurulmasına karşı çıkabilir.

(2) Bu durumda, işbu antlaşmada öngörülmüş yöntemlere başvurmak isteyen taraf bu isteğini söz konusu taraf bu isteğini söz konusu karar gününden başlamak üzere bir yıl içinde öteki tarafa bildirecektir.

Madde 6. Tarafların birbirinden bir hak istemi ile ilgili olup diplomasi ve uzlaştırma yolu ile çözülemeyen uyuşmazlıklar, eğer onlar bir hakem antlaşması yapıp aşağıda yazılı koşulları içinde, bir hakemlik mahkemesine başvurmak için anlaşmazlarsa bir karar almak üzere Uluslararası Adalet Divanına sunulacaktır. Yargı ya da hakem kararı Devletler Hukuku ilkeleri uyarınca verilecektir.

Madde 7. Taraflar önceki maddede söz konusu uyuşmazlıkların bir Hakemlik Mahkemesine sunulması konusunda anlaşmışlarsa, bir hakemlik antlaşması düzenlenerek bunda uyuşmazlığın konusu hakemlerin seçimi ve izlenecek yöntem saptanacaktır. Hakemlik antlaşmasında yeterince bilgi ve açıklık bulunmazsa Uluslararası Antlaşmazlıkların Barışçıl Yoldan Çözümüne İlişkin 18 Ekim 1907 günlü La Haye Sözleşmesi hükümleri kendiliğinden uygulanacaktır.

Madde 8. Önceki maddede sözü edilen Hakemlik Antlaşması konusunda taraflar anlaşamazlar ya da hakemler atanamazsa, üç aylık bir süreden sonra, taraflardan

herhangi biri uyuşmazlığı doğrudan doğru ya bir dilekçe ile Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunmakta serbest olacaktır.

Madde 9. Yargı ya da hakem kararı taraflardan birinin bir yargı makamı ya da herhangi bir başka makamınca verilen bir karar ya da alınan bir önlemin Devletler Hukukuna tümüyle ya da bir bölümü ile aykırı olduğunu gösterirse ve söz konusu tarafın Anayasa Hukuku bu karar ya da önlemin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına olanak vermez ya da yalnızca bir bölümün ortadan kaldırılmasına olanak verirse, yargı ya da hakem kararı ile zarar gören tarafa haklı bir zarar-giderim verilmesi konusunda taraflar anlaşmışlardır.

Madde 10. (1) Üçüncü maddede söz konusu her türlü uyuşmazlıklar için 4. madde hükümleri saklı kalmak üzere Bağlı Yüksek Taraflar, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına önünde bir işleme girişmeden ya da hakeme başvurmadan önce, işbu antlaşmada öngörülen uzlaştırma yöntemine başvurmayı yükümlenirler.

(2) Uzlaştırma girişimi sonuç vermezse, Uzlaştırma Komisyonunun uyuşmazlık, Uluslararası Sürekli Adalet Divanına ya da 7. maddede öngörülen Hakemlik Mahkemesine sunulacaktır.

(Madde 11-25 Uzlaştırma Komisyonunun kuruluş ve işlerine ilişkin olup buraya alınmamıştır).

Madde 26. (1) Uzlaştırma Komisyonu çalışmaları ile ermesini izleyen ay içinde Taraflar antlaşmazsa onlardan herhangi biri uyuşmazlığın, Devletler Hukuku ilkelerine göre karar verecek olan Uluslararası Sürekli Adalet Divanına sunulmasını isteyebilir.

(2) Uyuşmazlık, Divanın görüşüne göre hukuksal nitelikte değilse ve ona bir devletler hukuku kuralı uygulanmazsa divanın onu hakgözetirlik ilkesine göre çözebilmesinde taraflar anlaşmıştır.

Madde 27. (1) Taraflar yargı ve Hakem Kararının ya da Uzlaştırma Komisyonunca önerilecek olan düzenlemenin (arrangement) uygulanmasını bozabilecek her türlü önlemden kaçınmayı ve genellikle uyuşmazlığını ağırlaştırabilecek ya da genişletebilecek davranışlardan uzak durmayı yükümlenirler.

(2) Uyuşmazlık Uzlaştırma Komisyonuna sunulmuş bulunuyorsa komisyon uygun gördüğü geçici önlemleri taraflara öğütleyebilir.

Madde 28. İşbu maddenin yorum ve uygulanmasına ilişkin uyuşmazlıklar Uluslararası sürekli adalet divanına sunulacaktır.

Madde 29. (1) İşbu antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Sofya’da verilecektir.

(2) Antlaşma onay belgelerinin verişimi gününden başlayarak beş yıllık süre için yapılmıştır.

(3) Eğer bu sürenin sona ermesi gününden en az altı ay önce ona son verildiği bildirilmezse, ikinci bir beş yıllık süre daha yürürlükte kalacak ve daha sonra da böylece süresi uzayacaktır.

(4) Taraflardan herhangi birince antlaşmayı sona erdirebilme hakkı zedelenmeksizin, sürenin sona ermesi sırasında, daha önce başlanmış olan işlemler, çözüm çalışmaları sonuçlanıncaya dek sürdürülecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili temsilciler, işbu antlaşmayı imzalamışlardır. Ankara’da 6 Mart 1929 günü iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dr. Tevfik Rüştü³⁶⁸

Th. Pavloff³⁶⁹

Saldırmazlık ve Uzlaşma Antlaşması’nın görüşmeleri yavaş ilerlemesine nazaran, 6 Mart 1929’da imzalanmıştı.³⁷⁰ Antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tasdik edileceği oturumda söz alan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) şunları söylemiştir: *“Arkadaşlarım benim burada arz edeceğim şey; Büyük Meclis arkadaşlarımdan, huzuru tasvibinize arz edilen muahadenin dostluk hisleriyle uygun olarak tanzim edilmiş olduğunu ve iki komşu milletin menfaatlerini karşılıklı bir anlayış ve idrakin neticesi olarak yapıldığını belirtmektir. Filhakika yeni Türkiye’nin doğduğu günden beri müteakbil muhabbet tezahürlerini şahidi olduğumuz, Bulgaristan’ın daha Çankof hükümeti zamanındaki Hariciye Nazırı Mösyö Pavlof ile başlayan ve son senelerde şimdiki Hariciye Nazırı Mösyö Profila kısa olmasına rağmen gittikçe artan bir samimiyetle tevali ve tekerrür eden mülakatlarımız ve Başvekil Mösyö Liyapçef ile bu muahadenin imzası münasebetiyle teati edilen telgraflar iki komşu devlet ve milletin arz ettiğim hakiki menfaat ve hislerinin olduğu*

³⁶⁸ Tevfik Rüştü Aras antlaşmanın imzalanması için yetkiyi 3 Mart 1929 tarih ve 7728 sayılı, Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile almıştır. BCA 030-018-001-002-2-16-38.

³⁶⁹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938), Belge No. 6, s. 84; Soysal, a.g.e., s. 383-386.

³⁷⁰ Antlaşmanın İcra Vekilleri Heyeti tarafından tasdiki 27 Mart 1929’dur. BCA 030-018-001-002-2-20-8.

gibi aramızda müşahadesine fırsat bahşolmuştur. Bugünlerde belki de bugün Bulgar Sobranyasında bu suretle tetkik edilmekte olup iki hükümet münasebetleri için olduğu gibi Balkan sulhü müsameleti için de faydalı bir eser olan bu muahede için müstegaliyet kararınızı ve onun tasdik ve tasvibini tekrar rica ederim.”³⁷¹

Bu antlaşmanın devamında 27 Mayıs 1930’da iki devlet arasında yeni bir Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi imzalanmıştır.³⁷² Milli egemenlikle ilgili bütün sorunları uzlaşma ile arındırmak isteyen Türk Hükümeti’nin ısrarları yüzünden müzakereler erken bitirilemedi. Böyle bir çekincenin, antlaşmanın değerinden çok şey kaybettireceğini Bulgarlar hissetmişti. Fakat sonuçta onu yine de kabule mecbur oldular. Fakat bunu bir şartla kabul ettiler. O da bir taraf, bir diğerinin egemenliğine gölge düşürecek özel bir durumla karşılaşır, bunu uzlaştırmaya havale edilebilecekti. Taraflardan biri diğerinin aleyhine, ekonomik siyasi antlaşmalar yapamayacak ve taraflardan birine üçüncü bir devlet saldırdığında barış istemese de tarafsızlığını koruyacaktı. Antlaşmanın imzası Türk basınında fazla yankı

³⁷¹ TBMM ZC, 3. Dönem, 12. Cilt, 68. Birleşim, s. 85.

³⁷² BCA 030-018-001-002-11-38-14; BCA 030-018-001-002-55-46-2; TBMM ZC, 3. Dönem, 20. Cilt, 71. Birleşim, s. 72. Bu antlaşmanın imzasında ivediliğin sağlanabilmesi için meclis yetkiyi, Sofya Maslahatgüzarı Fuat Abdusselam Bey’e vermiştir. Bu konuda bkz. BCA 030-018-001-002-16-81-12; Resmi Gazete, Tarih: 18.06.1930, Sayı: 1523. s. 9109-9112. Bu antlaşma, 24.4.2007’de Bakanlar Kurulu tarafından feshedilmiştir. Bu fesih kararının alınmasında Bulgaristan’ın isteği ve tekli söz konusudur. Türkiye Cumhuriyetine gönderdiği 15.06.2006 tarihli yazı aynen şöyle demektedir: “Bulgaristan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliğine saygılarını sunar ve aşağıdaki hususları bildirmekten onur duyar: Bulgar hükümeti, Bulgaristan Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedeflerine ve Bulgaristan mevzuatının AB müktesebatı ile uyumlaştırılması süreci çerçevesinde, 1 Ocak 2007 yılında gerçekleşmesi planlanan AB üyeliğinden doğacak olan sorumlulukları üstlenmek amacıyla Bulgaristan Cumhuriyeti’nin yürürlükte bulunan antlaşmalarını gözden geçirmiştir. Avrupa Topluluğu Antlaşması’nın 133. maddesi uyarınca ortak ticaret politikası ve ilgili konuların tamamı Topluluğun yetkisinde bulunmaktadır. Bu anlamda Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelerin üçüncü ülkeler ile ticaret antlaşmalarının, söz konusu politikanın prensiplerine uygun olması gerekmektedir. Bulgar tarafı, yukarıda zikredilen sebeplere dayanarak, 27 Mayıs 1930 yılında imzalanarak 1931 yılında yürürlüğe giren Bulgaristan ile Türkiye Arasında Ticaret ve Denizcilik Antlaşması’nı dikkatle inceleyerek, bahse konu antlaşmanın Avrupa Topluluğu’nun ortak ticaret politikasına uygun olmadığı sonucuna varmıştır. Bulgar tarafı, yukarıda yer alan hususları dikkate alarak, 27 Mayıs 1930 yılında imzalanan Bulgaristan ile Türkiye Arasında Ticaret ve Denizcilik Antlaşması’nın iki tarafın rızasıyla 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren feshedilmesini önerir. Aynı zamanda, Bulgar tarafı işbu nota ve Türk tarafının onayını bildiren cevabi notasının, 27 Mayıs 1930 yılında imzalanan Türkiye ile Bulgaristan Arasında Ticaret ve Denizcilik Antlaşması’nın feshedilmesi için bir sözleşme niteliği taşımasını, söz konusu sözleşmenin, tarafların iç onay süreçlerinin tamamlandığını bildirdikleri ikinci notanın alındığı tarihten itibaren geçerli olmasını önermekten onur duyar. Bulgaristan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türk tarafının öneriyi uygun görmemesi halinde, 27 Mayıs 1930’da imzalanan Bulgaristan ile Türkiye Arasında Ticaret ve Denizcilik Antlaşması’nın 15. maddesi uyarınca, işbu notanın bir ihbar olarak kabul edilmesini rica eder. Bulgar tarafı, Bulgaristan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ticari ilişkilerinin Avrupa Topluluğu’nun üye ülkeler adına imzaladığı ve gelecekte imzalayacağı antlaşmalar çerçevesinde geliştireceğinden emin olduğunu ifade eder. Bulgaristan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, fırsattan istifade ederek, Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçiliğine derin saygılarını yineler.” Resmi Gazete, Tarih: 15.05.2007, Sayı: 26523.

uyandırmadı. Bulgar Meclisi Sobranya’da Antlaşmanın onayı görüşülürken, meclis üyelerinin genel tavrı Türkiye ile iyi ilişkilere önem verildiğini yansıtıyordu.³⁷³

Bu antlaşma sayesinde herhangi bir savaş patlak verince, iki ülke arasındaki tarafsızlık, ihtilaflı sorunların uzlaşma ve arbitraj yoluyla çözümlenmesi sağlanmaktadır.³⁷⁴ Önemli bir antlaşma olan, “Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması” iki devlet arasında karşılıklı ilişkilerin uluslararası hukuk düzenlemesinde önemli yeni bir aşamadır. Kabul edilen tarafsızlık iki komşunun ilişkileri bakımından çok önemlidir. Ancak 23, 27 ve 28 Mayıs 1929 tarihlerinde Bulgaristan Parlamentosunda bu antlaşmanın görüşülmesi esnasında tartışmalar yaşanmış, genelde antlaşmaya karşı çıkan taraf Türkiye’den göçle gelen göçmenler olmuştur. Antlaşmanın ertelenmesi ve 1925 antlaşmasının revize edilmesi konuları tartışılmıştır.³⁷⁵

Bulgar Meclisi’nde antlaşmanın imzası konusu üzerine çıkan tartışmaları Bulgar Başbakanı Andrey Lyapçev bitirmiştir. O iki komşu ülkenin karşılıklı çıkarlarına, Balkanlar’da ve dünyada barış ve güvenlik yönünde Türkiye-Bulgaristan dostluk ve işbirliğinin daha da gelişmesi çizgisindeki kesin, gerçekçi ve uyumlu tavrını ortaya koymuştur. Başbakan Andrev Lyapçev hükümetinin Dışişleri Bakanı Atanas Burov: *“Bu antlaşmanın bütün içeriğinin bütün olumsuzlukları ile birlikte”* tam sorumluluğunu kabul etmiştir. Kanısınca, geçmişten kalmış son yirmi yılın sorunlarının iki devlet arasında karşılıklı uzlaşma yoluyla sürekli çözüme gidildiği doğru bir tutumdur. Bunların uzlaşma yoluyla imzalandığını da kaydetmiştir. Kendi sözleriyle şöyle devam etmişti: *“Bu antlaşmanın Bulgaristan açısından faydası şudur ki bu karşılıklı özverilerle iki devlet arasındaki normal dostluk ilişkilerinin yeniden kurulmasına engel olan sağlıklı bir durumu ortadan kaldırmıştır. İşte Bulgaristan’ın başarısı bundadır. İşte Türkiye Cumhuriyeti’nin başarısı da bundadır. Yenilen yok, yenen yok, aldatılmış yok, aldatan yok, iki akıllı hükümet vardır. Onlar kendi devletlerinin çıkarlarının doğru değerlendirilmesi sayesinde bu antlaşmayla aralarında sağlıklı bir durum oluşturmuşlardır. Ve aralarında daha büyük bir yakınlık ve en büyük barışçıl işbirliği yolunda daha da gelişme olanakları kazanmışlardır. Gerek Türkiye’de gerek Bulgaristan’da bazı çevrelerin gerçekdışı*

³⁷³ Özgiray, a.g.m., s. 158.

³⁷⁴ Hakov, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan...”, s. 1014-1015.

³⁷⁵ Şimşek, a.g.e., s. 49.

iddialarının tehlikeli sonuçlarını kesinlikle belirtmiştir: *Eğer Türk Hükümeti onların aklına uysaydı, burada biz sizin aklınıza uysaydık nasıl bir durum ortaya çıkacaktı? Benim tasvir ettiğim olacaktı: Sessiz bir harp durumu. Ben sizin hepinize çağrıda bulunuyorum: Ya münakaşalı sorunlarınız olan bir devletle anlaşacaksınız; ya bunları harple çözeceksiniz yahut ta barış isteyen bir devletin çıkarlarına uygun olmayan bir gerginlik ve dış ilişkilerde sağlıklı olmayan bir durum kalacaktır. Bu üçlemeden başka çıkış yolu yoktur.*³⁷⁶ Bulgaristan ile Türkiye arasında ki bu iyi ilişkilere binaen Türk gazetecilerinden bir heyet bu dönemde Sofya'ya ziyarete gitmiş ve Bulgar gazetecileri tarafından çok sıcak bir şekilde karşılanmıştı.³⁷⁷ Bu ziyaret esnasında Türk ve Bulgar gazetecileri arasında birde dostluk itilafnamesi imzalanmıştır.³⁷⁸ Bu itilafname 26 Şubat 1931 tarihinde Matbuat Cemiyeti Kongresinde tasdik edilmiştir.³⁷⁹

Andrev Liyapçev Hükümeti'nin yapısı, küresel barış dostluk ve işbirliği politikası Millet Meclisinde de destek bulmuştur. Ulusal Liberal Partinin temsilcileri ve özellikle B.Kozniçki'nin kişiliğinde iki ülke arasındaki yeni antlaşmayı büyük başarı olarak değerlendirmektedir. O, komşu Türkiye'ye en iyi duygular beslemektedir: *"Biz bu antlaşmayı sevinçle karşılıyoruz ve komşumuz olan Türkiye Cumhuriyeti'ne ulu reformcusunun rejiminde yeni ekonomik ve kültürel gelişimde büyük başarılar dileriz; Gazi Mustafa Kemal dünyayı dehasıyla hayran etti, ülkesini ıslah etti. Savaştan yenilgiyle çıkan memleketinde galip zirvesine yükselmiştir"* Demokrat (Sgovor) parti grubunun temsilcisi G. Vasilev'e göre, imzalanan antlaşma, Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu nitelikte imzaladığı ilk sözleşmedir. Eğer savaşta kayıplardan söz ediliyorsa, Türkiye Bulgaristan'a bakarak çok daha büyük kayıplar vermiştir. Ona göre bu komşu ülkenin başarılarının başlıca etkenleri şunlardır: *"Türkler iki şeyden olumlu olarak faydalanmışlardır; topraklarında, Küçük Asya gibi bir coğrafyadan, diğer yandan gerçekten kendilerinin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa gibi yeni bir insandan yeni bir devlet adamının varlığından."* Ateşli ve gergin tartışmalardan sonra 1929 Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaşma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması

³⁷⁶ Şimşek, a.g.e., s. 49-50.

³⁷⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ağustos 1930. s. 1; *Vakit*, 4 Ağustos 1930. s. 2.

³⁷⁸ *Vakit*, 16 Ağustos 1930. s. 3.

³⁷⁹ *Vakit*, 27 Şubat 1931. s. 1.

Parlamentoda onaylanmıştır. 1934 yılında bu antlaşma beş yıl daha uzatılmıştır. Bu karar 23 Eylül 1933'te Sofya'da imzalanan bir protokolle kesinleştirilmiştir.³⁸⁰

Türkiye ile Bulgaristan arasında 6 Mart 1929 tarihli Tarafsızlık, Barış, Adli Uygulamalar ve Yüksek Mahkeme Antlaşması ve devamında aynı yıl imzalanan 23 Aralık 1929 tarihli Suçluları Teslim Etme Sözleşmesi iki ülke arasındaki ilişkiler çerçevelerini tamamlamaktadır.³⁸¹ Türk-Bulgar ilişkilerinin uluslararası hukuki temeli, önemli ölçüde verimli ve yoğun biçimde Güneydoğu Avrupa'da dostluk ikileminin oluşmasına neden olduğu sonucuna cesaretle varmamızı sağlamaktadır.³⁸² Antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)'nın 1930 yılının Aralık ayının başında Sofya'ya yapmış olduğu ziyaret Türk-Bulgar ilişkilerinde olumlu bir gelişme olmuştur. 2 Aralık 1930'da Sofya'ya ulaşan Tevfik Rüştü Aras'ı Bulgaristan Dışişleri Bakanı M. Burof tarafından karşılanmıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın Sofya'yı ziyareti resmi bir mahiyette olmamakla birlikte Balkan birliği çalışmalarını kolaylaştırma noktasında önem arz etmekteydi. Nitekim bu ziyaretle alakalı hemen hemen bütün Bulgar gazeteleri ateşli makaleler yayınlamışlardır. Domeokratiçeski ve La Bulgarie gazeteleri Türk-Bulgar dostluğunun geleceği hakkında ümitli olduklarını ve Mustafa Kemal Paşa'nın dış siyasette izlemiş olduğu politikaya karşı hayranlıklarını belirtmişlerdir. Mir gazetesi Tevfik Rüştü (Aras)'nın bu ziyaretini iki komşu devlet arasındaki dostluğun karşılıklı olarak devamı için çok önemli olduğunu yazmıştır. Zname gazetesi bu ziyaretin halisane bir dostluğun takviyesi yolunda yeni bir adım olduğunu beyan etmiştir.³⁸³ Tevfik Rüştü (Aras) Bulgar gazetecilerine yapmış olduğu beyanatta, Bulgaristan'ı ziyaret etmeyi epey bir zamandır istediğini, Bulgaristan'ın menfaatine uygun her ne varsa Türkiye'nin bu yolda çaba sarf edeceğini söylemiştir.³⁸⁴

Bu antlaşma 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'yla kurulan bağları daha da güçlendiren bir bağittir. 1929 Antlaşması, 29. maddesi uyarınca onay belgelerinin

³⁸⁰ TBMM ZC, 5. Dönem, 3. Cilt, 24. Birleşim, s. 95; TBMM ZC, 5. Dönem, 1. Cilt, 2. Birleşim, s. 10; Şimşek, *a.g.e.*, s. 51-52; Bıçaklı, *a.g.e.*, s. 144.

³⁸¹ Resmi Gazete Tarih: 09.06.1930, Sayı: 1515, s. 9033-9035. Bu sözleşme İade-i Mücrimin Mukavelenamesi olarak 19 Mart 1930 tarihinde tasdik edilmiştir. TBMM ZC, 3. Dönem, 19. Cilt, 64. Birleşim, s. 218. Sonraki yıllarda Bulgaristan'da adam öldürmek ve soygunculuk suçlarından mahkûm olup Türkiye'de bulunan Mustafa Mustafof isimli şahıs antlaşma gereği Bulgaristan'a iade edilmiştir. BCA 030-018-001-002-9-12-9; BCA 030-018-001-002-82-3-10.

³⁸² Petrov, *a.g.m.*, s. 161.

³⁸³ Vakıf, 2 Aralık 1930. s. 1.

³⁸⁴ Vakıf, 2 Aralık 1930. s. 2.

Sofya’da verildiği 3 Aralık 1929 günü beş yıllık bir dönem için yürürlüğe girmiştir. Ortadan kaldırılmasını karar verilmedikçe süresinin kendiliğinden uzaması olanağı bulunmaktadır.³⁸⁵

1925 Türkiye Bulgaristan Dostluk Antlaşması ile 1929 Türkiye-Bulgaristan Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması. Bunları yaşamın çeşitli alanlarında ki sözleşmeler izlemiştir. Böylelikle Türk-Bulgar dostluk, iyi komşuluk ve işbirliğinin geleneksel temelleri atılmıştır. Bunlar iki ülke arasında dostluğun gelişiminin temellerini oluşturmaktadırlar.³⁸⁶ Yapılan antlaşmalar ikili ilişkilerin gelişmesine ciddi anlamda etki etmiştir. Nitekim dönemin Türkiye basınında o günlerde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine dair beyanatlar neşredilmiştir.³⁸⁷ İlişkilerin iyileşmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın Bulgaristan’da geçirdiği Askeri Ataşelik yıllarında edindiği dostlukların önemi büyüktür. O dönemde Bulgaristan’da tanıdığı ve samimiyetinin olduğu Bulgar bilim adamı Panço Dorev ilişkilerin iyi olduğu bu dönemde Türkiye’ye gelmiş ve Babı Ali Hazine-i Evrakında araştırmalar yapmıştır.³⁸⁸

Aynı yıllarda Osmanlı Devleti’nden kalma Sultanahmet mahzeninde bulunan dört yüze yakın sandık ve balyalar dolusu evrak İstanbul Defterdarlığı tarafından okkası üç kuruştan bir Bulgar tüccarına satılmıştır. Bu satış işlemin yapılmadan önce herhangi bir şekilde müze idaresine, tarih encümenine veya bir arşiv uzmanına sorulmamış olması özellikle basında ciddi infiale sebep olmuştur. Konu ile alakalı olarak Maliye Bakanlığı müfettişler tayin etmiş ve tahkikat başlatılmıştır.³⁸⁹ Ayrıca tahkikatın uzaması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde ne aşamada olduğuna dair soru önergesi sunulmuştur. Verilen cevapta evrakı satın alanların Türkiye ile irtibata geçtiklerini ve iadesinin gerçekleşeceği şeklinde bir cevap verilmiştir.³⁹⁰ Olayın büyümesi üzerine Satılan evrak hakkında Sofya elçiliğimizin girişimleri sonucu ancak 53 çuvalı geri alınması için yazışmalar yapılmıştır ancak Türkiye’ye

³⁸⁵ Soysal, *a.g.e.*, s. 381-382.

³⁸⁶ Şimşek, *a.g.e.*, s. 52-53.

³⁸⁷ BCA 030-10-83-549-19-2

³⁸⁸ BCA 030-018-001-002-14-65-11.

³⁸⁹ BCA 030-010-146-42-5.

³⁹⁰ TBMM ZC, 4. Dönem, 6. Cilt, 28.Birleşim, s. 32.

getirilmesi ile alakalı net bir bilgi bulunmamaktadır.³⁹¹ Bu olaydan sonra özellikle Osmanlı Devleti'nden kalan evrakların muhafazası adına ciddi önlemler alınmıştır.³⁹²

Ayrıca antlaşma sonrasında Türkiye-Bulgaristan ilişkilerindeki iyileşme, Sofya elçiliği tarafından hissedilmiş olup özellikle Bulgaristan Dışişleri L. Burof'un Türkiye ile ilişkilere dair olumlu düşünceleri 8 Eylül 1929 tarihli yazıyla Türkiye'ye bildirilmiştir.³⁹³ Sofya Maslahatgüzarı, L. Burof ile yaptığı görüşmede Dışişleri Bakanının Türkiye ilişkileri ve Başbakan ile alakalı olan şu cümlelerini şöyle nakletmiştir: “ *Yalnız fertlerin değil bütün Bulgaristan'ın menfaatlerinde, Türk dostluğunu kazanmak ve idame etmek ve aradaki münasebatı birkaç kat daha takviye ile samimileştirmeyi istilzam eylemek gerekmektedir...*” yazıda devamla “*Mösyö Burof zati devletlerine hürmet ve muhabbetlerini beyan ile gerek hükümeti Cumhuriyemize ve gerek zati devletlerine Bulgaristan'a gösterilen alakadan dolayı tekrar tekrar teşekkürlerini arz eti ve ilk fırsatta bu teşekkürlerini zatıdevletlerine bizzat ve ellerinizi sıkarak arz etmeyi gözlediğini ifade etti.*”³⁹⁴

İmzalanan antlaşmanın oluşturduğu yakınlaşma ortamı bu dönemde Bulgar basınında da önemli ölçüde hissedilmiştir. La Bulgaria gazetesinin 19 Aralık 1929 tarihli sayısında, M. Paul Gentizon imzasıyla “Türk İntibahı” adıyla yayınlanan bir makalede şunlar yazmaktaydı; Türkiye’de İnkılâp’ların etkisiyle çok hızlı bir gelişim olmuştur. Ayrıca Osmanlı’nın yıkılmasından sonra bütün Dünya’nın artık bitti dediği anda Türk Milleti bir mucize şeklinde birinci sınıf bir ordu oluşturmuş ve hayalperestlikleri ile meşhur olan Yunanistan üzerinde parlak ve kat’i bir zafer kazanmıştır. Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde kazanılan savaştan hemen sonra bir Avrupa medeniyeti olmak için kendi intihap ettiği yolunda süratle hareket etmiştir.³⁹⁵

Antlaşmanın imzalanması Sofya’da ciddi anlamda memnuniyet oluşturmuştur. Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti’nin düzenlediği toplantıda özellikle Cemiyetin başkanı Prof. Stoyanof ve Bulgaristan Garnizon komutanı General Lazaref Türkiye’nin son dönemde gerçekleştirdiği inkılâplardan, dış ve iç siyasetteki başarılarından söz etmiş ayrıca iki ülke arasında imzalanan bu antlaşmanın ilişkilerdeki bütün engelleri ortadan kaldırıldığını beyan etmişlerdir. Ayrıca

³⁹¹ BCA 030-018-001-002-24-75-18.

³⁹² BCA 030-010-16-93-2.

³⁹³ BCA 030-010-239-617-10.

³⁹⁴ BCA 030-010-239-617-11.

³⁹⁵ BCA 030-010-239-617-18-2; BCA 030-010-239-617-18-3.

Türkiye’de yaşayan Bulgarların Türk Hükümeti’nden memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Toplantıya Türkiye’nin Sofya Elçisi Hüsrev Gerede de katılmıştır. Kendisini konuşmacılara Türkiye hakkında söyledikleri cümlelerden ötürü teşekkürlerini sunmuştur. Toplantının bitiminde Türkiye elçisi toplantı binası önünde bekleyen Bulgar halkı tarafından sevinç gösterileri ve alkışlarla karşılanmıştır.³⁹⁶ Bu olay özellikle Bulgar kamuoyunun antlaşmaya kaşı bakış açısını yansıtmayı bakımından önemlidir.

Bulgar basınında özellikle muhalefet olan ve yukarıda değindiğimiz fikir olan “Büyük Bulgaristan” hayali ile düşünmeye devam eden bir kesimde mevcuttu özellikle bu noktada Trakya gazetesi Türkiye’nin Bulgaristan’ı Balkan devletleri ile yakınlaştırma düşüncesine karşı çıkarak 1 Eylül 1931 tarihli sayısında şunları yazmaktaydı: *“Türkiye, Yunan ve Bulgar komşuluk ve dostluğu Bulgar millet ve iktisadi vaziyetini müzeyeka ve ölümden kurtaracak mıdır? Şimdiye kadar Türkiye ile devam eden dostluktan hiçbir semere hâsıl olmadığı ve menfaatini mucip hiçbir şey de yapılmamıştır. Bu işten yalnız Türkiye müstefit olmuş ve Bulgaristan’a karşı bir rol oynamıştır. Biz şuna kaniyiz ki Türk Hükümeti Bulgaristan’a iyi bir nazarla bakacak olursa Bulgar unsurunu hem kendine ısındırmış hem de Asyayı suğranın muhafazasını temin etmiş olur. Bu da Bulgar milletinin ölmüş olan siyasetini ihya etmiş olacaktır. Türkiye ile Bulgaristan arasında böyle bir antlaşma yapılacak olursa iki hükümetin büyük faydası olacaktır. Yunanistan Türkiye ile Trakya meselesine kendi aralarında öyle bir nokta koymuşlardır ki bu hususta verilen karar Bulgaristan’ı Akdeniz’den mahrum etmiş ve Bulgaristan’a Akdeniz’e çıkma imkânı bırakmamıştır. Biz ise hem Türkiye’ye aynı zamanda Yunanistan’la hemhudut bulunmaktayız.”*³⁹⁷ Trakya gazetesinden hariç olmak üzere Bulgar matbuatından birkaç gazete ise ortaya farklı bir fikir atmakta ve Türk-Bulgar yaklaşmasından vazgeçilip Bulgar-Yugoslav yaklaşmasının Bulgaristan’ın menfaatine olacağını yazmaktadır.³⁹⁸ Bu bağlamda Bulgaristan ilerleyen yıllarda özellikle de Fransa’nın telkin ve aracılığı ile Yugoslavya’ya doğru yaklaşma içerisine girmiştir. Türkiye elçiliği vasıtasıyla bu durumu yakından takip etmiştir.³⁹⁹

³⁹⁶ Vakıf, 5 Haziran 1929. s. 3.

³⁹⁷ BCA 030-010-240-619-13-3.

³⁹⁸ BCA 030-010-240-620-13.

³⁹⁹ BCA 030-010-241-629-21.

2.5. Bulgar Başbakan'ı Nikola Muşanov'un Ankara Ziyareti

Türkiye'nin bölgesel barışı tesis etme çabaları içerisinde Türk-Yunan yakınlaşmasından duyulan endişenin etkisiyle 1931 yılı sonlarında 1-6 Aralık tarihleri arasında başlarında dönemin Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nikola Muşanov'un bulunduğu kalabalık bir Bulgar Hükümeti heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁴⁰⁰ Heyetin Türkiye'ye geleceği tarihin netleşmesi üzerine Türkiye'nin Sofya elçisi de heyeti ile birlikte Bulgaristan Başbakanı'nı karşılamak üzere Türkiye'ye gelmiştir.⁴⁰¹ Türk topraklarına giriş ile birlikte coşkuyla karşılanan Bulgar Başbakanı verdiği demecinde şöyle demiştir: *"...ümit ederim ki memleketinize yaptığım bu ziyaret aramızda esasen mevcut olan samimi bağları ve iktisadi antlaşmaları bir kere daha takviye edecektir. Deruhte etmiş olduğum vazife dahi iki milletin mütekabilen saadetlerinin teminine matuf bulunmaktadır. Şimdiye kadar ne lazımsa hepsi yapılmıştır. İmza edilmiş olan antlaşmalar yürürlükte dir. İşte bu karşılıklı gün ve antlaşmalar iki milletin gelecekteki münasebetleri hakkında da güzel fikir verebilir. Bulgaristan barış ve sükûn içinde ve karşılıklı işbirliği dairesinde bütün komşularıyla rahat ve iyi geçinmek arzusundadır. Bu esasların tekmil Balkan hükümetlerinin saadet ve refahları için lüzumlu olduğuna şüphe yoktur"* demiştir. Muşanov'u kabul eden Mustafa Kemal Paşa'da şunları söylemiştir: *"Türkiye ile Bulgaristan dost olmalıdır. Bulgaristan'a karşı olan Türkiye'ye de karşıdır."*⁴⁰²

Bu ziyaret sadece Türk ve Bulgar basınında değil diğer devletlerinin basınında ciddi anlamda yer almıştır. Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nikola Muşanov ile maiyeti Seplon Treni ile saat 13:00'da İstanbul'da bulunan Sirkeci tren istasyonuna ulaştıkları vakit halkın oluşturduğu heyecanlı bir topluluk tarafından karşılanmıştır. Türkçesi çok iyi olan M. Muşanof beyanatlarında, önceden imzalanmış akitler sayesinde Türkiye ve Bulgaristan'ın içten ve samimi bağlarla bağlandığını, şu an yapılan bu ziyaretin, var olan dostane ve ekonomik bağları bir

⁴⁰⁰ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938), Belge No. 38, s. 273; Vakıf, 2 Aralık, 1931, s. 1.

⁴⁰¹ Cumhuriyet, 29 Kasım 1931. s. 1

⁴⁰² Velikov, a.g.e., s. 130; Şimşek, a.g.e., s. VII-VIII; Ecer, a.g.e., s. 50; Petrov, a.g.m., s. 162; Hakov, a.g.m., s. 1009.

kere daha sağlamlaştıracağını, ifade etmiştir.⁴⁰³ Ayrıca Türk ve Bulgar milletlerinin karşılıklı saadetlerini kendisine yegâne vazife olarak addettiğini belirtmiştir.⁴⁰⁴

1 Aralık 1931’de Ankara’ya ulaşan ekibi, Askeri Mızıka Takımı karşılamış ve Bulgaristan Milli Marşı çalınmıştır.⁴⁰⁵ Bulgaristan ekibi, saat 16:00’da Mustafa Kemal Paşa nezdinde ağırlanmıştır. Uzun süren bu görüşmeden sonra akşam Başbakan İsmet Paşa (İnönü) tarafından Bulgaristan Başbakanı şerefine Ankara Palas Otel’inde bir ziyafet tertip ettirmiştir. Ziyafette karşılıklı beyanatlar yapılmıştır. Genel manada bu şekilde olan beyanlarda, siyasi söylemin ağır bastığı iyi niyet temennilerinde bulunulur. İsmet Paşa (İnönü) da yaptığı beyanatta, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkinin sıradan bir ilişki olmadığını, geçmişten gelen birçok ortak yönlerin ve benzer durumların olduğunu beyan etmiştir. Yaşanılan ortak tarihin acılarının, çıkarımlarının gelinen günde Türkiye ve Bulgaristan’ın birbirini daha iyi anlamaya sevk ettiğini, ortak çıkarlarımız bulunduğunu, yapılmış olan akitlerin, ilişkilerimizdeki olumlu merhalelerin önemli bir belirtisi olduğunu hatırlatmıştır. Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov, İsmet Paşa (İnönü)’nin beyanatına cevaben; Türkiye ve Bulgaristan arasında var olan 1929 tarihli Dostluk, Bîtarafılık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşmalarını, her iki ülkeyi birbirine bağlayan ortak geçmişin neticesi olduğunu, bu geçmiş ortaklığının iki milletin tarihi derinliklerinde bulunduğunu bunların kuvvetli ve devamlı olduğunu, Bulgar milletinin yıllarca öz kültürlerini ve milliyetlerinin yaşamalarına müsaade eden bir idarenin altında yaşadıklarını ve bu idare tarzının da Bulgaristan’da bir görüş haline ulaştığını özellikle belirtmiştir.⁴⁰⁶

Bulgaristan Başbakanı Muşanov ziyaretinde yaptığı konuşmada iki ülke ilişkileri ile alakalı şunları söylemiştir: *“Başta Hariciye Vekiliniz Teyfik Rüştü Bey olduğu halde Türkiye Cumhuriyeti’ne mensup kıymetli ve mümtaz bir heyetin Sofya’ya ziyaretleri memleketimizde unutulmaz intibalar bırakmıştı. Bu ziyarete mukabele etmek bizim için bir vazifeydi. Fakat bugüne kadar buna imkân bulunamadı. Seleflerimin yapamadığı bu iade-i ziyaret vazifesini yapmak bugün bana nasip olduğu için kendimi bahtiyar sayıyorum. Hiç şüphesiz bu ziyaretim*

⁴⁰³ *Akşam*, 2 Aralık 1931. s. 1; İhsan Sabri Balkaya, “Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S. 60, Ankara, 2004, s. 770.

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1931. s. 1

⁴⁰⁵ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1931. s. 1

⁴⁰⁶ Balkaya, *a.g.m.*, s. 767.

Bulgar milletinin ordusuna tevafuk ettiğinden Türkiye Cumhuriyeti'nin muhterem idarecilerine Bulgar milletinin namına da iadeyi ziyarete geliyorum. Türk-Bulgar milletleri yalnız komşu değil birbirlerine karşı kalbi ve samimi dostluk hisleri ile bağlı iki kardeş millettir. Bu dostluk siyasi mukavelelerle de tarsin ve ihtimam edilmiş bulunmaktadır. Benim Ankara'yı ziyaretimin esasen mevcut olan Türk-Bulgar milletlerinin dostluğunu daha fazla kuvvetlendireceğine eminim. Bu ziyaret münasebeti ile iki millete refah ve saadet temin edecek iktisadi rabitalarda takviye edilecektir. Türk-Bulgar milletleri arasındaki dostluk yeni bir şey değildir. Bu tarihin yarattığı bir dostluktur. Bugün bize düşen vazife bu dostluğu sarsmamaktır. Bunun içinde Türkiye ile aramızda yapılması icap eden siyasi muahedeler yapılmış ve iki milletin bu suretle istikbalde takip edecekleri yol çizilmiştir. Hazırlanan esaslar dairesinde ve bu yolda yürümek hiç şüphesiz millete büyük faydalar temin edecektir."⁴⁰⁷

Muşanov ayrıca yapmış olduğu ziyaretin bir diğer önemli amacının da Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut bulunan bazı meselelerin çözümü olduğunu beyan etmiştir. Örneğin Balkan Savaşları esnasında Türkiye'den Bulgaristan'a, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden vatandaşların emlakları konusunu halletmek üzere Ankara'da kararlar aldığını söylemiştir. Bu mesele için iki komisyon kurulacağını komisyonun birinin Sofya'da birinin de Ankara'da görev yapacağını açıklamalarına eklemiştir.⁴⁰⁸ Bulgaristan eski Dışişleri Bakanı M. Burof, bahsi geçen emlak konusunun Türk ve Bulgar mültecilerine ait emlak dolayısıyla sonradan ortaya çıkan bir takım anlaşmazlıklar olduğunu demiştir. Meselenin halledilmesi noktasında iki hükümetin de samimiyetle hareket edeceğini ve kolaylıkla bir çare bulunacağını beyan ettikten sonra aslında bütün konunun 1925 yılında imzalanan protokolün bazı metinlerinin düzenlenmesinden ibaret olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹ Yapılan ziyaret Türkiye basınında ciddi anlamda yankı bulmuştur. Özellikle iki ülke arasındaki bazı meselelerin halledilmesi konusunu bazı gazeter manşetlerine taşımıştır.⁴¹⁰

Bulgar heyeti 6 Aralık 1931'da İstanbul'a geçmiştir.⁴¹¹ Heyetin İstanbul ziyaretinde, Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov, maiyetleri ve erkânı Taksim'deki

⁴⁰⁷ *Vakit*, 2 Aralık 1931. s. 4.

⁴⁰⁸ *Vakit*, 8 Aralık 1931. s. 2.

⁴⁰⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Ocak 1932. s. 1

⁴¹⁰ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1931. s. 1.

⁴¹¹ *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1931. s. 1.

Cumhuriyet Abidesini ziyaret ederek gayet zarif bir çelenk koymuşlardır. Muşanov, Mustafa Kemal Paşa'nın abidedeki heykelini dakikalarca seyrederek yanındakilere şunları söylemiştir: “İnkılâp ve yeni Türkiye'nin çok canlı bir ifadesidir.”⁴¹²

Bulgar kamuoyunun bu ziyarete ve Türkiye ile olan ilişkilere bakış açısını yansıtması bakımından, Muşanov hükümetinden önce Bulgaristan'da bulunan Andrey Liyapçev hükümetinde bakanlık görevi yapan Boyan Smilof ziyaretle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Balkan Yarımadası'nda birbirine pek yakın ve dost olmalarına hiçbir mani olmayan iki hükümet vardır. Bu iki hükümette Bulgaristan ve Türkiye'dir. Başvekilin Ankara seyahatini dar bir çerçevede görmemeliyiz. Bunu ben bizzat hariciye encümeninin de Muşanov'a söylediğim gibi bütün cihan efkâr-ı umumiyesine karşı daha tekrar ediyorum ki bu seyahatin siyasi bir mahiyeti olması lazımdır. Bu siyasette Türkiye ile bir yakınlaşma ve antlaşma siyasetidir ki bu da iki milletin arzusuna tevafuk ediyor. Fakat bu siyaset hiçbir zaman başka hükümetlerin aleyhine tevcih edilmiş bir siyaset olamaz. Bu ziyaretin siyasi bir manası da sulhu takviyedir. İktisadi zirai nokta-i nazardan Bulgaristan'la Türkiye birbiriyle fazla alakadardır. Ve her iki hükümet birbirine karşılıklı olarak kendileri için birer teminat noktası bulmaktadır. Binaenaleyh müşterek menfaatler üzerinde pürüzsüz ve kat-i bir ihtilaf temini için Başvekil Muşanov'un Ankara'ya ziyaret etmesi lazımdır. Bu ziyaret mevcut vaziyeti bir kat daha takviye edecek sarih ve vazih bir hareket olacaktır. Bu seyahatin ifa ettiği mana bizim için pek büyüktür. Çünkü bu beynelmilel bir gösteriş ziyaret ve seyahat değildir.” Bulgar Meclisi'nde bulunan Demoktaçeski İzgovor partisine mensup ve aynı zamanda yine önceki hükümet döneminde bakanlık yapmış olan Grigor Vasilef, Balkan sulhu ve Türkiye ziyareti ile alakalı şu beyanatta bulunmuştur: “Sofya'daki bütün partiler ve içtimai mühit Muşanov'un Türk merkezi hükümetini ziyaretini ve bu vesileyle Türkiye Cumhuriyeti ile daha yakından temas etmesini pek muvafık bulmaktadır. Her iki hükümet erkânının daha yakından ve daha samimi bir tarzda buluşup tanışmalarını herkes memnuniyetle karşılamaktadır. Çünkü Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluk haricin ve münferit şahısların tesiriyle değil, iki milletin samimi arzularının mahsulüdür. Seyahate iştirak edenler çok değildir. Yeni Türkiye'yi daha yakından görmek için gidenler arasında birkaç mebus bulunmaktadır. Bunda bir fevkaladelik yoktur. Hatta gayri kâfidir bile. Ben

⁴¹² Vakıf, 8 Aralık, 1931. s. 1; Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 153-154.

her iki parlamento azaları arasında bu tarzda seyahatler yapılmasını faydalı olacağı kanaatindeyim. Türk Bulgar münasebeti için bu ziyaretten kazanılacak olan en mühim bir şey, iki dost millet nazırlarının mebuslarının ve gazetecilerinin komşularını daha yakından tanımalarıdır. Beni Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılması icap eden ve vasi olan Zirai ve iktisadi mahiyette müşterek bir mesai programı her şeyden fazla alakadar etmektedir. Öyle bir program ki her iki memleketin köylüsünü ve tüccarını iktisadi bir alaka ile birbirlerine bağlayacaktır. Ve pek doğaldır ki ebedi bir dostluğun temel taşı olacaktır.”⁴¹³

Bulgaristan Başbakanı'nın Ankara'yı ziyaret haberi ilk günden itibaren Balkanlar'da ve Batı Avrupa'da itimatsızlık ve infial uyandırmıştır. Muşanov'un Ankara'ya daveti haberi alınır alınmaz Sofya'daki Fransız elçisi ile Yugoslavya elçisi bu seyahat hakkında endişelerini gidermek için Bulgaristan Hükümeti'nden izahat istemişlerdir. Muşanov'un ziyaretinin gayet doğal ve olması gereken siyasi nezaketten başka bir şey olmadığı her iki ülke elçisine de anlatılmıştır. Birkaç gün sonra Sofya'daki İngiliz elçisi dahi Bulgar Başbakanı'nın Ankara ziyaretinin detayları hakkında izahat istemiştir. Bir taraftan bu araştırma yapılırken diğer taraftan Yugoslav gazeteleri Bulgaristan aleyhinde şiddetli neşriyata başlamışlardır.⁴¹⁴ Yugoslavya basınından Belgrat gazetelerinden Targovinski, Glasnik, Vreme ve Politika gazeteleri, Bulgaristan'ın izlemiş olduğu dış politikayı eleştirmişlerdir. Politika gazetesi yazdıklarında; Bulgaristan'ın bu son günlerde Balkan coğrafyasında yalnız kaldığını, Makedonya Komitesi'nin Bulgaristan'a hâkim olduğunda, destek beklediği Fransızların kendilerine ne ekonomik ne siyasi hiçbir yardım yapmayacağını, yeni yeni tecrübe kazanan Nikola Muşanov'un Bulgaristan'ı içinde olduğu bu durumdan çıkartmak için Cemiyeti Akvam'a katılmayan Rusya ve İtalya siyasetini takip eden bir ülkeye başvurduğunu satırlarına taşımıştır. Ayrıca Bulgaristan Başbakanı'nın “Asya Hacılığına” başlayacağı vakitte Bulgaristan ve Yunanistan münasebetlerinin bir anda ılımlı bir hal aldığını, Nikola Muşanov'un Türkiye'yi ziyaret etmesinin sadece kibarlık gereği olmadığını bir takım belirsiz siyasi gayeleri olduğunu, ziyaretin İtalya tarafından talep edilen küçük ihtilafın karşısında duracak bir Türkiye-Bulgaristan ve Yunanistan müttefikliği ile alakalı bulunduğunu, Yugoslavya'nın bu tür hareketlere karşı hazırlı bulunmasının lazım

⁴¹³ Vakıf, 1 Aralık 1931. s. 5.

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 27 Kasım 1931. s. 2.

geldiğini yazmıştır. Glasnik ve Targovinski gazeteleri olayı daha ileri bir safhaya taşıyarak, Bulgaristan'ın, gözlerini Makedonya'ya ve Dobruca'ya dikmek yerine, Akdeniz ve İstanbul'a dikmelerinin daha yararlı olacağını beyan etmiştir. Yugoslavya matbuatı duyduğu telaşı belirtirken, Balkanlar'da birlik olma çabaları gündemde bulunuyorsa da duymuş oldukları bir Bulgaristan korkusunun olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Bulgaristan'ın Neuilly antlaşması ile Yugoslavya'ya terk etmek zorunda kaldığı Sturmitsa ile Tsaribrod bölgelerini, ele geçirmek için bir girişim içinde olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.⁴¹⁵ Muşanov'un gerçekleştirdiği ziyaretin maksadının 1930 yılında Tevfik Rüştü Aras'ın ziyaretine karşılık bir iade-i ziyaret olduğuna dair yapılan açıklamanın bir aldatmaca olduğunu yazmıştır. Bu ziyaretin Cemiyet-i Akvam'a üye olmayan bir ülke ilişki tesis etme gayreti olduğunu belirten Yugoslav gazeteleri ayrıca Muşanov'un takip ettiği siyasetin Fransa aleyhtarı, Rusya ve İtalya taraftarı bir siyasettir diye eleştiride bulunmuştur.⁴¹⁶

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Yunus Nadi 11 Aralık 1932 tarihinde gazetesinde "Türk-Bulgar Dostluğu" başlıklı yazısında; Bulgaristan Başbakanı'nın Türkiye'yi ziyaretinin, mevcut dünya şartları göz önüne alındığı zaman gayet manidar olğunu ve Türkiye'nin, iki devlet arasındaki bu yakınlaşmadan gayet memnun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkiye-Bulgaristan arasındaki bu yakınlaşmadan büyük devletlerin memnuniyet duymadığını belirtmiştir.⁴¹⁷

Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov, 2 Aralık 1931 günü geldiği İstanbul'dan aynı günün gecesi ayrılmadan önce yapmış olduğu temas ve görüşmeler sırasında, basın mensuplarının sorularını cevaplandırmıştır. Soruların genelini Balkan devletleri ile ilişkiler ve Türk-Bulgar ilişkileri oluşturmuştur. Nikola Muşanov, "*Bulgaristan'ın diğer Balkan devletleri ile olan ilişkilerinin nasıl olduğu*" sorusuna; Bulgaristan'ın bütün komşularıyla barış ve dostluk içerisinde, karşılıklı menfaatlerinin korunması esasına dayalı olarak rahat ve iyi geçinmek istediğini; bu ilkelerin tamamen sağlanmasının Balkan hükümetlerinin huzur ve rahatı için gerekli olduğu cevabını vermiştir. Muşanov, "*Balkan Birliği Fikri'ni nasıl buluyorsunuz?*" sorusuna şu cevabı vermiştir: "*Balkan İttihadı bir idealdir. Bunun bir an evvel tahakkuku şayanı*

⁴¹⁵ Balkaya, a.g.m., s. 770-771.

⁴¹⁶ Vakıf, 5 Aralık 1932. s. 2.

⁴¹⁷ Cumhuriyet, 11 Aralık 1932. s. 1.

arzu ve temennidir. Fakat bu idealin tahakkuku için onun meydana gelmesine mani olan engelleri ortadan kaldırmak lazımdır. Bu ise Balkan İttihadını arzu eden milletlerin elindedir. Bu engeller ne kadar çabuk ortadan kalkarsa Balkan İttihadı o kadar çabuk meydana gelir. Kısaca bu idealin tahakkuku Balkan milletlerinin bunu samimiyetle kabul etmelerine bağlıdır.”⁴¹⁸ Bulgar Başbakanı’nın onuruna verilen yemekte İsmet Paşa (İnönü), Bulgar gazetecilerle bir görüşme yapmıştır. verdiği beyanatında, Muşanov’un bu ziyaretin’den çok memnun kaldığını Türkiye ile Bulgaristan arasındaki münasebetin çok iyi olduğunu, Türk milletinin Bulgar milletini daima muhabbetle karşıladığını ve Bulgar gazetecileri vasıtası ile Türk milletinin Bulgar millete selamlarını iletmelerini rica etmiştir. İsmet Paşa (İnönü)’ dan imzalı resmini alan Bulgar gazeteciler beyanatı telefonla Sofya’ya iletmışlerdir.⁴¹⁹

Bulgar Başbakanı, Balkan birliği fikrinin ve idealinin gerçekleşmesi için engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini söylerken bu engellerin neler olduğundan hiç söz etmemektedir. İhtimal ki bu engeller; Bulgaristan’ın bir türlü kabullenmediği sınırların değişmesi, Ege denizine bir mahreçle⁴²⁰ ulaşılması, kısaca Neuilly Antlaşması’nda elinden giden bölgeleri yeniden hâkimiyeti altına almak olsa gerek.⁴²¹ Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Nikola Muşanov’un Türkiye’ye yaptığı ziyaret iki ülke ilişkileri açısından son derece yararlı olmuştur.⁴²²

Nikola Muşanov’un hükümet temsilcileri iktidar ve muhalefet partilerinin üyelerinden, bir takım topluluk temsilcilerinden, gazetecilerden oluşan heyet, Ankara’da yapacağı ziyaretleri bitirerek 5 Aralık 1931 tarihinde Türkiye’den ayrılmışlardır.⁴²³ Muşanov Edirne’den Türk topraklarını terk ederken Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa (İnönü)’ya şu mesajı göndermiştir: “*Genç ve dinç Türkiye Cumhuriyeti’nin misafirperver toprağını terk ederken Ankara’daki unutulmaz ikametimiz esnasında gösterilen ve silinmez hatıraları hafızamızda yer tutmuş olan samimi ve hararetli hüsnü kabulden gelen büyük minnet ve şükran*

⁴¹⁸ Vakıf, 2 Aralık 1931, s. 4.

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 5 Aralık 1931, s. 1.

⁴²⁰ Bulgaristan Ege Denizinde bir kıyı elde etmek amacıyla özellikle Yunanistan sınırında bulunan vilayetlerinin gelişimini bahane göstererek bu bölgelere demiryolları yapımına girişmiştir. Bu demiryolları Bulgaristan’ın Ege Denizine ulaşmada kullanmayı düşündüğü yoldur. BCA 030-010-242-637-22.

⁴²¹ Balkaya, a.g.m., s. 769.

⁴²² Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 155.

⁴²³ Balkaya, a.g.m., s. 771

duygularımızı, gerek Bulgar heyeti üyeleri ve gerek şahsımın namına zatî devletlerine arz ve belirtmeyi özellikle zevkli bir görev sayarım. Bu fırsattan yararlanarak hakkımızda göstermek inceliğinde bulundukları dikkat ve ilgiden dolayı derin minnettarlıklarımızın Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine arz ve belirtilmesini de rica ederim". Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov ülkesine döndükten sonrada 1932 ve 1933 yılının ilk yarısında verdiği demeçlerinde Türk Bulgar dostluğunun önemi üzerinde durmuştur.⁴²⁴

Başbakan Bulgar Meclisi'nde özellikle Türkiye ile olan ilişkilerden pek hoşnut olmayan muhalefet kesimine karşı yaptığı konuşmada Türkiye ile Bulgaristan'ın münasebetlerinin samimi ilişkiler içinde bulunduğunu ve yapmış olduğu ziyaretin Bulgar dış siyasetinin faydasına olduğunu belirtmiştir.⁴²⁵

Ankara Hükümeti'nin Muşanov'un ziyareti sırasında gösterdiği yakınlık, Bulgaristan Başbakanı'nın Türkiye'nin Yunanistan'a yakınlığı konusunda duyduğu tedirginliği gidermiştir. Ayrıca Nikola Muşanov Türkiye'de bulunduğu süre içinde Türk halkı ve yöneticileri tarafından gösterilen ilgiden çok memnun kalmıştır. 4 Aralık 1931 tarihli Utro gazetesinin "Türk Bulgar Yakınlaşması Samimi Bir Dostluk" başlıklı yazısının ilk cümlelerinde, "*Türk Hükümeti'nin Başbakanımıza yapmış olduğu eşsiz karşılama tüm Bulgar halkının kalplerinde silinmez izler bırakacaktır.*" "*Türkiye'nin büyük reformcusu Gazi Mustafa Kemal Paşa'in Bulgar halkını sevdiğini çok uzun zamandır biliyoruz. Fakat halkımızın temsilcisine yapılan görkemli karşılama, kesin bir şekilde dostluğu pekiştirecektir. Muşanov ve İsmet Paşa'nın konuşmalarını okuyunca Bulgaristan ile Türkiye arasındaki samimi dostluğa inandık...*" Türkiye'ye duyulan güven dile getirilmiştir. Bulgar heyetinde bulunan Çiftçi Partisi Genel Sekreteri Vergile Dimoff, Mustafa Kemal Paşa'dan ve onun meydana getirdiği eserinden çok etkilenmiştir. O bu konudaki düşüncelerini şu cümleleri ile açıklamıştır: "*Büyük devlet adamı Mustafa Kemal Paşa'nın vücuda getirdiği eseri birkaç söz içinde açıklamaya kalkışma güçtür. Onun kurduğu bina efsane gibi yalnız Türk milletinin tarihinde değil bütün beşeriyetin dalgalı tarihinde sarsılmaz bir abide olarak kalacaktır. Sözlerim yeni Türkiye devletinin banisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne aittir. Onun büyüklüğü yalnız devlet adamı, yalnız inkılâpçı olmasından değil, aynı zamanda büyük bir insan olmasındandır.*"

⁴²⁴ Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 155.

⁴²⁵ BCA 030-010-241-627-27.

Bulgarların ona duydukları hayranlığı o kadar büyüktür ki kendisi dahi bize karışıyor muhabbetle mütehassıstır."⁴²⁶

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin köşe yazarı olan Zeki Mesut, Bulgaristan Başbakanı'nın Türkiye'yi ziyaret ettiği tarihlerde Balkan devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerin ve esasen Bulgaristan'ın bu konu karşısındaki hareketinin ne kadar önemli olduğunu şu satırlarla belirtmiştir: "*Milletler hayatının çok muğlak (belirsiz) ve müşkil (zor) bir şekil aldığı bu son zamanlarda devlet adamlarının birbirini ziyaret ederek beynelmilel (uluslararası) meseleleri yakından tetkik araştırma ve (mütaala) (konuşma, dile getirmek) etmeleri bir zaruret (zorunluluk) haline gelmiştir... BalkanlarAvrupalılar nazarında bir yangın ocağıdır. Fakat bu ocağı öteden beri en ziyade (fazla) üfleyen ve kıvılcımları etrafa sıçratan daima onlar olmuştur. Balkanlar'ın salâhi (rahatı, kurtuluşu) hiç şüphesiz her şeyden evvel Balkan milletlerinin başka emperyalist emellere, bilerek bilmeyerek alet olmaktan kurtulmaları ile başlayacaktır. Muşanov cenapları gibi sulh (barış) ve iytidal (ölçülü) siyasetin müteşebbisleri olan Bulgar Devlet adamlarının sevk ve idare ettiği öyle bir Bulgaristan, Balkan ahenk ve muvazenesinin (denge, ölçü, huzur) en kıymetli unsurlarından biridir..." Ulaşılan bu sonuç çok orjinal ve reel bir tespit içermektedir. Balkan coğrafyasının Batı tarafından tarihsel süreçte kendi menfaatleri için nasıl kullanıldığını ve gerçekten manada bir savaş ortamı haline getirilerek içine gireni acımasızca yok ettiğine bütün dünya müşahede etmiştir. Balkanlar'ın Osmanlı Devleti'nin aleyhine karşı uzun bir süre nasıl kullanıldığını, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının fitilinin ateşlenmesinin, hatta ve hatta yakın zaman Sırbistan'ın uygulamaları ile bölgedeki farklı kültürlerin birbirine nasıl kırdırıldığı görülmüştür.⁴²⁷*

Yukarıda bahsi geçen Türkiye-Bulgaristan muhacirlerinin emlak meselesinin halledilmesi için Tevfik Rüştü Aras 1932 yılının mart ayında Sofya'ya bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bulgar basınından Utro gazetesi bu ziyareti manşetine taşımış ve Türkçe olarak "Hoş Geldiniz" başlıklı bir makale yayınlamıştır.⁴²⁸ Türkiye basını ise bu ziyaretin sadece Türk-Bulgar dostluğunu geliştirmeye yönelik olmadığını ayrıca

⁴²⁶ Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 154.

⁴²⁷ Balkaya, a.g.m., s. 768.

⁴²⁸ Vakıf, 13 Mart 1932. s. 1.

Balkan birliği yolunda önemli bir adım olduğunu da yazmıştır.⁴²⁹ Ziyaretle ilgili Bulgar gazetelerinden yarı resmi Zname gazetesinin yazdığı baş makalede, Tevfik Rüştü Bey'in Türkiye Cumhuriyeti'nde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa (İnönü)'nin en yakın mesai arkadaşlarından biri bulunduğunu ve takip ettiği sulh siyasetini kayıt ve işaret ederek Tevfik Rüştü Bey'in bundan çok önce ifade ettiği şu cümleyi hatırlatıyor: *“Bence Türk-Bulgar münasebatının ideal şekli iki memleket arasındaki bütün hudutların yalnız idari hudutlar kalmak üzere kaldırılmasıdır.”* Gazete bu cümleyi Tevfik Rüştü Bey'in Bulgaristan'a karşı beslediği samimi dostluk hissiyatının en kuvvetli bir misal olarak zikretmektedir. Ziyaret esnasında Bulgar ricali ve halk tarafından Tevfik Rüştü Bey'e karşı gösterilen alakanın iki memleket arasındaki iyi komşuluk ve dostluk siyasetinin bilhassa kuvvetlendiğini göstermektedir.⁴³⁰

Tevfik Rüştü (Aras) ziyareti ile alakalı Bulgar ajansına verdiği beyanatta şunları demiştir: *“Bulgar hududuna girdiğimiz ondan beri benim şahsımda Türkiye'ye ve Türkiye'nin büyük lideri Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gösterilen dostane hislerden çok memnun oldum. Sofya'da halkın gösterdiği muhabbet Türkiye'nin Bulgaristan'a ve onun büyük devlet reisi Kral hazretlerine karşı beslediği hislerin en iyi karşılığını burada gördüm ben bu ilgi ve alaka ya şahit olmaktan çok mutluyum.”*⁴³¹ Ziyarete Tevfik Rüştü (Aras) ile Başbakan arasında yapılan görüşmelerde de özellikle iktisadi meseleler çözümü konuşulmuş ve ilerleyen yıllarda iki ülke arasında iktisadi işbirliğinin kuvvetleneceği beyanında bulunmuşlardır.⁴³² Özellikle Tevfik Rüştü (Aras)'nın karşılanması esnasında Bulgaristan Başbakanı Muşanov'un *“Toprak Kardeşi Düşman Olamaz”* şeklindeki sözleri ve Bulgar kamuoyunun *“Yaşasın Türkiye”* şeklindeki tezahüratları⁴³³ iki ülkenin ilişki bakımından gelmiş olduğu seviyeyi göstermektedir.⁴³⁴

⁴²⁹ Mehmet Asım “Bulgar Başvekili Geliyor”, *Vakit*, 30 Kasım 1931. s. 6.

⁴³⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1932. s. 2.

⁴³¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1932. s. 1.

⁴³² *Vakit*, 14 Mart 1932. s. 2.

⁴³³ *Vakit*, 12 Mart 1932. s. 1, 2.

⁴³⁴ Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde bu dönemde sıcak rüzgârlar esmesine rağmen Bulgar toplumunun tamamında bu sıcaklığı hissedilmemektedir. Nitekim Türkiye ile kurulan ilişkilere muhalif olan sanatçı camiasının bir kesimi tarafından Bulgaristan'ın beş yüz yıl boyunca Türkler tarafından esir edilmesi tezi üzerine konu edilen bir sinema filminin çekildiği bilinmektedir. Sadri Etem, “Bulgar Dostluğu ve Bir Film”, *Vakit*, 27 Eylül 1933. s. 3. Ancak bunun yanı sıra iki ülke arasında kültürel anlamda da olumlu gelişmelerinde olduğunu görmekteyiz. 1930'lu yılların başında, özellikle kültür, sanat, eğitim-öğretim ve spor gibi alanlarda Türk-Bulgar ilişkilerinde bir canlanma görülür. İki

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde ziyaretlerinde etkisi ile olumlu hava esmesine rağmen Bulgaristan bazen yapılan antlaşmaların gerekliliklerini yerine getirmemektedir. Özellikle Türk azınlıklarının hakları konusunda hassas davranmamaktadır. Pomak Türklerinin eğitim hakları kısıtlandığı gibi dini eğitimde de bir takım zorlama ve zulümlere maruz kaldıkları görülmektedir. Gelen dilekçe ve iltica talepleri bunları kanıtlar niteliktedir.⁴³⁵ Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı bu konuda gerekli tedbirlerin alındığını beyan etmesine nazaran bu durum sona ermemiştir.⁴³⁶ Bulgar basınından Straj ve Zavet gazetelerinde neşredilen bazı makalelerde bu olayların çıkmasında yabancı devletlerin kışkırtmalarının olduğu yazmaktadır.⁴³⁷ Bulgaristan'ın yapmış olduğu bu baskı neticesinde özellikle Pomaklar nezdinden Türk elçiliğine Türkiye'ye göç etmek için birçok dilekçe ulaştırılmıştır. Bazı kesim ise izin beklemeden Türkiye'ye girmek için yola koyulmuş ancak Edirne'de durdurulmuştur. Bu durum Sofya elçiliğinin Hariciye Vekâletine gönderdiği, 17 Haziran 1933 tarih ve 17562/682 numaralı yazı ile Türkiye'ye bildirilmiştir.⁴³⁸ Ancak Türk azınlığına yapılan bu muamelenin zaman içerisinde değiştiği görülecektir. Bulgaristan'ın Popova kazasına bağlı Kedi Ören köyünde oturan 52 ailenin Türkiye'ye geçebilmesi için mallarının Bulgar Hükümeti tarafından trenle taşınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kendilerine Bulgaristan pasaportu verilmiştir. Türkiye ise Türkiye'de yaşayan Bulgarların, Bulgaristan'a geçerken kullanacakları pasaportlardan harç almamıştır.⁴³⁹ Ayrıca yine bu dönemde iki ülke arasında 21 Aralık 1933'te yeni bir Ticaret İtirafnamesi⁴⁴⁰ ve buna bağlı bir Kliring Mukavelenamesi imzalamıştır.⁴⁴¹ Antlaşma müzakerelerini yürütmek için Bulgaristan Milli Emlak Bankası erkânından M. Çakalof Ankara'da bulunmuştur.⁴⁴²

ülkenin eğitim-öğretim alanındaki ilişkileri; karşılıklı öğretmen ve öğretim üyesi ziyaretleri başlığı altında toplanabilir. Hüseyin Mevsim, "Bulgar Tarih ve coğrafya Muallimlerinin 1932 Edirne Ziyareti", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 4, Edirne, 2015, s. 41; Yüksek Mektebi Fizik Müderrisi Salih Murat Bey Sofya'da Fizik Profesörü Maneff'in davetiyle 1932 senesi sömestr tatilinde Sofya Darülfünun'da konferanslar vermiştir. *Vakit*, 11 Aralık 1932. s. 1. Yine aynı yılın Şubat ayında Türkiye'den bir grup Doktor Sofya'da incelemelerde bulunmak üzere Bulgaristan'a gitmişlerdir. *Vakit*, 7 Şubat 1932. s. 2; *Vakit*, 13 Şubat 1932. s. 2.

⁴³⁵ BCA 030-010-241-628-10.

⁴³⁶ BCA 030-010-242-637-8.

⁴³⁷ BCA 030-010-241-629-5; BCA 030-010-241-629-3.

⁴³⁸ BCA 030-010-241-629-15.

⁴³⁹ BCA 030-018-001-002-51-10-9.

⁴⁴⁰ *TBMM ZC*, 4. Dönem, 22. Cilt, 58.Birleşim, s. 307; *TBMM ZC*, 4. Dönem, 23. Cilt, 64.Birleşim, s. 38; *TBMM ZC*, 4. Dönem, 23. Cilt, 64.Birleşim, s. 47.

⁴⁴¹ BCA 030-018-001-002-43-14-1; BCA 030-018-001-002-43-14-12.

⁴⁴² *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1933. s. 1.

Ticaret antlaşmasının imzalanması sırasında İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya), Bulgaristan'ın Türkiye'nin yakın komşularından olduğunu ve güçlü, ekonomisi iyi bir devlet olmasının Türkiye'nin menfaatine olduğunu beyan etmiştir.⁴⁴³

2.6. Türkiye'nin Bölgesel Barış Çabaları ve Balkan Konferansları

2.6.1. Birinci Balkan Konferansı

Mustafa Kemal Paşa, Balkan devletlerine karşı kardeşçe yaklaşmanın ve onlarla bir birlik kurmanın sebebinin antlaşmalar olmadığını birbirlerine daha çok duygularla bağlı olduklarını söylüyordu.⁴⁴⁴ Türkiye izlediği dış politikada Misak-ı Milli esaslarına sadık kalarak sınırları dışında bırakılmış Balkanlar'daki eski ülkeler üzerinde herhangi bir iddiada bulunmadığı için diğer Balkan devletlerine karşı izlediği politika Lozan Antlaşması ile tespit edilmiş bulunan statükonun muhafazasından ibaretti. Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra Balkan devletleri ile uzun bir süreden beri kesilmiş olan münasebetleri yeniden kurmak ve bölgesel barışın sağlanması için ikili dostluk antlaşmaları yapmıştır. Türkiye'nin Balkan devletleri ile imzaladığı başlıca antlaşmalar şunlardır: Arnavutluk ile 15 Aralık 1923'te Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması, Bulgaristan'la 18 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması, Yugoslavya ile 28 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan Barış ve Dostluk Antlaşması. Türkiye Balkan devletleri ile yaptığı iki taraflı antlaşmalarla bu devletler münasebetlerini düzeltirken Balkan devletleri de 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan artakalan uyuşmazlıkları halletmek için gayret sarf etmekte ve kendi aralarında iki taraflı antlaşmalar akdetmekteydiler. Bu şekilde 1929 yılına doğru hemen hemen bütün Balkan devletleri arasındaki münasebetler düzeltilmiş ve Balkanlar'da bir işbirliğinin yapılması için gerekli ortam hazırlanmıştı. Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleden doğan anlaşmazlıkların halledilmesi de bu zamana rastlar. Locarno ve Küçük Entente örnekleri ve Avrupa devletlerinin revizyonist ve anti revizyonist bulup etrafında toplanmaya başlaması Balkan devletlerinin bir grup teşkil etmeye sevk eden âmiller olmuştur. Bu gerçekler yanında Balkan devletlerini birlik kurmaya sevk eden nazari sebepler de

⁴⁴³ TBMM ZC, 4. Dönem, 22. Cilt, 58. Birleşim, s. 307.

⁴⁴⁴ Kopi Küçük, "Atatürk ve Balkan Türk İlişkileri", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, C.I Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I. Ankara, 2010. s. 315.

bulunmaktaydı. Balkan Birliği'nin nazari öncülüğünü merkezi Cenevre'de olan milletler arası barış bürosu yapmıştır.⁴⁴⁵

Bu büronun 6-10 Ekim 1929'da Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Balkan Birliği'nin kurulmasına yönelik olarak bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁶

Özellikle Mustafa Kemal Paşa, izlediği dış politikada Balkanlar üzerine çok yoğun ilgi göstermiştir. Eski Ankara Belediye Başkanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın çocukluk arkadaşı Asaf (İlbey) "Atatürk'ün Hususi Hayatı" başlıklı anılarında şunları yazmıştır: *"Mustafa Kemal Paşa bir gece her zamanki gibi masa başında otururken şu sözleri söyledi: Bir Balkan birliğine lüzum var. Beni bırakınız, parti lideri olarak Balkanlar'da bir geziye çıkayım. Balkan Devlet adımlarıyla bir konuşayım efkâr-ı umumiye'yi hazırlayayım. Bir Balkan birliği kuralıyız. Dünyanın ufuklarında kara bulutlar görüyorum Balkan birliği kurulabilirse bir Avrupa birliğine yol açar. Batı devletlerinin de er geç birleşmesine zorunluluk doğar..."* Mustafa Kemal Paşa'nın bu birliğin kurulmasındaki arzusunda gelecekte tahmin ettiği bir Dünya Savaşı'nın olmasının büyük rolü olmuştur. Kısaca çeşitli mekânlarda ve zamanlarda birçok devlet adamı tarafından Balkan ülkeleri arasında birliğin oluşması dile getirilmiştir. Türk ve Yunan devlet adamlarının istekleri, diğer devlet adamlarının isteklerini de kamçulamış böylece seri konferanslar, toplantılar başlamıştır.⁴⁴⁷

1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkileri Balkan Paktı fikrini pekiştirerek Ankara ile Atina'yı harekete geçirdi. İlk aşamada Haziran 1930'da iki ülke temsilcileri aralarındaki sorunları çözebilmek için Ankara'da bir sözleşme imzaladılar. Bu olayın hemen ardından Türkiye ve Yunanistan çalışmalarını tamamlamışlardır.⁴⁴⁸ İlk Balkan Konferansı 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır. Bu toplantıya Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan katılmıştır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 99.

⁴⁴⁶ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 152.

⁴⁴⁷ Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 764-765.

⁴⁴⁸ Dilek Barlas, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010. s. 282; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 138.

⁴⁴⁹ Mehmet Savcı, *Balkan Konferansları Bağlamında Türkiye Bulgaristan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 37.

Konferans'ta Alınan kararlara göre:

A- Balkan devletleri arasında her yıl dışışleri bakanları seviyesinde toplantıları yapılmalı.

B- Savaşları yasaklayarak uyuşmazlıkları barış yolları ile halletmeli ve herhangi bir saldırı halinde karşılıklı yardımı temin edecek bir paket hazırlanmalı.

C- Balkan ulusları arasında sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda yakınlaştırmayı sağlayacak Balkan Birliği kurulmalı.⁴⁵⁰ Bu konferansta bir diğer amaç ise ekonomik krize çare bulmak ve Balkanlar'da kendi kendine yeterliliğin yollarını araştırmaktı. Temsilciler devletlerini ekonomik bağımlılıktan kurtarabilmek için Balkan ülkeleri arasında ekonomik işbirliğine gidilmesine karar verdiler. Sanayileşmiş devletlerle ticaret yapmak yerine kendi aralarında ticareti geliştirmek gibi kararlar aldılar.

Balkan Paktı'na doğru giden yolda zaman zaman Ankara'ya gelen yabancı gazeteciler tarafından yeni Türkiye'nin görülmesi ve tanınması olumlu olmuştur. Bulgaristan'ın önemli gazetelerinden Utro gazetesinin başmuharriri Stefan Tanef yazdığı bir makalede Ankara için şunları demiştir: *"Bir mucize gibi hakikat olmuş bir bin bir gece masalı. Eski Ankara'nın surları altında vaz'ı sahne edilmiş bir Hollywood sahnesi. Anadolu steplerinin ortasında ve tam göbeğinde yalnız birkaç sene zarfında şarkın en modern şehri doğmuş. Hristiyanlar tavaf için Kudüs'e Müslümanlar Kâbe'ye gidiyorlar devlet ricali ve siyasiler ise mukaddes bir köşe olmak üzere Ankara'yı tercih etmelidirler. Çünkü hakiki bir devlet ricalinin ne yapabileceğini ancak orada görebileceklerdir. Yeni hayata davet olunan bir milletin mevcudiyetinden ve gizli kalan bütün kuvvetlerinden istifade edilerek yeni bir Türkiye vücuda getirilmiştir. Tek bir savletle bütün eksiklikler, hurafeler, an'aneler ve bütün bir mazi tasfiye olunmuş ve yeni yola girilmiştir. Medeniyet ve müsalemetkar bir terakki yolu. Büyük asker, milletin hürriyet ve istiklalini temin edince tarihin kaydetmediği bir ibda ve imara bezli hayat etmek üzere derhal elinden kalıcı attı. Bu imarın eserini biz Ankara'da gördük..."*⁴⁵¹ Aynı şekilde Türkiye'ye gelen bayan gazeteci Vaneva, Türkiye'de bayanların yaşam tarzlarını yakından gördüğünü, toplum içerisinde gerçekten önemli yerde olduklarını yazmıştır. Özellikle İnkılâp'tan sonra kendilerinin önemli misyonlar yüklenmelerinin gerekliliğinden

⁴⁵⁰ Yeşilyurt, a.g.e., s. 52.

⁴⁵¹ Vakıf 7 Kasım 1931. s. 1.

bahsetmiş ve Türk kadınına bu yaşam standartlarının sağlanmasında Mustafa Kemal Paşa'nın rolünün önemli olduğundan bahsetmiş ve Türkiye'ye ve Türk kadınına olan hayranlığını dile getirmiştir.⁴⁵² 1930 yılında Türkiye'nin Sofya büyükelçisi, Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Söylev'inin Almanca yazılmış bir nüshasını Çar III. Boris'e hediye ederken Çar şunları söylemiştir: *“Bu çok değerli hediyesinden dolayı Büyük Gazi'ye candan ve yürekten teşekkürlerimi bildirin. Şevketli Cumhurbaşkanı'na karşı beslediğim sevgi ve samimiyet, nezaket sınırlarını aşıyor. Batının sanat ve kültürünü Doğunun hayatına taşıyarak kültürlü ve güçlü bir devlet kuran bu büyük dehanın önünde eğiliyorum. Mesut devriminizi yapabildiğim kadar uzaktan samimi bir ilgiyle izliyordum. Bu tarihsel eser sayesinde onu daha iyi bir şekilde tanımış olacağım. Alfabe devriminin parlak sonuçları on beş yıl sonra görünecektir. Ülkelerimizin birbirlerine yakınlaşması, aramızdaki dostluk ve karşılıklı antlaşmanın gelişmesi için bunun büyük önemi olacaktır.”*⁴⁵³

2.6.2. İkinci Balkan Konferansı

İkinci Balkan Konferansı Ekim 1931'de İstanbul'da toplanmıştır. Her ülkeden üç kişinin katıldığı konferansa, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın ilgisi ile bu toplantıya Bulgarlar da davet edilmiştir. Bulgar heyetinin başkanı Sakazof verdiği demecinde şöyle demiştir: *“Size ne söylesem, duyduklarımı ve tesiri altında bulunduğum hissiyatı hakkı ile ifade etmiş olamam. Ankara bize tesir etti. Yeni Türkiye her hususta mükemmel bir örnektir. Bilhassa büyük reisiniz Mustafa Kemal Paşa'nın yüksek şahsiyetleri karşısında duyduğum hayranlığı ifade için kelime bulamıyorum.”*⁴⁵⁴ Ankara'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'nda Mustafa Kemal Paşa Balkan Birliği'nin temelini ve hedefinin siyasi bağımsızlıklara saygı göstererek ve kültürel alanlarda işbirliği yapmak olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁵

Konferans esnasında Fransızca olarak yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: *“Balkan milletlerinin birliğine çalışan, kıymetli murahhasların huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetler selamlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür. Balkan milletleri, bugün, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan*

⁴⁵² Vakıf 16 Kasım 1931. s. 7.

⁴⁵³ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938), Belge No. 33-34, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yay. No: 16, Ankara, 2002, s. 256-258.

⁴⁵⁴ Vakıf 28 Ekim 1931. s. 6. Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 152;

⁴⁵⁵ Barlas, a.g.m., s. 282.

Yugoslavya ve Türkiye gibi müstakil siyasi mevcudiyetler halinde bulunuyorlar. Bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler asırlarca beraber yaşamışlardır. Denilebilir ki Türkiye Cumhuriyeti dâhil olduğu halde son asırlarda vücut bulan bugünkü Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet yıkılmasının tarihi neticesidir. Bu itibarla Balkan milletlerinin asırlara şâmil müşterek bir tarihi vardır. Bu tarihin elemli hatıraları varsa onlara sahip olmakta bütün Balkanlar müşterektir. Türklerin hissesi ise daha az acı olmamıştır...

Balkan milletleri içtimai ve siyasi ne çehre arz ederlerse etsinler onların Orta Asya'dan gelmiş aynı kandan yakın soylardan müşterek cedleri olduğunu unutmamak lazımdır. Karadeniz'in şimal ben cenup yollarıyla binlerce seneler deniz dalgaları gibi birbiri ardınca gelip Balkanlar'da yerleşmiş olan insan kütleleri başka başka adlar taşımış olmalarına rağmen, hakikaten bir tek beşikten çıkan ve damarlarında aynı kan deveren eden kardeş kavimlerden başka bir şey değillerdir... İnsanları mesut edecek yegâne vasıta onları birbirine yaklaştıracak onlara birbirlerini sevdirecek karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını teminine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan Sulhü içinde beşeriyetin hakiki saadeti ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır. Bu teşebbüsün umumi antlaşmaya kolaylaştırıcı mahiyeti itibariyle cihan sulhüne hizmet edici insani bir amil meydana getireceğine eminim. Milletlerinize benden hararetli muhabbetler, samimi dostluklar götürünüz..."⁴⁵⁶

Konferansın Türkiye'de toplanması ile alakalı olarak Bulgar basınının önemli gazetelerinde Mir gazetesi şunları yazmıştır: "*İstanbul'da açılan İkinci Balkan Konferansı ikinci celsesini Türkiye'nin yeni merkezinde aktetti... Türkler Balkan Murahhaslarının kendi memleketlerinde ikametleri esnasında ananevi misafirperverliklerinin en güzel tezahürlerini gösterdiler. Ve konferansın müşkül vazifesini muvaffakiyete erdirmek için ne yapmak lazımsa hepsini ihtiyar ettiler. Tehadüs eden ihtilafların arasına hakiki bir uzlaştırma zihniyeti ve tam izan ile girerek müdahalelerde bulundular. Ve bu hareketleri ile konferansın inkıta ile karşılaşmamasını ve akim kalmamasını temin ettiler.*"⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ekim 1931. s. 1.

⁴⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Kasım 1931. s. 1.

İkinci Balkan Konferansı'nın toplandığı esnada Türkiye ile Yunanistan arasındaki uyuşmazlıklar hemen hemen tamamen halledilmişti. Balkanlar'daki statükonun devamını isteyen bu iki ülke Balkan Birliği'nin gerçekleşmesi için sıkı bir işbirliğine gitmişler ve bu hareketin öncüleri olmuşlardır. Bu durum özellikle Yugoslavya ve Yunanistan ile Türkiye'nin iyi ilişkiler içinde bulunması, Doğu Trakya ve Edirne üzerinde emeli olan Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir.⁴⁵⁸ Ayrıca bu toplantıda Yugoslavya, Bulgarların bir ırk olmayıp, Sırp ve Hırvatlar gibi bir kavim olduklarını beyan etmesi ve Bulgarlarında Yugoslavya'ya bağlanması gerektiği beyan etmeleri Bulgarları Balkan Pakti'ndan iyice soğutmuştur.⁴⁵⁹ Ancak buna rağmen Bulgaristan, Yugoslavya ile ilişkilerini bozmamıştır. Bulgar murahhası Prof. Guenoff Yugoslav temsilcileriyle bir Bulgar-Yugoslav antlaşması üzerine görüşmeler yapmıştır.⁴⁶⁰

Bu dönemde Bulgaristan kendi menfaatleri doğrultusunda olmak kaydıyla barışçı bir politika takip etmeyi planları arasına koymuştur aslında. Nitekim Bulgaristan Dışişleri Encümeninin, 9-11 Mart 1932'de yapmış oldukları toplantıların alınan kararların genel mahiyetine bakıldığı zaman özellikle komşusu olsun olmasın bütün dünya devletleri ile iyi ilişkilerin temin edilmesi, sadece iktisadi sebepler menfaate uygun düştüğü zaman Türkiye ve Yunanistan ile sıkı ilişkilerin kurulmasının uygun olduğunu ve herhangi bir topluluk veya zümreye dâhil olmak yerine bütün ülkeler ile aynı mesafede olmanın Bulgaristan için uygun olacağı şeklinde kararlar alınmıştır. Burada zümre veya topluluktan kasıt Balkan Pakti'dir.⁴⁶¹

Burada özellikle ekonomik menfaatlere dönük hareket edilmesinin sebebi aslında o dönemlerde Bulgaristan'ın içerisinde olduğu ekonomik sıkıntıdır. Sofya elçiliğinin yolladığı 17 Şubat 1933 tarih ve 242/195 numaralı yazıda Bulgaristan ekonomisi hakkında; Mebus, Nazır ve Piskoposların maaşlarının yüzde yirmi oranında azaltıldığı, şeker, çimento gibi ürünlerden alınan vergilerin, gümrük vergilerinin ve lüks tüketim mallarından alınan vergilerin yüzde yirmi beş, otuz

⁴⁵⁸ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 153.

⁴⁵⁹ BCA 030-010-240-621-4.

⁴⁶⁰ BCA 030-010-240-619-18.

⁴⁶¹ BCA 030-010-240-621-19-3.

civarında arttırıldığı ve memur maaşlarının ödenmesinde gecikmeler olacağı yazmaktadır.⁴⁶²

Bulgaristan ile Türkiye arasında ki ilişkiler, 1931'den 1933'ün sonuna kadar Dostluk Antlaşması esas alınarak birçok antlaşma ve sözleşmelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması ile Bulgaristan'ın desteğini sağlamak amacıyla Bulgaristan'ın uluslararası topluluğa girmesine yönelik çabalar bu dönemdedir. Aynı zamanda da Bulgar devletinin tutumunun güneydoğu komşusuna yönelik toprak taleplerinin bulunmamasına dayanmaktadır. Dostluk ilişkilerinin gelişmesindeki önemli bir etken de iki ülkenin azınlıklara karşı saygılı ve net tutumudur.⁴⁶³ Bulgaristan dış politikasında Türkiye'ye karşı barışı savunan bir çizgiyi takip etmesine nazaran ABD'nin Ankara'da elçilik görevini yürüten General Sherrill'in Sofya ziyareti sırasında Bulgar Kralı yapmış oldukları görüşmede elçiye, Türkiye ile alakalı olarak olumlu bir konuşma gerçekleştirmemiştir.⁴⁶⁴

Fakat bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde zaman zaman kesintiler oluyordu. Çünkü Bulgaristan, bünyesinde bulundurduğu Türklere karşı kötü muamele yaptığı gibi, Trakya'dan Bulgaristan'a göç eden göçmenler, bazen Türkiye aleyhinde protesto gösterileri yapıyordu.⁴⁶⁵ Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov, muhtemeldir ki bu konu ile alakalı olarak 23 Eylül 1932'de Türklerin yoğun olarak yaşadığı Razgrat kasabasını ziyaret etmiş ve buradaki Türk temsilcileri ile görüşmüştür. Bölgedeki Türklerin yayın organı olan "Karadeniz"⁴⁶⁶ gazetesi bu

⁴⁶² BCA 030-010-241-626-14.

⁴⁶³ Petrov, a.g.m., s. 167.

⁴⁶⁴ BCA 030-010-267-801-28.

⁴⁶⁵ Ahmet Özgiray, "Atatürk ve Dış Politika", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu 3-6 Ekim 1985 – Gazimağusa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Bildiriler Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I, Ankara, 1998. s. 227.

⁴⁶⁶ Bulgaristan'daki Türklerin çıkardıkları gazetelerden, Bulgar basını son derece rahatsızlık duymaktadır. Bulgar basınına ait Mir gazetesi 16 Nisan 1934 tarihli nüshasında "Bulgaristan'daki Türkçe gazeteler" başlığıyla yayınladığı yazısında aynen şöyle demiştir: "Ekserisi okuryazar olmayan veya yarı okuryazar olan 500.000 kişilik bir ekalliyet bugün Bulgaristan'da 10-12 adet gazeteye maliktir. Bu bazı Türk nim resmî gazetelerinin her gün mukadderatından şikâyet ettiği Türk ekalliyetidir. Bulgaristan'da çıkan bu gazetelerin birçoğunun lâtîn harfleri ile intişar ettikleri ve hariçteki Türk gazeteleri gibi bizdeki Türk ekalliyetinin tazyik gördüğünü yazmaları şayan-ı dikkattir. Bizdeki Türk ahalinin çok okuryazar olduğu için değil lâkin iki ahali arasındaki iyi münasebatı da bir gün bozacak mahiyette fikirlerin ona aşılandığı için bu tezahürata esefle bakıyoruz." BCA 030-010-242-633-15. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistikte, Bulgaristan'da Bulgar nüfusunun okuryazarlık oranı % 54,3 iken Türk azınlığın okuryazar oranı % 11,9 olarak kaydedilmiştir. Celal Aybar, *Bulgaristan Nüfusu*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s. 28. Bulgaristan'daki Türk azınlığın nüfusu, Bulgar rakamlarına göre 1926'da 789.287'dir. Yavuz Ercan, "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Belleten Dergisi*, C. LIV, Ankara, 1990, s. 306.

ziyareti manşetlerine taşımıştır.⁴⁶⁷ Bu tarihlerde Bulgaristan Başbakanı Muşanov, mecliste Bulgaristan'ın dış politikası hakkında bir konuşma yapmış ve Türkiye için şu cümleleri sarf etmiştir; *“Türkiye’ye gelince efendiler bu esas üzerinde arz edeceğim hususi bir fevkalâdelik yoktur. Türkiye dostluk ve hakem muahedeleri gibi muahedelerle kendisine bağlı olduğumuz bir devlettir. Eğer orada kalmış ufak tefek bazı işler varsa bunlar da son seyahatim esnasında teşekküllü takarrür eden bir komisyon tarafından halledileceklerdir. Muhterem Türk Seferi Kâmil beyle birlikte çalışmış olur komisyonumuz, emlakı Türkiye’de kalmış Bulgarlar ve malları burada kalmış Türkler ve bilhassa Nevrekop’taki emlak meseleleri etrafında nihai bir netice elde etmiş bulunuyor. Eğer pek muhterem İsmet Paşa ile Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Moskova’dan döner dönmez hemen Roma’ya Hareket etmemiş bulunsalardı bütün bu neticeler birer karara inkılâp etmiş olacaktı. Döndükleri anda bu işlerin derhal halledilebileceğine eminim. İkinci bir komisyon şu dakikada mahsulatamızın mübadelesi meselesini tetkiki ile meşguldür. Bu komisyonda ciddi bir faaliyet göstermektedir. Bundan iyi semereler elde edileceğine kaniyim. Size beyan edebilirim ki Türkiye ile aramızdaki münasebet çok dostane ben samimanedir ve Türkiye bunu her zaman çok hassas bir surette ispat eylemiştir.”*⁴⁶⁸

Tarihimize “Razgrat Olayı” olarak geçen olay da Razgrat kasabasında yaşanmıştır.⁴⁶⁹ 1933 yılı Nisan ayında Bulgaristan'ın Rusçuk vilayeti bağlı olan Razgrat kasabasında meydana gelen Türk Mezarlığı Baskını, Türk kamuoyunun büyük tepkisine sebep olmuştur.⁴⁷⁰ Bulgaristan'ın izlemiş olduğu iç siyasette özellikle “Bulgaristan Bulgarlarıdır” mantığıyla Türk azınlığa ait kültürel öğeleri tahrip etme girişimleri, Razgrat olayından önceki dönemlerde Yeni Zağra’da da yaşanmıştır. Yeni Zağra’da bulunan Müslüman mezarlığının Bulgar hükümeti tarafından zapt edilmesinden sonra bu ikinci olay olmuştur.⁴⁷¹ Osmanlı kaynaklarında Hezargrad olarak geçen Razgrat kuzeyde Bulgaristan’da oluşmuş eski bir Osmanlı şehridir. Rusçuk’un 60 km. güney-doğusunda, Varna-Rusçuk demiryolu

⁴⁶⁷ BCA 030-010-240-625-3.

⁴⁶⁸ Cumhuriyet, 3 Haziran 1932. s. 2

⁴⁶⁹ Akşam, 18 Nisan 1933. s. 2.; Son Posta, 18 Nisan 1933. s. 1.

⁴⁷⁰ Şaduman Halıcı, “Razgrat Olayı Bulgar Milliyetçiliği ve Türk Gençliğinin Tepkisi”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.I, Ankara, 1998, S. 1193. 1193-1222.

⁴⁷¹ TİTE, K11G8B8-3001.

üzerinde Ak Lom ırmağı kıyısında bulunmaktadır.⁴⁷² Olay Şehir ile istasyon arasında bulunan 70 dekar büyüklüğünde olan asırlık Türk Mezarlığı'nda olmuş mezarlık tahrip edilmiştir. 14 Nisan 1933 akşamı Bulgar zabıtlarının kumandasına verilen mitralyözlü askerler silahlarını mezarlığın dört köşesine yerleştirmişlerdir. Türk düşmanı şovenist Bulgar gençleri; balyozları, baltaları ve kürekleri ile mezar kazıcılığına koyulmuşlar ve mezar taşlarına kadar tahrip etmişlerdir.⁴⁷³ Aynı yılın Ağustos ayı başlarında Razgrat'taki Türklere ait Demir Baba Tekkesi'ne yine Bulgar gençleri tarafından bir saldırı düzenlenmiş, tekkenin duvarlarına telvis edilmiş ve tekkede bulunan âlemi kırıp atmışlardır.⁴⁷⁴

“Razgrat Olayı” Bulgar basınında da yer almıştır.⁴⁷⁵ Türk-Bulgar ilişkilerini sürekli eleştiren Trakya gazetesi bu olaydan sonra yazdığı yazıda “Beş asırdan beri köle olan bir halkın, Türk dostluğunu arzu etmeme hakkı vardır” diye yazıyordu.⁴⁷⁶ Gazete ayrıca Türk-Bulgar dostluğunun olamayacağını belirtmekte ve olayı müteakip Razgrat kaymakamının bölgedeki memurları değiştirmesini eleştiriyordu.⁴⁷⁷ Yapılan tahkikat neticesinde bu saldırıyı yapanların “Rodna Zachtita” teşkilatına bağlı aşırı milliyetçiler olduğu anlaşılmıştır.⁴⁷⁸ Bulgar Türklerine yapılan kötü muamelede öne çıkan bir teşkilat olan “Rodna Zachtita” teşkilatının başına o dönem General Markoff isimli bir Bulgar Generali gelmiştir ve Sofya Elçiliği ile Markoff arasında bu konu ile alakalı bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Markoff Türklere yapılan fenalıkların kendisinin görevi devraldıktan sonra kesinlikle son bulacağını beyan etmiştir.⁴⁷⁹ Ayrıca Bulgaristan Meclisi'nde dışişleri bütçe müzakereleri yapılırken komşu ülkelerle olan münasebetler konusu açılınca Bulgar Milletvekili Vasilef söz almış ve Türkiye ile münasebetlerin iyi olduğuna değinmiş ve Razgrat hadisesinden dolayı çok derin üzüntü duyduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁰ Türk basını ise olayın belediyeden alınan karar gereği mezarlığın bir kısmının park yapılmak üzere istimlak edilmesi sebebiyle

⁴⁷² Mehmet Arslan Cumalı, *Razgrat Kasabasının Kuruluşu ve Bugünü*, Ay Yayınları, Manisa, 2005, s. 9.

⁴⁷³ Ümit Ağca, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı Ve Türk Kamuoyuna Yansımaları*, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2014. s. 116.

⁴⁷⁴ BCA 030-010-241-630-35.

⁴⁷⁵ BCA 030-010-241-629-7.

⁴⁷⁶ BCA 030-010-241-629-2.

⁴⁷⁷ BCA 030-010-241-630-8.

⁴⁷⁸ BCA 030-010-241-627-26; *Akşam*, 19 Nisan 1933. s. 2.

⁴⁷⁹ BCA 030-010-240-625-10.

⁴⁸⁰ BCA 030-010-241-630-2.

Bulgarların böyle bir girişimdi bulunduğunu yazmıştır.⁴⁸¹ Konu ile alakalı olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras) şu cümleleri sarf etmiştir: *“Hadise halledilmiştir. Fakat Bu vaka gösteriyor ki her iki hükümet kendi topraklarında komşu memleket aleyhine yapılan ve yapılması muhtemel olan propaganda ile mücadele etmek mecburiyetindedir. İki memleket arasındaki dostluk bağlarını daha ziyade sıkılaştırmak lazımdır.”*⁴⁸²

2.6.3. Üçüncü Balkan Konferansı ve Başbakan İsmet İnönü’nün Sofya Ziyareti

Üçüncü Balkan konferansı 23-26 Ekim 1932 tarihlerinde Bükreş’te toplanmıştır. Ancak Bulgaristan azınlıklar konusundaki görüşlerini kabul görmemesi üzerine toplantıyı terk etmiştir. Buna karşın konferansın diğer beş üyesi (Arnavutluk, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan) iktisadi ve toplumsal konulardaki çalışmalarına devam etmişler ve Balkan ülkeleri arasında bir gümrük birliği kurulmasını görüşmüşlerdir. Bu arada Balkan Paktı fikri üzerine bir görüş birliği teşekkül etmeye başlamıştır. Balkan Paktı’nın kurulması fikrini en çok Türkiye desteklemiştir. Türkiye Balkan devletleri arasında iki taraflı antlaşmaların ötesine giden daha kuvvetli bir güvenlik sistemi oluşmasını istiyordu. Ancak daha önce belirtildiği gibi statükonun korunmasından memnun olmayan Bulgaristan amacına ulaşmak için bazı Balkan devletlerinin yanına çekme girişiminde bulunmuştur. Bulgaristan Arnavutluk’tan başka kendi tarafına kayabilececek olan Yugoslavya’nın desteğini sağlamak için bu ülke yetkilileri ile temasa geçmiştir.⁴⁸³ Hatta dönemin Bulgar ve Türk basını iki devlet arasında bir antlaşma tesis edildiğini sayfalarına taşımışlardır.⁴⁸⁴ Türkiye basınından bazı gazeteler ise bu antlaşmanın Balkan Paktı’nı tadil edeceği şeklinde yazılar neşretmişlerdir.⁴⁸⁵

Türk heyeti Konferans öncesi 3 Ekim 1932’de hazırlık toplantısı yapmıştır.⁴⁸⁶ BMM Başkan Vekili Hasan Bey başkanlığında olan kalabalık heyet⁴⁸⁷ bu konferansa

⁴⁸¹ *Son Posta*, 19 Nisan 1933. s. 3.

⁴⁸² *Akşam*, 25 Nisan 1933. s. 1.

⁴⁸³ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 156.

⁴⁸⁴ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1934, s. 1.

⁴⁸⁵ *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1934, s. 1.

⁴⁸⁶ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1932, s. 1.

⁴⁸⁷ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1932, s. 6.

Yunan murahhasları ile birlikte Türkiye’den gitmişlerdir.⁴⁸⁸ Türkiye, Balkan birliğini genişletmek için Bükreş’te yapılan Balkan Konferansı’nda altı Balkan devletini bir araya getirmek için çok çabalamıştı. Ancak Bulgaristan ve Arnavutluk’un bu birliğe karşı menfi ve politik tavırları dikkat çekmektedir.⁴⁸⁹ Özellikle Bulgaristan’ın Balkan Paktı’na dâhil olmasının gerekliliğini Türkiye ile birlikte idrak eden Yunanistan, Bulgaristan’ın bu konferansa katılması için ne yapılması gerektiği hakkında Türkiye ile fikir alışverişinde bulunmuş iki ülke arasında yazışmalar gerçekleşmiştir.⁴⁹⁰ Balkan Paktı’nın Bulgaristan ve Arnavutluk olmadan imzalanması, Paktin eksik kalacağı gerçeğini Bulgaristan’ın kendisi de beyan etmiştir.⁴⁹¹

Arnavutluk’un Pakt’a sıcak bakmama sebepleri ile alakalı olarak Türkiye’nin Paris Büyükelçilinden Hariciye Vekâletine gönderilen yazıda, Arnavutluk’un mevcut sınırlarının haricinde dışarda yedi, sekiz yüz bin Arnavut’un Yugoslavya’da bulunduğunu bu sebeple sınırları kesinleştirmenin Arnavutluk’un menfaatlerine uymadığını yazmıştır.⁴⁹² Balkan devletleri, Bulgaristan’ın özellikle bu Pakta girmesi gerektiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Balkan coğrafyasının ortasında yer alan Bulgaristan’ın bu Pakta dâhil olmaması, Paktin tam anlamı ile kurulamayacağını ortaya koymuştur.⁴⁹³

Balkan birliğine giden yolda özellikle üçüncü konferansta azınlıkların sorunları üzerinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan’dan olan arazi isteklerini azınlıklar perdesi arkasına saklamak suretiyle bu haklarının sağlanması halinde pakta girebileceğini bildirmişti. Gerçekte azınlık haklarının korunacağı, Birinci Balkan Konferansı’nda dikkate alınmıştı. Ancak azınlık deyiminin kapsamı tartışılmış, bunun ardından bazı isteklerin bulunacağı kanıtlanmıştır.⁴⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Bulgaristan’ın azınlık sorunları, toprak istekleri gibi Bulgar kamuoyuna ateşli tartışmalar sonucu olan sorunlar yüzünden komşularıyla anlaşmazlıklar olduğu malûmdur. Bulgaristan’ın bu şartlar altında dört komşusu ile Balkan Birliğine doğru antlaşma havasına giremeyeceği, Balkan ülkeleri

⁴⁸⁸ *Cumhuriyet*, 20 Ekim 1932, s. 1.

⁴⁸⁹ Özgiray, *a.g.m.*, s. 227.

⁴⁹⁰ BCA 030-010-255-715-11.

⁴⁹¹ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1934, s. 1.

⁴⁹² BCA 030-010-227-526-2-3.

⁴⁹³ *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1932, s. 2.

⁴⁹⁴ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 138; Erendil, *a.g.e.*, s. 96.

arasında her alanda anlaşmayı teşvik ve kolaylaştırmak için düzenlenen Balkan Konferansları sırasında özellikle belli olmuştur. Belgrat elçimiz Haydar Aktay, Yugoslav Hariciye Nazırı Marinkoviç'in bir antlaşma karşısındaki hislerini ve Bulgaristan'ın tutumu üzerindeki düşüncelerini şöyle vermektedir: *“Balkan Konferansı barışa doğru bir adım olmak itibariyle memnuniyeti muciptir. Ancak, Balkan devletleri arasında tam bir ahenk ve antlaşma olanağını pek uzak görüyorum. Yunanistan Türkiye ile biz de sizinle hatta Arnavutluk'la anlaşabiliriz; fakat Bulgaristan'la anlaşmak pek müşküldür... Bulgarların maksatları ekalliyetlerin refahını temin değil onların meskûn bulundukları havayı ilhaktan ibarettir.”* Bükreş konferansında, Bulgarlar, İstanbul Konferansı'nda ikili sorunların çözümlenmesini tavsiye eden bir karara dayanarak, azınlık sorunları üzerinde anlaşmaya varılmasında ısrar etmişler ve istekleri kabul edilmeyince konferanstan çekilmişlerdir. Elçi Haydar Aktay, aynı raporunda Yugoslavların durumuna da değinerek komşularının yavaş yavaş kendi aralarında anlaştığını gören Yugoslavların bunun dışında kaldıklarını fark ettiklerini özellikle Bulgarların faaliyetlerine kızdıklarını, söylüyor ve mevcut durum devam ettikçe Yugoslavya'nın sulhu tehdit edici bir ateş olmaktan kurtulamayacağı düşüncesini ileri sürüyor. Bulgaristan Balkan birliği teşebbüsleri karşısında katı bir tutum almış görülmekte ise de asıl büyük azınlıklara sahip olan Yugoslavya'nın normal ölçülerin ötesinde bir sertlikte olduğu ve Makedonyalı azınlıkları Sırplastırmak için başvurduğu yolların hoşgörü ile karşılanacak gibi olmadığı kanısı da yaygındır. Azınlık sorunlarının doğurduğu Yugoslav-Bulgar anlaşmazlığı üzerine Bükreş'teki Üçüncü Balkan Konferansı'ndan önceki devrede ve Konferans sırasında Bulgar heyetinin konferanstan çekilmeye vuran davranışları özellikle Türk delegelerin arabuluculuk çabalarına rağmen bir hayli sert olmuştur. Bükreş Konferansına gönderilen Bulgar Heyeti üyelerinin Makedonya Komitesi'nden olmaları ve heyete Konferans'tan çekilme talimatının bu Komite'nin etkisi ve baskısıyla verilmiş olması Bulgaristan'da bu davaların teşvikçisi olan komitenin kuvveti ve nüfuzu sürdükçe uzun sürede bile anlaşma olanaklarının güçlüğü hakkında fikir vermektedir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923 – 1934)*, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1973, s. 308.

Bulgaristan'ın Balkan Konferansı'ndan çekilmesine Türkiye ile ilişkiler kısmen gerginleşmiş ama bozulmamıştır. Bu dönemde iki ülke arasında olumlu gelişmelerde yaşanmıştır. Bulgaristan'ın Ankara elçiliğine atanan Mösyö Atanof 'un Batı basınına verdiği beyanatlar, Bulgar gazetelerine şöyle yansımıştır; *“İki hükümet arasında doğan ihtilafların halledilmesi ve Türk dostluğunun muhafazası yolunda çalışacağına ve her iki tarafın hüsnüniyeti sayesinde ihtilaflı hiçbir meselenin kalmayacağını...”* beyan etmiştir.⁴⁹⁶ Yine bu arifede Bulgaristan'da Türk ve Bulgarların girişimleri ile iki milletin geçmişten gelen kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek adına Türk-Bulgar Kardeşlik Cemiyeti adında bir cemiyet kurulmuştur.⁴⁹⁷ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. kuruluş yıldönümü sebebiyle o günlerde Bulgar basınında Türkiye hakkında dostane ifadelerin yer aldığı yazılar yayınlanmıştır.⁴⁹⁸

Konferans'tan çekilen Bulgaristan ile Türkiye arasında ilişkilerin kısmen gerginleşmesinin devamında Bulgar ordusunun Türk-Bulgar ilişkilerine ilk defa doğrudan doğruya müdahalede bulunması, Balkanlar ve Avrupa'daki durumun değiştiği Türkiye ve ordusunun rol ve öneminin en büyük ölçüde arttığı otuzlu yılların başlarında olmuştur. 1933 yılında Savunma Bakanlığı Bulgar kurumlar arası komisyonu listesindeki subayları belirler. Sözü edilen komisyonun Türk tarafının Trakya'nın silahsızlandırılması ve Bulgaristan ile Türkiye arasında yeni bir askeri antlaşmanın imzalanması istemleri konusunda görüş bildirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Trakya'nın silahsızlandırılmış statüsünün kaldırılmasına yönelik arzusu Bulgar diplomasisi tarafından olumlu karşılanmaz. Diplomatlardan farklı olarak Savunma Bakanlığı olumlu bir tutum takınır. Çünkü böylelikle Bulgaristan güneydoğu sınırının savunmasını büyük devletlerle değil sadece Türkiye ile çözümleyecektir. 19 Mayıs 1933'te Türkiye, Bulgaristan ile Türkiye'nin karşılıklı olarak Türk-Bulgar sınırının dokunulmazlığını tanımaları için bir pakt imzalanması önerisinde bulunmuştur. Aslında Bulgaristan 1925 tarihli Türkiye ile Dostluk Paktı'nın imzalanmasıyla Türk-Bulgar sınırının dokunulmazlığını tanımıştı. Buna rağmen Savaş Bakanlığı Ankara'da askeri ateşe görevinde bulunan Binbaşı Niço Georgiev'den bu konudaki görüşünü ister. Ateşe Türkiye'nin, Türkiye, Yunanistan

⁴⁹⁶ BCA 030-010-241-627-17.

⁴⁹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Mayıs. 1932. s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mayıs 1932. s. 1; *Vakit*. 10 Mayıs 1932. s. 2.

⁴⁹⁸ BCA 030-010-242-636-12.

ve Bulgaristan arasında üçlü bir paktın imzalanması yönündeki arzusunu bildirir. Georgiev'in görüşüne göre böyle bir paktın imzalanması, Bulgaristan'ın Türkiye ile Yunanistan ile olan sınırlarının olası bir yenilemede bu olanağını yitirmesine neden olur. Ancak diğer taraftan, Türk önerisinin reddi ise Türkiye ile Yunanistan arasında Bulgaristan aleyhine ikili bir antlaşma imzalanması tehlikesini de doğuracaktır. Bilinmeyen nedenlerden dolayı Bulgar devlet ve askeri yönetimi bu bilgiye bir tepki vermez. Hükümet ise sadece üçlü paktı değil Türkiye ile ikili bir antlaşma'nın imzalanmasını dahi reddeder. Bunun sonucu olarak Türkiye ile Yunanistan arasındaki diplomatik ve askeri ilişkiler daha da gelişir.⁴⁹⁹

Bulgarların takip ettiği bu politikayı önlemek için Yunanistan Başbakanı Çaldaris ve Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos bir Ankara ziyareti gerçekleştirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelen bu heyeti ağırlamış, İsmet Paşa (İnönü) ile görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler neticesinde Türkiye-Yunanistan arasında başlatılan dostluk ilişkileri daha da kuvvetlendirilmiştir.⁵⁰⁰

Türkiye ile Yunanistan arasında 14 Eylül 1933'te bir samimi antlaşma misakı imzalanmıştı.⁵⁰¹ Ankara'da imzalanan Türkiye-Yunanistan antlaşması Bulgaristan'da tepkilerin oluşmasına sebebiyet vermiştir özellikle Avrupa basınında bu konu çokça yazılmıştır.⁵⁰² Bulgar basınından Zora gazetesi, bu antlaşma ile Türkiye'nin dış siyasetinde Bulgaristan yerine Yunanistan'ı tercih edeceğini yazmıştır. Oysaki Türkiye son yıllarda Balkanlar'da izlediği siyasette Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki antlaşmazlıkları sürekli olarak çözme yoluna gitmiş ve Türk-Yunan ittifakına Bulgaristan'ı dâhil etmek için çaba sarf etmiştir.⁵⁰³ Özellikle Balkan komşusu olarak Türkiye Bulgaristan'a özel bir önem vermiştir.⁵⁰⁴ Türk Dış politikasında Ekim ayında yeni bir adım daha atılmıştır. Titulesko'nun Ankara ziyareti esnasında Türk-Romen Dostluk Antlaşması'da imzalanmıştır. Bu antlaşma Bulgaristan'ın Güney Dobruca taleplerini göz ardı etmektedir. Bu şekilde sadece iki

⁴⁹⁹ Sevo Yavaşcev, "Bulgar Genelkurmayının Türkiye ve Türk Ordusuna Karşı Tutumu" *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 170-169-190.

⁵⁰⁰ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 101; Balkaya, *a.g.m.*, s. 772.

⁵⁰¹ *Vakit*, 27 Eylül 1933. s. 2; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 110.

⁵⁰² *Akşam*, 19 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁰³ Mehmet Asım "Söz Bulgaristan'ındır" *Vakit*, 18 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁰⁴ Mehmet Asım "Sofya Ziyareti" *Vakit*, 22 Eylül 1933. s. 1.

ay içerisinde, Türkiye, statü ve yenilik karşıtı olan iki Balkan ülkesi ile yakınlaşmaktadır. Fakat bu durum Bulgar milli çıkarlarına uymamaktadır.⁵⁰⁵

Türk-Yunan antlaşması ile Türkiye Yunanistan'ın sınırlarının dokunulmazlığı için teminatı veriyordu. Antlaşma Bulgaristan'da tepkiyle karşılandı ve Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı düşmanca bir hareketi olarak yorumlandı.⁵⁰⁶ 28 Kasım 1933'te Türkiye ile Yugoslavya arasında da bir antlaşma imzalandı. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Belgrad'dan dönerken Bulgar topraklarında durmuş, Bulgar Dışişleri Bakanı Nikola Muşanov ile görüşmüş⁵⁰⁷ ve Türk-Yugoslav Antlaşması'nın imzalanması münasebetiyle Bulgar Başbakanı'na aydınlatıcı ve yatıştırıcı nitelikte bilgiler vermişti. Türk Dışişleri Bakanı'nın Atina ve Belgrad seyahati ve Belgrad'daki samimi dostluk gösterileri Bulgarları, bir siyasi kuşatılma politikası karşısında oldukları izlenimini uyandırdığından kaygılandırmaktaydı. Tevfik Rüştü (Aras), gazetelerin muhabirleri ile görüşürken bu kaygıları gidermeye çalışmış aynı zamanda Balkan politikasının nitelikleri hakkında açıklamada bulunmuştu. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), Trakya sorunu hakkındaki Türk ve Bulgar basınlarının giriştikleri tartışmaya da değinerek, Türk politikasının Bulgar milletine karşı dostluk hisleriyle dolu olduğunu ve Türk basınının yazılarının Bulgar basınının Trakya hakkındaki bir tepkisinden başka bir şey olmadığını söyledi. Ayrıca şunları ekledi, Türkiye'nin amacı Balkanlar'da barışın korunmasıdır. Hiç kimse Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması'yla maliki olduğu hakları sağlamak için çaba harcaması hakkına itiraz edemez. Mesela Bulgaristan Ege Denizine mahreç iddiasında bulunduğunu zaman bunu bir toprak isteği değil de tamamen iktisadi bir istek olmak şartıyla ben de desteklerim ve bu hususta Yunanistan ile Bulgaristan arasında aracılık etmekten

⁵⁰⁵ Petrov, *a.g.m.*, s. 164.

⁵⁰⁶ Bulgaristan ile bu dönemde ilişkilerin gerginleşmesine sebep olarak genelde Türk-Yunan antlaşması gösterilmektedir. Ancak bir dönem Bulgaristan'da memurluk yapmış olan daha sonradan Rio De Janeiro'da bulunan Türk elçisinin bu konu ile ilgili olarak ilişkilerin gerginleşmemesinde yegâne sebebin bu antlaşma olmadığını yazmaktadır. Özellikle Bulgaristan ile imzalanmış antlaşma maddelerine riayet edilmemesi ve Bulgaristan'daki Türk azınlığına yapılan muamelenin buna sebebiyet verdiğini belirtmiş Bulgaristan'da olduğu zaman Bulgar Dışişleri Bakanı'nın; "*Bulgaristan Türkleri, Türk-Bulgar dostluğunun köprüsü olacaktır.*" sözünü onaylamıştır. Kendi görev yaptığı yıllarda Bulgaristan'da Türkiye aleyhine hiçbir şekilde faaliyet yürütülmediğini tam aksine Bulgar Başbakanı'nın "*Eğer Buradaki Ermeniler aleyhinizde faaliyette bulunacak olursa haber verin hepsini memleketten çıkarırım*" sözlerini hatırlatmıştır. Bulgaristan'ın Yugoslavya tarafından kışkırtıldığını belirtmiştir. BCA 030-010-242-632-13.

⁵⁰⁷ Tevfik Rüştü (Aras)'nın bu ziyaretleri sayesinde Muşanov ile arasında samimi bir ilişki oluşmuştur. İkili arasında şahsi telgraflaşmalar olmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ocak 1932. s. 4.

çekinmem ve bu esas dâhilinde olmak üzere Yunanistan’da Bulgarların isteklerini yerine getirmek için tartışmayı reddetmeyecektir. Demiştir.⁵⁰⁸

Tevfik Rüştü (Aras), Sofya tren istasyonunda Nikola Muşanov ile yapmış olduğu görüşmeyi özetlerken şunları demiştir: *“Türkiye’ye dönerken Sofya istasyonunda ricam üzerine beni görmeye gelmek nezaketinde bulunan Mr. Muşanov ile kısa bir zaman konuştuk. Kendisine Balkan ülkelerindeki temaslarımdan ben de hâsıl olan intibai anlattım ve Balkan siyasetinde gayemizin Balkanlar’da iyi komşuluğu kuvvetlendirmek ve Balkan milletleri arasında bir ahenk kurarak barışı sağlamak olduğunu ve söz konusu memleketlerden hiç birinin ötekine karşı dostlukta kusur etmeyeceğini Balkan ülkeleri sorumlu devlet adamlarının beyanatlarından hepsinin Bulgaristan ile de iyi komşuluk kurmayı istediklerini anladığını söyledim.”*⁵⁰⁹

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yaptığı görüşmeyi Türk gazetecilere tam olarak şu şekilde aktarmıştır: *“Sulh muahadelerin iyi münasebet tesisi için en iyi esasatı teşkil ettiklerinden Türkiye muahadelerin tadiline muhaliftir. Mamefih bu münasebatın tesisi için de müsait bir muhit meydana getirilmesini lazımdır... Bulgaristan’a yapılan vaatlerin sulh ve müsalemat dairesinde incasını temin hususunda Bulgaristan’ın gayret sarf etmesi hakkında kimse itiraz edemez. Ve ben şahsen Bulgaristan’ın Adalar denizinde iktisadi -arazi terki suretiyle değil- bir mahreç hususundaki taleplerine müzahirim. Bu mesele üzerinde Yunanistan da müzakereye hazırdır. Ancak arazi edinmek yolundaki arzular bertaraf edilmelidir.”* Türkiye Dışişleri Bakanı çok açık bir ifade ile Bulgaristan’ın talep ettiği topraklardan vazgeçmesi gerektiğini belirtmiştir. Sergilenen bu hareket, Bulgaristan nezdinde çokta olumlu etkiler oluşturmamıştır. Fakat Bulgaristan, dünyada yaşanan gelişmeleri kendi menfaati doğrultusunda olarak anlamaktaydı. İtalya ve Almanya’nın sergilediği politikanın Bulgaristan’a yeni imkânlar getireceği kanaati ile hareket etmekteydi. Diğer Balkan ülkeleri de Bulgaristan’ın bu siyasetinden çekince duymaktaydılar.⁵¹⁰ Bu ziyaret Bulgar basının yoğun bir şekilde ilgi görmüştür. Ziyaret ile alakalı olarak birçok Bulgar gazetesi yazılar yazmıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Şimşek, a.g.e., s. VIII; Ecer, a.g.e., s. 51; Tuğlacı, a.g.e., s. 130-131;

⁵⁰⁹ Şimşek, a.g.e., s. 131.

⁵¹⁰ Balkaya, a.g.m., s. 781.

⁵¹¹ BCA 030-010-13-74-1.

Bulgaristan'ın endişelenmesine sebebiyet veren ve tam adı "Pacte d'Entente Cordiale" olan Türk-Yunan Antlaşması'nın birinci maddesi şöyledir: "Türkiye ve Yunanistan müşterek hudutların tecavüzünden masuniyetini müteakiben tefekkür ederler." Antlaşmanın ikinci maddesi gereğince; Âkid devletler milletlerarası meselelerde birbirleriyle istişarelerde bulunacaklardı. Antlaşmanın üçüncü maddesinde ise, Milletlerarası konferanslarda birbirlerinin çıkarlarını koruyacakları ve bu konferanslarda bu iki devletten özel bir çıkarı bulunanın temsilini sağlamaya çalışacakları öngörülmekte idi. Antlaşmanın birinci maddesi ile Türkiye'nin Yunanistan'ın sınırlarının dokunulmazlığı hakkında teminat vermesi, Yunanistan üzerinde iddiaları bulunan Bulgaristan'ın esas tepki verme sebebi olmuş ve Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı düşmanca bir hareketi olarak yorumlanmıştır.⁵¹²

Türkiye antlaşma nın gerekliliği ve iki ülke arasındaki dostluğun devamı için Yunanistan içerisinde baş gösteren bir isyan hareketine müdahil olmuş ve Yunanistan'ın içine düşeceği sıkıntının bertaraf edilmesinde etkili olmuştur. Bu olaydan ötürü Yunanistan Harp Malülleri ve Mütekaid Askerler Birliği ile Sulh Dostları Birliği Başkanı Yüzbaşı Jorj Çuridis Atina elçiliğimize bir teşekkür mektubu yazmıştır.⁵¹³

İmzalanan bu antlaşma ile alakalı 17 Eylül 1933 tarihli Bulgar Zora gazetesi şunları söylemekteydi: "*Türk-Yunan misakı, Balkanlar'ın ve yakın şarkın sulhünü, Türk-Yunan hudutlarının müştereken müdafaasını ve katiyetini temin etmektedir. Bu misak bir ittifak andırmaktadır... Bu suretle Bulgaristan'ın menfaatlerine uymayan bir mânia teşkil etmektedir.*"⁵¹⁴ Bu dönemde Bulgaristan matbuatının bir kısmı özellikle Bulgaristan Türklerinden İnkılaplara karşı olan kesim tarafından çıkarılan gazeteler Türkiye aleyhine yazılar yazmıştır. Bu gazetelerden Dostluk adındaki gazete ve Hakikat Şahidi adlı mecmua İcra Vekilleri Heyeti tarafından Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır.⁵¹⁵ Ayrıca Zaria gazetesi de Türkiye'de o dönem gerçekleştirilen Tarih Kongresi'nin çalışmalarına değinerek Türklük ile alakalı eleştirel yazılar neşretmiştir.⁵¹⁶ Buna ek olarak Trakya gazetesi 11 Mayıs 1933 tarihli

⁵¹² Gönlübol, *a.g.e.*, s. 101.

⁵¹³ BCA 030-010-255-719-15.

⁵¹⁴ Balkaya, *a.g.m.*, s. 772.

⁵¹⁵ BCA 030-018-001-002-33-6-3; BCA 030-018-001-002-72-19-3.

⁵¹⁶ BCA 030-010-241-629-1.

sayısında Edirne dâhil olmak üzere bütün Trakya'nın Bulgaristan'ın olduğunu beyan etmiş ve “Büyük Bulgaristan” hayallerinden bahsetmiştir.⁵¹⁷

Bu antlaşma nın anlamı şu idi: Trakya'daki Türk Yunan sınırı değişmez eğer başkası değiştirmeye kalkarsa buna iki tarafta karşı çıkacaktır. Böyle bir saldırı, Ege'ye inmek emelinden vazgeçmemiş olan Bulgaristan'dan gelebilirdi. Bu bakımdan, en ihtimali durumda Bulgaristan'ın Yunan Batı Trakya'sı üzerinden saldırıya geçmesiydi. Onun Türkiye'ye saldırma ihtimali ise pek akla gelmiyordu. Demek oluyor ki bu paktı ile daha çok Yunanistan Bulgaristan'a karşı Türkiye'den bir güvence sağlamıştı. Böylece Trakya'da Türk-Yunan ortak sınırında statükoyu güvence altına alan 1933 ittifakı bu sebepten dolayı Bulgaristan'da olumsuz bir tepki oluşturmuştu. Çünkü Türk-Yunan sınırının değişmezliği açıklanıyor, hem de bu iki devlet ittifaka yakın bir işbirliği içine girmiş oluyordu.⁵¹⁸ On yıl için imzalanmış olan bu Pakt ile iki devlet sınırlarını karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Bu hüküm Makedonya üzerindeki emellerinden vazgeçmek istemeyen Bulgaristan'da ciddi anlamda tepki ve sinirlilik uyandırdı.⁵¹⁹

Balkan Paktı'na yanaşmayan Bulgaristan'da çıkan Mir gazetesi konu ile alakalı olarak şunları yazmaktaydı: “*Bir aydan beri Yunan Harici Siyaseti, Türk harici siyaseti ile mutabık olarak, Bulgaristansız bir Balkan ittifakı vücuda getirmeye çalışıyorlar. Yunanistan bizi tecrit için açıktan açığa çalışıyor. Yunanistan Bulgaristan'a istediği zaman iltihak etmesi için altın köprü bırakılacağını temin ederek, kendi planını büyük hükümet merkezlerinde kabul ettirmeye muvafık oldu.*

Yunan diplomasisinin bu maharetinin ecnebi memleketlerde müdafaasının neden icap ettiğini, insan istemeyerek soruyor. Bulgaristan, kendisinin müsavi haklara malik olduğu kabul edilmedikçe, siyasi bir Balkan misakına hiçbir zaman iltihak edemez. Türkiye ve Yunanistan'dan maada diğer Balkan devletleri, Yunan talebinin Balkan hayatı nokta-i nazarından ne derece bir mevsim olduğunu anlamazlarsa teessüf olunur. Fakat Yunanistan kendi misakını derhal istiyor.”⁵²⁰

⁵¹⁷ BCA 030-010-241-629-4.

⁵¹⁸ Özgiray, “Türkiye – Bulgaristan İlişkileri...”, s. 163.

⁵¹⁹ Zekai Güner, “Atatürk Dönemi Balkanlar Politikası ve Balkan Antantı”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, I, Ankara, 1999, s. 347-348.

⁵²⁰ BCA 030-010-227-526-2-4.

Mustafa Kemal Paşa büyük Millet Meclisi dördüncü devresi, üçüncü toplantısında yaptığı açılış konuşmasında Yunanistan’la ilgili şunları söylemiştir: *“Balkanlar’da münasebetimiz inkişafa mazhar olmuştur. Yunanistan’ın mümtaz başvekili ve nazırlarını kabul ettiğimiz esnada dostça antlaşma paktı imza edildi. Başlıca hükmü iki memleketin müşterek hudutlarını karşılıklı taahhüt altına alan bu mukavele Yunanistan’la aramızda mütemediyen artan dostluk ve emniyet rabitasının neticesidir. Bu muahede denizde ve karada yüksek menfaatleri, coğrafi rabitaları bu kadar birbirine girmiş iki memleket için tabi ihtiyacın ifadesidir. Bu muahede Balkanlar’da dahi sulhun ve umumi ahengin kuvvetli bir vasıtası olacaktır. Bulgaristan ile dostluk ve emniyet münasebetinin arttırılması için biz bütün imkânları kullanmaktayız. İki memleket arasında ki bitaraflık hakem muahedesinin uzatılmasını derpiş eden bir protokol, vekillerimizin komşu hükümete cevabi ziyaretleri esnasında imzalanmıştır. İktisadî ve siyasi münasebetleri inkişaf ettirmek cumhuriyet hükümetinin ciddi arzusudur.”*⁵²¹

Türkiye ve Yunanistan öncelikli olmak üzere diğer bütün Balkan ülkeleri, ümit ettikleri Balkan Paktı’nın gerçekleşmesi ve bu Paktı kuvvetli bir zemine oturtmak için, Bulgaristan’ın bu Pakta dâhil olması gerektiğinin bilincindeydiler. Yaşanan gelişmelere paralel olarak Bulgaristan’ın Pakta karşı olumsuz tavrını bertaraf etmek için bütün Balkan devletleri elinden geleni yapmaya çalışırken, her ihtimale karşı bir açık kapı koyma fikrini de akıllarından çıkartmamışlardır.⁵²²

Bulgaristan’ın Başbakanı o dönem basına yapmış olduğu açıklamalar ile Bulgaristan’ın tutumunu ortaya koymuştur. “Journal Dö Jonev” dergisine vermiş olduğu beyanatta; *“Türkiye ve Romanya ile münasebet iyidir. Yunanistan’la antlaşma mız yakındır. Yugoslavya ile bazı halledilecek işlerimiz vardır. Yugoslavya ile yaptığımız müzakereler ilerleyebilir, ilerlemesi lazım. Bulgaristan hiçbir devlete kendini bu bağlamak istememektedir. Bulgaristan ne Türkiye Yunanistan misakına girdi ne de küçük itilafa dâhil olmak istiyor.”* Diyerek bölgesel barış ve ittifaklar hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur.⁵²³ Bir Bulgar devlet yetkilisi bu konuyla alakalı demiştir ki: *“Bulgaristan Türk ricaline karışık taahhüt altına girmediği gibi küçük itilaf ricaline karşıda taahhütte bulunmayacaktır. Hükümetimiz esaslı tavizler*

⁵²¹ Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri, s. 110.

⁵²² Balkaya, a.g.m., s. 774.

⁵²³ Cumhuriyet, 5 Ekim 1933. s. 1

olmadıkça ne küçük itilafa ne de Türk-Yunan itilafına girmez. Hâlbuki iki grup da bize bir şey vermiyor. Şimdilik bir kenarda kalıyoruz."⁵²⁴

Balkan Paketi'ne varan görüşmeler resmen başlamadan önce Türkiye'nin ve Balkanlar'ın güvenliğinin ne gibi tertiplerle sağlanabileceğinin geniş bir şekilde incelendiği görülmektedir. İlk düşünce olarak, Türk-Yunan Dostluk Antlaşması çekirdeğine ilaveten Yugoslavya ile tarafsızlık, dostluk ve hakem antlaşması yapılmasının düşünülmüştür. Yugoslavlarla temaslar Mayıs 1933'te Cenevre'de Tevfik Rüştü (Aras) tarafından yapılmış, fakat Vekiller Heyeti bu sırada, bir Türk-Yunan-Bulgar antlaşması için Atina'da Yunanlarla müzakerede bulunan Türk Heyeti'ne ve Tevfik Rüştü (Aras)'ye gönderdiği talimatta, Bulgaristan'ın vaziyeti belli olmadan ne Yunanlılar ne de Yugoslavlar'la antlaşma yapılmamasını bildirmiştir. Vekiller Heyeti'nin talimatı üzerine Bulgaristan'ın katılmasına çalışılmış ancak İnönü'nün 20 Eylül 1933'te Sofya'ya yaptığı ziyaretin bir sonuç vermemesinden sonradır ki Tevfik Rüştü (Aras)'nın ifadeleri ile *"ilk merhale olarak Romanya ve Yugoslavya hükümetleri ile tasavvur edilen ve tekrar eden âdemi tecavüz muahedelerinin intacı ile şimdilik iktifa olunması"* yolunda İsmet Paşa tarafından Tevfik Rüştü (Aras)'ye talimat verilmiştir.⁵²⁵

Balkan Birliği'nin oluşması için elinden gelen gayretleri olağandışı bir şekilde ortaya koyan Türkiye, Paktin imzalanmasına çok az bir süre kala Bulgaristan'da oluşan bu tepkinin bölge için zararlı olacağına inandığından ötürü Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) ve beraberindeki heyet, 20 Eylül 1933 günü Bulgaristan'a ziyarette bulunmuştur.⁵²⁶

Gerçekleştirilen ziyaretteki heyette bulunan gazeteci Falih Rıfkı (Atay), Bulgaristan hakkındaki düşüncelerini şöyle nakletmektedir: *"Türk-Yunan misakının Bulgar gazeteleri üzerinde ne kadar menfi bir akis yapmış olduğunu Sofya'da anladık. Türklerle Yunanlılar arasındaki karşılıklı hudut garantisi demek, ancak Bulgaristan aleyhine bir tertip demektir. Çünkü misakın sadece bu hudut maddesinde, yalnız Bulgarların Akdeniz mahreci davası hesaba katılmış olabilir."* Atay sözlerine devamla, Bulgaristan'da mevcut bir Türk dostluğu olmasının yanı sıra

⁵²⁴ Balkaya, a.g.m., s. 775.

⁵²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Kasım 1933. s. 1; Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı...s 318, 319.

⁵²⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Eylül 1933. s. 1; Akşam, 19 Eylül 1933.

Bulgaristan dış politikasını farklı yönlerle sürüklemek isteyen bir kesiminde varlığını düşünmek gerektiğini, iktidarda dört olmak üzere 16 partili bir parlamento ile legal ve illegal partiler ve cemiyetlerin mevcut olduğu bu memlekette politik mücadeleyi ve basının zihin kargaşasına sebebiyet verdiğini iyi düşünmek lazımdır diyerek bitirmektedir.”⁵²⁷

Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Bulgaristan’a hareketlerinden evvel Anadolu Ajansına şu demeci vermiştir: “*Komşumuz ve dostumuz Bulgaristan Hükümeti’nin daveti üzerine Sofya’ya hareket ediyorum. Takriben iki sene evvel Ankara’da kendisini tanımakla müşerref olduğum Başvekil Muşanov’la ve komşu memleketi idare eden kıymetli devlet adamlarıyla yakında ve tekrar görüşmek benim için ve hariciye vekilimizle firkamızın reislerin için kıymetli ve zevkli bir fırsat olacaktır. Seyahatimiz her şeyden evvel Türk milletinin en samimi ve dostane hislerinin yüksek evsafını takdir ettiğimiz Bulgar milletine yerinde ifade etmek için bir vesiledir. İki memleketi alakadar eden meseleleri Sofya’da görüşmemiz tabiidir. Sulh davasının samimi hadimi olan siyasetimizin ana istikametini dikkat ve basiretle muhafaza etmekte olduğundan ve daima açık yürekle konuştuğumuzdan seyahatimden ve beynelmilel anlaşma mefkûresinin yalnız istifade etmesi beklenebilir. Balkanlar’da sulhün ve iyi geçinmenin tarafları ve Bulgaristan ile Türkiye arasında emniyet ve samimiyet havasını kuvvetlendirilmesi ciddi arzumuz olduğu açık olarak anlaşılacağından eminiz.*” Bulgar generallerinden ve ilk dönem Türkiye’nin Bulgaristan temsilcisi olan Todor Markov’un da yakın dostu olan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) ve başkanlığındaki Türk heyeti Sofya’da çok sıcak karşılanmıştır. Sofya kent merkezi ve tren istasyonu Türk ve Bulgar bayraklarıyla donatılmış büyük bir kalabalık erkenden istasyonun etrafını ve Türk elçiliğine gitmek için misafirlerin geçeceği yolların iki tarafını doldurmuştu. İstasyonda Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov ile eşi, Sobranya Başkanı M. Malinov ve eşi, bütün Bulgar Sobranya divan üyeleri, birçok milletvekili, Bulgaristan’ın Ankara Elçisi M. Atanov, İtalya’nın ve Yunanistan’ın Sofya elçileri Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Radek ile bakanlık erkânı, Türkiye elçiliği erkânı, bütün bakanlıkların müşavirleri, Emniyet Genel Müdürü, Sofya askeri kumandanı,

⁵²⁷ Falih Rıfkı Atay, “Bulgaristan’da Ne Yaptık”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Eylül, 1933. s. 1; Balkaya, *a.g.m.*, s. 772.

Bulgar-Türk Dostluk Cemiyeti Başkanı Petko Stoyanof⁵²⁸ birçok cemiyet üyesi, Bulgar ve yabancı basın temsilcileri hazır bulunmuşlardır. Bu sıcak ve içten karşılama, görüşmelere de yansımıştır. İki ülke yetkililerinin görüşmelerinde hep dostluk ve işbirliği mesajları verilmiştir. Bununla beraber Türk devlet adamları İsmet Paşa (İnönü) ve Tefik Rüşti (Aras) Bulgarların şüphe ve endişesini gidermeye çalışmışlar ve Bulgaristan'ın Türk-Yunan Paktına katılmasını teklif etmişlerdir. Fakat Bulgar yöneticileri Türkiye'nin Türk Yunan Paktına girilmesi teklifine sıcak bakmamışlardır.⁵²⁹ Zaten bu ziyaretin bir diğer amacı da bir Türk-Bulgar-Yunan müttefikliği oluşturabilmektir.⁵³⁰

Bu ziyaret diğer Balkan devletleri tarafından da önemsenmiştir. Macaristan'ın yarı resmi yayın organı Peşter Lloyd gazetesinde ziyaretle ilgili çıkan bir makaleyi Budapeşte elçimiz Behiç Bey, 30 Eylül 1933'te Hariciye Vekâleti 11. Umum Müdürlüğüne yollamıştır. Makalede, Bulgar Hükümeti'nin ve basınının Türk heyetine yeterince samimi davranmadığını bunun sebebinin Bulgaristan'ın Akdeniz'de kıyı isteğinin Türk-Yunan antlaşması olduğu ve Türk heyetinin Sofya'yı ziyaret amacının iki devlet arasındaki samimiyeti kuvvetlendirmek olduğunu ancak umulanın elde edilmediğini yazmıştır. Makalede devamla Türk heyetinin yegâne başarısının Yunanistan'la yapılan antlaşmanın, Bulgaristan'ın aleyhine bir antlaşma olmadığını inandırmak olmuştur. Şeklinde yazısını bitirmiştir.⁵³¹

Türkiye ve Yunanistan'ın imzaladığı antlaşma Bulgaristan basınının çoğunluğu tarafından Bulgar halkı üzerinde kötü bir etki bırakacak bir şekilde yazılmıştır. Bu antlaşma sayesinde Türkiye ve Yunanistan'ın ortak sınırlarını garanti altına almalarının Bulgaristan'ın lehine olmayacağını yazılmıştır. Bu sebeple antlaşmanın Bulgaristan'ın Akdeniz'e inme niyetlerine mani olduğu düşüncesi oluşmuştur. Fakat İsmet Paşa (İnönü)'nin Bulgaristan'ı ziyaretiyle basında önemli ölçüde değişiklikler olmuştur. Bu değişikliğin nedeni 21 Eylül 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle belirtilmektedir: “*Gazi Hazretlerinin İsmet Paşa ile Bulgar milletine selam göndermeleri ve İsmet Paşa'nın İstanbul'dan hareketi*

⁵²⁸ Prof. Petko Stoyanof iki ülke arasında ilişkilerin gelişimini sıklıkla arzu etmektedir. Bu konuda ilişkilerin geliştirilmesinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini Sofya elçiliğimizi ziyaret ederek istişare etmiştir. BCA 030-010-243-638-16.

⁵²⁹ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 156, 157.

⁵³⁰ Mehmet Asım “İsmet Paşa'nın Dönüşü” *Vakit*, 26 Eylül 1933. s. 4

⁵³¹ BCA 030-010-232-566-3.

öncesinde verdiği beyanatıdır.” Ayrıca Bulgar tarafının yumuşamasında, İsmet Paşa (İnönü)’nin Bulgar yetkilileriyle yapılan görüşmeler esnasında telefonla İstanbul’da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi de etkili olmuştur.⁵³² Balkan Paktı’nın oluşabilmesi amacıyla düzenlenen konferanslar döneminde karşılıklı olarak ülkelerarası birçok ziyaret yapılmıştır. Bu ziyaretlerin arasında Türkiye ve Bulgaristan başbakanlarının ziyaretleri, Türk ve Bulgar basınına aksetmesi ilişkilerin detaylarını yansıtmaları sebebiyle önem arz etmektedir.⁵³³

Bu dönemde Türk devlet adamlarının ziyaretleri Bulgaristan’da gayet iyi karşılanmıştır. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Temmuz 1933’ün ilk günlerinde Londra’ya giderken trenin Bulgaristan’dan geçişi esnasında bizzat Çar Boris ve Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov tarafından özel ilgi görmüştür. Bundan çok hoşnut olan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Mustafa Kemal Paşa, 4 Temmuz 1933 tarihli telgraf ile bizzat Bulgar Çarı ve hükümetine teşekkür etmiştir. Bu arada Bulgar Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa’nın teşekkür telgrafına cevabi bir telgrafla karşılık vermiştir. Ayrıca Dr. Tevfik Rüştü (Aras) de 6.07.1933’te Bulgaristan’dan geçtiği esnada gösterilen iltifattan dolayı Bulgar Çarı Boris’e Başbakan Nikola Muşanov’a birer teşekkür telgrafi göndermiştir.⁵³⁴ Tevfik Rüştü (Aras)’nın teşekkür telgrafına cevaben bir telgraf gönderme nezaketinde bulunmuştur. Ancak Balkan Birliği’nin kuruluşu çalışmaları nedeniyle iki ülke ilişkilerinde gerginlik meydana gelmiştir.⁵³⁵

Tren istasyonundaki bu karşılaşma özellikle Bulgar basının bir kesimi tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmiştir. Sofya’da çıkan “Balgarska Nezavisimost” gazetesi, Tevfik Rüştü (Aras)’nın Kral tarafından trende karşılanıp Kırçım’dan Pazarcık’a kadar kendisine refakat ettiklerini ve Sofya istasyonunda ayrıca parlak bir resmi kabul hazırlandığını yazmıştır. Pladne gazetesi ise “Biraz Daha Soğukkanlılık Efendiler” başlığı altındaki yazıda şunları yazmıştır: *“Muhtelif tebliğler ve gazeteler Kral’ın Tevfik Rüştü Bey’e refakat ettiğini haber veriyorlar. Bu Kral’ın bir nümayişidir. Vatanperver efendiler biraz soğukkanlılık lazım. Kral acaba ne zamandan beridir devletin başı olmaktan çıkıp Hariciye Nezaretinin bir ataşesi*

⁵³² Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 157.

⁵³³ *Akşam*, 2 Aralık 1931.s. 1; Balkaya, *a.g.m.*, s. 767.

⁵³⁴ BCA 030-010-241-630-13.

⁵³⁵ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 155.

olarak her türlü siyasi nümayişlere koyuldu.”⁵³⁶ Filibe’de çıkan Pobeda gazetesi ise özellikle Bulgaristan’ın dış siyasetini eleştiren yazılar yazmaktaydı.⁵³⁷

Mustafa Kemal Paşa Bulgaristan Türkleri’ne ayrı bir önem vermekte idi. Nitekim Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti (Aras)’yu Bulgaristan’a bizzat kendisi göndermiş, Bulgaristan Hükümeti ile var olan çeşitli anlaşmazlıkların halledilmesine çalışmış, bu arada, İsmet Paşa (İnönü) ile Tefik Rüşti Aras, Bulgaristan Türkleri’nin durumları ile de yakından ilgilenmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı’nın yakından izledikleri Türk varlığı konusunda verdikleri bilgiye de çok sevinmiş, Bulgaristan’ın da Balkan Paketi’na katılmasını sağlamak için emir vermişti.⁵³⁸ Mustafa Kemal Paşa tarafından “*Dost Bulgarlara çok selam iletin*” sözleriyle gönderilen Türkiye Başbakanı’nı Bulgar kamuoyu içtenlikle karşıladı. İşbirliğine yönelik girişimler belirlendi.⁵³⁹

22 Eylül 1933 günü İsmet Paşa (İnönü) ve Tefik Rüşti (Aras), Çar Boris III tarafından kabul edilmiştir. Bulgar Kralı’nın eşi ise İsmet Paşa (İnönü)’nin eşini kabul etmiştir. İsmet Paşa (İnönü) gerçekleştirdiği müzakerelerin detaylarını telefonla Mustafa Kemal Paşa’ya bildirmiştir.⁵⁴⁰ Bu ziyaret sırasında Bulgar Kralı Mustafa Kemal Paşa’ya şahsi selamlarını iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa’da 6 Ekim 1933’te Bulgar Kralı’na bir telgraf yazmıştır.⁵⁴¹ Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov’un da hazır bulunduğu resmî kabul de Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Çar’ın nezdinde uzun süre kalmışlardır. Boris III Türk-Bulgar dostluğuna karşı çok yakından alaka göstermiş, bilhassa Mustafa Kemal Paşa’nın kendisine gönderdiği selamlarından çok mütehasis olduklarını söylemiş ve ayrıca kendi selamlarının bildirilmesini de rica etmiştir. İsmet Paşa (İnönü), bu ziyarette Balkan Birliği’ne dair önemli bir kazanım elde edememişse bile Ankara’ya Türk-Bulgar dostluk ve işbirliğinin geleceğinde son derece ümitvar olarak dönmüştür. TBMM üçüncü dönem toplantısının açılışında 1 Kasım 1933 günü Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkilere değinerek bu konudaki düşüncelerini

⁵³⁶ BCA 030-010-241-630-7-1; BCA 030-010-241-630-7-2.

⁵³⁷ BCA 030-010-241-630-12.

⁵³⁸ Şimşek, a.g.e., s. 104.

⁵³⁹ Hayati Oğuz, “Atatürk Balkanlar ve Kuzey Afrika”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, I, Ankara, 1999, s. 327; Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 156; Petrov, a.g.m., s. 162.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁴¹ *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1933. s. 1.

şöyle açıklamıştır: “Bulgaristan ile iktisadi ve siyasi ilişkilerin gelişimi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin gerçekten ciddi arzusuna uygundur” demiştir.⁵⁴²

Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bulgaristan’ın endişelerini gidermek üzere Sofya’da ciddi çaba harcamışlardı. Fakat Bulgaristan Balkan Pakti’na girmeyi reddetti. Ancak bu ziyaret sırasında 1929 tarihli Türk-Bulgar Tarafsızlık Uzlaşma ve Hakem Antlaşması beş yıl süreyle uzatıldı.⁵⁴³ Türkiye’nin bu ziyaretten asıl beklentisi yeni bir Türk-Bulgar veya Türk-Bulgar-Yunan antlaşması idi. Ancak varolan antlaşmanın uzatılması, Bulgarların Türk-Bulgar dostluğunu istemediklerine dair bilgi oluşturmuştur. Fakat Sofya’daki politik hadiseler incelendiği zaman böyle bir amacın mevcut olmadığı görülmüştür.⁵⁴⁴ Bu antlaşmanın uzatılması İsmet Paşa (İnönü) ziyaretinin ilk günlerinde Türkiye basınına yansımıştır.⁵⁴⁵ Bu sürenin sonunda (3 Aralık 1939) antlaşmaya son verilmediğine göre antlaşmanın yürürlüğünün 29. maddesinin üçüncü paragrafı uyarınca beşer yıllık yeni dönemler için kendiliğinden uzaması gerekir. Başbakan İsmet Paşa (İnönü) ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı ve Başbakanı arasındaki görüşme sonunda yayınlanan resmi bildiride Türk-Yunan ilişkileri hakkında şöyle denilmekteydi: Her iki hükümet iki taraftan biri veya diğeri tarafından girilmiş veya girilecek 1929 Antlaşması hükümlerini hiçbir veçhile ihlal edemeyeceğini veya hükümetlerin şumulünü azaltamayacağını kaydetmek hususunda mutabık kalmışlardır. Bu fikir iledir ki Türk bakanları 14 Eylül 1933’te Ankara’da imzalanan Türk-Yunan antlaşmasının katiyen ne Bulgaristan’a ne de herhangi bir ülke yöneltmiş olmadığını ve bilhassa Bulgaristan’a karşı hiçbir düşmanca eğilimden ilham almış bulunmadığını kendiliklerinden Bulgar Hükümeti’ne beyan etmişlerdir.⁵⁴⁶ Bundan başka her iki hükümet Türkiye ile Bulgaristan arasında askıda

⁵⁴² Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 158.

⁵⁴³ *Vakit*, 23 Eylül 1933. s. 1; *Vakit*, 24 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁴⁴ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁴⁵ *Cumhuriyet*, 21 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁴⁶ Bu konuda Bulgar yazar Lüdmil Petrov, mevcut kaynakların aksine şunları yazmaktadır: Sofya’ya gelen Türk Heyeti, Türk Yunan Pakti’nin Bulgaristan a yönelik olmadığını ve Türk-Bulgar dostluğunun zarar görmeyeceğine dair Bulgar tarafını ikna etmeye çalışmaktadır. Muşanov ise kendi açısından Bulgar Hükümeti’nin Bulgaristan’ın Doğu Trakya’ya yönelik herhangi bir yaptırımını engelleyen, iki ülke arasında var olan 1925 tarihli antlaşmanın var olmasından dolayı, Türkiye ile yeni garantili ikili antlaşma imzalamayı reddettiğini izah etmektedir. Ortak resmi bildiri, tekrar dostluk adına gürültülü göz alıcı boş sözlerle doludur. Fakat gerçek politik yaşam bunun tersini göstermektedir. Tartışmasız, Batı Avrupa’da otoriter ilişkilere sahip olan Yunanistan’la yakınlaşmak amacıyla Türk Hükümeti Bulgaristan’la olan dostluğunun feda ederek Batı Trakya’ya yönelik toprak işgalini sözleşme ile desteklenmekte ve bu konuda Bulgaristan’ın adil bölgesel taleplerine de karşı

olan birkaç meselenin en kısa bir zamanda tetkik ve tesviye edilmesinin karma bir Komisyonu tevdiine karar vermişlerdir.⁵⁴⁷

İsmet Paşa (İnönü)'nin ziyaretinden önce Sofya elçiliği, Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov'un büyük bir devlet sefirine, İnönü'nün gelişinde Dostluk ve Uzlaşma Antlaşması'nın uzatılmasını kabul edeceklerini, kamuoyunun Türkiye ile yeni bir antlaşma istemediğini, Türkiye Yunanistan ile sıkı münasebetlerini her vesile ile ifşa ettiğinden Yunanlılarla ihtilafli münasebetlerin Bulgar menfaatlerine uygun şekilde halledilmesi için Türkiye'nin arabuluculuğundan istifade etmek istediğini ve bu arabuluculuğun yapılmaması veya fayda vermemesi halinde Küçük Antant ile uyuşmayı tercih edeceğini söylediğini bildirmiştir. Sofya elçiliğinin bu telgrafındaki hususlar, sanki bu sözler Muşanov tarafından kasten bu büyük devlet sefirine söylendirilmiş gibi gerçekleşmiştir.⁵⁴⁸ Ancak ziyaret esnasında söylediği şu cümleler: *"...teyit etmek isterim ki ananevi bir dostlukla birbirine bağlı olan Türkiye ile Bulgaristan mütekabil teşriki mesai yolunda sebat etmek hususundaki azimlerini bu mükâlemeler esnasında izhar etmek emelindedir."*⁵⁴⁹ Muşanov'un şahsi olarak Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediğini göstermektedir.

Türk heyetinin yaptığı ziyaretin tarihi tam yerinde olmuştur. Ziyarete İsmet Paşa (İnönü) Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov ile gerçekleştirdiği görüşmede Türkiye Yunanistan antlaşmasının Bulgaristan'ın aleyhine olmadığını, antlaşmada diğer üçüncü müttefikin Bulgaristan olması için bir engelin olmadığını beyan etmiştir. Şerefine verilen ziyafette konuşan İsmet Paşa (İnönü), düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *"...Harici siyasetimizin en esaslı kaygısı şu vecize ile ifade edilebilir: Her yerde ve herkes için sulh... Ahiren Ankara'da Yunanistan mümessilleriyle imzalamış olduğumuz Entente Cordiale'den burada bahsetmeye sevk ediyor. Bu misakın muhteviyatını biliyorsunuz. Esasen Bulgar Hükümeti Kraliyesi bu misaka ait müzakerelerden devamlı ve muntazam surette haberdar edilmiştir. İtimat esasına müstenit olan Türk-Yunan münasebatına yeni bir faaliyet hamlesi veren vesikadır. Türkiye'nin sulhperver maksatları hakkında mümasil şerait altında*

koymaktadır. Bu konuda Bkz. Lüdmil Petrov, "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan Türkiye (Siyasi İlişkiler)" *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005.

⁵⁴⁷ Ecer, a.g.e., s. 51, 52; Tuğlacı, a.g.e., s. 131; Soysal, a.g.e., s. 381, 382; Gönübol, a.g.e., s. 101; Hakov, a.g.m., s. 1014.

⁵⁴⁸ *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı...* s. 319-320.

⁵⁴⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1933. s. 6.

*bulunan memleketlerle aynı şeyi yapabilmek imkânını en büyük bir samimiyetle tetkik etmeğe amade olduğunu alenen ve resmen beyan etmekten daha parlak ve daha kati delil gösteremem.” Türkiye Başbakanı ve maiyetinin ziyareti Bulgaristan’ın tepkisini azaltmış ama tümünden bitirmemiştir. Bu ziyaretle, Bulgaristan’ın Balkan Paktı için önem arzettiği her zamanki gibi belirtilmiştir. Kral III. Boris ve Nikola Muşanov ile yapılan görüşmeler neticesinde, Bulgaristan bu olayları her şeye rağmen tereddüt ve endişe ile takip ettikleri, bundan sonraki görüşmelere yansıtacaktır.*⁵⁵⁰

Akşam gazetesi yazarlarından Necmettin Sadık ziyaretin önemini belirten yazısında şunları demiştir: *“Komşu ve dost memleketler büyüklerinin birbirini ziyaret ederek konuşmalarında daima fayda vardır. Fakat İsmet Paşa’nın Sofya seyahati, iki komşu memleketin müteakıl vaziyeti ve son günlerin mühim siyasi hadiseleri dolayısı ile herhangi bir nezaket ziyareti ve alelade görüşme hududunu geçen bir vaziyet almaktadır. Bunun içindir ki hem Türkiye efkârı umumiyesi, hem Bulgarların siyasi mahfili bu seyahate ehemmiyet vermekte haklıdır. Ankara’da imza edilen yeni Türkiye Yunanistan dostluk misakı Sofya’da muhtelif tesirler uyandırdı. Bunu, Bulgar gazetelerinin neşriyatından anlıyoruz. İki Balkan milleti arasında, sadece sulh endişesi ile sıkışan bu açık dostluğu lüzumsuz yere yanlış tefsir edenler çıktı. Bunu da batı Avrupa matbuatında görüyoruz. İsmet Paşa’nın bu hadiselerin ferdasında Sofya’ya gitmesi Türk-Yunan dostluğunun hakiki mahiyetini Bulgar dostlarımıza bizzat anlatmasına vesile olacaktır... Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Bu sebeple iki memleketin iyi ve dostane münasebetlerini uzatmakta, hatta bu münasebetleri daha sıkı hale getirmekte bizim tarafımızdan hiçbir engel yoktur. Nitekim Türkiye hariciye vekili yakinen biliyoruz ki muhtelif temas ve seyahatlerinde bu gayeye varmak için hiçbir gayreti esirgememiştir.”*⁵⁵¹

Türk heyeti 22 Eylül 1933’te Bulgaristan Kralı’nın şereflerine verdiği yemekte, Türk-Yunan Misakı ile ilgili olarak Bulgaristan’a teminat verdikten sonra 23 Eylül 1933’te de Bulgaristan’dan ayrılmışlardır.⁵⁵² Türk heyetinin Sofya yaptığı ziyaretin üç önemli sonucu vardır. Birincisi Türk Bulgar dostluğunun takviye edilmiş olmasıdır. Türkiye ile Bulgaristan arasında zaten çok ciddi bir ihtilaf bulunmamaktaydı. Muallakta bulunan ufak tefek meselelerin halledilmesi ise ikinci

⁵⁵⁰ Balkaya, a.g.m., s. 773.

⁵⁵¹ Akşam, 19 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁵² Cumhuriyet, 23 Eylül 1933. s. 1.

sonucu teşkil etmiştir. Türk-Yunan antlaşma misakının Bulgaristan’a Bulgaristan’ın hukuku ve menfaatine karşı hasmane bir fikir ve niyet ile imzalanmadığı temin edilmiştir. Bu da üçüncü sonucu oluşturmuştur.⁵⁵³

İsmet Paşa (İnönü) Bulgaristan’dan ayrılırken Yavuz zırhlısından Bulgaristan Başbakanı Muşanov’a şu telgrafi göndermişti: *“Bulgaristan’dan unutulmaz hatıralar götürüyoruz. Gerek Bulgar hükümeti gerek Bulgar milleti tarafından hakkımızda gösterilen samimiyet ve alicenaplık nişaneleri bizi çok mütehassıs ve minnettar kılmıştır. Bundan dolayı bir defa daha zatî devletleri ile Bulgar Hükümetine ve dost millete hararetle teşekkür ederiz. Sofya’ya ziyaretimizin iki memleketi birbirine bağlayan sağlam ve derin dostluk bağlarının kuvvet bulmasına çok yardım ettiği ve Bulgaristan ile Türkiye arasındaki muslihane teşriki mesaiye daha kuvvetli bir hamle ile ermiş olduğu bihakkın ümid edilebilir... Asil Bulgar milletinin saadet ve refahı hususundaki hararetili temennilerimizle birlikte yüksek hürmetlerimizin ve samimi dostluğumuzun teminatını kabul eylemenizi rica ederiz başvekil hazretleri.”*⁵⁵⁴ İsmet Paşa (İnönü)’nın Anadolu Ajansı’na yapmış olduğu beyanatta ise; *“Çalışkan Bulgar milleti dostluğunu göstermiştir”* şeklinde basına yansımıştır.⁵⁵⁵

İsmet Paşa (İnönü) Türkiye’ye dönüşünde İngiliz Büyükelçisine: *“Biz Sofya’ya vardığımızda siyasi atmosfer oldukça soğuktu. Fakat üç günlük görüşmeler sonunda Bulgar Hükümeti’ni ve halkını, Türk-Yunan Paktı’nda söylenildiği gibi direkt olarak Bulgaristan’a karşı yapılmış hiçbir şeyin olmadığına ikna ettiklerini”* söylemiştir. İsmet Paşa (İnönü) Bulgarlara Ege Denizi’ne çıkışlarına karşı olduklarını açıkça belirtmiştir. Zaten Türkiye Trakya’nın statükosunun değişikliğine taraftar değildi. Türk devlet adamlarını bu ziyaret sırasında üzen tek şey, bölge statüsü temelinde Türk Hükümeti’nin devletlerle veya komşularıyla antlaşma yapmasına Bulgaristan’ın katı bir şekilde karşı koymasıydı.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Cumhuriyet, 24 Eylül 1933. s. 2.

⁵⁵⁴ Vakit, 26 Eylül 1933. s. 9.

⁵⁵⁵ Cumhuriyet, 30 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁵⁶ Özgiray, a.g.m., s. 162-163.

2.6.4. Dördüncü Balkan Konferansı

Balkan Konferanslarının amacı Balkanlar'dan bir dostluk ve işbirliğinin tesis edilmesiydi. Bu nedenle revizyonist politikası nedeniyle 5-11 Kasım 1933'te Selânik'te toplanan Dördüncü Balkan Konferansı'nda statükodan memnun olmayan Bulgaristan bu pakta girmedi.⁵⁵⁷ Balkan devletlerinin ilk hedefi olan Balkan birliğini sağlamayı en çok Türk Hükümeti desteklemekteydi. Bulgaristan'ın bu politikadan vazgeçmesi için çaba harcandı.⁵⁵⁸

Dördüncü Balkan Konferansı toplandığını zaman siyasi çevrelerde Balkan meselelerinin resmi olmayan konferanslar yoluyla halledilemeyeceği kanısı kuvvetlenmişti. Nitekim 1933 yılında Balkan Paktı'nı kuracak olan Misak'ın hazırlanması için devlet adamları kesif bir diplomatik faaliyete girişmişlerdi. Bulgaristan'ın revizyonist emellerden vazgeçmesini ve Pakta katılmasını sağlamak, bu siyasi faaliyetin başlıca hedefini teşkil etmişti. Öte yandan Bulgaristan'da amacına ulaşabilmek için bazı Balkan devletlerinin kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Balkan devletleri arasında Arnavutluk'tan başka, Bulgaristan tarafına kayabilecek tek devlet Yugoslavya idi. Nitekim Bulgaristan Yugoslavya'nın desteğini sağlamak için bu devletle temasa geçmişti. Balkan Paktı'nın en hararetli taraftarı olan Türkiye ve Yunanistan ise Bulgaristan'ın revizyonist politikasını önlemeye çalışıyorlardı.⁵⁵⁹

Konferans esnasında Bulgaristan basınında çıkan yazılar Bulgaristan'ın konferansa nasıl yaklaştığını göstermektedir. Bulgar basınının yazdığına göre; Balkan devletlerinin birleşmesi çok arzu edilir bir şeydir. Fakat bu birleşme için bir takım meselelerin halledilmesi lazımdır. Bir antlaşma olursa Balkan birliği tahakkuk edecektir. Bulgar gazetelerine göre Balkan antlaşması şimdilik Balkan devletleri arasında Türk-Bulgar misakı tarzında misaklar akdi suretiyle tahakkuk edecektir. Sonra bunların yerine on senelik umumi bir misak akdedilecektir. Balkan devletleri bunu temin için Bulgaristan'la mahreç ve ekalliyetler meselesi hakkında anlaşacaktır.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Şimşek, *a.g.e.*, s. VIII.

⁵⁵⁸ Ecer, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁵⁹ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 100-101.

⁵⁶⁰ *Akşam*, 7 Kasım 1933. s. 2.

Ekalliyetler meselesinin konuşulduğu esnada özellikle Yugoslav murahhasının söylediği şu sözler: *“Bulgarlar’ın ekalliyet meselesini daima kurcalamakla ne istediklerini bir türlü anlayamıyorum. Zira memleketimizde Bulgar yoktur. Size bu sözü hakikati ketmetmek isteyen bir müstevli sıfatı ile değil fakat kati bir iman ve kanaatle söylüyorum. Bulgarların kendi millettaşları addettikleri adamlar ebenced kardeşimizdir. Bunlar evvela Sırp sonra da Yugoslavdılar. Bulgarlar, dillerinden hiç düşürmedikleri ekalliyet amentüsünü yalnız Yugoslavlara karşı değil, fakat Türklere, Yunanlılara, Romenlilere karşı da kullanıyorlar. Bulgarların iddiasına göre bütün Makedonya hatta Trakya kendilerinin olmalıdır bu kabil safsatalarla uğraşmaya değmez. Bu meselelerin mütemadiyen kurcalaması Balkanlar’da sulh ve sükûnun teessüs etmemesinde menfaattar olanların bir oyunudur. Hâlbuki biz Balkanlar’da sulhu kuvvetlendirmek ve bizim gibi oyunu hüsnüniyeti besleyenler ile teşrik-i mesai etmek için buraya geldik.”* Konferans esnasında ortamı daha da germiştir.⁵⁶¹

Gerek Bulgaristan’ın revizyonist tutumu gerek Yugoslav murahhasının sözleri karşısında diğer Balkan devletleri iki şıktan birini tercih etmek durumunda kalmışlardır. Balkan Paktından vazgeçmek ya da Bulgaristan’ı dışarda bırakan bir pakt imzalayarak Bulgaristan’ın sonradan katılmasını beklemek. Balkan devletleri ikinci yolu seçmişlerdir. Böylece Dördüncü Balkan Konferansı toplanmadan önce Balkan devletleri arasında yoğun bir diplomatik faaliyet cereyan etmiştir. Dördüncü Balkan Konferansı’nda Balkan Paktı meselesi üzerinde önemle durulmuştur. Konferansta kabul edilen bir demeçte Balkan Paktı’nın bütün Balkan devletlerinin katılması umudu izhar ediliyordu.⁵⁶² Ancak Bulgaristan’ın tutumu dolayısıyla konferans daha çok iktisadi meseleler üzerinde yoğunlaşmış ve Balkan ülkeleri arasında gümrük birliği sağlama yolunda mesai harcanmıştır. Ve bir önceki konferansta alınan kararlar aynı ile kabul edilmiştir.⁵⁶³

Türkiye, esas itibarıyla hiç olmazsa başlangıçta Bulgaristan’ın da katılacağı bir Türk-Yunan antlaşması tasarlamış, Bulgaristan’ın ikili antlaşmayı kabul etmemesi üzerine, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya arasında beşli bir antlaşma düşünmüştür. Bulgaristan’ın Parkta girmesi, bütün komşularıyla

⁵⁶¹ *Akşam*, 20 Kasım 1933. s. 4.

⁵⁶² Gönlübol, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁶³ *Akşam*, 2 Kasım 1933. s. 1.

anlaşmazlıklarını çözümlemesine uygun bir ortam oluşturacak olması ve aşırı eğilimlerin Pakt içerisinde kısıtlanabileceği ve nihayet İtalyan müdahalesinin etkisini azaltacağı düşüncesiyle istenmiştir. Ancak Bulgaristan'ın iç ve dış baskıların etkisiyle sonuna kadar bu meselelerin Pakta girişinden önce çözümlenmesinde direnişi karşısında, Bulgaristan'ın bir gün katılacağı ümidiyle dışarda bırakacak Paktın gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bulgarların önce Balkan Konferansına sonrada Pakta katılmalarını sağlamak için yapılan yazışmalardan da görülmektedir ki Türkiye, Balkanlar'daki durumun kuvvetlendirilmesi ve özellikle Trakya'nın güvenliği için, Yunanlarla Bulgarları birbirine yakınlaştırmakta büyük gayret göstermiştir.⁵⁶⁴ Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın bu birlik için gösterdiği çabayı, konferansın toplandığı sırada Balkan konferans başkanı ve Yunanistan baş murahhası olan M. Papanastasyo, Selanik'te Mustafa Kemal Paşa'nın doğduğu evin önünde bütün Balkan ülkeleri temsilcilerine şunları söylemiştir: *“Mustafa Kemal Paşa yalnız Türk milletinin halaskar ve mücedidi değil, aynı zamanda Balkan ittihadı fikrinin büyük bir şampiyonudur. Başardığı eserde muvaffak olmak için iktiham ettiği müşkülat pek büyüktür. Müşkülatın büyüklüğü şan ve şerefini arttırıyor. Ve kendisini Balkanlar'ın ve zamanın en büyük adamı mertebesine yükseltiyor. Yaşasın milli Türk kahramanı yaşasın asil Türk milleti.”*⁵⁶⁵

2.7. Balkan Paktı

Balkan devletleri, 1930 yılından 1933 yılının sonlarına kadar yapmış oldukları konferans ve karşılıklı üst düzey diplomatik ziyaretlerle Balkan Paktı'nın imzalanması için altyapı çalışmalarını tamamlamışlardır. Özellikle Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelişi Balkan devletlerini birbirine yaklaştırmıştır.⁵⁶⁶ Özellikle Romanya, Yugoslavya, Türkiye ve Yunanistan bu birliktelik için ilk girişimlerde bulunmuşlardır.⁵⁶⁷ Bunun yanı sıra İtalya, ekonomik krizin ortaya çıkardığı bunalımı fırsat bilerek Balkan ülkelerinde yayılma emellerini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Mussolini, dünyada düzeni sağlayabilecek devletlerin sadece İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa olduğunu iddia etmiştir. Buna Türkiye başta olmak üzere Balkan ülkeleri karşı çıkmıştır. Kendi fikirleri sorulmadan bu devletler dünyanın geleceğini

⁵⁶⁴ *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı...*, s. 318.

⁵⁶⁵ *Akşam*, 7 Kasım 1933. s. 1.

⁵⁶⁶ Güner, a.g.m., s. 347.

⁵⁶⁷ *Akşam*, 29 Eylül 1933. s. 1.

tayin edemezlerdi. Mustafa Kemal Paşa İtalyan Elçisi Lojacano'ya 14 milyon nüfusa sahip ülkesinin kaderinin dört büyük güç tarafından çizilemeyeceğini belirtti. Mussolini'nin bu demeci üzerine Balkan ülkeleri hemen harekete geçip Balkan Paktı kurma planlarını hızlandırdılar. Türkiye 1920'lerde Bulgaristan'ın revizyonist isteklerine pek karşı çıkmazken 1930'larda bu tavrını az da olsa değiştiriyordu. Bu tavır değişikliğinde en önemli unsur İtalya'nın Bulgaristan ile olan yakın ilişkisiydi. Türkiye'nin bu yakınlaşmadan duyduğu kaygıyı Mustafa Kemal Paşa Balkan Paktı'nın kuruluşu sırasında şöyle dile getirecektir: *"İtalyanlar bu Pakt'ın olmasını istemezler. Bulgarlar da onların peyki olarak İtalyanlarla beraber teşebbüs almış olabilirler."*⁵⁶⁸

Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na girmesi hususunda Fransa olumlu düşünceler beyan etmiştir. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi bu konu ile alakalı olarak Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ile yaptığı görüşmeyi kaydettiği raporunda, Fransa'nın Balkan görüşmelerini yakından takip ettiğini ve bu ittifakın sağlanacağına dair umutlarının olduğunu, özellikler Bulgaristan'ın bu pakta girmesinin kendileri için faydalı olacağını beyan etmiştir.⁵⁶⁹

Bölgede bir barışın ve birlikteliğin oluşması için ilk adımları atan Türkiye; Yugoslavya, Romanya, Yunanistan, Arnavutluk ve Bulgaristan ile yapmış olduğu ikili antlaşmalar ile bir anlamda paktın oluşması için gerekli zemini hazırlamıştır. Bu süreçte Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerine bakıldığı zaman; iki devlet arasında hiçbir önemli problemin olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye, bu süreçte hep Bulgaristan'ın yanında yer almış ve diğer Balkan ülkeleri ile aralarındaki problemleri halletmek için çaba sarf etmiştir. Ama Bulgaristan'ın diğer devletler ile olan hudut sorunları kendisini hep öncelikli tutması, başlatılmış olan bu barış zincirine dâhil olmasını maalesef engellemiştir.⁵⁷⁰ Ama Türkiye ile olan ilişkiler daha samimi bir seviyeye ulaşmıştır. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarına katılmak üzere Bulgaristan Milli Eğitim Bakanı M. Boyaciyef ve General Markof Türkiye'ye gelmişlerdir Bulgaristan'ın ilk Türkiye elçilerinden olan General Markof yaptığı konuşmada; Türkiye'de son yedi sene zarfında olan değişikliğe hayran kaldığını söylemiştir.⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Barlas, *a.g.m.*, s. 282.

⁵⁶⁹ BCA 030-010-245-653-4.

⁵⁷⁰ Balkaya, *a.g.m.*, s. 778.

⁵⁷¹ *Akşam*, 28 Ekim 1933. s. 2.

Balkan Konferanslarında yeni fikirlerin ortaya atılması ve karşılıklı anlayışın oluşturulması konularında başarı sağlanmışsa da ekonomik ve siyasi konular ile Bulgaristan'ın üzerinde önemle durduğu azınlık haklarının korunması konusunda bir ilerleme kaydedilememiş, Arnavutluk ile Bulgaristan delegeleri İtalya'nın da baskısı sonucu konferanstan çekilmişlerdir. Bulgaristan'ın birliğe katılmasını engelleyen bir olay bu azınlık hakları ise, diğeri de Ege Denizine mahreç sorunudur. Balkan konferanslarında bu yolda bir gelişme bekleyen Bulgaristan'ın ümidi yukarıda da belirttiğimiz üzere 1933 Eylül'ünde imzalanan Türk-Yunan antlaşması ile ortadan kalkmıştır.⁵⁷² Tarafların Trakya sınırını garanti eden bu "Samimi Antlaşma Misakı" Balkan Paketi'na varan önemli bir gelişme olmuşsa da Bulgaristan bunu kendisine ve özellikle Ege Denizi mahrecine karşı bir birleşme olarak görmüştür. İsmet Paşa (İnönü) ile Tevfik Rüştü (Aras)'nın gayretleri Bulgaristan'ın bu endişesini ortadan kaldıramamıştır. Bundan başka Makedonya sorunundan dolayı Bulgar-Yugoslav ilişkileri daha kötüleşmiş ve Yugoslavya taviz vermeyince Bulgaristan'ı Pakta alacak kapıların hepsi kapanmıştır.⁵⁷³

Bulgaristan ile Arnavutluk Balkan Paketi'nı bir taarruz bloğu olarak görmektedirler. Bu sebeple Pakta girmediler. Müteakip senelerde "Bir Balkan Federasyonuna doğru gitmeyi gayeleri arasında gören" Pakta, bu iki devletin girmemesi zafiyet oluşturmuştur. İtalya'nın, İngiltere ile Fransa'nın muvaffakatını alarak Arnavutluk'u yavaş yavaş ve siyaseten hegemonyasına alması Arnavutluk'un, İtalya Kralı'nın kızıyla evlenen Bulgar Kralı'nın dış siyasetinde Roma'nın tesirine kapılması Bulgaristan'ın Pakt'a girmemesine sebep oldu. Ayrıca Neuilly Antlaşması'ndan memnun olmayan Bulgaristan Makedonya'yı alamadığından ötürü Ege Denizine açılmadığı için sızlanıp durmaktaydı. Bir sebeple denize açılmak istemekteydi. Pakt'a girerse kendi isteği ile bu emellerinden vazgeçmiş olacaktı. Bunun için girmedii. Ayrıca o Pakt'ı kendi emellerine set çekmek için kurulmuş bir blok olarak kabul etmekteydi. Bu itibarla Antant imzalanırken müteaddit davetler yapıldığı halde icabet etmedi. Hatta Pakt'a girerek hudut revizyonu haklarından vazgeçmek niyetinde olmadığını açıkça söylemekten çekinmedi.⁵⁷⁴ Balkan Paketi'nin kuruluşunu önlemek isteyen Bulgar yöneticileri, Mustafa Kemal Paşa'yı bu düşüncesinden vazgeçirmek için, çeşitli girişimlere başlamışlar. Hatta Mustafa

⁵⁷² *Akşam*, 14 Eylül 1933. s. 1.

⁵⁷³ Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye...* s. 9.

⁵⁷⁴ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, Berikan Yayınevi, C. 2, Ankara, 2001, s. 771-772.

Kemal Paşa'yı inandırmak amacı ile Türkiye ile çok sıkı dostluk ilişkileri bulunan Macar yöneticilerini bile beraberinde alıp Ankara'ya gelmişlerdi. Ama bu girişim sonucu değiştirmemişti.⁵⁷⁵

Bulgaristan'ın Balkanlar'da vermiş olduğu mücadelesine, Balkan Paktı'na katıldıktan sonra devam ettirme yolunu seçeceği yerde katılmak için ön şartlar ileri sürmesinin kendi aleyhine olmasının yanı sıra Bulgar iç siyasetinin karışık durumu da bu konuda etkilidir. Bunların yanı sıra Balkan Paktı'na dışarıdan müdahalelerin etkileri şüphesizdir. Bunların arasında 1930'larda Akdeniz bölgesinin en kuvvetli ve genişlemeye en hevesli devleti olarak görünen Almanya'nın henüz zayıf durumda olduğu bir devirde İtalya'nın niyeti açıktır. Revizyonist İtalya, Arnavutluk üzerinde bir nevi himaye rejimi kurmuştur. Balkanlar'la yakından ilgilenmektedir azınlık ve toprak sorunları bahanesiyle Yugoslav işlerine karışmak için de kuvvetli dayanaklara sahip olan bu ülkenin kendi çapında revizyonist bir siyaset taraftarı olan Bulgaristan'ı ilerisi için bir müttefik olarak görmektedir. Bulgaristan'ın Balkan Paktı karşısındaki almiş olduğu olumsuz tutumda, İtalya'dan almiş olduğu destek açık şekilde görülmektedir. İtalya'nın esas amacı Fransa'nın karşısında olmaktır. Bulgaristan'ın durumunu aynı zamanda bir Avrupa meselesi olarak görmektedir. İtalya Balkan Paktı'na karşılık olarak içinde Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın içinde olacağı bir Akdeniz Paktı tasarısı ile zaman zaman bu Fransa aleyhtarı düşüncesini ortaya çıkardığı görülmektedir. Türkiye'de dâhil olmak üzere Balkan memleketlerinin tümü Bulgaristan'ı Balkan Paktı'nın dışında bırakmamak için teşebbüste bulunduklarını görmekteyiz. Örneğin İsmet Paşa (İnönü)'nin bu konuyla alakalı olarak Bulgaristan'ın Pakta karşı olan tutumunu kesinliğe kavuşturmak amacıyla Sofya'ya gittiğinden bahsettik. Bulgaristan'ın Pakt karşısındaki durumu ile ilgilenen sadece İtalya ve Fransa değildir. Avrupa ve Akdeniz siyaseti açısından bu konu ile İngiltere'de ilgilenilmektedir. Bulgaristan'ın imza atmadan önce imza sahibi devletlerin şimdiki sınırlarını temin etmesi gerektiğini belirtmektedir.⁵⁷⁶

Bulgaristan'da yayınlanan Mir gazetesi bu antlaşmanın tam anlamıyla bir Balkan antlaşması olmadığını, sadece müttefik devletler arasında bulunan bir itilaftan ibaret olduğunu, böyle giderse büyük sorunlar çıkaracağını yazmıştır. Mir gazetesi yazısına şöyle devam etmiştir: *“Bulgar milleti hemen her şeyini kaybetmiştir. Fakat*

⁵⁷⁵ Şimşek, a.g.e., s. 105.

⁵⁷⁶ Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı...s. 310-312.

henüz şerefini müdafaa edebilir. Vücuda yatırılan eser Bulgaristan'ın zararınadır. Eğer biz bu eseri imzalamış olsaydık bu bizim menfaatimize olmayacaktı. Büyük bir sabır ve tahammül göstermeye çalışalım. Dâhili birliğimizi milli vahdetimizi koruyalım.” Bunun yanında Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov'a Balkan Antantı hususunda ne düşündüğü sorulduğu zaman: *“Size kati olarak şunu söyleyebilirim ki bugünkü hudutları teyit eden bir Misakı bile bile imza etmeyeceğiz.”* Hâlbuki Türkiye yapılan Balkan Pakı'na Bulgaristan'ı dâhil etmek için çok çaba sarf etmiştir. Ancak İtalya'nın Ege denizine, Akdeniz'e ve Balkanlar'a yönelik oluşturduğu tehlike karşısında, yanında yer alacak olan devletin Bulgaristan olacağına yönelik ihtimalinin yüksek olması sebebiyle kendi güvenliğini sağlamak mecburiyetindeydi.⁵⁷⁷

1934 yılının Ocak ayı başında Yunan Dışışleri Bakanı M. Maximos büyük devletlere Balkan Pakı'nın özelliklerini ve bu Pakı karşısında Bulgaristan'ın tutumunu anlatmak üzere Londra, Paris ve Roma'yı ziyaret etmiştir. İngiliz ve Fransız devlet adamları Pakı'ı destekleyeceklerini açıkça belirttikleri halde, İtalyan devlet adamları Pakı hakkında müspet veya menfi bir yorumda bulunmaktan çekilmişlerdir. İtalyan basını ise Pakı'ı soğuk karşılamıştır. Bunun yanında Pakı'nın gerçekleşmesi için Türk devlet adamlarının gayretleri Bulgar basınında Türkiye aleyhine yayına sebep olmuştur. 1934 yılının Şubat ayı başında Türkiye Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışışleri Bakanları Belgrat'ta toplanmışlar ve Balkan Pakı'nın tasarısını Ocak ayı içerisinde hazırlamışlardır.⁵⁷⁸ Hazırlanan metin dört hariciye nazırı tarafından 4 Şubat 1934'te Yugoslavya Krallığı Hariciye Nezaretinde toplanarak Balkan Pakı'nın kesin halini alan metnin parafe etmişlerdir. Hariciye Nazırları metnin bir hafta zarfında Atina'da imzalanmasını kararlaştırmışlardır. Konu ile alakalı bir de tebliğ neşretmişlerdir.⁵⁷⁹ Bu tasarının 9 Şubat 1934'te Atina'da çok gösterişli bir törenle birlikte antlaşmanın imzalanması ile Balkan Pakı kurulmuştur.⁵⁸⁰

Üç maddeden oluşan Pakı'nın içeriğı şöyledir;

Madde 1. Romanya, Yugoslavya Türkiye ve Yunanistan bütün Balkan hudutlarını tamamıyla mütekabilen taahhüt ederler.

⁵⁷⁷ Balkaya, *a.g.m.*, s. 779-780.

⁵⁷⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1934. s. 1.

⁵⁷⁹ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1934. s. 1.

⁵⁸⁰ *Akşam*, 9 Şubat 1934. s. 1; *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1934. s. 1.

Madde 2. Âli âkit taraflar şekil ve sureti bu misakta tayin edilen menfaatlerine hâlel getirecek vaziyetlerde alınacak tedbirler hakkında aralarında anlaşmak mecburiyetini deruhte ederler. Gene bunlar bu misakı imzalamamış olan herhangi bir Balkan devleti aleyhinde, daha evvel mütekabilen yekdiğerine haber vermeksizin, hiçbir siyasi harekette bulunmamayı ve diğer imza sahibi devletlerin muvafakati olmaksızın hiçbir Balkan devleti aleyhine herhangi bir siyasi taahhüt altına girmek mecburiyetini kabul ederler.

Madde 3. Bu misak âli âkitler tarafından imzasını müteakip meriyeye gireceği gibi ona dâhil olmak isteyen her Balkan devletinin imzasına açık tutulacak⁵⁸¹ ve bu iltihak keyfiyeti imza sahibi aza tarafından hüsnüniyetle tetkike mevzu ittihaz olunarak diğer imza sahibi devletler tarafından muvafakiyetlerinin tebliği üzerine derhal muteber olacaktır.⁵⁸²

Pakt'ın esas amacı bölgedeki revizyonist devletlere karşı alınmış bir tedbirdi. Bu bölgede revizyonist politikayı izleyen devlet ise Bulgaristan idi. Gerçekten Bulgaristan bir taraftan Ege Denizine mahreç aramanın yanında, bir taraftan da Romanya'nın bir parçası olan Dobruca'yı almaya çalışıyordu. Bir Balkan devleti olmakla beraber, Paktın dışında bırakılmış olan Arnavutluk ise İtalya'ya tabi bir devlet olduğu için bağımsız bir dış politika izleyecek durumda değildi.⁵⁸³ Türkiye basınında her ne kadar Bulgaristan'ın Pakta gireceği haberleri yazılmışsa bile⁵⁸⁴ Bulgaristan bu Pakta girmeyeceğini önceden beyan etmiştir.⁵⁸⁵

Paktın yabancı ülkelerdeki yankısı genellikle müspet olmuştu. Şöyle ki: Fransız Başbakanı Paul Boncour: *“Balkanlı dostlarımızın istiklâllerine saygılı, sağlam, devamlı ve yangın ocaklarını söndürebilecek ve karşılıklı problemlerini çözebilecek nitelikte bir eser”* demişti. Almanya Başbakanı Yardımcısı Von Papen memnunluğunu ifade etmişti. İngiltere’de Paktı memnurlukla karşılamakla beraber, Bulgaristan'ın da pakta girmesini diliyordu. Yalnızca İtalya bu Paktı pekiyi karşılamamıştı.⁵⁸⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin komşularıyla dostça geçinme ve barış içinde kalkınma politikasının bir gereği olarak; Avrupa'da Balkan devletleri ile kurulması

⁵⁸¹ Bu açıklığın en önemli sebebi Bulgaristan'ın birgün Balkan Paktı'na dâhil olacağı ümididir.

⁵⁸² *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1934. s. 1.

⁵⁸³ Gönlübol, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁵⁸⁴ *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1934. s. 1; *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1934. s. 3.

⁵⁸⁵ *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1934. s. 1.

⁵⁸⁶ Yeşilyurt, *a.g.e.*, s. 53.

için girişimlerde bulunduğu paktlardan biri ve en önemlisi Balkan Paktı idi. Ancak Balkan devleri içerisinde önemli bir yer işgal eden Bulgaristan sadece Romanya'ya ait Dobruca üzerinde değil aynı zamanda Yugoslavya'ya ait Makedonya üzerinde de hak iddia ediyordu. Doğal olarak o tarihteki Balkan devletlerinin sınırlarını garanti altına alma amacı güden Balkan Paktı, Bulgaristan'ın istekleri ile çatışmaktaydı. Paktın Atina'da imzası sırasında, Bulgaristan ile Arnavutluk'a ait bir protokol hazırlanmıştı. Ancak Bulgaristan bu pakt dışında kalmıştır.⁵⁸⁷ Aslında Pakt Balkan sınırlarının garantisi yanında aynı sınırların Bulgaristan'a karşı garantisi mahiyetini de almıştır.⁵⁸⁸

Bulgar devlet adamları aslında içine düşecekleri zor durumu görmekte beraber, hissiyatı ve bölünmüş olan iç siyaset durumu bir teşebbüse girmelerine imkân vermiyordu. Bulgarlar bu Pakta katılsaydı, Türkiye açısından da iyi olacaktı. Zira Balkanlar arasındaki kardeşliğin pekiştirilmesi Türkiye'nin öteden beri başlıca emeliydi.⁵⁸⁹

Türkiye Balkan Paktı'nı yalnız Balkan devletlerinin kendi aralarındaki sınırları garanti eden zayıf bir birlik değil aynı zamanda bu sınırları diğer devletlere karşı koruyabilecek kuvvetli bir teşkilat olarak kurmak istiyordu. Gerçekten Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Türk devlet adamları, asırlarca Türkler tarafından idare edilmiş olan Balkan devletleri ile eşitlik esasına dayanan yakın bir iş birliği yapabildiği takdirde Avrupa politikasında önemlice sayılabilecek ağırlığa sahip bir kuvvetin meydana getirilebileceğini inanmışlardı. Türk devlet adamları 1933 yılının sonunda ve 1934 yılının başında Balkan devletleri arasında kuvvetli bir teşkilatının kurulması için gayretler sarf etmişlerdir. Böyle bir teşkilat bir taraftan Avrupa'da teşekkül etmekte olan bloklar arasında bir denge unsuru olacak diğer yandan da bir saldırma fiili karşısında Balkan devletlerinin teker teker ortadan kalkmasını engelleyecekti. Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1934'te Meclis açılış konuşmasında dış politikadan bahsederken özellikle Balkan Antantı üzerinde durmuş ve şöyle demiştir: *“Balkan Antlaşması, Balkan devletlerinin, birbirinin varlıklarına özel saygı beslemesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun sınırların korunmasında, gerçek bir değeri olduğu besbellidir.”*⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Erendil, a.g.e., s. 95-96; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri*, s. 109-110

⁵⁸⁸ *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı...*, s. 362.

⁵⁸⁹ Özgiray, a.g.m., s. 166.

⁵⁹⁰ Gönlübol, a.g.e., s. 103-104; Sander, a.g.e., s. 11-12; Yeşilyurt, a.g.e., s. 53.

İtalya'nın Akdeniz'de Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma isteği Ege Denizi üzerindeki emelleri Balkan devletlerinden Arnavutluk Yunanistan, Yugoslavya, üzerinde gerçekleştirmeyi düşündüğü faaliyetler, Türkiye ve Yunanistan'ı olduğu gibi diğer Balkan devletlerini de rahatsız etmiştir. Ancak bu durumdan hoşnut olan ülke sadece Bulgaristan olmuştur. Bu yaklaşım Bulgaristan'ın istekleri ile tam anlamıyla uyuşmaktadır. Bu yüzden Bulgaristan İtalya'nın güdümünde kalarak Balkanlar'da Türkiye ve Yunanistan'ın öncülük ettiği bölgesel barış ve ittifak arayışına her zaman uzak durmuş hatta karşı çıkmıştır. Bu tutumu; Türk, Çekoslovak, Yunan ve Yugoslav, devlet adamları tarafından başlatılan yoğun diplomasi ile değiştirilmeye çalışılmıştır. Ankara bu görüşme trafiğinin merkezi; Mustafa Kemal Paşa ise öncüsü ve ikna edicisi olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Fakat bu çabalar beklenen sonucu vermemiştir. Bulgaristan'ın dâhil olmadığı Balkan Paktı bu sebeple yarım kalmış ve beklenen sonucu vermemiştir. Bu sonuç sadece bu sebebe bağlı olmamakla birlikte bu da önemli bir etkidir.⁵⁹¹

Bu dönemde Bulgaristan Pakta dâhil olmamışsa bile Türk-Bulgar ilişkilerinde iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin hâkim olduğu denilebilir. Bu iyi komşuluğa rağmen Bulgaristan Trakya üzerindeki emellerinden vazgeçmemiştir. Ancak bu niyeti açıkça belli etmemiştir. Bulgar halkının Trakya'daki Türk hâkimiyetini protesto etmek amacıyla Sivilengrad'da toplanmaları üzerine bu protestoya karşı olduğunu belli etmek amacıyla Sivilengrad valisini azletmiştir.⁵⁹² Fakat Bulgaristan'da Propaganda amacıyla bastırılan kartlarda sadece Trakya değil İstanbul dahi Bulgaristan sınırları içerisinde gösterilmiştir.⁵⁹³ Türkiye ise kendisi için dünya barışını temel düstur edinirken, bölgesel anlamda barış ve iyi komşuluk antlaşmalarının imzalanmasının bu hedefe giderken önemli merhaleler olacağı kanaatini devam ettirmiştir. Türkiye için bölgesel barış topluluğunun oluşmasındaki ilk adım Balkan Paktı olmuştur. Çünkü Balkanlar Avrupa'nın her zaman kendi niyetleri için kolay bir şekilde kullandığı ve karıştırılabildiği bir durumdadır. Zaten Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve İtalya'nın faaliyetleri Türkiye'nin Balkanlar'da birlik kurma isteğini arttırmıştır. Türkiye bu girişimlerinde hiçbir ülkeyi ayırt etmemiştir. Bulgaristan'ın tekip ettiği revizyonist dış politika, bu hedefe

⁵⁹¹ Balkaya, *a.g.m.*, s. 782-783.

⁵⁹² *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1934. s. 1.

⁵⁹³ *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1934. s. 1.

ulaşmada ortamı zorlaştırmıştır.⁵⁹⁴ Ancak şu da bir gerçektir ki 1934 Balkan Antantı, Arnavutluk ve Bulgaristan'ı dışarda bırakmış olduğundan, tarihte bugüne kadar tam anlamı ile bir Balkan işbirliğinin kurulmuş olduğu söylenemez.⁵⁹⁵

1934 yılının başlangıcından itibaren Balkan Paketi'nin oluşturulmasından sonra Türkiye hedeflerinin bir kısmını gerçekleştirmiştir. Artık bir Avrupa ülkesidir ve yalnızca Bulgaristan'a yönelik dostluğu ve diğer Balkan ülkeleri ile olan müttefik ilişkileri politik ve stratejik açıdan çok daha uyum içindedir. Fakat Balkan Paketi'nin aktif rüyası olmasına rağmen Türkiye, üstünlük açısından daha üstün olsa bile, Bulgaristan'ın en iyi niyetli en düzgün komşusudur. Hatta 1937'de Bulgaristan ve Yugoslavya arasında imzalanan "Daimi Dostluk Antlaşması"ndan sonra, Türkiye ile olan ilişkiler Bulgaristan'ın Balkan komşularıyla inşa ettiği ilişkilerden en iyisi olarak nitelendirilebilmektedir.⁵⁹⁶ İki ülke gerçekten birbirlerini içişleri dâhil olmak üzere yakından takip etmekte ve her durumda gereğini yapmaktaydılar.⁵⁹⁷

Ancak Türkiye ile Bulgaristan'ın aralarındaki samimiyet, Bulgaristan'daki Türk azınlığının rahat bir hayat yaşaması için bazen yeterli olmamaktaydı ilişkileri bu denli sıcak olduğu bir dönemde bile Türk azınlığının yaşadığı bazı sıkıntılar mevcuttu. Edirne Valiliği'nin Ankara'ya yolladığı 15 Ağustos 1935 tarih ve 325 sayılı yazıda Uzunköprü Kaymakamı Necmettin Öner'in yıllık iznin geçirdiği Bulgaristan'da Türk azınlığının Türkiye'ye göçe zorlandığı ve sahibi olduğu malların değerinden düşük miktarla satmaya zorlandıkları şeklinde türlü baskı ve sıkıntılara maruz bırakıldığı yazılmıştır.⁵⁹⁸ Özellikle Rusçuk ve Yeni Zağra gibi bölgelerde devlet memuru olarak görev yapmakta olan Türkler türlü bahaneler gösterilerek işlerine son verilmekte ve Türk azınlığın gayrimenkullerini çok ucuz fiyata satmaya zorlanmaktaydı.⁵⁹⁹ Ayrıca Bulgaristan'da kurulan iki şirket tarafından bazen zorla sınır dışı edilme olayları da görülmüştür.⁶⁰⁰ Bu konuda Türkiye'nin girişimleri

⁵⁹⁴ Balkaya, *a.g.m.*, s. 763-764.

⁵⁹⁵ Sander, *a.g.e.*, s 177.

⁵⁹⁶ Petrov, *a.g.m.*, s. 167.

⁵⁹⁷ O dönem Bingöl'ün Çapakçur ilçesinde meydana gelen depremten ötürü Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı Teşrifat Genel Müdürünü Sofya Elçiliğimize göndererek, meydana gelen olaydan dolayı üzüntülerini ve ölen vatandaşlar için taziye dileklerini bildirmiştir. BCA 030-010-242-637-1.

⁵⁹⁸ BCA 030-010-242-637-37.

⁵⁹⁹ *Akşam*, 3 Ocak 1935. s. 5.

⁶⁰⁰ BCA 030-010-243-642-10.

neticesinde sonuçlar alınmış Bulgar Hükümeti tamamen olmasa da kısmen bu baskı unsuru azalmıştır.⁶⁰¹

Türkiye ile olan ilişkileri samimi olması ve gelişmekte olan dünya düzenini göz önüne alan Bulgaristan, Balkan Paktı'na karşı olan tepkisini açıkça ortaya koymuştur. Bulgar basınında çıkan haberler bunu yansıtmaktadır. La Bulgarie gazetesinde yayınlanan makale şöyledir: *“Bulgarların revizyonist temayülleri muahedelerin muhafazası tezi ile zıt değildir. Çünkü bu tez sulhun akvam cemiyeti vasıtasıyla tanzimini kabul eder. Harbin milli siyasetinden dışarıya atmış olan Bulgaristan her şeyden evvel bu muahedelerin tam ve kâmil olarak tatbikini istiyor... Binaenaleyh Balkan milletlerinin hayatında mesut bir değişiklik yapılabilmesi için mutlaka bu nizamı değiştirmek lazımdır...”*⁶⁰² Konu ile alakalı olarak Bulgar Başbakanı basına verdiği beyanata şunları demiştir: *“Bulgaristan hiçbir zaman ne arazi isteyen, ne de Akdeniz'den kendisine bir mahreç verilmesini isteyen bir ülke olmuştur. Fakat Balkan misakı yüzünden Bulgar milletinin izzeti nefsi müteessir olmuştur. Çünkü bu misak, Bulgaristan'dan hiçbir tehlikeye maruz olmadığı halde Balkanlar'daki statükoyu tarsin ve teyit ediyor. Balkan sulhuna gelebilecek tehlike ancak orta Avrupa'dan gelebilir...”*⁶⁰³ Açıklamada Başbakan Akdeniz mahreci noktasında her ne kadar Bulgaristan'ın isteği olmadığını beyan etse Bulgar basını bu isteği her defasında vurgulamıştır.⁶⁰⁴

2.8. Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na Katılması ve Bu Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri

1934 ile 1939 yılları Türk Bulgar ilişkilerinde yeni bir dönem oluşturmaktadır. Bulgaristan devleti ile olan ikili ilişkilerinden Türk tarafı Pakt taraflarının taleplerini de dikkate almaktadır. Çünkü Balkan Paktı'nın kapsamında politik birleşme dışında, gerçek askeri koalisyon sınırları da yer almaktadır. Balkan Paktı'nı bir politik birleşim ve ilerdeki yıllarda askeri koalisyon olarak değerlendiren yazılara birçok yabancı kaynak'ta rastlanmaktadır. Burada asıl önemli nokta Türkiye'nin askeri ve politik alanlarda gerçekleştirilen sınırlarının ve net antlaşmaların öncülüğünü yapmasıdır. Bu antlaşmalara dayanarak Bulgaristan sert

⁶⁰¹ BCA 030-010-242-635-17.

⁶⁰² Mehmet Asım, “Bulgarlar Ağızlarından Baklayı Çıkardılar”, *Vakit*, 2 Şubat 1934. s. 4.

⁶⁰³ *Vakit*, 25 Şubat 1934. s. 1.

⁶⁰⁴ *Vakit*, 19 Kasım 1940. s. 2.

bir daire içine sıkıştırılmıştır. Balkan Paktı'na katılan devletlerin resmi üstünlüğü ise Bulgaristan'ın alınan kararlara uyma açısından bir riske girmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin bu bölgesel gruptaki rolü bir kez daha eski Britanya kuralının gerçekliğini ispatlamaktadır; yani politikada daimi dostluklar mevcut değildir. Orada sadece daimi çıkarlar bulunmaktadır. Tartışmasız Türkiye Bulgaristan'la olan dostluk ilişkilerini bazı noktalarda mecburen gözardı etmekte fakat Balkanlar'da yeni müttefikler kazanmakta olup aynı zamanda da doğal olarak Batı Avrupa'da da yer almakta ve bu da yeni modern dünya Türkiye'si için çok önemli olmaktadır.⁶⁰⁵

İkinci Dünya Savaşı'na doğru giden bu dönemde bölgede sıkıntıların yaşanacağını fark eden Mustafa Kemal Paşa, Avrupa devletleri tarafından Balkan devletlerinin bir maşa haline gelmemesi için gerekli girişimlerde bulunmuş; fakat Bulgaristan'ı bu tehlikeden kurtaramamıştır. 9 Şubat 1934'te Balkan Paktı imzalandığında Türkiye daha önce sürdürdüğü tarafsızlığı bırakmış; anti-revizyonist yaklaşım içeri girmiş; Bulgaristan ise revizyonist yaklaşımını devam ettirmiştir. Böylelikle Balkan Paktı Türkiye'nin Bulgaristan'ın karşısında ona karşı bir koruma girişi olduğu net bir hale gelmiştir.⁶⁰⁶ Ancak bu Türkiye'nin arzu ettiği bir durum değildi. Nitekim Türkiye'nin Cenevre Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray'ın Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a yazdığı telgrafta, Bulgaristan'ın izlemiş olduğu politikayı terk ederek Balkan Paktı'na katılacağına dair olan beklentilerinin devam ettiğini yazmıştır.⁶⁰⁷

Bu dönemde iki ülke arasında antlaşmalar yapılmaya devam etmiştir. 19 Mart 1934'te tasdik olunan, Türkiye Bulgaristan sınır sahası içerisinde ortak bir sınır sağlık zabıtası esasları ile her iki memleket arasında birinden diğerine geçen salgın hayvan hastalıklarının önlenmesi ve ortak mücadele tedbirleri almak üzere bir Baytari Mukavelename yapılmıştır.⁶⁰⁸ Ayrıca 11 Mart 1935'te bir ticaret antlaşması

⁶⁰⁵ Petrov, *a.g.m.*, s. 164.

⁶⁰⁶ Balkaya, *a.g.m.*, s. 783.

⁶⁰⁷ *ATASE Arşivi*, Kol. ATA-ZB, Kutu No: 38, Gömlek No: 59, Belge No: 59-59; *ATASE Arşivi*, Kol. ATA-ZB, Kutu No: 38, Gömlek No: 59, Belge No: 59-59aa.

⁶⁰⁸ Resmi Gazete Tarih: 23.05.1934 Sayı: 2708 s. 3086-3810.; *BCA* 030-018-001-002-43-15-17. ; *BCA* 030-018-001-002-37-50-11; *TBMM ZC*, 4. Dönem, 22. Cilt, 50.Birleşim, s. 109. Bu mukavelenamenin maddelerinin uygulanması için Veteriner Genel Müdürü Sabri Okutman ve Salgın Hastalıklar Seksiyon Mütahassısı Naki Cevat Akkerman Sofya Elçimizin başkanlığında Sofya'da yapılan müzakerelere katılmışlardır. *BCA* 030-018-001-002-84-89-2.

daha imzalanmıştır.⁶⁰⁹ Ancak tasdik edilme süresi, müzakerelerin yapılamamasından dolayı bir ay uzatılmıştır.⁶¹⁰

Bulgaristan'ın revizyonist politikasını devam ettirmesinde bir diğer önemli unsur da Sovyet Rusya'nın Bulgaristan'da uyguladığı siyasettir. Nitekim Bulgaristan'a hoş görünmek için o dönem kendi sefaretinin kilisesini sefareten ayırarak Bulgar halkına açtığını beyan etmesinin devamında Bulgar halkından maddi durumu iyi olmayanlara da maddi yardımlarda bulunmaktadır.⁶¹¹ Sovyet Rusya'nın Bulgaristan'daki komünist kesimin ile kurdukları münasebet Bulgaristan'ın her döneminde var olmuştur. Bu ilişkilerin temeli 1920'li yıllarda atılmıştır.⁶¹²

Mart 1935 başlarında Türkiye'nin Bulgar sınırında yığınak yapmakta olduğu hakkında bazı haberlerin dolaşması üzerine Anadolu Ajansı 7 Mart 1935'te bu haberleri yalanlamıştı. Fakat buna rağmen Bulgar Hükümeti Cemiyet-i Akvam Genel Sekreterliğine bir muhtıra göndererek şu şikâyetleri yaptı: *"Bir yıldan beri yani Balkan Paktı'nın kuruluşundan sonra Türkiye Trakya'daki kuvvetlerini yeniden teşkilatlandırılmaktadır. Oraya yeniden iki tümen ile beş yüzden fazla topu olan topçu birlikleri gönderilmiştir. Bu yığınakların neden ileri geldiği hakkında yapılan sorulara Ankara Hükümeti, bunların yalnızca Boğazların savunulması için olduğunu söylemekle yetinmiştir. İşbu yığınaklar geçen Ocak ayında yeniden başladı ve Bulgar sınırları yakınlarında bir tümen kuruldu. Bulgar sınır boyları Türk askerleri ile tıklım tıklım doludur. Cephane parkları ve levazım depoları kurulmaktadır. Her yerde sanki bir savaş arifesindeymiş gibi askeri hazırlıklar görülmektedir. Türk Hükümeti Trakya'daki ihtiyatlarının üçte birini silahaltına çağırmış ve ayrıca İstanbul'dan Anadolu'dan 23.000 asker getirmiştir..."* Resmi Bulgar çevreleri, Bulgar Hükümeti'nin, Türk Hükümeti'nin durumunu dostane bir şekilde açıklanmasını istemiş olduğunu ileri sürmekteydi. Ayrıca gazetelerde Bulgaristan'ın da iki sınıf askeri silahaltına çağırdığı haberleri yer almaktaydı. Türk yığınakları haberlerine karşı Tevfik Rüştü Aras Anadolu Ajansına bir demeç vererek, Trakya'da

⁶⁰⁹ TBMM ZC, 5. Dönem, 4. Cilt, 33.Birleşim, s. 3.

⁶¹⁰ BCA 030-018-001-002-54-39-1. Bu antlaşmanın şartlarında 23 Kasım 1937 ve 10 Haziran 1939 tarihlerine tadilat yapılmış ihraç ürünlerinin miktarlarında kısıtlamalar arttırılmıştır. BCA 030-018-001-002-80-95-10; BCA 030-018-001-002-87-52-9; BCA 030-018-001-002-87-69-18; BCA 030-018-001-002-90-40-7; BCA 030-018-001-002-92-87-11; TBMM ZC, 6. Dönem, 17. Cilt, 42.Birleşim, s. 80. Antlaşmanın şartlarının değişimi için Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi Birinci Muavini Birinci Sınıf Orta Elçisi Mehmet Cevat Açıklan başkanlığında bir heyetin katılması uygun görülmüştür. BCA 030-018-001-002-98-29-18.

⁶¹¹ BCA 030-010-221-491-18.

⁶¹² TİTE, K19G19B19001; TİTE, K20G11B11001.

barış zamanı ihtiyaç dışında hiçbir yığınak olmadığını, silahaltına asker çağrıldığı haberlerinin de asılsız olduğunu, Türkiye'nin Boğazlar hakkındaki taahhütlerine sadık olduğunu söyledi. Türkiye'nin gerek Ankara'da gerekse Cenevre'de verdiği barış teminatı üzerine Bulgaristan verdiği muhtırayı geri aldı ve böylece olay kapandı. Bu olaydan birkaç ay önce Bulgar Başbakanı bir demecinde, Türk-Bulgar ilişkilerinin dostça olduğundan söz etmiş, Türk Başbakanı İsmet İnönü de Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde hükümetin programını açıklarken Türk-Bulgar ilişkileri üzerinde durmuş ve iki ülke başbakanları arasında teati olunan dostça yazılmış telgrafların iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinin ifadesi olduğunu beyan etmişti. Bu olayların hemen ardından Bulgar Başbakanı Köseivanov'un gazetelere dostça beyanatı ve buna Tefik Rüşti Aras'ın aynı şekilde karşılıklı bulunması havayı yumuşattı. İki ülke basınının karşılıklı sert yazıları durdu. Tam da bu arifede Elçi Pavlov, bir basın toplantısında; *"Bulgaristan'ın Balkan Paktı dışında kalması için herhangi bir sebep yoktur"* dedi.⁶¹³ Ayrıca Bulgar Kralı Boris sarayda verdiği bir davete Sofya elçimizi de davet etmiş, kendisine yakın alaka göstermiş ve Başbakan ve Dışişleri Bakanımızın izlemiş olduğu siyaseti takdir ettiğini söylemiştir.⁶¹⁴ Ancak bu iyi ilişkiler Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın rahat bir hayat sürmelerine etki etmiyordu. Bu sebeple Bulgaristan'daki Türk azınlık Türkiye'ye göç ediyordu.⁶¹⁵

Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilere etki eden bir önemli gelişmede 20 Temmuz 1936 yılında imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması sürecinde yaşanacaktır. Boğazların statüsünü belirleyen Lozan Boğazlar Sözleşmesi imzalandığı tarihten itibaren 13 yıl yürürlükte kalmıştır. İki dünya savaşı arasında geçen dönemde, Boğazlardan geçiş rejimine ilişkin olarak önemli sayılabilecek bir sorunla karşılaşılmasıdır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde gelişen olaylar, Boğazlarda geçerli olan rejimin gözden geçirilmesini gerekli kıldı.⁶¹⁶ Türk Hükümeti değişen uluslararası konjonktürün oluşturduğu durum karşısında Türkiye'nin güvenliği açısından boğazların mevcut statüsünün yeniden düzenlenmesinin artık zorunluluk olduğunu belirten bir notayı Lozan Konferansı'na katılan Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İtalya, Japonya, Yugoslavya

⁶¹³ Ecer, *a.g.e.*, s. 52-53., Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁶¹⁴ BCA 030-010-242-632-12.

⁶¹⁵ *Akşam*, 22 Haziran 1935. s. 2.

⁶¹⁶ Atay Akdevelioğlu, Baskın Oran, Çağrı Erhan v.d., *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 370; *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1936. s. 2.

Romanya ve SSCB hükümetlerini gönderdi. Bulgaristan bu notaya verdiği cevapta Türkiye'yi destekleyeceklerini bildirmişti. 22 Haziran 1936'da yapılan toplantıda Bulgaristan temsilcisi M. Nikolay Türk tezinin Bulgaristan'ın çıkarları ve Türkiye ile Bulgaristan arasında mevcut dostluk açısından olumlu şekilde değerlendiren bir konuşma yaptı. Bunu takip eden oturumlarda da Bulgaristan Türkiye'yi destekledi.⁶¹⁷ Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam hâkimiyetini sağlayan bu sözleşmenin⁶¹⁸ kabul edilmesinde aslında Bulgaristan Karadeniz hâkimiyeti açısından Türkiye'nin Boğazlar üzerinde bu kadar söz sahibi olmasını istememekteydi. Fakat Türkiye'nin yaptığı girişimin, kendisinin de Neuilly Antlaşması'nın silahtan arındırma ile ilgili hükümlerinin değiştirilmesine yol açabileceği umudu ile verdiği desteği arttırmıştır.⁶¹⁹ Türk-Bulgar ilişkileri bu dönemde gelişmeye devam etmiştir. Bulgaristan değişen dünya düzeninde yalnız başına kalmak yerine diğer Balkan devletleriyle de ilişkiler tesis etmeyi arzulamıştır. Bulgar basınında bunu hissettiren yazılar neşredilmeye başlanmıştır.⁶²⁰

Mustafa Kemal Paşa Balkan Paktı'na Arnavutluk'la Bulgaristan'ın da girmesini çok arzulamıştı. Bunun için en yakın çalışma arkadaşlarından Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı 1937 yılının baharında Balkan ülkelerine ziyarete göndermişti.⁶²¹ Bu ziyarette 7 Mayıs 1937 tarihinde Sofya tren garında Bulgaristan Başbakanı Georgi Köseivanov ile samimi bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶²² İsmet İnönü 14 Haziran 1937'de seyahat izlenimlerini şöyle anlatıyordu: *"Balkan devletleri ile münasebetlerimizin bütün millet tarafından malûm olmayan hemen hiçbir safhası yoktur. Yakın bir zamanda, ben ve Doktor Aras, Balkan müttefiklerimizin başkentlerini beraber görmek bahtiyarlığına nail olduk. Memleketimize karşı müttefiklerimiz tarafından gönderilen teveccüh ve muhabbet bütün dünyanın dikkatini celb edecek sıcaklıkta idi... Şüphe yoktur ki Balkanlar'da Bulgaristan'la diğer komşular arasında sıcak dostluk havasının teessüs etmesi ve bütün devletlerin Balkan Paktı'na girmesi hepimiz için sevinçli bir emel ve Avrupa sulhu için bir mesnettir... Bizim inancımıza göre millî istiklâl, demokratik*

⁶¹⁷ Bıçaklı, a.g.e., s. 151.

⁶¹⁸ Cumhuriyet, 27 Temmuz 1936. s. 1.

⁶¹⁹ Soysal, a.g.e., s. 502; Cumhuriyet, 26 Nisan 1936. s. 1; Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray-Osman Olcay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.

⁶²⁰ Cumhuriyet, 10 Şubat 1935. s. 1.

⁶²¹ Akşam, 23 Mayıs 1937. s. 1.

⁶²² Akşam, 7 Mayıs 1937. s. 1.

rejim ve toprak bütünlüğüne saygılı bir Balkan Birliği, ya da siyasi, kültürel, ekonomik ve hattâ askerî nitelikte Balkan Antlaşmaları er geç kurulacaktır. Çünkü değer ve önlemleri relâtif olan büyük devletlerin himayeleri ile hiçbir millet, devlet ve hükümet ayakta duramaz ve milli varlığını koruyamaz bugün... Daha açık ifade edelim ki kurulacak bir Balkan Birliği veya Antantı, bugünkü büyük devletlerin desteğinden bin kat daha milli ve garantilidir!” Şunu da eklemek gerekir ki Mustafa Kemal Paşa’nın ilhamı ile kurulan Balkan Birliği, İkinci Cihan Savaşından sonra meydana gelen NATO’nun da ilham kaynağı olmuştu. Bu gerçeği, NATO’nun kurucularından olan eski İngiltere Başbakanı W. Churchill itiraf etmiştir.⁶²³

1936 yılı sonlarına doğru Hitler’in Almanya’da giriştiği geniş çaptaki askeri hazırlıklar, yeni bir Dünya Savaşı hazırlığının uğursuz müjdecisi oluyordu. Bu sıralarda Macaristan, Çekoslovakya savaş ihtimaline karşın, yarı seferberlik ilan etmişler zorunlu askerlik sistemini uygulamaya başlamışlardı. Bulgaristan ise çevresindeki Balkan ülkelerinin karışmasından, hatta bir işgalden korktuğu için ne seferberlik ilan edebiliyor ne de zorunlu askerlik sistemini yürütebiliyordu. Bu durum o zamanki Bulgar yöneticilerin prestijini Bulgar halkı önünde zayıflatıyordu. İşte Bulgaristan’ın da Balkan Paktı’na katılmasını sağlamak için en uygun zaman gelmişti. Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla Bulgaristan’a şu mesaj gönderildi: *“Zorunlu askerlik sistemi tatbik etmek istiyorsunuz, fakat Balkan ülkelerinden, hatta bir işgalden korkuyorsunuz. “ulusal İstekler” dediğiniz isteklerinizden de vazgeçmediğiniz için Balkan Paktı’na girmiyorsunuz. Yine ulusal istekler konusunda, arzuladığınız gibi düşünmeye devam edin. Ama bu isteklerinizin hiçbir zaman silahlı çatışmaya yol açmayacağına, isteklerinle ilgili uyuşmazlık, mutlaka barışçı yollarla çözülmeye kararlı olduğu yolunda Balkan ülkelerine garanti verin... Buna karşın biz de sizin, zorunlu askerlik sisteminizi uygulamanıza karşı koymayız.”* Mesaj, Bulgar yöneticileri tarafından, büyük bir sevinçle karşılandı. 1938 yılında, Selanik Protokolü imzalanmasının yolu açıldı. Bu protokole Balkan ülkeleri ile Bulgaristan imza attılar. Ancak Mustafa Kemal Paşa protokol çerçevesinde yalnız Bulgaristan’a değil, diğer Balkan ülkelerine de zorunlu askerlik sistemi imkânını sağlıyordu. Dolayısıyla, Bulgaristan’ın bu sistemi, tek taraflı olarak tatbik etmesi ihtimali ortadan kalkıyor, Balkanlar’daki kuvvet dengesi de olduğu gibi korunuyordu.⁶²⁴

⁶²³ Yeşilyurt, a.g.e., s. 54, Gönübol, a.g.e., s. 105.

⁶²⁴ Şimşek, a.g.e., s. 107-108.

İngiliz Hükümeti, baştan beri Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen Balkan Antantı ile Bulgaristan'ın tekrar silahlanması meselelerinin görüşülmesini istiyordu. Daha sonra bu teklife Tefvik Rüştü Bey rıza gösterdi. İngiliz önerisi şöyleydi: Bulgaristan'a silahlanma hakkı verilmeli, bunun uzantısı olarak Karadeniz'de Bulgaristan Deniz Kuvvetleri bulundurulmalı bu kuvvetin içerisinde denizaltı da olabilir, harp gemisi de. Türkiye bunun karşılığında Bulgaristan ile deniz antlaşması yapabiliyordu. Fakat Tefvik Rüştü Bey, bu uzlaşma için Yunanistan'ın toprak tavizi vermesi kesinlikle istenmemeli ve Trakya'da askerden arındırılmış yerler ilgili devletlerce karar altına alınmalarını istemiştir. İngiliz Hükümeti bu itirazları kabullendi. Prensip yönünden değil, uygunluk açısından Bulgaristan Romanya ve Yunanistan'la saldırmazlık paktı imzaladılar. Bunun karşılığında da Bulgaristan kendi azınlığı için karşı istekte bulunabilirdi. Netice itibarıyla bu teklif Balkan Paktı'nın 1938'de Ankara'da yaptığı toplantıda ele alındı. Sırasıyla uygun bir şekilde Kral Boris ve Başkanlık Konseyine sunuldu ve teklif bunlarca memnuniyetle kabul edildi. Bunun üzerine Türk Hükümeti Balkan Antantı Başkanı General Mataxas'a konuyu Bulgaristan'la Balkan Antantı adına görüşmeye davet etti. Görüşülecek konu Bulgaristan'ın tekrar silahlanması, askerî bölgelerin ilgası bir taraftan Bulgaristan, diğer taraftan Balkan Antantı devletlerinin dostluk ve iyi komşuluk içerisinde yan yana yaşamalarını gerçekleştirmek içindi. Uzun görüşmelere neden olan sorundan Romanya bazı avantajlar elde etmek istiyordu. Fakat Romanya Kral'ı Karol kısa bir ziyaret için Haziranda İstanbul'a geldiğinde Türk Hükümeti teklife karşı uygun tavır alması doğrultusunda baskı yapınca. Romanya teklifi kabul etti ve metin 28 Haziranda Bulgaristan'ın Atina'daki ortak elçisine verildi. Neticede teklif 31 Temmuz 1938'de Selânik'te bir seremoni ile kabul edildi.⁶²⁵ Antlaşmanın Bulgaristan açısından en önemli kısmı Neuilly Antlaşması'nın askeri hükümlerinden vazgeçilmesi oldu.⁶²⁶

Antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisinde tasdik edileceği sırada Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu antlaşmanın önemini belirten şu konuşmayı yapmıştır: *“Bu antlaşma esas itibarıyla iki büyük manayı ihtiva etmektedir. Bu manalardan birincisi Neuilly Muahedesinin Bulgaristan'a koymuş olduğu askeri teçhizat takyidatını orta yerden kaldırması manasıdır. İkincisi de Lozan*

⁶²⁵ TBMM ZC, 5. Dönem, 27. Cilt, 1. Birleşim, s. 2.

⁶²⁶ BCA 030-018-001-002-84-81-6; *Akşam*, 1 Ağustos 1938. s. 1; Özgiray, “Atatürk ve Dış Politika... s. 239.

Muahedesinin Türkiye'ye, Yunanistan'a ve Bulgaristan'a karşı hudutlarda bir kısım arazi üzerinde koymuş olduğu askeri takyidatın kaldırılması manasıdır. Balkan devletleri coğrafi vaziyetleri itibariyle tam bir birlik teşkil etmektedir. Bu antlaşmayla istihdaf edilen gaye, coğrafi bir birlik gösteren bu memleketlerin yavaş yavaş siyasi anlayışlarında da bir birliğe doğru yürümek azminde olduğunu göstermektedir. Siyasi görüşlere hâsıl olacak birlik bu memleketler arasında antlaşmaya daha kolay bir hale ifrağ edecek ve bundan da bütün memleketlerin sakin ve yalnız çalışmak isteyen halkı istifade eyleyecektir. Esasen Cumhuriyetimiz, kurulduğu günden beri sulhü sükûn içinde yaşamak politikasını şiddetle takip etmiş olduğu için, bu antlaşmayı, aynı zamanda Balkanlar'ın arzularını tatmin ettiği kadar bizim prensibimizi de riayetkâr ve hürmetkâr bir mukavele addediyorum. Bu antlaşmanın bir hususiyeti de bunun Selanik'te bir taraftan dört Balkan devletini temsil eden Yunan Hükümeti diğer taraftan da Bulgar Hükümeti tarafından imzalanmasıdır. Elyevm alakadarların ikisi tarafından tasdik ve imza edilmiş olan bu mukavelelerin sizin tarafınızdan da kabul edeceğini ümid ediyorum. Sözlerime nihayet verirken kendimce mühim gördüğüm iki noktayı tebarüz etmek isterim: bunlardan birisi bu antlaşma tohumunun Ankara'da Balkan devletlerinin toplandığı bir sırada atılmış olmasıdır. Türk diplomasisi bu antlaşmanın vücut bulmasında dostlarımız tarafından dahi müşahede edilen büyük bir mesai sarf etmiştir. İkinci nokta da Montrö'den sonra topraklarımızda sonuncu olarak kalmış olan beynelmilel bir kaydın tamamen kalkmış olmasıdır."⁶²⁷

Aslında Bulgaristan kendi açısından 1935'ten sonra "gizli silahlanma" uygulamasına girmiştir. Askeri gücünü yok ederek ülke bağımsızlığını ve milli güvenliğini tehlikeye sokan Neuilly Antlaşması'nın askeri şartlarının ilerde Bulgaristan lehine düzeleceği umudunu taşımaktadır. Türkiye ise "gizli silahlanmanın" engellenemeyeceğini veya durdurulamayacağını dikkate alarak Balkan Paketi'ndeki ortaklarına, Neuilly Antlaşması'nın askeri şartlarının iptal edilmesini ilk defa 31 Temmuz 1938'de yapılan Selanik Antlaşması'nda teklif etmiştir. Aynı antlaşmada bir de silahsızlandırılması bu bölgenin kaldırılması şartları da yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Bulgaristan lehine olarak uluslararası bir antlaşmaya madde ekletmesi Bulgaristan ve Türkiye'nin ortak talep ve ortak çıkarlara dayanan diplomatik faaliyetlerinin bir sonucudur. Selanik Antlaşması,

⁶²⁷ TBMM ZC, 5. Dönem, 29. Cilt, 17. Birleşim, s. 12.

Neully Barış Antlaşması'nın askeri şartlarının ilk kez revize etmesinden dolayı Bulgaristan için büyük bir önem arz etmektedir.⁶²⁸

Bu antlaşma ile bir yandan Balkan Birliği adına hareket eden Metexas (Yunanistan Başbakanı) öte yandan Köseivanov (Bulgar Başbakanı) Bulgaristan ile Balkan devletleri arasındaki ilişkilerde karşılıklı olarak kuvvete başvurmayacaklarını ve Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması'ndan doğan askeri taahhütlerine son verilmesi hakkında fikir birliği etmişlerdir.⁶²⁹

Özellikle Mayıs 1938'de Türkiye Başbakanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra Bulgaristan'ı ziyaret etmeleri, Çar Boris ve Başbakan G. Köseivanov'la Bulgaristan'ın silahlanmasını sınırlayan hükümlerin kaldırılması ve Balkan Antantı diğer ülkelerle ilişkilerin iyileştirilmesine dair görüşmelerde bulunmuş olmaları iki ülke ilişkileri açısından ayrıca önemlidir.⁶³⁰ Nitekim bu iyi ilişkiler her alana yansımıştır. 17 Ocak 1938'de Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan'ın katılımıyla bir Tütün Konferansı düzenlenmiştir.⁶³¹

Balkan Paktı Konseyi'nin Ankara'daki toplantısında çok önemli bir seri öneri karara bağladı. Genel politikada tam fikir birliği sağlandı. Balkan Paktı Konseyi Milletler Cemiyeti'ne sadık olduğunu vurguladı. İçişlerine hiçbir ülkenin müdahale etmesine izin verilmeyeceği belirtildi. Akdeniz'de güçlü devletler ile birlikte hüküm sürmesi için birlik yapılacağını açıkladı. Pakt Habeşistan sorununu çıkmamış kabul etti. Yugoslavya, İtalya Kralına ve Habeşistan İmparatoru nezdinde elçi tayin etti. Romanya da aynı şekilde davranacağını açıkladı. Konsey, Akdeniz havzasında uluslararası birliği sağlamak için Türkiye ve Yunanistan'ın ileri adım atmasını kararlaştırdı. Ayrıca İspanya işlerine karışmamayı kararlaştırdı. Konsey üyelerinden bazıları General Franco Hükümeti ile görüşmek için yollanacaktı. Böylece aradaki ekonomik çıkarlarını korumaya çalışıyorlardı.⁶³²

Bulgar dış politikasının temeli (uluslararası askeri periyotlarda ve özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde beş yıllık bir süre içerisinde) barışın yeniden gözden geçirilmesine ve Balkan Paktı ile gruplarla birleşmeme kararına dayanmaktadır. Bulgaristan'ın hedef ve görevlerini gerçekleştirmesi, komşuları olan Türkiye,

⁶²⁸ Petrov, *a.g.e.*, s. 165-166.

⁶²⁹ Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 159.

⁶³⁰ *Akşam*, 13 Mayıs 1938. s. 1; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 112-113

⁶³¹ BCA 030-010-229-539-7.

⁶³² Özgiray, *a.g.m.*, s. 240.

Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'ın Balkan Paktı'nı oluşturmaları ve Bulgaristan'ın yeniden yapılanmasına karşı aldıkları tutumlarından dolayı çok güç olmuştur. Bu tutumları büyük askeri üstünlükle de desteklenmektedir. 1939 yılının ortalarında Balkan Paktı'na katılan devletlerin orduları toplam 127 tümene sahiptir. Bu tümenlerden 38'i doğrudan Bulgaristan sınırlarını karşı yerleştirilmiştir. Bu tarihlerde ise Bulgaristan ordusunda sadece 10 kara tümeni bulunmaktadır. Paktın deniz ve hava üstünlüğü daha da ezicidir. Bu nedenle Bulgaristan, milli güvenliğinin garantisi olabilecek güçlü ve modern orduya sahip olmadığı gibi kendisini destekleyen güçlü bir müttefik de bulamadığından bazı komşularıyla ikili ilişkilerini düzelterek kendisine karşı oluşturulan politik ve askeri daireyi kırmaya çalışmıştır. Bunların arasında ilk yeri Türkiye almıştır.⁶³³

Şayet Balkan Paktı'na Arnavutluk ve Bulgaristan devletleri sıradan üyelik yerine ilk başından beri tam anlamıyla girselerdi Pakt bir federasyon haline dönüşebilirdi. Bunun haricinde İkinci Dünya Savaşı'nda BalkanlarAlman felaketine uğramayabilirdi. Zira bu iki devletin Pakta girmemeleri Paktın kapı ve pencerelerinin açık kalmasına, İtalyanların Arnavutluk kapısından, Almanların Bulgar kapısından zahmetsizce ve kolayca içeri girmelerine sebep olmuştur. Bu durum, Paktın kuruluşundan altı sene sonra kendiliğinden dağılmasına zemin hazırlamıştır. İlk toplantısını kurulduğu 1934 senesinde Atina'da ikincisini 1936'da Belgrat'ta üçüncüsünü 1938'de Ankara'da dördüncüsünü 1939'da Bükreş'te yapan Paktın üyeleri 1939'dan sonra bir taraftan Paktın kuruluş ve idamesinde en büyük rolü oynayan Mustafa Kemal Paşa'nın vefat etmesi, bir taraftan Pakta dâhil devletlerin dışarıdan gelen tahriklere kanarak, menfaatlerini bir kenara koyamamaları, Avrupa'da başlayan harbin hızlı bir şekilde gelişerek, Balkanlar'a sirayet ile Bulgar kapısından içeri girmesi sebebiyle dağılmıştır. 1940'ta beşinci toplantısını Belgrat'ta yapan Pakta üye devletlerin delegeleri yeniden toplanmak için gayretler sarf etmişlerse de hiçbir yararı olmamıştır.⁶³⁴ 1941'de Almanya Bulgaristan'dan geçiş serbestisi alarak Balkanlar'ı kolayca çiğneyip geçtiler ve gelip sınırlarımıza dayandılar. Almanların yardımıyla Romanya'dan, Yugoslavya'dan ve Yunanistan'dan alacakları yerleri aldılar ve buraları 1941'den 1945'e kadar kendi

⁶³³ Petrov, *a.g.e.*, s. 165.

⁶³⁴ *Vakit*, 6 Ocak 1940. s. 1.

tasarruflarında bulundurdular. Fakat sonra Rusya'nın bir vilayeti olmaya mahkûm oldular.⁶³⁵

Türk-Bulgar ilişkileri 1938 yılında iyiye doğru yöneldi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi P. Loraine Sofya'dan geçerken Bulgar Kralı Boris'i ziyaret etti. Kral, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı olan politikasında bazı şüpheleri ve vehimleri ortadan kaldırmak için gayret sarf ettiğini elçiye açıkladı. Kral'ın bu politikasını Ankara'da memnuniyet oluşturdu. Kral Boris ve Hariciye Bakanı Georgi Köseivanov'un genel politikasına sempati duyuldu. Hatta Bulgar Hariciye Bakanı, 1938 yılı baharında Ankara'yı ziyaret etmeyi düşünürken, Mustafa Kemal Paşa'nın ölümü üzerine bu ziyaret gerçekleşmedi. İki devlet arasında karşılıklı gerçek ve samimi ilişkilerin kurulmasına esas engel teşkil eden bir tek husus vardı oda kolaylıkla ortadan kaldırılmayacak olan iki devletin Genelkurmay Başkanlıklarının birbirlerinden şüphelenmeleridir. Bu arada Nisan 1938'de Bulgar Hükümeti'nin ıslah edilmiş Türk alfabesini Türk okullarına sunması, Türk yöneticilerinin takdirini kazanmıştır.⁶³⁶ Türkiye, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarıyla yakından ilgilenmiştir.⁶³⁷ 1930'lu yıllarda Türk okullarında dini eğitim yanında verilen dersler Bulgar okulları ile aynı olmakla birlikte Bulgarca dersleri ise Bulgar öğretmenler tarafından verilmektedir.⁶³⁸

Bulgar Hükümeti'nin yeni Türk harfleriyle ilgili aldığı karar, Ankara'da hoşnutluk oluşturdu. Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgar Kralı'na teşekkür mesajı gönderildi. Hükümet adına da Bulgar Hükümeti'ne teşekkür edildi. Dışişleri Bakanı Vekili Şükrü Saraçoğlu imzasıyla 16 Nisan 1938 günü Türkiye'nin Sofya elçiliğine şu telgraf çekildi: *"Bugün 16 Nisan 1938 Bulgar sefirini nezdime davet ederek Türk mekteplerinde tedrisatın mecburi olarak yeni Türk harfleriyle icrası hususunda Bulgar İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiş olması ve bu defa bu kararın Maarif Nezareti tarafından Maarif Müfettişlerine kati olarak tebliği keyfiyetlerinin vaki olan işarı devletleri üzerine hükümetçe teşekkür edilmiş olduğunu ve keyfiyeti Kral Hazretlerinin bu işe olan alakalarını teberrüz ettirerek Reisicumhur'umuza da arz ettiğimi ve bundan çok memnun olan Mustafa Kemal Paşa'nın Kral Hazretlerinin*

⁶³⁵ Ünal, a.g.e., s. 772-773.

⁶³⁶ Özgiray, "Türkiye – Bulgaristan İlişkileri... s. 168.

⁶³⁷ Abdulaziz Kardaş, "Atatürk ve Atatürkçülüğün Türk Dünyasına Etkileri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Van, 2012, s. 228.

⁶³⁸ İzmirzade M. Celaleddin, *Bulgaristan Tetkik Seyahati*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1932, s. 37.

alakasını bilhassa bir dostluk tezahürü telakki buyurduklarını ve hükümetimizin de Bulgar hükümeti tarafından yapılmış olan bu çok dostane jestin kıymetini hakkı ile müdrik bulunduğunu ve Bulgar Hükümetine bilhassa teşekkür ettiğimizi söyledim. Not aldı. Hükümetine bildirecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın Kral hakkındaki bu tahassüsünü ilk fırsatta zatî devletlerinin de tebarüz ettirmenizi rica ederim. (Saracoğlu) ”⁶³⁹

Yeni Türk harflerinin Bulgaristan'daki Türk azınlığa öğretilmesi ile alakalı olarak önceki yıllarda Türk Hükümeti Sofya elçiliği vasıtasıyla Bulgaristan Hükümeti'ne gerekli temaslar sağlanmıştır. Sofya elçimiz dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile görüşmüş özellikle Dışişleri Bakanı konu ile alakalı söylediği: *“Türklerin Latin harflerini öğrenmelerinden Bulgar Hükümeti menfaattar olacaktır”* sözleri, iki ülke açısından iyi ilişkilerin tesis edilmesinde önemlidir.⁶⁴⁰

Bulgaristan Türkleri, Türkiye'de gerçekleşen İnkılâbı çok yakından takip ediyorlardı. Bu takip kendi aralarında milli faaliyetleri arttırıyordu. Zira Türkiye'de gerçekleşen Harf İnkılabından sonra bu alfabeyi ilk kullanan Bulgaristan Türkleri olmuştur. Ancak Bulgaristan Hükümeti bu faaliyetleri “Kemalist” faaliyetler olarak değerlendiriyor ve Türkiye ile irtibatlandırarak endişeleniyordu.⁶⁴¹ Türkiye'de yaşanan gelişmelerden özellikle kılık kıyafet ve yazı alanındaki değişimler Bulgaristan'daki Türk azınlık üzerinde etkili olmuştur.⁶⁴² Bu dönemde Yeni Türk alfabesini Bulgaristan Türklerine öğretmek maksadıyla Ahmet Şükrü Erbek tarafından bir Türk Alfabesi hazırlanmıştır.⁶⁴³ 6 Haziran 1934 tarihli Bulgar Hükümetince Bulgar tarihçi ve Türkolog Vladimir Todorov Hindalov'a hazırlattırılan ve Dışişleri ile Dini işler bakanlığını üstlenen Kosta Batolov'a sunulan bir rapor hem bu dönemlerdeki Mustafa Kemal Paşa inkılâplarının Bulgaristan Türklerini ne kadar etkilediğini hem de Bulgarların ne kadar endişelendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu raporda özetle şu bilgiler vardı: *“...Kemalizmin halk arasında yayılması ve bugünkü Ankara'ya taassupla bağlı ve emri altında ve kitlesel*

⁶³⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...* s. 163; Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...*, s. 215.

⁶⁴⁰ BCA 030-010-239-617-1.

⁶⁴¹ Harf İnkılabının ilk yapıldığı dönemde Türkiye'yi ziyarete gelen Bulgar gazeteci Karakov, Harf İnkılabın Bulgaristan'da takdir ile karşılandığını söyledikten sonra Bulgaristan'ın Türkiye'yi daha yakından tanımak istediği beyan etmiştir. *Vakit*, 25 Ekim 1928. s. 1. *İkdam*, 1 Ekim 1928. s. 1.

⁶⁴² Dilek Barlas, Yonca Köksal, “Turkey's Foreign Policy Toward Bulgaria and The Turkish Minority (1923-1934)”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, 2014, s. 181.

⁶⁴³ A. Şükrü, *Türk Alfabesi Bulgaristan Türk Mekteplerine Mahsustur*, Çikago Matbaası Hasköy, 1928.

*bir Türk azınlığın oluşturulması ile görevli Deliorman, Karadeniz, Rodopi, Hak Sesi vs. gazeteleri*⁶⁴⁴... üyelerini özellikle Türk aydınları arasından seçtiği gizli şovenist Teşkilat olan Altın Ordu ve meşru teşkilatlar olan Şenyurt, Turan vs. gibi spor ve müzik teşkilatları⁶⁴⁵ Bulgaristan'da bir Kemalist azınlığı oluşturmak gibi müşterek bir hedefi açıklamaktadırlar. Bulgaristan'daki Türk Elçiliği ve meşhur Kemalist ajanların telkini ile iki yıl önce İlk Türk Milli Kongresi gerçekleşti... Uzun yıllardan beri yetkililerin gözü önünde küçük çocuklar Meriç şarkısı yerine, Türk marşını söylemeyi, sınıflara Mustafa Kemal Paşa'nın portresini asmayı öğreten öğretmenlerin varlığı, Kemalistlerin Bulgaristan'da yürüttükleri tehlikeli ve planlı bir anti-Bulgar hareketinin işaretleridir. Azınlık barış antlaşmasıyla himaye edilen 600.000 taassuplu Kemalist azınlığın, belli bir anda, Bulgaristan için önemli bir rol oynayabileceğini idrak etmek, sanırım büyük bir kabiliyet gerektirmiyor. Milli meclisimizden yalnızca 30-40 Kemalist milletvekilinin varlığı bütün ülkemizi tehlikeye atmak için yeterlidir... Tek kelimeyle, mutaassıp, iyi teşkilatlanmış bir Türk azınlığı hür ve bağımsız vardığımız için daima büyük bir felaket teşkil edecektir. Fazla geç kalmadan... Düzenli, daimi ve müttehit bir iç politika ile bu kötülüğe son vermenin zamanıdır. Türkiye'de "Bolşevizm'e izin vermez!" sözüne kıyasen, biz de diyebiliriz ki Bulgaristan'da Kemalizm'e izin verilmeyecektir..."⁶⁴⁶ Bulgaristan'daki Türk azınlığına uygulanan politika bu şekildeyken Türkiye'nin Bulgaristan'a yaklaşımı noktasında ilişkilere fazlaca bir etkide bulunmamıştır.

Eğitim alanında Bulgaristan'da kurulmuş olan Köy Çocuğu Yetiştirme Okulları Türkiye'nin dikkatini çekmiş ve İlkokullar Genel Müdürü İsmail Hakkı

⁶⁴⁴ İsimleri zikredilen gazeteler Bulgaristan'da yaşayan Türklerin en önemli yayın organlarıdır. Bu gazetelere ek olarak Yine Bulgaristan Türkleri tarafından çıkarılan Balkan gazetesi bu gazetelere nazaran daha eski bir gazetedir. İlk olarak Osmanlı Devleti döneminde yayın hayatına başlamıştır. *TİTE*, K11G8B8-1001. Bulgaristan'da Türk matbuatı hakkında detaylı bilgi için Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1990.

⁶⁴⁵ Bu derneklerden özellikle Turan'ın verimli çalışmaları Bulgaristan'daki Türk gençlerini durgunluktan çıkarmış ve onların yaşamını gözle görülür bir biçimde canlandırmıştır. 1926 yılında kurulan Turan derneklerinin sayısı hızla çoğalmış, 1934 yılında 74 şube ve 5000 üyeye ulaşmıştır. Iordanka Bibina, "Bulgaristan Türk Basınında Atatürk'ün Fikir ve Reformları", *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 8-12 Aralık 2003*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, I, Ankara, 2003. s. 728.

⁶⁴⁶ Cemalettin Taşkiran, "1930'lu Yılların Başlarında Bulgaristan Türklerinde Atatürk İnkılaplarının Etkisi" *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C.I, Ankara, 2010. s. 890-891.

Tonguç, 1938 Ağustos’unda incelemeler yapmak üzere Bulgaristan’a gitmiştir.⁶⁴⁷ Türkiye siyasi anlamda iki devlet ilişkilerinin iyileşmesi adına 11 Nisan 1938’de Bulgaristan’ın Neuilly Antlaşması’da yasaklanmış olmasına rağmen Türkiye’de Kara, Deniz ve Hava Ataşemiterlikleri tayini isteğini Genelkurmay Başkanlığı’nın izni alınmak suretiyle 8 Nisan 1938 tarih ve 7211/167 sayılı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul etmiştir.⁶⁴⁸

1938 yılının sonlarında, modern Türkiye Devletinin kurucusu Mustafa Kemal Paşa vefat etmiştir. Cenazesinde büyük bir Bulgar delegasyonu hazır bulunmuştur. Bulgar basını ise kendisine yakışır şekilde bu büyük kaybı yansıtmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin yöneticisi olan Mustafa Kemal Paşa’nın 20. yüzyılın ilk yarısının en büyük devlet adamlarından biri olduğu tartışmasızdır. Fakat onun Bulgaristan’ın en yakın dostu olduğuna dair iddiayla ilgili bir düzeltme yapmak lazım. Gerçekten Mustafa Kemal Paşa’nın çok sayıda Bulgar devlet adamıyla yakın tanışıklığı ve ilişkileri vardır. Fakat fikirlerinde de yaptırımlarında da kendisi sadece ve tek Türk devletinin çıkarlarına dayanarak hareket etmiştir. İşte bu yüzden o büyük bir devlet adamıdır. Bulgar-Türk ilişkileri karakterini onun ölümünden sonrada muhafaza etmektedir. Bunun asıl sebebi de tartışmasız olarak artık oluşmaya başlamış olan ve İkinci Dünya Savaşı’na dönüşmüş büyük çatışmanın dinamik uluslararası şartlarında iyi komşuluk ilişkilerinin devamı arzusudur.⁶⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa’nın ölüm haberi üzerine en içten yazılar Bulgar gazetelerinde çıkmıştır. Bilhassa Mustafa Kemal Paşa’nın bir numaralı hayranlarından ve dostlarından Slova gazetesi direktörü ve aynı zamanda milletvekili olan Kuşuharof Mustafa Kemal Paşa’nın ölümüne duyulan teessürü dile getiren yazısında şu sözleri söylemiştir: “*Mustafa Kemal Paşa’nın büyük şan ve şerefle dolu ismi, Ankara kayalarının üzerinde unutulmaz günlerin bir hatırası olarak silinmez kalıyor. Burada, bu toprak üzerinde bizim yanı başımızda çok büyük ve çok kudretli bir adam, bizim muasırımız olarak yaşamıştır. Düşman ordularının istilasını bir yıldırım darbesi gibi defetmek, barış muahedelerini bir kılıç darbesiyle yok etmek, memleketi ıslah etmek, ümitsiz hale düşmüş olan bir milletin milli ihtirasını*

⁶⁴⁷ BCA 030-018-001-002-84-70-9. Bulgaristan’ın eğitim politikaları o dönem iyi olmasına karşın esas sıçramayı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda yapmıştır. Hasan Kıyafet, *Bulgaristan’da Eğitim*, Habora Kitapevi yayınları, İstanbul, 1979, s. 11.

⁶⁴⁸ BCA 030-018-001-002-82-30-7.

⁶⁴⁹ Petrov, *a.g.m.*, s. 166-167.

uyandırmak, modern ve medeni bir millet oluşturmak. İşte gözlerimizin önünde cereyan eden ve büyük bir kısmı itibarıyla Kemal Mustafa Kemal Paşa'nın şahsi eseri olan mucizeler bunlardır. Dünya bu derece müstesna olan bu adamın ölümünden sonra artık eskisi kadar enteresan değildir.”⁶⁵⁰

Mustafa Kemal Paşa Bulgaristan'da geniş çapta tanınmış bir simaydı. Bunun birçok nedeni vardır. Başlıcaları şunlardır: Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'da yaşamış ve çalışmış, yurt dışına çıkış ve dönüşlerinde birkaç kez buradan geçmiştir. Bulgar halkına karşı en iyi duyguları beslemiştir. Onun yönetmeliğinde iki komşu ülke arasında devamlı işbirliği, anlaşma ve dostluk ilişkileri kurulmuştur.⁶⁵¹

Cenaze törenine resmi Bulgar heyeti bir de özel askeri birim katılmıştır. Ayrıca Türk-Bulgar dostluğu için Çar III. Boris'in temsilcileri Gruev ile General Tsanev, Başbakan Köseivanov, Bakanlar Nedev, Filov, Avramov milletvekilleri, üniversite profesörleri ile çok sayıda Bulgar vatandaşı katılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın anısına Bulgar Bilimler Akademisi'nde bir matem töreni düzenlenmiştir.⁶⁵² Mustafa Kemal Paşa Bulgaristan'da hem hükümet hem de kamuoyu nezdinde önemli bir şahsiyetti. Bulgar basınında çıkan ve sadece varsayımdan ibaret olup aslı olmayan Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgaristan'ı ziyaret edeceği şeklinde bir haber bile günlerce yazılıp çizilmiştir.⁶⁵³

Bulgar basını Mustafa Kemal Paşa'nın hastalığının son günlerinden başlayarak cenazesinin kaldırılmasına kadar geçen günleri, denilebilir ki günü gününe izlemiş ve okuyucularına duyurmuştur.⁶⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın ölüm haberi üzerine neşriyat yapan büyük Bulgar gazeteleri onun hakkında çok hürmetkâr bir lisan kullanıyorlardı. Slova gazetesi Başyazarı Maçkarof şöyle diyordu: “*Osmanlı Devleti'nin vücudunu merhametsiz bir şekilde kesmekte olan cerrahların bıçağını çekip alan Mustafa Kemal Paşa olmuştur.*” Zora gazetesinde Krapçef ise Mustafa Kemal Paşa'nın ve onunla beraber eserinin ilelebet yaşayacağını yazarak şunları

⁶⁵⁰ Yeşilyurt, a.g.e., s. 8; Deliormanlı, a.g.e., s. 59.

⁶⁵¹ İbrahim Tatarlı, “Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan'da Değerlendirilmesi Üstüne” *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 22-26 Eylül 1986*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s. 2819.

⁶⁵² Bibina, “*Bulgar Siyasi ve Kültür alanında...*”, s. 1034.

⁶⁵³ BCA 030-010-240-624-13.

⁶⁵⁴ İsmail A. Çavuş, “Atatürk'ün Ölümü ve Bulgar Basını”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 2010. s. 2071.

ifade ediyordu: “Eserinin ebedi kalacağından kimse şüphe edemez. Fakat kendisi ile birlikte giden birkaç şey var: Alevli mizacı, kuvvetli ve tükenmez enerjisi, hareketli ve daima uyanık halde olan düşüncesi ve eğilmez iradesi.”⁶⁵⁵

Bulgar edebiyatı da Mustafa Kemal Paşa üzerine yazılar yazmıştır. Bulgar şairi Lübomir Bobevski’nin yazdığı “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” adlı şiiri Bulgaristan Türklerinden, Avukat Muharrem Yumukof tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve Bulgaristan Türklerinin yayın organı olan “Deliorman”⁶⁵⁶ gazetesinde neşredilerek bütün Bulgar Türleri arasında dağıtılmıştır. Toplamda 19 kıtadan oluşan şiirin ilk kıtası aynen şöyledir:

*“Fırtınalar denizlerin üstünde koştu
Hem en korkunç dalgalarda esirip coştı
Öne gelen engelleri yıktı devirdi
Ne korkuttu Seni, ne de yoldan çevirdi”*⁶⁵⁷

Sofya İlimler Akademisi’nde yapılan büyük törene Bulgaristan’ın bütün mümtaz şahsiyetleri ile sivil ve askeri erkân bu ihtifâle katılmıştır. O zamanlar Türk Bulgar Dostluk Cemiyeti⁶⁵⁸ Reisi Mebus Prof. Petko Stoyanof söz alarak parlak bir nutuk söylemiş ve “*Mustafa Kemal Paşa Türk tarihinde en büyük şahsiyettir. Türk istiklâlinin ve uyanışının âmilidi.*” diyerek sözlerini bitirmiştir. Yine bu toplantıda söz olan hatiplerden Bulgar ordusunun eski Başkumandanı ihtiyar General N. Jekov Mustafa Kemal Paşa’nın 1913-1914 yılları arasında Sofya Ateşemiliterliği zamanına ait hatıralarını anlatarak şunları söylemiştir: “*1914 yılının son baharında idi. Bulgaristan Türkiye ile askeri ittifak addetmek için müzakere de bulunuyordu. İttifak muahedесinin yapılması için Bulgar Genelkurmayı’nda çalışılırken ben de genelkurmayda bulunuyordum. Bir gün genelkurmay dairesine Mustafa Kemal isminde bir Türk subayı geldi kendisini Türk Hükümeti’nin Sofya Ateşemiliteri olarak gönderdiğini ve Türkiye ile Bulgaristan arasında askeri ittifak müzakerelerine iştirake de memur edildiğini söyledi. Bu münasebetle tanıştık Mustafa Kemal o zamanlar binbaşydı. Ben de albaydım. Harikulade iyi Fransızca konuşuyordu.*

⁶⁵⁵ Yeşilyurt, a.g.e., s. 41.

⁶⁵⁶ Türk İnkılabının Bulgaristan Türkleri arasında yayılması benimsenmesi için çıkarılan bir gazetedir. Basılması ve yayınlanması için Türkiye maddi yardımında bulunmuştur. Bu konu için bkz. BCA 030-010-240-618-2.

⁶⁵⁷ BCA 030-010-240-624-10.

⁶⁵⁸ İki ülke ilişkileri bağlamında faaliyetler yürüten bu Cemiyet 1 Haziran 1936 tarihinde Sofya’da büyük bir toplantı tertip etmiştir. BCA 030-010-243-639-1.

Cümleleri bir yüksek diplomat gibi tartarak söylüyordu. Karşımda yüksek kültür sahibi centilmen ve münevver bir Türk olduğunu anladım. O zamanlar İstanbul Türk-Bulgar ittifakına Romanya'nın da iltihak etmesini istiyordu. Bulgaristan bazı psikolojik sebepler dolayısıyla ittifakın yalnız Türkiye Bulgaristan arasında yapılmasını istiyordu. Mustafa Kemal de bu iki memleket arasında ittifak yapılmasına taraftardı. Neticede ittifak imzalamadan kaldı. Bu münasebetle Mustafa Kemal ile ahbab olduk. Sofya'da beraber gezmeye başladık tarihi ve siyasi mevzular üzerinde de konuşuyorduk. Daha o zamanlar yeni Türkiye'de yapacağı inkılâpları düşünüyordu. Nihayet vaziyette hâkim oldu, muradına erdi yeni Türkiye'yi ihya etti."⁶⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünün üzerinden bir yıl geçtikten sonra bile Bulgaristan basını kendisini hasretle yâd etmiştir. 10 Eylül 1939 tarihli ve "Un An Sans Atatürk" başlıklı Bulgaristan'ın Mir gazetesinde neşr olunan yazı aynen şöyledir:

"Atatürksüz Bir Yıl"

*"Atatürk'ün ölümünün üzerinden bugün tam bir yıl geçmiştir. Bu yüce Türk büyüğüne karşı daima iyi duygular beslemiştir. Atatürk'ün yerine geçen devlet adamları içinde aynı duygu ve düşüncelerin devam edeceğinden eminim."*⁶⁶⁰

Bulgar bilim adamı Stefan Velikof Mustafa Kemal Paşa'nın seçme nutuk ve söylevlerini 100. doğum yılı münasebetiyle hacimli bir kitap halinde titizlikle derlemiştir. Çalışma 57 alıntı halinde verilmiştir. Ek olarak da Mustafa Kemal Paşa hakkında 7 anı ve 1 telgraf sunulmuştur. Derlemeye temele kaynak olarak Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı 4 ciltlik "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri" adlı derlemeler kullanılmıştır. Ayrıca Stefan Velikof'un kitaba ön söz yerine konulan "Mustafa Kemal Atatürk" yazısı en değerli araştırmalardan biridir. Derlemenin redaktörlüğünü de Prof. N. Todorof yapmıştır. Böylelikle Bulgaristan halkı Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat kendi eserleriyle tanışmak imkânını kazanmıştır.⁶⁶¹ Mustafa Kemal Paşa ve

⁶⁵⁹ Yeşilyurt, a.g.e., s. 10.

⁶⁶⁰ BCA 030-010-1-5-1; BCA 030-010-1-5-1-3.

⁶⁶¹ İbrahim Tatarlı, "Savaş Sonrası Döneminde Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan'da Değerlendirilmesi Üzerine (1944- 1990)", XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s. 2610.

Atatürkçölük hakkında çıkarılan bu akademik kitaplar, Bulgaristan tarafından Mustafa kemal Paşa’ya karşı duyulan sevginin ve saygının ifadesidir.⁶⁶²

⁶⁶² İsmail Cambazov, “XXI. Yüzyılın Başında (2000-2006) Bulgaristan Basınında Atatürk ve Atatürkçölük”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Költr, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 2010, s. 1121.

3. İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ TÜRK-BULGAR SİYASİ İLİŞKİLERİ (1939-1950)

3.1. Bulgar Başbakanı Georgi Köseivanov'un Ankara Ziyareti

Bulgaristan Başbakanı'nın Türkiye'ye yapacağı seyahat aslında çok daha önce planlanmıştı. 1937 yılında Türk ve Bulgar basını bu konuyu sayfalarına taşımışlardı. Özellikle bu ziyarette iki ülke arasındaki azınlıklar meselesinin halledileceği yazmaktaydı.⁶⁶³ Mustafa Kemal Paşa'nın vefatı dolayısıyla ertelenen Bulgaristan Başbakanı'nın ziyareti 14 Mart 1939 tarihinde Hariciye Vekâleti tarafından Başvekâlete duyurulmuş ve ziyaret ile alakalı bir program hazırlanmıştır.⁶⁶⁴

Bulgar Başbakanı'nın heyetinde bulunan şahıslar şu şekilde listelenmiştir:⁶⁶⁵

Ekselans Dr.Georgi Köseivanov	Bulgaristan Başvekili ve Hariciye Nazırı
Ekselans Bayan Köseivanov	Başvekilin Refikası
Bayan Peef	Başvekilin Kerimesi
Bay Peef	Başvekilin oğlu ve hususi kalem müdürü
Ekselans B. Altinof	Hariciye Nezareti siyasi işler Direktörü
Bay Kolçef	Demiryolları Genel Direktörü
Bay Belinof	Protokol Şefi,
Bay Serafimof	Matbuat Direktörü,
Bay Çopof	Elçilik Müsteşarı,
Bay Şevki Berker	Sofya Elçisi
Bayan Berker	Sofya Elçisi'nin refikası
Bn. Berker	Sofya Elçisi'nin kerimesi
Bay Stefan Tanef	“UTRO” gazetesi Başmuharriri
Bay Vineslav Protic	“DİNES” gazetesi Direktörü
Bay Christo D. Barzitzoff	“MİR” gazetesi Başmuharriri

⁶⁶³ *Akşam*, 1 Mayıs 1937. s. 2.

⁶⁶⁴ BCA 030-10-369-17-1.

⁶⁶⁵ BCA 030-10-200-369-17-2.

Bay Kosta Koupenkof	“ZORA” gazetesi Politik Muharriri
Bay Boris Dimitroff	“BULGAR” telgraf ajansında direktör,
Bay Bojidar Karastoyanoff	Foto muhabir,
Bay Christoff	Foto muhabir
Ekselans Dr. Th. Christoff	Bulgaristan’ın Ankara Elçisi

Bulgar Başbakanı 15 Mart 1939’da Edirne’ye ulaştığında yapılan program gereği Edirne Valisi, Vali Mevkii Komutanı ve Polis Kumandanı tarafından karşılanacaktı.⁶⁶⁶ 16 Mart 1939 günü Sirkeci tren garına ulaştıklarında Bulgar Başbakanı ve eşini, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütfi Kırdar, eşi, İstanbul Mevki Komutanı, Merkez komutanı ve Emniyet Direktörü tarafından karşılanacak ve Bulgar ve Türk marşları çalınacaktı.⁶⁶⁷ Akabinde Pera Palas Oteline yerleştikten sonra şehir gezintisi yapmışlardır.⁶⁶⁸ Ankara’da İsmet İnönü tarafından kabul edilen Bulgar Başbakanı, Anıtkabir ziyaretinden sonra hareket etmiş ve 22 Mart 1939 günü Edirne’de Sofya’ya hareket etmiştir.⁶⁶⁹

Yapılan görüşmelerde Bulgar Başbakanı’na Almanlar ve Macarların Romanya’ya saldırması halinde Bulgaristan’da Dobruca’ya girerse Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı harekete geçeceği kesinlikle anlatılmış. Bulgaristan Dobruca konusunu savaşla değil de barışçıl yollarla halletmek isterse kendisine yardım edileceği söylenmiştir. Savaşın Balkanlar’a girmemesi için gayret göstereceğini belirten Başbakan Köseivanov “Türkiye ile konuşmadan, anlaşmadan hiçbir badireye atılmayacağına” söz vermiştir.⁶⁷⁰

Bulgaristan Münih Antlaşması ve onu izleyen olaylardan cesaret alarak 1913 yılına kadarki sınırlarına dönmek için Balkan komşularına karşı toprak iddialarını kongreleştirmeye girişmiştir. Bu toprak iddialarını gerçekleştirmek için birbirine karşı iki blok ülkelerinin desteğini aramış, fakat hiçbirinden kat’i bir destek görmemiştir. Türkiye müstesna olarak komşuları Bulgaristan’ın diğer komşuları

⁶⁶⁶ BCA 030-10-200-369-17-4.

⁶⁶⁷ BCA 030-10-200-369-17-5.

⁶⁶⁸ BCA 030-10-200-369-17-6.

⁶⁶⁹ BCA 030-10-200-369-17-13.

⁶⁷⁰ Güngör Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler” XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 192.

mevcut statüko taraftarıdır. Türkiye İngiltere'nin desteğine dayanarak Selanik Antlaşması ile Balkan Antantını uyuşturmaya, faşist devletlerin Boğazlar ve Orta Doğu'dan muhtemel bir askeri tehdidine karşı koymak için Bulgaristan'ı da içine alan güçlü bir umumi Balkan antlaşmasını oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için Türk Hükümeti Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a iade edilmesine eğilim göstermiş ama Ege Denizi çıkarlarına kesin olarak karşı olmuştur. Bulgaristan ile toprak sorunu olmayan ve Balkanlar'da onunla en iyi ilişkilerde bulunan Türkiye, Bulgaristan ile komşuları arasında arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Türk yöneticileri, 3 Şubat 1939'da Bükreş'te toplanan Balkan Antantı Konseyi'nin oturumlarında diğer Balkan ülkelerinin temsilcileriyle ve aynı yılın Mart ayında Bulgar Başbakanı Georgi Koseivanov Ankara'daki ziyareti esnasında Bulgaristan'ın toprak isteklerinin kısmen yerine getirilmesi sorununu görüşmüşlerdir. Fakat Romanya'nın ödün vermez tutumu ve Bulgaristan'ın da kısmi bir çözüme yanaşmayıp Alman aleyhtarı bir Balkan birliğine girmek istememesi yüzünden Türkiye'nin arabuluculuk misyonu suya düşmüştür. Bunun doğal sonucu olarak Bulgaristan'ın bütün komşularıyla ilişkileri bozulmuştur. Bulgaristan'ın gittikçe daha belirgin bir hâl alan Almanya taraftarı yönergesine etki göstermek amacıyla Türkiye, Türk-Bulgar sınırına askeri yığınak yapmış, bunun neticesinde de Bulgar-Türk ilişkilerinde gerginlik belirmiştir. Faşist devletlerin boğazlarda muhtemel bir askeri girişimini önlemek için gerekirse Türkiye ile Romanya'nın Doğu Bulgaristan'ı istilâ edecekleri üstüne yayılan haberlerden sonra gerginlik daha da artmıştır.⁶⁷¹ Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Harekât Dairesi Başkanlığı Bulgaristan'ın Trakya üzerine olası bir saldırısının, Türkiye'nin Boğazlar ve Ege kıyılarını savunma ile meşgul olduğu bir zamanda yapabileceğini belirtmiştir.⁶⁷² Ayrıca Bulgaristan, İtalya ile ortak hareket ederek Yunanistan'a saldıracak olursa Balkan Paktı gereği Türkiye'de Bulgaristan'a karşı savaşa girmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁷³

⁶⁷¹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 113-114.

⁶⁷² *ATASE Arşivi*, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 038, Belge No: 2.

⁶⁷³ *ATASE Arşivi*, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 038, Belge No: 3.

3.2. 1941 Türk-Bulgar Saldırmazlık Bildirisi

Bu bildirinin imzalanmasında özellikle Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen Ankara'da etkin diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Balkanlar'daki kuvvet dengesini gerçekçi bir açıdan değerlendiren Türkiye, Bulgaristan'a Saldırmazlık Paktı imzalamayı önermiştir. Bu öneri, Bulgar Hükümeti'nin Sovyet önerisini reddettiği gün yapılmıştır. Sovyet önerisinden farklı olarak Bulgar Hükümeti taktik bakımından derhâl bunu kabul etmemiş olsa da Türk önerisini reddetmemiştir. Bundan sonra Türk-Bulgar Saldırmazlık Antlaşması'nın şekli ve içeriği üstüne görüşmeler Alman diplomasisinin etkin yardımıyla devam etmiştir. 20 Ocak 1941'de B. Filov hükümeti, Türk-Bulgar Saldırmazlık Beyannamesi'nin metnini onaylamıştır. Fakat bundan bir hafta sonra Ribbentrop, taraflarca mutabık kalınmış beyannamelerin metninden 13 Ocak 1940 Türk-Bulgar Bildirisi'nde ilgili pasajın değişmesini istemiştir. Belli ki Bulgaristan'ın tarafsızlığından bahseden ve iki ülkenin de Balkanlar'da barışı koruma azmini belirten bu pasaj, Almanya'nın çıkarlarına uygun düşmediği için Ribbentrop'un hoşuna gitmemiştir. Beyanname'nin metni ile ilgili yeniden görüşmeler yapılmış ve Türk tarafı Ribbentrop'un son değişikliğine yanaşmak zorunda kalmıştır.⁶⁷⁴

Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'na girmesindeki en önemli sebeplerin başında kaybettiği toprakları geri kazanma düşüncesi vardır. Doğal olarak bu konu her ne kadar ilişkileri iyi olmasına rağmen Türkiye'yi de zaman zaman rahatsız etmiştir. Türk basınına yansıdığı şekliyle Bulgaristan Yunanistan üzerindeki emelleri gerçekleştirdikten sonra yüzünü Türkiye'ye dönme ihtimali mevcuttu.⁶⁷⁵ Bu sebeplerinde etkisi ile imzalanan bildiri İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların Balkanlar'da ilerlemeye başladığı sırada 1925 ve 1929 Türk-Bulgar Antlaşmalarındaki dostluk, saldırıdan kaçınmak ve birbirine karşı başka devletlerle antlaşmalara girmemek yükümlülüklerini doğrulayan bir bağittir. Böyle olduğu içindir ki onun biçimsel bakımdan yani bir antlaşma konusu yapılmasına gerek görülmemiş bir "Deklarasyon" ile yetinilmiştir. Bununla birlikte demeç savaş koşulları içinde iki ülke ilişkileri ve Balkanlar'daki durum bakımından önemli bir yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı 1939 Eylülünde başlarken, Bulgaristan komşuları

⁶⁷⁴ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 115.

⁶⁷⁵ Asım Us, "Bulgarlardan Açıklık ve Samimiyet İstiyoruz", *Vakit*, 16 Şubat 1941, s. 4.

Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan toprak istemlerini gerçekleştirmek üzere bir saldırıya geçerse, Balkan Paktı nedeniyle Türkiye ile de savaş durumuna gireceğini biliyordu. Bu arada Türkiye ile güven içinde bulunmak üzere 13 Ocak 1940 günü Trakya sınırındaki Türk ve Bulgar kuvvetlerinin biraz geri çekilmesi konusunda anlaşmıştı. 1940 sonbaharında İtalya Yunanistan'a saldırırken Almanya'da tüm Balkanlar'ı tehdit altına almıştı. Bulgaristan Balkanlar'daki toprak istemlerini gerçekleştirmek için Almanya'ya yaklaşmış bulunuyordu. Nitekim Romanya, Almanların baskısı ile Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermek zorunda kalmıştı. Bu durum, Balkan Paktı açısından, Türkiye ve öbür imzacı devletlerin harekete geçmesini gerektirmemişti. Almanların Romanya'dan güneye inmelerinden çekinen Türkiye 1941 başlarında Trakya'da askeri hazırlıklara girişmiş ve bu arada, İstanbul ve kimi yakın illerde sıkıyönetim ilan edilmişti. Bulgaristan ise bu önlemlerin kendisine karşı alındığı kuşkusuna kapılmıştı. İşte böyle bir durumda, iki devlet arasında güveni tazelemek üzere Bulgar Hükümetinin girişimi ile Ankara'da 17 Şubat 1941 günü bu ortak demeç yayınlanmıştı.⁶⁷⁶ Ortak demeç Bulgaristan'a güven sağlarken Almanya'nın Türkiye'ye saldırmasına Bulgaristan'ın önayak olması olasılığını uzaklaştırması bakımından da Türkiye'yi biraz olsun rahatlatmıştı. Bu durum Hitler'in 4 Mart 1941'de İnönü'ye yolladığı mesajda Almanya'nın Türkiye'ye saldırması niyetinin bulunmadığını bildirmesiyle, biraz daha iyileşecekti.⁶⁷⁷ Bulgaristan 1 Mart 1941'de Almanya-İtalya-Japonya ittifakına katılınca Alman kuvvetleri Sofya'ya girmiştir. Almanlar ertesi ayın başlarında da Yugoslavya ile Yunanistan'a karşı Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üzerinden harekete geçmişti. Bulgarlar bu hareketlere katılmamış, ancak 23 Nisan 1941'de Yunanistan teslim olduktan sonra Almanların izni ile Kuzey Yunanistan'ın bir bölümünü Yugoslavya'nın Makedonya kesimini işgal etmişti.⁶⁷⁸ Böylece Bulgar Hükümeti sonuna kadar Balkan Paktı çerçevesinde Türkiye'yi harekete geçirecek herhangi bir davranıştan kaçınmıştı. Türk-Bulgar ortak Demecinin giriş kesiminde iki devlet arasındaki antlaşmalar (1925 ve 1929 antlaşmaları) anımsatılmakta tarafların birbirinin toprak bütünlüğüne saygılı olduğu ve onların başka devletlerle yapmış olduğu bağitların (ki Türkiye açısından 1933 Türk-Yunan Antlaşması 1934 Balkan

⁶⁷⁶ *Vakit*, 18 Şubat 1941. s. 1.

⁶⁷⁷ *Vakit*, 5 Mart 1941. s. 1.

⁶⁷⁸ *Vakit*, 24 Nisan 1941. s. 1.

Paktı ve 1939 üçlü ittifak söz konusudur) zedelenmeyeceği belirtilmektedir. Bildiri metni aynen şöyledir:

Türkiye ve Bulgar Hükümetleri, karşılıklı çıkarları ve iki ülke arasında güvene dayalı dostluğun bütünüyle korunması bakımından kendi dış politikalarının niteliğini belirlemek ve açıklamak üzere birçok kez yapmış oldukları görüş alışverişinden elde ettikleri mutlu sonuçları görmüş bulundukları için Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında bozulmaz barış, içten ve sonsuza dek dostluk olacağını belirleyen Dostluk Antlaşmalarına bağlı bulunarak birbirlerinin güvenlik ve dokunulmazlığına (toprak bütünlüğüne) saygılı olmakla, en güç zamanlarda barış ve esenliğin sağlanmasına yaramış olan bu güven verici politikayı sürdürmek isteğiyle olayların ışığında yeniden görüş alışverişinde bulunmaya karar vermişler ve başka ülkelerle yapılmış bağitları zedelemeksizin, aşağıdaki noktalar üzerinde anlaşmışlardır:

1- Türkiye ve Bulgaristan her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez bir ilkesi sayarlar.

2- İki Hükümet, birbirlerine karşı en dostça niyetler beslediğinden, iyi komşuluk ilişkilerinde, karşılıklı güveni korumak ve onu daha da geliştirmek istegindedirler.

3- İki Hükümet, ülkeleri arasındaki ticaret ilişkilerinde, ekonomik durumlarına uygun olarak, en büyük gelişmeyi sağlayacak olanakları araştırmaya hazır olduklarını açıklar.

4- İki hükümet, kendi basınlarında çıkacak yazıların, işbu demecin konusunu oluşturan dostluk ve karşılıklı güvenden esinleneceğini umut etmek isterler.

Ankara’da, 17 Şubat 1941 günü, iki örnek olarak düzenlenmiştir.

Dışışleri Bakanı

Şükrü Saracoğlu

Bulgaristan’ın Ankara Elçisi

B. Kirof⁶⁷⁹

1. Madde: 1929 antlaşmasındaki “tarafsızlık” yükümünün ötesinde, genel olarak “saldırıdan kaçınmayı” öngörüyordu ki bu o günün koşulları içinde şu anlama

⁶⁷⁹ Soysal, *a.g.e.*, s. 639-641; *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 2; Şimşek, *a.g.e.*, s. 53.

gelmekteydi: Türkiye Balkan Paktının bir üyesi olduğu gibi, Yunanistan ile Trakya'daki ortak sınırlarını güvence altına alan 1933 ittifakını yapmıştı; ayrıca 1939 yılından beri İngiltere ve Fransa ile bir ittifak içinde bulamıyordu. Onun bu savunma paktlarından doğan yükümlülükleri saklı kalmak, başka bir deyişle Bulgaristan Türkiye'nin bu yükümlülüklerini de göz önünde tutmak üzere iki devlet saldırıdan kaçınmak kararlarını açıklamış oluyordu. Bulgaristan'ın 1 Mart 1941'de Alman - Japon Paktına katılmış olması bu durumu değiştirmeyecektir.

2. ve 4. Maddeler Dostluk ve İşbirliğini geliştirmeye yararlı kimi hükümler koymuştu. 1925 ve 1929 Türk-Bulgar antlaşmalarına dayanan bu demeç İkinci Dünya Savaşı sonunda iki devletin Nato ve Varşova Paktları içinde yer almaları sonucu “tarafsızlık” ve “saldırmazlık” hükümleri bakımından da var oluş nedenini yitirmişti.⁶⁸⁰ Ancak imzalandığı dönem itibarıyla iki ülkeyi ciddi anlamda birbirine yakınlaştırmıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye tarafından alınan kararda Sivilegrad-Pityon sahası üzerinde seyahat eden Bulgar vatandaşlarının Türk topraklarının küçük bir parçasına giriş çıkış yaptıkları için, alacakları vize direk polis karakolu tarafından verilmiştir.⁶⁸¹ Bunun yanında bazen Türkiye’de bulunan Bulgaristan vatandaşlarının vizeleri bittiği halde aylarca Türkiye’de bulunmalarına müsaade edilmiştir.⁶⁸²

Beyannamenin imzasından sonra Bulgar Büyükelçisi bunu “Bulgaristan ile Türkiye arasındaki karşılıklı dostluk ve güvenin bir kanıtı” olarak değerlendirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’na göre ise imzalanan bu Beyanname “Balkanlar’da yeni karışıklıklara belki de mani olacak mütevazı bir eser”dir. Bulgar-Türk saldırımsızlık beyannamesi, İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıç döneminde iki ülke arasında ilişkilerin bir ifadesidir. Ayrıca Bulgaristan’ın Üçlü Pakta katılması için yapılan diplomatik hazırlayan son engelini de ortadan kaldırmıştır. Bundan da Bulgaristan’a Alman askerlerinin yerleşmesine ve onların diğer Balkan devletlerine saldırmasına Türkiye’nin karşı koymayacağı anlaşılır. Aynı zamanda Türkiye’ye saldırı tehlikesinin uzaklaşmasına da katkıda bulunur. Sonuç olarak bu bildiriyle iki ülke birbirine saldırmamayı taahhüt ettiler. Birçok halk ve devletin kaderini belirleyen İkinci Dünya Savaşı’nın arifesi ve başlangıç döneminde, Bulgaristan’ın

⁶⁸⁰ Hakov, *a.g.m.*, s. 1015.

⁶⁸¹ BCA 030-018-001-002-100-108-3.

⁶⁸² BCA 030-018-001-002-106-75-14.

bütün Balkan komşuları arasında Türkiye ile en iyi şekilde ilişkileri vardır. İki ülke arasındaki ilişkilerde iyileşme ve kötüleşme dönemlerinin birbirini izlemesine bakmayarak onlar hiçbir zaman kesilmez ve genel olarak karşılıklı güven, iyi komşuluk ve dostlukla karakterize edilmiştir.⁶⁸³ Beyanname ile alakalı olarak Bulgaristan Başbakanı yapmış olduğu konuşmada Türkiye ilişkilerin Bulgaristan için çok önemli olduğunu vurgulamış ve beyanname hükümlerinin devamlı surette uygulanacağına vurgu yapmıştır.⁶⁸⁴

İki ülke ilişkilerinin iyi olduğu bu dönemde ulaşım ve haberleşme anlamında mevcut telefon ve telgraf hatlarının gerekli ihtiyacı karşılamaması üzerine Bulgaristan hududu ile Türkiye arasındaki haberleşmenin daha iyi sağlanabilmesi için Ankara, İstanbul arasındaki telefon hatlarının yaptırılması sırasında bir hatta İstanbul ile Bulgaristan hududu arasına yaptırılmıştır.⁶⁸⁵ Ayrıca Bulgaristan'daki demiryollarının incelenmesi, yeniliklerin yerinde görülesi ve Almanya'dan istenilen siparişlerin incelenmesi amacıyla Türkiye'den Devlet Demiryolları Genel Müdür Cemal Serter, Malzeme Dairesi Başkan Yardımcısı Lâtif Osman Çıkıgil ve Mühendis Seyfi Gürçay, 18 Temmuz 1942'de Bulgaristan'a gitmiş ve oradan Almanya'ya geçmişlerdir.⁶⁸⁶ 6 Ocak 1945'te ise Bulgaristan demiryolları ile antlaşma imzalamak üzere Türkiye Devlet Demiryollarından bir heyet Bulgaristan'a gitmiştir.⁶⁸⁷ Ayrıca 28 Mart 1949 tarihinden Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımıyla bir Demiryolları konferansı İstanbul'da bir tane de Sivililengrad'ta düzenlenmiştir.⁶⁸⁸ Sıkıntılı olan döneme rağmen iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. 27 Mart 1942'te, 1935 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın yerine 15 Nisan 1942 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olan yeni bir Ticaret Antlaşması akdedilmiştir.⁶⁸⁹

Bu beyanname dışarda ve özellikle İngiltere'de yankı uyandırmıştır; çünkü İngiltere'ye göre Bulgaristan'ın artık Türkiye'den korkusu kalmayacak ve

⁶⁸³ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 115, 116.

⁶⁸⁴ *Vakit*, 3 Mart 1941, s. 1.

⁶⁸⁵ BCA 030-018-001-002-97-127-15; B.C.A 030-018-001-002-99-83-18.

⁶⁸⁶ BCA 030-018-001-002-99-76-19.

⁶⁸⁷ BCA 030-018-001-002-107-91-16.

⁶⁸⁸ BCA 030-018-001-002-119-29-12; BCA 030-018-001-002-113-33-9.

⁶⁸⁹ BCA 030-018-001-002-98-35-7; *TBMM ZC*, 6. Dönem, 27. Cilt, 76. Birleşim, s. 6-10; Z. Grigorova, "Bulgarian-Turkish Relations September 1944-1946", *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, s. 2593.

Almanya'nın kapılarını kolaylıkla açabilecekti. Bundan başka beyannamenin sonuçları hakkında birbirine tamamen zıt olan iki fikir ileri sürülmüştü. Bir taraftan bu beyannamenin Türkiye'yi Mihver politikasına yaklaştırdığı, diğer taraftan ise Bulgaristan'ı İngiliz politikasına yakınlaştırdığı münakaşa edilmekteydi. Ulus gazetesi muhabirinin bu mahiyete bir sorusuna Dışişleri bakanı Şükrü Saracoğlu şöyle cevap vermiştir: *“Türkiye'nin politikasında değişmiş bir şey yoktur. Türkiye ittifaklarına sadıktır. Türkiye bütün devletlerle bhusus komşuları ile iyi geçinmek kararındadır. Türkiye kendi emniyet sahasında yapılacak yabancı faaliyetlere ve hareketlere asla lakayt kalamaz. Türkiye toprak bütünlüğüne ve istiklaline yapılacak her taarruza silahla mukabele edecektir.”* Böylece Türkiye'nin topraklarına saldırması halinde Almanya'ya karşı savaşıacağı da ortaya konmuş oluyordu.⁶⁹⁰

3.3. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç döneminde Balkanlar ve Ortadoğu'nun önemli yol kavşağında bulunan Bulgaristan ile Türkiye'nin kaderi önemli ölçüde, halklar arası ilişkilerin ve dünyanın bu bölgesinde çeşitli amaçlar güden büyük devletlerin politikasına bağlıydı. Bu dönemde dinamik bir şekilde gelişen halklar arası durum bu devletler arasındaki çatışma Türkiye'yi kendi gelecekleri ile ilgili son derece önemli kararlar almaya zorunlu kılmıştır.⁶⁹¹

Bulgaristan ve Türkiye arasındaki savaş öncesi politik ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı sırasında da iyi niyetli komşuluk ilişkilerinin korunmasına dayanmaktadır. Avrupa'nın ve dünyanın, son derece kanlı askeri harekâtlara arena olduğu bir dönemde, merkez ve güneydoğu Balkanlar barış bölgesidir. İki ülke arasında sorunlar baş gösterip, asker ve mühimmat yerleştirilip, iki taraflı sınırın her iki tarafında güçlendirilmiş hatlar oluşturulmuş olsa da yine de iki ülke arasındaki barış korunabilmiştir. İki ülkenin yöneticileri, barışın savaştan daha değerli olduğunu ve korunmasının çelişkiler üzerine değil; ancak bu çelişkilerin düzeltilmesi veya yok edilmesi durumunda mümkün olduğu bilincindedir.⁶⁹²

⁶⁹⁰ Oral Sander, Ahmet Şükrü Esmer, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s. 152.

⁶⁹¹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 111.

⁶⁹² Petrov, a.g.m., s. 167.

İkinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve savaşın başlangıç döneminde Türk-Bulgar ilişkileri, ülkelerin ya kendi aralarında bloklar oluşturduğu ya da tarafsız kaldığı bir ortamda gelişmiştir. Faşist devletler tarafından artan tehlike karşısında Türkiye, Türk-Bulgar sınırını güçlendirmeye büyük önem vermiştir. Fakat 1923 Lozan Konferansı tarafından saptanan Türk-Bulgar ve Bulgar-Yunan sınırları boyunca 30 km.'lik silahsızlandırılmış bölge ve aynı zamanda, 1919 Neuilly Barış Antlaşması gereğince Bulgaristan'ın silahlandırılmasına getirilen sınırlandırmalar buna engel olmuştur. İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak faşist devletlerin Boğazlar, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e muhtemel bir saldırısına karşı set çekmek üzere silahlandırılmış bölgenin ve Bulgaristan'ın silahlanmasını engelleyen hükümlerin kaldırılması için Balkan Antantı ülkelerine baskı göstermişlerdir. İngiltere Türkiye'yi Bulgaristan ile Balkan Antantı ülkeleri arasındaki görüşmelerde arabuluculuk yapmaya teşvik etmiş ve desteklemiştir.⁶⁹³

Bulgar Askeri Kurmaylığı Türkiye ve Türk ordusunu İkinci Dünya Savaşı yıllarında dikkatle izlemiştir. Bulgaristan'ın İstanbul Askeri Ataşesi Albay Jelyazkov Sofya'ya düzenli olarak halkın ve subayların durumu, Türk devlet ve askeri yönetiminin olası adımları, Türk askerlerinin yerleşimi hakkında bilgi aktarmaktadır.⁶⁹⁴ Türkiye tarafı ise boş durmamış Bulgaristan hakkında ordu, nüfus vs. hakkında istatistiki bilgiler toplamıştır.⁶⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı'nın 3 Nisan 1940 tarihli istek yazısında Bulgaristan ordusuna dair malumat toplanılması emredilmiştir.⁶⁹⁶ Verilen emir üzerine 6 Nisan 1940'da Genelkurmay Başkanlığı'nın XI. Şube I. Kısım Amirliği tarafından cevap verilmiştir.⁶⁹⁷ Bulgar ordusunun ortalama 16 piyade tümenine sahip olduğu, sürekli olarak Almanlardan yardım aldığı ve ordudaki eğitimli asker sayısının ortalama 450.000 civarında olduğu şeklinde bilgiler verilmiştir.⁶⁹⁸ Ayrıca Bulgar Piyade Tümeni'nin kuruluş şekli⁶⁹⁹ ve Bulgar Süvari Tümeni'nin kuruluş şeklini gösteren krokiler çizilmiştir.⁷⁰⁰ Özellikle Türkiye

⁶⁹³ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 112.

⁶⁹⁴ Yavaşcev, *a.g.m.*, s. 175.

⁶⁹⁵ BCA 030-10-25-140-9.

⁶⁹⁶ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 059, Belge No: 1.

⁶⁹⁷ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 1.

⁶⁹⁸ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 018, Belge No: 1.

⁶⁹⁹ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 4.

⁷⁰⁰ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 5.

içerisinde Bulgar nüfusunun hangi bölgelerde yoğunlaştığına dair Dâhiliye Vekâleti Emniyet Umum İşleri Müdürlüğü tarafından şemalı bir harita da hazırlanmıştır.⁷⁰¹

1940 yılı başlarında Türkiye Doğu Trakya'daki askerlerini çoğaltmıştır. Bütün ordudaki 54 tümendenden 29'u Doğu Trakya'da konuşlanmıştır. Bulgar Askeri Kurmaylığında, asker yığınağının Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik saldırgan niyetlerinin bir kanıtı olarak mı algılanması gerektiği yönünde hemfikirlik yoktur. Ancak Balkanlar'da o dönem egemen olan güvensiz askeri ve stratejik durumun ve Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılıp katılmama konusundaki belirsiz pozisyonu göz önünde bulundurulunca güneydoğudan gerçek bir tehlike gelebilecektir. Bulgar askeri yönetimi açısından Türk ordusunun silahlanması hakkında bilgi edinmek büyük önem taşımaktadır. Ordu Kurmaylığı Boğazlar ve Doğu Trakya'da bulunan askerlerin silahlanması ve mühimmatına büyük dikkat ayırmaktadır. Çünkü Türkiye ile olası bir askeri anlaşmazlık sırasında Bulgar ordusuna karşı bu birlikler harekete geçirilecekti.⁷⁰² Bulgaristan'da Türk-Bulgar sınırında bulunan Büyük Aziziye Tepesi diye adlandırılan mıntıkeyi Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Sofya Elçiliği'ne bildirerek yasak bölge haline getirmiştir.⁷⁰³ Türkiye ayrıca Bulgaristan'ın savaşa girmeyip tarafsız kalması halinde ihtiyatlı davranacağını ve sınırlarını korumaya devam edeceğini; ancak Bulgaristan'ın saldırması durumunda ise direk Bulgaristan üzerine taarruz edeceğini Genelkurmay Başkanlığı yazışmalarında kaydedilmiştir.⁷⁰⁴

Bulgar Askeri Kurmaylığı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Doğu Trakya'daki içeriği ve sayısı ile alakalı istihbarat toplamış ve tedbir almıştır. Uzmanlara göre sözü edilen bölgede beş piyade ve bir zırhlı tümen, üç kale komutanlığı, sınır askerleri ve jandarma konuşlandırılmıştır. 1939 yılı başlarında bütün Bulgar ordusunun da sekiz piyade ve iki süvari tümeni bulunmaktadır. Bu sayı Doğu Trakya'daki Türk askerlerinden biraz fazladır. Bu orantı Bulgar Savaş Bakanlığı'nda ciddi bir rahatsızlığa neden olmuştur ve Askeri Kurmaylık gerekli önlemleri almıştır. Yeni piyade tümenleri oluşturulmuştur. Tümen kurmayları seferberliği yürürlüğe koymak

⁷⁰¹ BCA 030-010-206-407-8.

⁷⁰² Yavaşcev, *a.g.m.*, s. 178.

⁷⁰³ BCA 030-018-001-002-91-67-17.

⁷⁰⁴ ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 034, Belge No: 1.

ve Bulgar askerlerinin güneydoğu sınırına yığınak yapmalarını sağlamak amacıyla somut önlemler geliştirmiştir.⁷⁰⁵

İkinci Dünya Savaşı arifesinde zaman zaman artan gerginliklere rağmen Türkiye ile Bulgaristan arasındaki temas hiç kesilmemiştir. Bulgarlar, Trakya ile ilgili emellerinin olmadığını sık sık tekrarlamışlardır. Almanların Balkanlar'a girmesiyle durumu kritikleyen ve Dobruca'yı da Almanların desteğiyle ilhak eden Bulgarlar Almanya'dan yana tavır takınmışlardı. Almanya'dan yana tutumlarına rağmen Bulgaristan İkinci Dünya Savaşı boyunca savaşın dışında kalma çabasını sürdürmüştür.⁷⁰⁶ Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise Bulgaristan'daki Türk azınlığına uygulanan baskının biraz azaltılması olmuştur. Ancak Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklere Bulgaristan izin verme noktasında sıkıntılar çıkartmıştır.⁷⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç döneminde Türkiye, kendi gerçek iradesini "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" sloganı doğrultusunda bir politika izlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sloganındaki ülküyü gerçekleştirmek için de dış politikada Türkiye'nin güvenliği ve hiçbir ülkeye karşı cephe almama hattına özenle dikkat edilmiştir. Fakat faşist devletler özellikle de İtalya tarafından giderek artan tehlike karşısında Türkiye, antifaşist blok ülkeleri ile olan ilişkilerini öncelik vermeye başlamıştır. Türk dış politikası anlayışına göre hem İngiltere hem Fransa hem de Sovyetler Birliği ile ilişkiler içinde olmak Türkiye'nin yararına. Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma ile bu amaca kısmen ulaşılmıştır. Fakat Münih politikası ortamında Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin boğazlardan etkili bir şekilde güvenliklerinin sağlanması hususunda iki ülke arasında mevcut görüş ayrılığı yüzünden, Sovyetler Birliği ile böyle bir antlaşma imzalanmamıştır. Başlayan İkinci Dünya koşulları içinde Türkiye Almanya'nın önerisini kabul etmiş ve Haziran 1941'de onunla Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır.⁷⁰⁸ Aynı zamanda diğer dünya devletlerinde olduğu gibi savaştan etkilenmemek için birçok tedbirler alınmıştı. Bu tedbirlerin başında, savaş

⁷⁰⁵ Yavaşcev, *a.g.m.*, s. 177-178.

⁷⁰⁶ Cebecioğlu, *a.g.m.*, s. 192.

⁷⁰⁷ *Vakit*, 8 Ocak 1940. s. 2.

⁷⁰⁸ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 112.

ekonomisi adını verdikleri programlarını, savaş yılları boyunca sıkı devletçilik politikası ekseninde uygulamışlardı.⁷⁰⁹

Ekim 1940'ta İtalya Yunanistan'a saldırmıştır ve İtalya'nın Türkiye'ye saldırma tehlikesi somut bir hâl almıştır. Bulgaristan Yunanistan'a karşı toprak iddialarından vazgeçmesine rağmen, İtalya'nın arzusuna uyarak komşusuna karşı askerî harekâta katılmaya yanaşmamıştır. Bir yandan yeter derecede silahlanmış olmadığını diğer yandan da Türkiye'nin Yunanistan safında savaşa katılma tehlikesini kendi mevziine gerekçe olarak göstermiştir. İtalya-Yunanistan Savaşı'nda Bulgar Hükümeti'nin çekimser kalmasını onayan Türk Hükümeti Bulgaristan ve Almanya arasında giderek artan yakınlaşmadan kaygılanmıştır. Balkanlar'ın doğu kesimini kendi güvenliğinin bir mıntıkası sayan Sovyetler Birliği, Almanya'nın bu bölgeye nüfuz etmesine karşı belirli girişimlerde bulunmuştur. Kasım 1940'ta Berlin'de V. M. Molotov'un Hitler ve Ribbentrop'la görüşmelerinde Balkan sorunları, müzakerelerin ağırlık noktasını oluşturmuş; ama hiçbir anlaşmaya varılamamıştır. 25 Kasım 1940'ta Sovyetler birliği Bulgaristan'a ikili yardımlaşma antlaşması imzalamayı önermiştir. B. Filov hükümeti Bulgaristan'ın Üçlü Pakta katılması için artık görüşmelere başladığını gerekçesini öne sürerek Sovyet önerisini reddetmiştir. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı savaş hazırlığı ile ilgili olarak Türkiye'ye dair planların da bazı değişiklikler olmuştu. Kendi güney kanadını sağlama almak ve Bulgaristan'ın Üçlü Pakta katılmasına karşı Türkiye'nin direnişini bertaraf etmek için onunla ilişkilerini iyileştirmek yolunu tutmuştur.⁷¹⁰

Diğer tarafta İtalya, Yunanistan ile savaş halindeyken Türkiye, Bulgaristan İtalya'nın yanında savaşa girdiği takdirde kendisinin de müdahale edeceği konusunda Sofya'yı uyarak diplomatik destek verdi. Bulgaristan'ı frenleyen bu hareket Yunanistan'ın Makedonya'dan Arnavutluk sınırına asker gönderebileceği anlamına geliyordu.⁷¹¹

İkinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin önemini ve büyüklüğünü Bulgaristan ile kıyaslayacak olursak Bulgaristan küçük bir devlettir. Fakat Savaş

⁷⁰⁹ Erkan Afşar, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Meydana Gelen "Açlık Ve Kıtlık" Olaylarının Türk Siyasal Hayatına Yansımaları", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Van, 2016, s.278.

⁷¹⁰ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s, 114.

⁷¹¹ Jelavich, *a.g.e.*, s. 241.

yıllarındaki diplomatik becerisi ölçüsünde başarılıdır.⁷¹² İkinci Dünya Savaşı patladığında, Bulgaristan'ın Avrupa'nın kaderini belirleyecek bu çatışmanın neresinde yer alacağına karar vermesi gerekiyordu. 1934 yılında Bulgar Hükümeti'nin diplomatik ilişkiler kurduğu Sovyetler Birliği 1940'ta Bulgaristan'a bir dostluk ve yardımlaşma paktı önerdi. Yasadışı durumdaki Komünist Partisi bu önerinin kabulü için o zamanlar için büyük bir kışkırtma kampanyası başlatmıştı. Yüzlerce Bulgar imzaladıkları dilekçelerle hükümeti Sovyetler birliği ile bu paktı yapmaya çağırdılar. Egemen çevreler ise görünürdeki resmi tarafsızlık perdesi arkasına gizlenerek Hitler Almanya'sıyla pazarlıklar yapıp duruyordu. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Popof mecliste yaptığı konuşmasında özellikle tarafsızlık politikasını devam ettireceklerini söylemiştir.⁷¹³ Oysa Bulgaristan'ın eksen devletleri yanında savaşa katılması, ulusal bir felaket tehlikesini davet etmek demektir. 1 Mart 1941'de o zamanki Başbakan B. Filov Bulgaristan'ı faşist bloğa katan antlaşmayı imzaladı.⁷¹⁴

O dönem özellikle Bulgaristan Başbakanı B. Filov'un önce hastalığı doyasıyla Viyana'ya düzenlediği seyahat dikkat çekicidir. Oradan Strazburg'a geçen B. Filov'un orada Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile yapmış olduğu görüşme Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'nın yer alacağı tarafı belirleyen önemli bir görüşme olmuştur.⁷¹⁵ Monarşist-Faşist hükümeti Bulgaristan'ı da Alman askeri mekanizmasının zincirine eklemiştir.⁷¹⁶ Zaten çok geçmeden Alman askeri birlikleri Bulgaristan'a yığınak yapmaya başlamışlardır.⁷¹⁷ Bu bilgiyi kamuoyu ile paylaşp doğrulayan ise İngiltere'nin Sofya elçisi olmuştur.⁷¹⁸ Bu yığıntan ötürü Bulgaristan meclisinde milletvekilleri tarafından hükümete uyarılarda bulunulmuş ve tartışmalar da yaşanmıştır.⁷¹⁹ Ulusal birliğin sağlanması bahanesiyle birtakım bölgeleri

⁷¹² Marshall Lee Miller, *Bulgaria During The Second World War*, Standford University Press, California, 1975, s. 1.

⁷¹³ *Vakit*, 3 Ocak 1941. s. 3.

⁷¹⁴ M. Cervendineva, S. Pobornikova, T. Koleva, B. Mitef, N. Nedef, B. Boef, G. Radef, M. Dimitrof, N. Samokovlief, *Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi (Halk İçin Bilimsel Ders Kitabı)* Kızıllırmak Yayınevi, Ankara, 1975, s. 207.

⁷¹⁵ Asım Us, "Bulgaristan Şimalden Gelen Tehlikeyi Anladı", *Vakit*, 13 Ocak 1941. s. 1.

⁷¹⁶ *Vakit*, 2 Mart 1941. s. 1.

⁷¹⁷ *Vakit*, 14 Ocak 1941. s. 4.

⁷¹⁸ *Vakit*, 1 Mart 1941. s. 6.

⁷¹⁹ *Vakit*, 1 Şubat 1941. s. 1; Asım Us, "Sobanyada Yapılacak İstizah", *Vakit*, 2 Şubat 1941. s. 1.

Bulgaristan'a katarak halk kitlelerini de bu serüvene sürüklemek isteyen hükümet bunda başarılı olamadı.⁷²⁰

Bulgaristan, Alman ordularının ülkesine girmesine ve buradan Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırmasına müsaade etti. Ülke halkının Ruslara beslediği sevginin etkisi ile Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa katılmayan Bulgaristan, İngiltere ve ABD'ye 12 Aralık 1941'de savaş ilan etti. Bulgar orduları, kendilerine ait farz ettikleri Makedonya ve Batı Trakya'yı işgal ettiler.⁷²¹ Bulgaristan bir anlamda Hitler'in Doğu Avrupa'daki bir uydusu haline geldi. Sovyetler ile ilişkiler gergin de olsa ilişkilerini sürdürmeye devam etti.⁷²²

Mihver Devletleri arasında Bulgaristan, savaş sırasında en iyi koşullara sahip olan ülkeydi. Romanya'nın aksine, Bulgar askerleri Sovyetler Birliği'ndeki tehlikeli birliklere katılmadı. Savaş çabalarına olan katkısı sadece Alman ve İtalyan birlikleri tarafından zapt edilmiş topraklara garnizon sağlamakla sınırlı kaldı. Bulgaristan aynı zamanda Berlin için çok önemli bir hammadde ve özellikle tahıl kaynağı idi. Bulgaristan'ın Makedonya ve Trakya'yı işgali başlangıçta büyük bir ilgiyle karşılandı. Bu suretle Ulusalcılar, devletlerinin gerçek sınırları olarak kabul ettikleri yerleri ele geçirdi. 1941 yılı Mayıs ayında Bulgar Hükümeti işgal etmiş olduğu toprakları resmi olarak kendi topraklarına kattı. Trakya'dan zaten vazgeçmiş olan Almanlar bu durumu hiçbir itirazda bulunmadı. Bu toprakların ele geçirilmesi ile Bulgaristan'ın en güçlü Balkan devleti oldu. Bir Bulgar politikacı tarafından dile getirilen şu sözler zamanın yaygın olan yaklaşımını yansıtmaktadır: *"Bütün hepimiz, ilk defa hakkımız olan şeyi elde edeceğimiz fikriyle sarhoş olmuştuk. Hem de uzun yıllardır canımızla, kanımızla istediğimiz bir şeyi. Ancak emin olunuz ki vicdanımızda uğruna savaşmadığımız ve tarafımızdan alınmamış bir yeri sadece bir hediye olarak alıyor olmanın huzursuzluğu vardı."*⁷²³

Aslında Bulgaristan savaşa karışmazlık, tarafsızlık ve barış politikasını izleyeceğini resmen beyan etmişti⁷²⁴. Fakat onun dış politikasının kat'i yönergesinde Neuilly Barış Antlaşması'nın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırma ve Birinci Dünya

⁷²⁰ Todorov, a.g.e., s. 114.

⁷²¹ Lütem, a.g.e., s. 26.

⁷²² Michael M. Boll, *Cold War In The Balkans American Foreign Policy and The Emergence of Communist Bulgaria 1943-1947*, The University Press of Kentucky, Kentucky, 1984, s. 2.

⁷²³ Jelavich, a.g.e., s. 268.

⁷²⁴ BCA 030-010-243-642-25.

Savaşı'ndan sonra kaybettiği toprakları geri alma arzusu güçlü etki göstermiştir. Bulgaristan bunu gerçekleştirmek için başta Almanya yararına eğilimli bir tarafsızlık, Münih Antlaşması'na katılan ülkelerle iyi ilişkiler ve Sovyetler Birliği'nden uzak kalma politikası izlemiştir. Fakat Bulgaristan'ın kendi işlerini ülkeler arasındaki duruma göre idare etme politikası Almanya tarafından onaylanmamış ve İngiltere ile Fransa tarafından da gerekli saygıyla karşılanmamıştır.⁷²⁵

İkinci Dünya Savaşı'nda askeri harekâtın Balkanlar'da yayılmasına karşı koymak için İngiltere, Balkan ülkelerine Bulgaristan'ı da içine alan tarafsız bir Balkan Bloğu oluşturmalarını telkin etmiştir. Bunu gerçekleştirmek için Türkiye yine etkin diplomatik girişimlerde bulunmuştur. İyi niyet nişanesi olarak da Bulgar sınırındaki askerlerin bir kısmını geri çekmiş, bunun Sonucu Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginlik azalmıştır. Fakat Balkan ülkeleri arasında mevcut aşılmaz çelişkiler ve aynı zamanda onların çeşitli dış politika yönergeleri yüzünden Bulgaristan'ı içine alan bir Balkan Birliği bu defa da kurulamamıştır. Ama Bulgar-Türk ilişkilerinde iyileşme devam etmiş Sofya da Başbakan Georgi Koseivanov ile Türk Dışişleri Genel Sekreteri N. Menemencioğlu arasında yapılan görüşmeler buna güçlü etki göstermiştir.⁷²⁶ 13 Ocak 1940'ta yayımlanan beyannamede iki ülke, 1925 Dostluk Antlaşması'na bağlılığını ve Balkanlar'da barışın korunmasına taraftar olduklarını tasdik etmişlerdir. Bulgar Hükümeti, cidden tarafsızlık politikasını izleyeceğini, Türk Hükümeti de buna saygı göstereceğine dair kat'i kararlılığını belirtmiştir. Şubat 1940'ta Bulgaristan'da hükümet değişmiştir. Meşhur bir tarih ve arkeoloji uzmanı olan ama politikacı olarak hiç tanınmayan şiddetli Almanya taraftarı Prof. B. Filov başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Yeni Dışişleri Bakanı I. Popov Bulgaristan'ın dış politikasında bir değişiklik olmayacağını belirtmiş ama bu güvence onun komşularını teskin etmemiştir. Türkiye koruyucu tedbir olarak Türk-Bulgar sınırına askeri yığınak yapmış ve Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginlik yine artmıştır.⁷²⁷

İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanya'sı Sovyetler Birliği'ne savaş açınca Anti Komiterne dâhil olan Bulgaristan, Rusya'ya karşı savaşa girmekten kaçınarak Amerika ve İngiltere'ye savaş ilan etmekle yetinmiştir. Kral III. Boris'in ölümünden

⁷²⁵ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 112.

⁷²⁶ *Vakit*, 12-13 Ocak 1940, s. 1.

⁷²⁷ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 114.

sonra başa getirilen Kosta Muraviev, Bulgaristan'ın tarafsızlığını ilan etmiş ve savaştan çekilmiştir. Ancak Hitler Almanya'sı İkinci Dünya Savaşı'nda yenik düştüğü için Almanya'nın müttefiki olan Bulgaristan'da güç durumdaydı. Bulgaristan'ın tarafsızlığını ilan etmesi Sovyet hükümetini tatmin etmemişti. Çaresizlik içinde kalan Bulgar Hükümeti Ankara'daki elçiliği vasıtasıyla Almanya'ya savaş açtığını Rusya'ya bildirilmiştir.⁷²⁸ Daha savaş sırasında Çiftçi Partisi önderi Petkov, komünistleri, çiftçileri, sosyal demokratları ve sosyalistleri içeren bir “Ana Vatan Cephesi”⁷²⁹ kurmuştu. Sovyet ordusu savaştan sonra hükümete bu cepheyi kurdurmuş ve 1946 Eylülünde yapılan referandumla (%93 lehte) Cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Bundan sonra öteki partilerin kapatılması aşamasına geçilmiş ve Dimitrov'un Bulgaristan'a dönmesiyle⁷³⁰ komünistler duruma tümüyle egemen olmuşlardır. Petkov 1947'de idam edilmiştir. Bu yıllardır SSCB ile Yugoslavya'nın öncülük ettikleri ve Balkanlar'da bir komünist blok kurma çabaları da ortaya çıkmıştı. Tasarı, öncelikle Yugoslavya güney Slavları Birliği'nin kurulmasını takiben Bulgaristan'ın Balkan Birliği içinde alınmasıyla gerçekleşecekti. Ancak, böyle bir girişimin en önemli sorunu olarak Makedonya vardı. İkinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'ın Almanlar'la işbirliği yaptığı sırada, Bulgar birlikleri tarafından işgal edilen Yugoslav Makedonya'sı daha sonraları bu iki Slav devleti arasında çatışma konusu olmuştur. Ancak SSCB'nin aracılığıyla Yugoslavya ile Bulgaristan arasında bir yakınlaşma oluşmuştur. 2 Ağustos 1947'de Belgrad'da toplanan Yugoslav ve Bulgar liderlerinin imzaladıkları Bled Antlaşması bu yakınlaşmanın kanıtıdır. Bu antlaşmayı daha sonra Sofya'da imzalanan Dostluk Antlaşması izlemiştir. Ancak bu yakınlık 1948 yılında Yugoslavya'nın Kominformdan çıkarılmasına kadar sürmüştür.⁷³¹ Ancak Bulgaristan'ın komünistleştirilmesi zor ve acılı oldu. Toprakların ve endüstrinin kamulaştırılması direnmelerle karşılaştı.⁷³²

İkinci Dünya Savaşı sonunda 10 Şubat 1947'de Bulgaristan ile Müttefik Devletler arasında barış antlaşması imzalandı. Halen yürürlükte olan bu antlaşmada

⁷²⁸ N. Gornenski, S. Petrova, İ. Dimitrov, *Bulgaristan'da Faşizme Karşı Mücadele ve Sosyalizm*, Bilim Yayınları İstanbul, 1978, s. 61.

⁷²⁹ İktidarı eline alan bu yönetimde Bulgaristan'daki Türk azınlığı ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Genelde Türkiye'ye iltica eden bu topluluğa 2/11966 numaralı kararla Serbest Göçmen Uygulamasına tabii olmuşlardır. BCA 030-018-001-002-96-72-3.

⁷³⁰ Lütem, a.g.e., s. 26

⁷³¹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 116-117.

⁷³² Lütem, a.g.e., s. 27.

Bulgaristan'a görevler yüklendi. Türkiye'nin taraf olmadığı bu antlaşma ile Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türk azınlığın haklarını korunması konusunda uluslararası yükümlülükler altına girmiştir.⁷³³ Bulgaristan diğer yandan 18 Mart 1948'de Sovyetler Birliği, Romanya, Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan ile birer dostluk ve karşılıklı yardım antlaşması imzalandı. Bu gelişmeler sonucunda Bulgaristan Doğu Bloku'nun bir parçası haline geldi.⁷³⁴

3.4. Savaş Sonrası Türk-Bulgar İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini müteakip Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyen en önemli unsur, Bulgaristan'daki azınlığın statüsü ve göçleri olmuştur.⁷³⁵ Bulgaristan, Türkiye ile bu konuda uzun ve tempolu bir ilişki yaşamıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişki uluslararası arenada çok konuşulan ve tartışılan bir konu olmuştur.⁷³⁶ 28 Ağustos 1943'te Hitler ile çatıştığından ötürü Naziler tarafından öldürülen Kral Boris'in yerine oğlu Simon II Kral ilan edildi.⁷³⁷ Çar Boris'in ani ölümü milletlerarası kamuoyunda Bulgaristan'daki siyasi duruma ve onun savaşta oynadığı role karşı büyük bir ilgi uyandırdı. Bu olay Bulgaristan'ın arazi ve nüfus sayısı bakımından büyük bir devlet olmamasına rağmen Balkanlar'da mühim bir mevki işgal ettiği, önemli askeri ve stratejik mevzilere ve henüz savaşa girmemiş olan 450.000 kişilik taze bir orduya sahip bulunduğu göz önüne alınırsa, tamamen açıklanır mahiyettedir. Almanya'nın asıl şimdi Bulgaristan'ı faal askeri hareketlere sürüklemek üzere, onun üzerinde gayet kuvvetli bir baskı uygulaması niteliğini de gözden kaçırmamak lazımdır.⁷³⁸

Ancak Kralın küçük oluşu nedeniyle onun adına üç kişilik bir naipler heyeti yönetimi elinde bulundurdu. 28 Kasım 1943-1 Aralık 1943 tarihlerindeki Tahran

⁷³³ Tekin Akıllıoğlu, "Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 3-4, Ankara 1989, s. 145; Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, Edirne, 2012, s. 86; Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...* s. 380; Şimşek, *a.g.e.*, s. 111.

⁷³⁴ Lütem, *a.g.e.*, s. 27.

⁷³⁵ Lilia Petkova, "The Ethnic Turks In Bulgaria; Social Integration And Impact On Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000", *Journal Global Review of Etnopolitics*, Vol. 1, Issue 4, London, 2002, s. 1.

⁷³⁶ Kristen Ghodsee, *Muslim Lives In Eastern Europe, Gender, Ethnicity, & The Transformation Of Islam In Postsocialist Bulgaria*, Princeton University Press, New Jersey, 2010, s. 12.

⁷³⁷ *Gece Postası*, 28 Ağustos 1943. s. 1.

⁷³⁸ Georgi Dimitroff, *Halk Cumhuriyetine Doğru Bulgaristan*, çev. Sulhi Dönmez, Sahie Ertan, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 7-8.

Konferansı'nda müttefikler (Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere) Bulgaristan'ı Sovyetler Birliği'nin nüfuz bölgesine bırakmıştı. Almanların Balkan cephesindeki yenilgilerinden sonra Bulgaristan 2 Eylül 1944'te Kosta Muraviev'in başkanlığı sırasında tarafsızlığını ilan etmişti.⁷³⁹ Bu bölgelerin Sovyetlere bırakılmasının bir sebebi de İkinci Dünya Savaşı'nda oynadığı roldür. Nitekim savaşa dâhil olan büyük devletler dahi Sovyet Rusya'dan çekinmekteydi.⁷⁴⁰ Bulgaristan Balkanlar'da Sovyet etkisinin en çok hissedildiği ülkelerin başında gelmesi, kendisini Batı Bloğu içinde konumlandıran Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır.⁷⁴¹ Türkiye'nin aracılığı ile müttefiklerle antlaşma yoluna başvurmuştu. Bu sebeple Sovyet-Bulgar müzakereleri Ankara'da yapılmıştır.⁷⁴² Ancak 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilan eden Sovyetler Birliği askerlerini Bulgaristan'a sokmuştur ve ülkede köylü-komünist-askeri yönlü bir hükümet kurmuştu. 15 Ekim 1944'te Narodna Republika Bılgaria (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti) ilan edilmiştir ve 8 Eylül 1946'da yapılan ulusal referandumla krallık resmen kaldırılmıştır.⁷⁴³

9 Eylül 1944 yılında Sovyet ordusunun Bulgaristan'a girmesiyle⁷⁴⁴ Bulgar faşist rejimine son verilmiş ve demokratik halk yönetimi şeklinde proletarya diktatörlüğü kurulmuştur. Köylü Patisi gibi partiler basına verdikleri beyanlarda Bulgaristan'ın hiçbir zaman komünist olmayacağını belirtmişlerdir.⁷⁴⁵ Ancak Bulgaristan tarihinde bu yeni dönem Bulgaristan'ın komünizme geçişinin başlangıcı olmuştur.⁷⁴⁶ Bir kısım Bulgar aydınına göre bu yeni rejim tarihsel süreç içerisinde birçok defa bağımsızlığını kaybedip yeniden kazanan Bulgaristan için bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte sürekli ezilen köylü ve işçi sınıfı artık yönetimi eline almış ve rahat bir hayat sürecektir. Şeklinde yorumlamaktadır. Oysaki Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının da genel itibarla köylü sınıfının içerisinde bulunduğunu göz önüne alırsak uygulama safhasında Türk azınlık için durumun tam tersi olduğu

⁷³⁹ *Gece Postası*, 3 Eylül 1944. s. 1.

⁷⁴⁰ M. Salih Mercan. "II. Dünya Savaşı Öncesinde Çin-Japon Münasebetlerinde Mançurya (1931)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Van, 2016, s. 325.

⁷⁴¹ *Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri...*, s. 58.

⁷⁴² *Vakit*, 23 Eylül 1944. s. 1.

⁷⁴³ BCA 030-010-243-646-10. ; Erendil, *a.g.e.*, s. 93, 94; Ecer, *a.g.e.*, s. 54.

⁷⁴⁴ Bulgaristan'da Komünist Parti üyesi olup Sovyetler Birliği ile savaşmayı reddeden mevcut kalabalık bir kesim mevcuttu. Bu sebeple savaş esnasında Doğu Cephesine hemen hemen hiç asker gönderilmemişti. Dolayısıyla Sovyet ordusunun Bulgaristan'a girmesi mevcut kesim tarafından bir anlamda olumlu karşılanmıştı. Todorov, *a.g.e.*, s. 119-120.

⁷⁴⁵ *Gece Postası*, 24 Eylül 1944. s. 3.

⁷⁴⁶ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s. 136.

görülecektir.⁷⁴⁷ Bulgaristan bu tarihten sonra Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁷⁴⁸ Alman birlikleri 18 Eylül 1944'te Bulgaristan'dan çekilmişlerdir.⁷⁴⁹

11 Eylül 1944'te Trakya sınırından Türkiye'ye sığınmak isteyen sivil ve asker sığınmacılar ile Mihver işgalinde bulunan Ege Denizi ve Akdeniz Adaları'ndan kıyılarımıza sığınacak olan Mihver Devletleri vatandaşı sivil ve askerlerin Türkiye'ye kabul edilmemesine karar verildi. 18 Eylülde Türkiye'ye sığınmış olan Gabrovski Bulgaristan'a iade edildi. Bulgaristan Başbakanı yapmış olduğu konuşmada Bulgar Milli hükümetinin açıklarken Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği ile sıkı bir dostluk ve işbirliği temin edeceğini, Birleşik Amerika Devletleri ile dostluk münasebetlerini takviye edeceklerini, Yugoslavya ile kardeşlik ve diğer Balkan milletleri ile de iyi komşuluk ilişkileri tesis edeceklerini demiştir.⁷⁵⁰ 23 Eylül 1944'te Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı ve yeni dönemde Bulgar Dışişleri Bakanı Petko Stoyanof Anadolu Ajansı'nın Sofya'daki özel muhabiri Cevdet Lağos'a *"Türkiye Hükümeti'nin bilhassa Cumhurbaşkanı İnönü'nün basiretli siyasetini her zaman takdir ettiğini, iki taraf arasındaki ilişkilerin şimdiye kadar görülmemiş derecede gelişeceğini Bulgar milletinin iktidarı ele aldığını"*⁷⁵¹ sözlerine devamla *"Ben yirmi senden beri Türk-Bulgar cemiyetinin reisiyim. Bu itibarla yeni Bulgar rejiminin komşu Türkiye ile sıkı dostluk münasebetleri tesis etmek için elimden gelen bütün gayretleri sarf edeceğimi söyleyebilirim. Balkanlar'da bizim kardeşlerimiz vardır. Fakat yine bu bölgede bir de dostumuz vardır ki o da Türkiye'dir. Biz beş asırdan beri Türkiye ile komşuyuz ve daima da komşu kalacağız. Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir anlaşmazlık ve bir ihtilaf noktası bile yoktur. Bu sebeple açık ve şerefli dostluğumuzu idameye muvaffak olacağımızdan eminim."*⁷⁵²

Bulgaristan ile Türkiye birbirlerinin basın ve matbuatlarında her iki taraf da hoşnutsuzluğa meydan verecek yazıların yayınlanmaması hususunda anlaşmışlardır. Ancak Türkiye'de Son Posta gazetesi çeşitli tarihlerde yayınlanan nüshalarında Bulgaristan aleyhine yazılar yazılmıştır.⁷⁵³ Bu yazılan yazılardan ötürü

⁷⁴⁷ Boris Spasov, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin Devlet Düzeni*, çev. A. Erel, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 6.

⁷⁴⁸ *Vakit*, 11 Eylül 1944. s. 4.

⁷⁴⁹ *Vakit*, 18 Eylül 1944. s. 1.

⁷⁵⁰ *Vakit*, 19 Eylül 1944. s. 1.

⁷⁵¹ Cebecioğlu, *a.g.m.*, s. 209.

⁷⁵² *Vakit*, 24 Eylül 1944. s. 4.

⁷⁵³ BCA 030-010-243-646-14.

Bulgaristan'ın Mir gazetesinde bu olaydan dolayı duyulan üzüntüye dair yazılar yayınlanmıştır.⁷⁵⁴ Türkiye'de kendi matbuatında iki devlet arasındaki ilişkilere zarar verecek olan yayınları yasaklamıştır.⁷⁵⁵ Bu yayınlar içerisinde "Bulgarya'daki 1.300.000 Türk" adlı broşürün yasağı ve toplanması için defaaten kararlar alınmıştır.⁷⁵⁶ Ayrıca Bulgar basınından La Bulgarie Nouvelle, Kooperativen Front, İzlyvlenie na tsk Komünisışeshta Partiy na Yugoslavıy, Kooperativno Dvijenie, Kooperativno Zemedelie, İzgrev, Oteçevtiven Frond, Rabotniçesko Delo, Vatan Cephesi'nin merkezi tarafından yayınlanan Oteçestven Glas (Vatan Sesi) ve Zamedelsko Zneme isimli gazetelerin, Lecons Fonda Mentales ve Fundamantel Lessosns isimli raporların, Hristomatya, Geografya, Russkiy Yzik, Geometry ve Historiy isimli kitapların, Free Bulgaria ve Jeunesse Populaire De Bulgarie isimli dergilerin de Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır.⁷⁵⁷

İki ülke ilişkilerinde bu dönemde ekonomik ve siyasi ılımlı bir hava vardı. Nitekim 15 Ocak 1945 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında iktisadi imkânları geliştirmek amacıyla bir demiryolları antlaşması imzalanmıştı.⁷⁵⁸ Özellikle İnönü ile ilgili Bulgar basınında da haberler yapılmaktaydı. La Parole Bulgare gazetesinde eski milletvekillerinden olan Jorj Govadarov, Türkiye'nin izlemiş olduğu dış siyasetin başarılarından söz etmekte, İnönü gibi bir devlet adamının Türkiye'nin şansı olduğunu vurgulamakta ve son olarak Türkiye Başbakanı ve Genelkurmay Başkanına övgüler sunmaktadır.⁷⁵⁹

16 Eylül 1945'te Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi, savaş sonrası dönemde Bulgaristan'da hâkim olan sosyalist rejimin habercisi olmuştur. Bulgaristan Dışişleri Bakanı, Bulgaristan'ın dış ilişkilerinde özellikle Rusya ve Yugoslavya ile ciddi bir iş birliği ve yakınlaşma içine gireceklerini beyan etmişti.⁷⁶⁰ Ancak Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne bu denli yanaşması ABD ile Bulgaristan'ın arasındaki ilişkilere zarar verdiği gibi ciddi bir ABD-Sovyet

⁷⁵⁴ BCA 490-001-607-105-4.

⁷⁵⁵ BCA 030-010-243-645-4.

⁷⁵⁶ BCA 030-018-001-002-102-44-17.

⁷⁵⁷ BCA 030-018-001-002-112-78-8; BCA 030-018-001-002-117-64-8; BCA 030-018-001-002-118-98-16; BCA 030-018-001-002-119-47-17; BCA 030-018-001-002-119-48-9; BCA 030-018-001-002-120-78-5; BCA 030-018-001-002-121-83-20; BCA 030-018-001-002-122-24-1; BCA 030-018-001-002-123-71-19; BCA 030-018-001-002-123-72-12.

⁷⁵⁸ *Akşam*, 14 Ocak 1945. s. 2.

⁷⁵⁹ BCA 030-010-243-645-3.

⁷⁶⁰ *Akşam*, 2 Mart 1945. s. 2.

çatışmasını da beraberinde getirmiştir.⁷⁶¹ İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan “Soğuk Savaş Dönemi”nde, sosyalist rejimin kurulduğu Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girerken, Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuştur.⁷⁶²

Bir anlamda Sovyetlerin güdümüne giren Bulgaristan'da “Büyük Bulgaristan” hayali yeniden canlanmış gibiydi. Doğu ve Batı Trakya'ya hâkim olma düşüncesi ile Bulgaristan özellikle Sovyetler tarafından kışkırtılmaktaydı. Bulgaristan Başbakanı'nın nutuklarından özellikle Doğu Trakya'ya hâkim olma hayalinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Bulgaristan Başbakanı bunu reddetmiştir.⁷⁶³

Bulgaristan'da iktidarı ele geçiren komünistler, kendi rejimlerini sağlamlaştırmaya kadar, aynen Sovyetlerin önceden yaptığı gibi, Türklerin de desteğini kazanmak için dönemin şartlarına göre demokratik davranmış ve Türkiye'ye çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. 1947 yılında kabul edilen yeni Anayasa, ülkedeki etnik azınlıkları tanımış, onların anadilleriyle eğitim yapmalarına ve kendi millî kültürlerini geliştirmelerini hükme bağlamıştır. Ancak komünistlerin ülkede hâkimiyetlerini pekiştirmeleri ve uluslararası arenadaki gelişmeler, Georgi Dimitrov başkanlığındaki yönetimin, ülkedeki Türklere karşı izlenen siyaseti değiştirmesine ve yeni bir “baskı dönemi” başlatmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını koruyan Türkiye'nin, NATO'ya üyelik başvurusu (1950) ve Kore Savaşına asker göndermesi, Moskova'yı rahatsız etmiştir. Moskova, komşusu Türkiye'nin, SSCB'ye cephe alan Batı ittifakına yapacağı önemli katkıyı (gerek Kore Savaşı dolayısıyla, gerekse de NATO üyeliği ile) sınırlandırmak amacıyla Türkiye'nin dikkatlerini başka konulara çekmek istemiştir. Bu amaçla da Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesinin gündeme gelmesini sağlamış ve Bulgaristan yönetimi, ülkesindeki Türkler arasında göç baskısı yapmaya başlamıştır. Ayrıca SSCB, bu tarihten itibaren iki NATO üyesi devlete (Türkiye ve Yunanistan) karşı koyabilmek için güçlü bir müttefike sahip olmak istiyordu. Bu sebeple

⁷⁶¹ Necmettin Sadak, “Serbest Seçim Acaba Bulgaristan'ın Elinde mi?”, *Akşam*, 20 Kasım 1945. s. 1.

⁷⁶² Birgül Demirtaş Coşkun, “Turkish-Bulgarian Relations In The Post-Cold War Era: The Exemplary Relationship In The Balkans”, *The Turkish Yearbook Of International Relations*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001, s. 26; *Gece Postası*, 19 Şubat 1952. s. 1.

⁷⁶³ *Vakit*, 23 Mayıs 1946. s. 7.

Moskova, Bulgaristan'a dev sermaye yatırımları ve maddi yardımlar yapıyordu.⁷⁶⁴ Bulgaristan ile SSCB arasında sadece siyasi alanda değil kültürel alanda da ilişkiler artmıştır. Bulgaristan'da kurulan Bulgar-Sovyet Dostluk Cemiyeti özellikle kültürel alanda faaliyet göstermiştir.⁷⁶⁵

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde bu dönemde önemli ölçüde rol oynayan Bulgaristan'daki Türk azınlığın, eğitim hakları verilmiştir. Ancak Bulgaristan'da o dönem sayısı beş yüze yakın olan Türk ilkokullarında kullanılacak alfabe ve diğer kitapların Türkçe harflerle yeniden bastırılması durumunun maddi anlamda mümkün değildi. Bu konuda Sofya elçiliğine müracaatla Türkiye'den maddi yardım talep edilmiştir. Elçiliğin yolladığı yazıya göre bu iş için 280 bin leva gerekmektedir. Türk lirası ile 680 liraya denk gelen bu yardımın yapılmasının siyasal ve kültürel açıdan Türkiye için öneminden bahsetmektedir.⁷⁶⁶ Nitekim Türkiye Cumhuriyeti tarafından Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazetelere farklı tarihlerde çok ciddi maddi yardımlar yapılmıştır.⁷⁶⁷ Bu maddi yardımların yanında Türk okul ve cemaatleri kitap talebinde de bulunmuşlardır.⁷⁶⁸

Bulgaristan'da kurulan komünist idare azınlıklar konusunda tabiri caizse eski idareyi aratır şekilde hareket etmiştir.⁷⁶⁹ Bu baskı ortamı Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık içerisinde gelecek kaygısı yaşanmasına sebep olmuştur.⁷⁷⁰ Özellikle kültür ve dil anlamında uygulanan asimilasyon sonuç vermeyince göçler başlamıştır.⁷⁷¹ Yeni Bulgar Komünist rejimin Türk azınlıkla ilgili en önemli politikası Bulgar Sosyalist Devleti ile bütünleşmiş, "tek bir ulusun yaratılması" idi. Bu hareketin arkasında yatan mantık alışılmış burjuva toplumunun kalıntısı olan ortadan kalkmak zorunda oluşu böylece birleşmiş bir Bulgaristan Sosyalist Devleti kurulması idi. Böyle bir hareketin mantıksal sonucu Bulgaristan'daki en büyük

⁷⁶⁴ Kemaloğlu, *a.g.e.*, s. 33, 34.

⁷⁶⁵ BCA 030-01-66-414-6-1.

⁷⁶⁶ BCA 030-010-243-645-20.

⁷⁶⁷ BCA 030-010-242-632-24; BCA 030-010-243-646-15.

⁷⁶⁸ BCA 490-001-1294-299-1.

⁷⁶⁹ BCA 030-010-243-646-6-2.

⁷⁷⁰ Erdem Çanak, "Bulgaristan'dan Seyhan'a Türk Göçü (1950-1951)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/4, Ankara, 2014, s. 1.

⁷⁷¹ Ali Eminov, "The Turks in Bulgaria: Post-1989 Developments", *Nationalities Papers The Journal of Nationalism And Ethnicity*, Vol. 27, 1999, s. 31.

azınlığı oluşturan bir milyon Türkü kasıtlı olarak asimile etmekte.⁷⁷² Bulgaristan yıllarca beraber yaşadıkları Türk azınlığı Osmanlı'dan kalan ve istemeyen bir unsur olarak görmekteydi.⁷⁷³

Sovyet Rusya Bulgaristan üzerinde son derece hâkim bir hale gelmişti. Türk basını Bulgaristan ile ilgili yazdığı yazılarda Bulgaristan'ın Sovyet Rusya'nın bir eyaleti haline geldiğinden bahsetmekteydi.⁷⁷⁴ Özellikle Türk azınlığı üzerinde baskı oluşturmıştır. Kurdukları rejimi sağlamlaştırmak için azınlıkları her anlamda kontrol altına almışlardır. Ekonomik anlamda Sosyalizmi tesis etmek için her türlü tedbiri almışlardır. Bu alınan kararlar sebebiyle Türk azınlığı baskı altında kalarak göç etmeye zorlanmaktadır. Verilmesi gereken haklar kâğıt üzerinde onay almakta oysaki uygulama sahasında Türk Cemaat ve mektepleri sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir. Elleri toprak ve tarlalar türlü bahaneler gösterilerek ellerinden alınmaktadır.⁷⁷⁵ Bu baskı ve zorlamalardan özellikle Pomaklar da nasibini almıştır.⁷⁷⁶ Alınan vergiler ciddi manada arttırılmıştır. Hayır müesseseleri olan vakıflardan alınan vergiler yüzde yetmiş beş gibi bir oranda arttırılmış ve faaliyetlerin devamı engellenmiştir. Bu baskı ve yıldırımlar karşısında Türk azınlığından çok az kişi Türk milli hislerini reddetmeye razı olmuştur.⁷⁷⁷ Eğitim konusunda Türk azınlığı kendi okullarının masraflarını kendileri yaptığından devlet kendisini bu külfetten kurtarmıştır.⁷⁷⁸ Bulgaristan tarafından yapılan bu baskı ve zorlamalar her geçen yıl artmıştır. Türk azınlığın kullandığı isimleri dâhi Osmanlı'nın hâkimiyetinde yaşanan yıllarda Türkleştirildiği iddiasıyla değiştirilmeye kalkacaklardır.⁷⁷⁹

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde azınlıklar ve imzalanan antlaşmaların oynadığı rolü ve Türk-Bulgar ilişkilerinin tarihsel seyrini konu alan Bulgaristan basınında önemli yeri olan Mir gazetesinde, S. Donef imzasıyla yayınlanan makalede iki ülke ilişkilerinde gayet önemli bilgiler vermiştir önemine binaen bir kısmını

⁷⁷² Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi", *Tarih Okulu Dergisi*, İlkbahar – Yaz, S. XIV, İzmir, 2013. s. 119.

⁷⁷³ Victor D. Bojkov, "Bulgaria's Turks In The 1980s: a Minority Endangered", *Journal of Genocide Research*, 6(3), New Haven, 2004, s. 349.

⁷⁷⁴ *Gece Postası*, 4 Aralık 1950. s. 3.

⁷⁷⁵ BCA 030-010-243-646-6-3.

⁷⁷⁶ BCA 030-010-243-646-7.

⁷⁷⁷ BCA 030-010-243-646-6-4.

⁷⁷⁸ BCA 030-010-243-646-6-6.

⁷⁷⁹ Mary E. McIntosh, Martha Abele Mac Iver, Daniel G. Abele, David B. Nolle, "Minority Rights and Majority Rule: Ethnic Tolerance In Romania and Bulgaria", *Oxford Academic Social Forces*, Oxford, 1995, s. 943.

verdiğimiz makalede şunlar yazmaktadır: “Dostluk misakı akdelediğimiz yegâne komşu devlet Türkiye’dir. Bunula beraber sebebini anlayamadığımız halde mütemadiyen hatırımızı kıran komşu da yine Türkiye’dir.

Komşular arasında itimatsızlığa ve anlaşılamamazlığa sebebiyet veren daima suiniyet değildir. Gerek eski Türkiye’de gerekse şimdi Bulgarlar ve Türkler iki taraftan birinin suiniyetinden ziyade ecnebi entrikaları yüzünden birbirlerine karşı düşmanlıkta bulunmuşlardır. Türklerin patrik tayin etmek üzere münevver Bulgar arayıp bulamadıkları zaman da olmuştur. 1830 Bulgar teceddüdüne Türkler mümanaat etmedikten başka sık sık yardım dahi etmişlerdir. Kurtuluştan sonra dahi Türkler Bulgarlara Mütemayil bulunmuşlardır. Kanlı Sultan denilen Abdülhamit Genç Türkler tarafından Bulgarları himaye etmekle itham edilmişti. Şarki Rumeli ile birleşmeden sonra Küçük Sait Paşa’nın Cenubî Bulgaristan’ın işgalinde ısrar ettiğini fakat Abdülhamit’in bunu kabul etmediğini hatırlatmak isteriz.

Müteveffa Bulgar diplomatı İv. St. Geşof, Abdülhamit’in Bulgaristan’la anlaşma hakkında kendisi ile müteaddit defalar konuştuğunu birkaç sene evvel Mir gazetesinde hatırlattı: ‘Bu çetelere nihayet veriniz. Ne isterseniz vereyim.’⁷⁸⁰

Hariciye Nezaretimizde eski Türkiye ile anlaşma için kaçırılan imkânlarla dair çok istifadeli vesikalar hıfzedilmektedir. Genç Türklerin Paris’te çıkardıkları “Meşveret” gazetesi, Bulgarları himaye ettiği için sultana taarruz ediyordu. Biz ise Sofya’dan efalimizle Genç Türklerin mücadelesine yardım ediyorduk. Ve işi o raddeye getirdik ki sultan zamanında Bulgarlaşan Akdeniz sahillerinden Bulgarlar uzaklaştırıldı. Makedonya daha ağır bir esarete düştü. Biz ise sultanın bir zamanlar düşündüğümüz kadar fena olmadığını idrake başladık ve Türklerin dostluğunu aramaya koyulduk. Bir gün Bulgarların hamisi Abdülhamit’in hatırasını bir abide ile ebedileştirmeyi düşünürsek hiç hayret edilmemelidir. Türkiye ve Bulgaristan arasında en iyi münasebat için lazım olan bütün şerait mevcuttur.⁷⁸¹ Buna rağmen yeni Türkler⁷⁸² Bulgaristan’daki Türklerin gerek dini ve mektep işlerinden ve gerekse müsavi hakları haiz Bulgar vatandaşı olmak itibariyle tam bir serbestiden müstefit

⁷⁸⁰ BCA 030-010-242-633-19-1.

⁷⁸¹ BCA 030-010-242-633-19-2.

⁷⁸² Yazarın Burada Yeni Türkler diye bahsettiği aslında Türkiye Cumhuriyeti’dir. Aslında Türkiye’nin Bulgaristan’la problem yaşamaması gerektiği üzerine vurgu yapmaktadır. Oysaki Türkiye Cumhuriyeti’nin Bulgaristan ile aralarında bulunan köklü sorunların tamamını Milli Eğitim Bakanlığı Gayrimüslime Müfettişliğinden emekli olan Avukat Halil Yaver, bir rapor halinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına sunmuştur. Bu konuda Bkz. BCA 030-010-243-638-11.

olmalarından gayri memnun görünüyorlar. Bulgar devleti, diğer devletlerde mecburi kılındığı için kendi vatandaşlarına hiçbir ıslahat tahmil edemez. Hiç kimsenin Bulgaristan Türklerinin istedikleri alfabe ile okumalarına ve istedikleri gibi giyinmelerine mani olmamaları kâfidir. Velhasıl bu hususta Bulgarların hiçbir suiniyeti olmadığı aşikârdır. Türklerin de suiniyetli olmadıklarına inanmak istiyoruz. Eğer eski Türkler kendilerini anlayamadığımızı iddia edebilirlerse biz ise Yeni Türklerin biz Bulgarları anlayamadıklarını daha büyük salahiyetle iddia edebiliriz. Bunun delili meşhur Balkan Misakı'dır. Türkiye'nin Bulgaristan'la âdemi tecaviüz misakı ve Yunanistan'la ittifak muahedesi akdettikten sonra Balkan Misakı akdinin Romanya veya Yugoslavya tarafından tehdit edilmesi ile muhik görülmesini düşünmek budalalıktır. Türkler budalalıkla itham edilemezler. Daha ziyade kabul etmeliyiz ki onlar ananevi olarak bizi ahmak addetmişlerdir. Bunun için bizim Türk-Yunan ittifakına iltihak edeceğimizi yahut yegâne mahiyeti Bulgaristan'a karşı itimatsızlık ve saygısızlık göstermek olan Balkan misakına girmeye kanacağımızı düşünmüşlerdir. Bu Bulgaristan'ın Umumi Harpte kurtarmış olduğu Türkiye'nin bir "mukabelesidir."⁷⁸³

Bu suretle en iyi dost olmak şeraitine haiz olan iki komşu millet anlaşmazlık yüzünden yine mütekabil şüpheler altında bırakmışlardır. Elbette bu siyaset değildir. Herhalde ihdas edilen vaziyetten Türklerin ve Bulgarların menfaatleri yoktur veya olmayacaktır. Zararda gelmeyeceğini ümit edelim. Bunun için Türk-Bulgar münasebatının mahiyetini daha çabuk tayin etmek icap eder."⁷⁸⁴

Komünist idare başa geldikten sonra ortaya çıkan bir diğer önemli meselede Çingeneler olmuştur bu grup genelde Türkçe konuşmakta ve kendilerini Türk olarak addetmektedirler. Yeni rejimin amacı ise Çingeneleri özellikle önce Türk azınlığının arasına sokmak sonra da Türkiye'ye göndermek vasıtasıyla Sosyalizmi yaymaktır.⁷⁸⁵ Türkiye'ye göçle gelenler arasında Bulgar ordusundan kaçıp sığınanlar da mevcuttu. Türk Hükümeti bunların Bulgaristan tarafından yollanabileceği ihtimaline karşı özellikle tahkikatlarını yapıp ivedi bir şekilde Orta Anadolu'ya göndermiştir.⁷⁸⁶

⁷⁸³ B.C.A 030-010-242-633-19-3.

⁷⁸⁴ BCA 030-010-242-633-19-4.

⁷⁸⁵ BCA 030-010-243-646-6-7; BCA 030-010-243-646-6-8.

⁷⁸⁶ BCA 030-018-001-002-86-13-2.

Türk-Bulgar ilişkilerinde 1945 yılına kadar önemli anlaşmazlıklar çıkmamasının nedeni, bu yıla gelinceye kadar göçün mevcut antlaşmalar çerçevesi içinde cereyan etmesi ve 1925 antlaşmasına uygun olarak göç etmek isteyen Türklerin taşınabilir mallarını, hayvanlarını serbestçe satabilmeleri ve taşınamayanların satış bedellerini beraberinde Türkiye'ye getirebilirmiş olmalarıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra geniş çaplı iş gücü ihtiyacı olan Bulgar Hükümeti Türklerin göç etmesini engelleyici davranışlarda bulunmuş ve bu davranış Türk basınının tepkisiyle karşılanmış olmakla beraber, 1950 yılına kadar Türk azınlığı ve göç yine önemli bir anlaşmazlık konusu olmamıştır. Göç ve göçmen sorununun dar boğaza girmesi ve bu nedenle Türkiye ile ilişkilerdeki gerginlikler daha çok Bulgaristan'da komünist yönetimin kurulmasından sonra meydana gelmiştir. Kurulan yeni rejimin Türkiye'nin sosyal kuruluşlarına ve topraklarına el atması, Bulgaristan Türkleri arasında türlü huzursuzluklara yol açmıştır. Bu, Bulgaristan Türkeri'nin anayurda göçlerine yol açan baskıların başlıcası olmuştur. 1950 yılında Türkiye'ye göç etmek isteyenlere Bulgar makamlarının verdiği çıkış vizeleri aynı yıl büyük bir göç sorunu meydana getirmiş, mal ve mülkleri ellerinden alınmış binlerce Türk'ün Türkiye'ye göçe zorlanması büyük bir bunalımın patlamasına neden olmuştur. Bu bunalımın nedeni malsız mülksüz gönderilen 250.000 kadar geçmenin üç ay gibi kısa bir sürede Türkiye'de yerleştirilmesinin istenmesiydi. Doğal olarak bu kadar çok insan kitlesinin Türkiye'ye kabulü hem ekonomik hem de sosyal sarsıntıların kaynağı olacaktı. Türk ve Bulgar hükümetleri arasında alınıp verilen notalar ve göçmen sorununun uluslararası kuruluşlara duyurulacağı hususunda Türkiye'nin azimli tutumu ve Türk Bulgar sınırını kapaması, Bulgaristan'ı yumuşatmış ve 2 Aralık 1950'de yapılan antlaşma ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyenlere öncelikli Türk giriş vizesi verilmesi öngörülmüştür.⁷⁸⁷ Uzun süredir kapalı olan Türk-Bulgar sınırı açılmıştı.⁷⁸⁸ Önce Bulgarlar tarafından vizesiz olarak Türkiye'ye gönderilmiş olup üç aydan beri süvari kışlalarında barındırılan 1140 göçmenden 350'si ilk trenle Bulgaristan'a hareket etmiştir.⁷⁸⁹ Ancak, sahte vize ile bazı Çingene gruplarının da göçmenler arasında bulunmalarından çıkan anlaşmazlıktan sonra Türk-Bulgar sınırı 1951 yılında ikinci kez kapatılmış ve anlaşmazlık giderildikten sonra tekrar açılmıştır. Bulgaristan Türklerine yapılan

⁷⁸⁷ TBMM ZC, 9. Dönem, 4. Cilt, 26. Birleşim, s. 54.

⁷⁸⁸ TBMM ZC, 9. Dönem, 4. Cilt, 26. Birleşim, s. 53.

⁷⁸⁹ *Akşam*, 3 Aralık 1950. s. 1.

bütün baskı ve şiddet hareketlerine karşı günümüzde Bulgaristan'da 1 milyona yakın soydaşımızın bulunduğu bir gerçektir. İki devlet arasında varılan antlaşmalar ve göç planına göre Türkiye'de akrabaları bulunanların göçlerine izin verilmesi, bölünmüş ailelerin birleştirilmesi gibi insancıl yöndeki uygulamaların olumlu bir sonuca ulaşabilmesi beklenmektedir.⁷⁹⁰

Bulgaristan o dönemde devletin savaş sonrası kalkınması için ciddi çalışmalar yürütmüştür. Özellikle ekonomik anlamda kalkınmayı gerçekleştirmek için Georgi Dimitrof adı verilen bir teşkilat kurmuştur. Bu teşkilatta görev alanlar iki kısma ayrılmaktaydı. Birinci kesimi ciddi anlamda solcu hisler taşıyan gönüllüler oluşturmaktadır. İkinci kesimi ise hükümetten korktukları için teşkilata girenler ve zorla kaydettirilenler oluşturmaktadır. Zorla yaptırılan kayıtlar arasında Türk azınlığının mensupları da bulunmaktadır. Türk azınlığından olanlar Bulgaristan Hükümeti tarafından genelde inşaat işlerinde çalıştırılmışlardır.⁷⁹¹

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Bulgaristan itilmiş olduğu dış politik yalnızlıktan çıkmak ve savaştan önceki bağlarını yenilemek için gayret sarf etmiştir. Bu durum, kültür alanındaki değiş tokuşun da normalleştirilmesini gerektirdi. Ne var ki bu arada 9 Eylül 1944'ten sonra toplumsal düzen değişikliği ile birlikte, kültür kuruluşları da dâhil, ondan önceki kuruluşlarda bütünüyle değiştirilmiştir. 1948'e kadar sadece muhalefet bozguna uğratılmakla kalmayarak, Bulgar aydınları da toplumun bütün manevi yaşamına ciddi bir darbe indirmişti. İşçi-köylü aydınları dedikleri yeni aydınların yetiştirilmesi hızla teşvik edilmiştir. Yeni kültür kuruluşlarında bu aydınların çalışmaları ideoloji yüklü olmakla birlikte görevleri de büyük bir dereceye kadar propaganda görevidir. Kültürde değiş tokuş kuruluşlarına yüklenen amaç ve ödevler de öyledir. 1948'e kadar kültür bağları Enformasyon ve Sanatlar Bakanlığı ile Halk Kültür Odası kanalıyla gerçekleştirilmiştir. Ocak 1948'den Şubat 1954'e kadar Bilim Sanat ve Kültür Komitesi faaliyet yürütmüş, ondan sonra, 1954'te Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Bu dönemdeki Bulgaristan ile Türkiye arasındaki kültür bağları ve ilişkileri Balkan kültürleri arasındaki ilişkiler bağlamında da ele alınabilir. Tarihsel gelişmelerin seyrinde bunlar çeşitli ekonomik, ideolojik ve politik faktörlerden etkilenmiş, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde bu faktörlerin etkisi olumsuz olmuştur. Dünyada derin bir karşı

⁷⁹⁰ Erendil, *a.g.e.*, s. 108-109.

⁷⁹¹ BCA 030-010-243-646-16.

koyma meydana gelmiş ve onu takip eden soğuk savaş yıllarında ülkeler arasındaki kültürel değiş tokuşun doğal gelişimini uzun bir dönem için kesmiştir. Bu anlamda genel hatlarıyla kültürel ilişkilerin iki komşu ülke arasındaki politik ve devletsel ilişkilerin gelişimindeki eğilimleri takip etmiş olduğu söylenebilir.⁷⁹²

3.5. Türk-Bulgar İlişkilerinde Gergin Dönem

3.5.1. Türk Uçaklarının Bulgaristan Tarafından Düşürülmesi ve Filibe Türk Konsolosluğunun Bombalanması

Bazı dönemlerde kırılmalara uğrasa da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tesis edilen Türk-Bulgar dostluğu 1947 yılından itibaren bozulma sürecine girmiştir. Çünkü 1945 sonrasında Bulgaristan'da kurulan komünist Bulgar Hükümeti ülkedeki Türkleri, potansiyel ajan olarak görmeye başlamıştır. 1948'de Bulgaristan hava sahasında iki Türk uçağının düşürülmesi, casusluk yaptığı iddiasıyla Türk askerî ataşesinin sınır dışı edilmesi, Lala Paşa yakınında Kalkansöğüt isimli Türk köyüne saldırı düzenlenmesi⁷⁹³ gibi olaylar Türk Bulgar ilişkilerinde gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur.⁷⁹⁴

Olayın detaylarını yansıtmaması bakımından önemli olan, Bulgaristan üzerinde düşürülen iki Türk Uçağı ile ilgili olarak Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicleli tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde verilen sözlü soru önergesine⁷⁹⁵ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak cevap vermiştir. Önerge şu soruları ihtiva etmekteydi: Hadise'nin tahkikatı bitmiş midir, sebepleri anlaşılmış mıdır? Hükümet ne gibi teşebbüslerde bulunmuştur? Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bu sorulara karşılık olarak demişler ki:

“Muhterem arkadaşlar, yüksek heyetinizin bildiği gibi; Bulgaristan üzerinden iki uçağımız düşürülmüştür. Pilotlardan biri şehit olmuş, diğeri yaralanmıştır. Sofya elçimizin, bugün teşebbüslerine ve ısrarlarına rağmen, bu sağ kalan pilotumuzla ancak dün akşam temasa girebilmiştir. Fakat arz edeceğim malumat, sadece, Bulgar ajansı tarafından hadise hakkında neşredilen resmi tebliğe dayanmaktadır. Bu

⁷⁹² Bibina, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Bulgar..., s. 1127-1129.

⁷⁹³ *Akşam*, 20 Haziran 1948. s. 1.

⁷⁹⁴ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 2; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 133.

⁷⁹⁵ TBMM ZC, 8. Dönem, 10. Cilt, 45.Birleşim, s. 252.

suretle hadisenin cereyanını bildirirken, maruzatımın, Bulgaristan bakımından da doğruluğuna reddedilemez bir delilini vermiş oluyorum. Hadiseyi arz edeyim: 9 Şubatta bir talim uçuşu için Yeşilköy'den kalkan Spitfire sisteminde, bir kişilik, iki avcı uçağının üstlerine dönmedikleri görülmüştür. Bunlardan birinin pilotu Teğmen Talat Ülkü diğeri de Üstçavuş Kemal Menderes'tir. 10 Şubat sabahı, Sofya elçimiz telefon ederek, Burgaz konsolosumuzun, o civarda Sozopol burnunda iki tayyaremizin düştüğünü haber verdiğini bildirmiştir. Vaziyetten Genelkurmayımızı haberdar etmekle beraber elçimiz Sofya'da derhal harekete geçmiştir. 10 Şubat'ta Bulgar hariciye nezareti ile temasa giren elçimize: Uçaklarımızın Bulgar hududunu aşarak şimale doğru alçaktan uçtukları ve Bulgar hudut muhafızları tarafından verilen işaret üzerine daireler yapmaya başladıkları ve bu aralık üzerlerine ateş edildiği, uçaklardan birinin denize düşünerek pilotunun boğulduğunu diğerinin ise iniş yaparak yaralandığını söylenmiştir.

Aziz arkadaşlar; Bulgar toprakları üzerine gelmiş olan pilotlarımız Bulgar muhafızlarının verdikleri işaretler üzerine yere inmeye ve konacak elverişli bir saha aramaya başlamışlardır. 150 metreye kadar aşağı inmeleri ve devir yapmaları başka türlü izah edilebilir mi? Yabancı topraklar üzerine, tarassut ve saire gibi bir maksatla gelmiş olan tayyareler, ya yüksekte uçar yahut geri dönerler. Herhalde işaretlere rağmen 150 metreye kadar inmezler. İşte Bulgar muhafızları tayyarelerimizin üzerine bu sırada, yani tam mecburi iniş yapmak üzerelerken ateş açmak cinayetini işlemişlerdir. Bulgar tebliği uçaklarımızın iyi görülür hava şartları içinde uçtuklarını iddia ediyor. Hâlbuki 9 Şubat tarihli meteoroloji raporu, bu uçaklarımızın havalandığı sırada havanın onda sekiz kapalı ve sisli olduğunu bildiriyorlar. Dün akşam elçimizle, iki Bulgar subayı huzurunda kısaca konuşan pilot Talat Ülkü de uçtukları sırada havanın kapalı olduğunu söylemiştir. Bundan başka uçaklarımızda yalnız birer pilotun bulunması, tarassut gibi işlere yarayacak fotoğraf ve sair levazım ben bulunmaması, keşif uçuşu yapmadıklarının başlıca delilidir.”⁷⁹⁶

Genelkurmay Başkanlığı düşürülen uçaklarla alakalı olarak Başbakanlığa yazdığı yazısında, 9 Şubat 1948 günü Türk uçaklarının sadece yollarını kaybettikleri için Bulgar havsalasına girdiklerini ve akabinde Bulgaristan askerleri tarafından ateş açılmak suretiyle uçakların düşürüldüklerini bir pilotun şehit edildiğini iki uçağında

⁷⁹⁶ TBMM ZC, 8. Dönem, 10. Cilt, 45.Birleşim, s. 254-255; Akşam, 21 Şubat 1948. s. 1.

zayı edildiğini yazmıştır. Oysaki 16 Temmuz 1945'te aynı olayın tersinin cereyan ettiğini Bulgar uçaklarının Türk hava sahasını işgal ettiğini ancak hem uçakların hem de mürettebatlarının 21 Temmuz 1945 günü Bulgaristan makamlarına teslim edildiğini belirtmiştir.⁷⁹⁷ Türk Hükümeti nezdinde ciddi anlamda sinirlilik uyandıran olay basına yansıdığı şekli ile “Bulgar askerleri cinayet işlemişlerdir” şeklinde olmuştur.⁷⁹⁸

Olayın gerçekleşmesini müteakip Sofya Ataşemiliteri Yüzbaşı Emin Bey Genelkurmay Başkanlığına yazdığı yazısında; Sofya Ataşemiliteri ile beraber Burgaz'a gittiklerini sağ kalan pilotumuzu ve uçağımızı görmek için Bulgar Milli Savunma Bakanlığına müracaat ettiklerini durumun önceden bildirildiği halde yetkili makamların Ataşemiliterimizi kabul dahi etmediklerini yazmıştır. Yazısına devamla Bulgar Telgraf Ajansı'nın olayla ilgili olarak şunları yazdığını kaydetmektedir:

“9 Şubat 1948 günü saat 11:45'te (öğleden önce) Türk arazisi üzerinden gelen Spitfire sisteminde birer kişilik iki Türk askeri uçağı çok iyi görünür iyi hava şartları dâhilinde Rezovo köyünün 7 kilometre batısında bulunan sınır kulemiz üzerinden Bulgar hava bölgesine geçmişler ve sınır hattına muvazi olarak doğu istikametinde arazimiz üzerinde uçmuşlardır. Rezovo köyüne vardıktan sonra, Karadeniz kıyımızda kuzey istikametinde yol almışlardır. Uçaklar Simemoresk köyü üzerinde uçarlarken sınır muhafızlarımız kırmızı traketlerle ihtar işareti vermişler fakat uçaklar geri dönecekleri veya inecekleri yerde daire yaparak Burgaz şehri istikamatine doğru deniz kıyısından uçmağa devam etmişlerdir. Uçaklar 150-300 metre yükseklikte uçarak hava hattı itibariyle 65 kilometre arazimiz içerisinde bulunan sozopol şehrine kadar varmışlardır. Sozopol şehri yanında uçaklar 150 metre kadar alçalmışlar ve şehir ile etrafı üzerinde tur atmağa başlamışlardır. Sınır muhafızları burada da tekrar olarak raket işareti vermişlerdir. Bunun üzerine muhafızlarımız uçaklara ateş açmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bunun neticesi olarak uçağın birisi Sozopol şehri yanında sahilden 200 metre açıkta denize düşmüş diğeri ise Sozopol'un 5 kilometre kuzeyinde Sveti Nikola köyü yakınında yere düşmüştür. Denize düşen uçağın pilotu boğulmuştur. İkinci uçağın pilotu sağdır ve hafif yaralıdır. Her iki pilotta Türk Hava Kuvvetleri askeri üniforması

⁷⁹⁷ BCA 030-001-56-344-23-3.

⁷⁹⁸ Akşam, 21 Şubat 1948. s. 1.

taşımaktadırlar. Sağ olarak enterne edilen pilot üsteğmen rütbesinde olup 1923 senesinde Bursa'da doğmuştur. Ve adı Talat Ülkü'dür. Boğulan pilot başçavuş olup adı Kemal Menderes'tir.

Şunu kaydetmek lazımdır ki Türk uçakları ilk defa olarak hava bölgemizi ihlal etmiş ve arazimiz üzerinde uçmuş değillerdir. Fakat bu seferki hal bu şekilde ihlalin bilhassa kabaca bir tezahürünü teşkil etmektedir. Herhangi bir yanlışlık veya pilotların yanılması imkân haricidir. Çünkü uçaklar iyi hava şartları dâhilinde ve 150-300 metre gibi bir irtifada Bulgar-Türk hudut hatları iyi fark edildiği halde 65 kilometre derinliğinde arazimize girmişlerdir.

Hadise hakkında tahkikat yapılmaktadır. Tahkikatın bitirilmesinden sonra Hükümet bu hususta lüzumlu teşebbüsleri yapacaktır."⁷⁹⁹

Sofya Ataşemiliterimiz daha sonra Bulgaristan Genelkurmay Başkanı ile bir görüşme sağlamıştır ancak kendisine tatmin edici bilgiler verilmemiştir. Zira Başkan göreve yeni başladığını olayla ilgili malumatının olmadığını bahane göstermiştir. Ataşemiliter ise uçakların iniş takımlarının açılmış vaziyette alçalmakta olduğunu benzinlerinin bitmesi sebebiyle inişe geçtikleri bir sırada ateş açılmasının doğru olmadığını belirtmiştir.⁸⁰⁰ Genelkurmay Başkanlığı sonradan Başbakanlığa yazdığı bir yazıda Bulgaristan'la karşılıklı nota teatisi suretiyle olayın kapatılmasının iyi olacağını basına yansımalarının sakıncalara sebebiyet vereceğini bildirmiştir.⁸⁰¹ Bir diğer saldırı olayı ise Lala Paşa yakınlarındaki Türklerle meskûn olan Kalkansöğüt köyüne Bulgar çetecileri tarafından düzenlenen saldırı olmuştur. 18 Haziran 1948'de düzenlenen saldırıda çatışma çıkmış Bulgar çetecilerinden ve Türk köylülerden ölenler olmuştur. Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak olayla ilgili tahkikat başlatmıştır. Olay Türk basınında infial uyandırmış ve tepkilere sebep olmuştur.⁸⁰²

Bu dönemde iki ülke arasındaki gerginlik, Bulgar Hükümeti'nin Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı kötü muamele etmesine sebebiyet vermiştir. Bu kötü muameleden dolayı mağdur olan Bulgaristan'daki Türk azınlığı yaşadıkları sıkıntıları anlatan bir mektup yazmış 3 Temmuz 1947'de İsmet İnönü'ye göndermişlerdir. Mektubun tam metni şöyledir:

⁷⁹⁹ BCA 030-001-56-344-23-4.

⁸⁰⁰ BCA 030-001-56-344-23-5.

⁸⁰¹ BCA 030-001-56-344-23-1.

⁸⁰² *Akşam*, 21 Şubat 1948. s. 1.

“Canım gibi kıymetli atam İsmet Paşam,

En evvela uzun ömürler dilerim. Ey cami olan İsmet Paşam, bu bizlere olan zulümler canımıza yetti. Gökten bile imdat bekleyen bugünkü Bulgaristan’da olan Türk azınlığı acınacak haldedir. Bulgaristan’da bulunan bugünkü idare halkı eziyor ve daima zulüm altında yaşıyoruz. Bizim sizden başka kimimiz var. Biz Türkiye Cumhuriyeti’nin hasreti ile yanmaktayız. Çok çok rica ederiz;

1- Ya Üçüncü Cihan Harbi

2- Ya gene Bulgaristan Türk azınlığının Türkiye Cumhuriyeti’ne kavuşturulması”
*Tuna Boyu Kahramanı*⁸⁰³

Bu dönemde ilişkilerdeki gerginliğin tarihsel arka planına da bakacak olursak Bulgar aydını ve devlet adamları Osmanlı hâkimiyetini Hristiyan Bulgar kültürünün bastırıldığı ve gelişiminin engellendiği bir esaret ve zulüm dönemi olarak telakki ettikleri için hem ulusun konsolidasyonu hem de Avrupalılaşıma adına Osmanlı döneminde Bulgaristan’a yerleşen Türk, İslâmî ve Şarklı unsurları tasfiye etme yoluna gittikleri görülmektedir.⁸⁰⁴ Özellikle Bulgar aydını 19. yüzyılı bir milat olarak kabul etmekte ve 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin bu dönemde bitirildiğini her noktada vurgulamaktadır.⁸⁰⁵ Ayrıca Osmanlı hâkimiyetinde geçen bu yılları da Bulgaristan tarihinin en karanlık dönemi olarak değerlendirmektedirler.⁸⁰⁶ Oysaki Bulgaristan bağımsızlığını elde etmeden önce Osmanlı’nın sorunsuz ve en iyi bölgelerinden biriydi.⁸⁰⁷

Türklerin maruz kaldıkları mezalime ve kurtarılmaları dileğine dair gelen bu mektup Cumhurbaşkanlığı Genel kâtipliği Tarafından dönemin Başbakanı Recep Peker’e sunulmuştur.⁸⁰⁸ Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye’ye getirilmeleri konusuna ilişkin bulunan Dışişleri, İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım

⁸⁰³ BCA 030-01-17-97-3-3.

⁸⁰⁴ Aşkın Koyuncu, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Miras’ının Tasfiyesi (1878- 1908)” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara, 2006, s. 239.

⁸⁰⁵ Maria N. Todorova, *Balkan Family Structure and The European Pattern Demographic Developments In Ottoman Bulgaria*, Central European University Press, New York, 2006, s. 5.

⁸⁰⁶ Carol Silverman, “The Politicks Of Folklore In Bulgaria”, *George Washington University Institute For Ethnographic Research Journal Anthropological Quarterly*, Vol. 56, No. 2, United States of America, 1983, s. 55.

⁸⁰⁷ Ghodsee, *a.g.e.*, s. 12.

⁸⁰⁸ BCA 030-01-17-97-3-2.

Bakanlıklarının yazıları Bakanlar Kurulunun 31 Mayıs 1947 tarihli toplantısında incelenerek; Bulgaristan'daki Türklerin, ilgili devletlerle yapılacak olan antlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması ve Balkanlar'dan serbest göçmen vizesi ile veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve uyruğumuza alınmaları kararlaştırılmıştır.⁸⁰⁹ Ayrıca Türk Hükümeti bu gelen göçmenlere ilgili makamlarca yapılacak proje ve keşiflere ve ev adedine göre, devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç ve istedikleri takdirde mevcut istiflerden yalnız kesme ve taşıma masrafları karşılığında tomruk veya kereste verilmesi Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır.⁸¹⁰ Netice olarak da göçmenler için devlet tarafından 58.168 adet ev inşa edilmiş, 703.962 dönüm tarım arazisi tahsis edilmiş, 5.770.000 kg. tohumluk verilmiş ve 18.288.935 TL tarım kredisi verilmiştir.⁸¹¹

Bunun yanında gelen göçmenlerin sanat, meslek ve ziraatla uğraşan kesimleri yaşadıkları bölgenin iklim şartları da göz önüne alınarak illere dağıtılmaları, bu illerin valiliklerinden sayıların alınarak bütün mahalli imkânların kullanılarak en kısa zamanda yerleştirilip kendi kendilerini geçindirecek hale gelmeleri, il merkezlerinde birer göçmen komisyonu oluşturulması ilçe, bucak hatta köylerde de birer yardım komitesinin oluşturulması ve il merkezindeki komisyon veya komiteye bizzat ilin valisinin başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır.⁸¹² Bulgar göçmenleri için sarf edilecek maddi hususlar Türkiye Büyük Millet Meclisi oturumlarında da tartışılmıştır.⁸¹³ Bu göçmenler için 1.011.789 TL'nin harcandığı belirtilmiştir.⁸¹⁴ Bulgaristan Türkleri arasında bazı aileler göç etmeden önce çocuklarını yollamışlardır. Önceden aileleriyle birlikte gelenler ve ailesi orda kalan bu çocukların eğitimleri ile Türkiye yakından ilgilenmiştir. Ve Cumhuriyet Halk Partisi'nde maddi destek sağlamıştır.⁸¹⁵

Gerginliğin artarak devam etmesine ek olarak Bulgaristan'da Filibe Türk konsoloslughuna yapılan bombalı saldırı gerginliği daha da arttırmıştır. 9/10 Eylül 1949 gecesi yapılan eylemde herhangi bir ölüm yaşanmamasının sebebi hazırlanan

⁸⁰⁹ BCA 030-01-17-97-3-1; BCA 030-018-001-002-115-93-14.

⁸¹⁰ BCA 030-018-001-002-123-76-12.

⁸¹¹ TBMM ZC, 9. Dönem, 6. Cilt, 69.Birleşim, s. 286.

⁸¹² BCA 030-018-001-002-124-83-7.

⁸¹³ TBMM ZC, 9. Dönem, 17. Cilt, 4.Birleşim, s. 137.

⁸¹⁴ TBMM ZC, 9. Dönem, 7. Cilt, 74.Birleşim, s. 143.

⁸¹⁵ BCA 490-001-205-816-4.

bombaların tamamının patlamamış olmasıydı.⁸¹⁶ Bulgaristan tarafından yapılan açıklamada bu saldırıyı düzenleyenlerin iki ülke ilişkilerinin bozulmasını isteyenler olduğu ve en kısa sürede yakalanacakları beyan edilmiştir. Türkiye ise olay karşısında Bulgaristan'a sert bir nota vererek bu olayın tamamen ihmal olduğunu Bulgar polisi tarafından korunan bir elçilik binasına nasıl olurda saldırı düzenlenebileceği, bu olayda düşmanca bir tavrın sergilendiğini notaya eklemiştir. Ayrıca bu olayın tahkikatı yapılırken Türk elçiliğinin güvenli ortamda çalışmasının uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde sağlanması gerektiğini sert bir dille belirtmiştir.⁸¹⁷ Türk basını ise Bulgaristan aleyhine şiddetli bir kampanya girişmiştir. Türkiye'nin NATO'da Bulgaristan'ın Varşova Paketi'nde yer olmasıyla Türkiye Bulgaristan ilişkileri soğukluğunu korumuştur.⁸¹⁸

Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerindeki gerginlik Türk-Bulgar ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Bulgaristan'ın komünist hükümeti Bulgaristan'da yaşayan Türkleri Türkiye'nin potansiyel ajanları olarak değerlendirmiştir. Soğuk savaş yıllarında Türkiye ile Bulgaristan farklı bloklarda yer almışlardır. 13 Mart 1948 yılında Türk Askeri Ataşesi sınır dışı edilmiş Türkiye de cevap olarak Sofya Büyükelçiliği'ni kapatmış, Bulgar Ataşesi sınır dışı edilmiştir. Yaşanan bu krizler neticesinde ilişkiler 1960 yılına kadar böyle devam etmiştir.⁸¹⁹

Sovyetlerin yayılmacı politikaları, Komünist İhtilalini, Bulgaristan'dan yapılan göçlerle Türkiye'ye taşınmasını tasarlıyordu. Bunun temelinde de Panslavizm'in bekleyen yırtıcı hayalleri yatıyordu. Bu plana göre göç başlatıldı. Bulgar Türklerinin aydın kesimi, kendi ortamlarında öncülük yapabilecek olanlar hep göç yollarını tuttular. Bunca karmaşıklığın içinde Bulgar Türkleri boğulacaktı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Göç meselesini, düzenli, insancıl bir yola koymak isteyince, Bulgaristan buna razı olmadı ve göçleri durdurdu. Göç olmayınca, komünist rejim de Türkçe öğretimine son verdi bu sebepten Bulgar Türklerinin çocukları Slavca okutulmaya başlatıldılar (1958). Önce imamhatip okullarının kapatılması (1948) sonra da Türkçe öğretiminin kaldırılması hadiseleri birkaç değersiz sayılabilecek eylem dışında, olaysız geçti. Bu uygulamada esas amaç

⁸¹⁶ *Akşam*, 12 Eylül 1949. s. 1-2.

⁸¹⁷ *Akşam*, 15 Eylül 1949. s. 1

⁸¹⁸ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 117; Ecer, *a.g.e.*, s. 54.

⁸¹⁹ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 139.

Sovyet Rusya'nın Bulgar Türkleri ile ilgili planlarını devreye sokmak istemesiydi. Stalin, İkinci Dünya Savaşı barış görüşmelerinden sonra, Türkiye'den hem toprak, hem de Boğazları isteyecekti. Boğazlar hakkında, Çarlık Rusya'nın görüşleri ile Komünist Rusya'nın görüşleri arasında pek fark yoktu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlendiğini kabul eden Sovyetler Birliği, batı hudutlarında istikrarını temin etmiş, Türkiye'nin dostluğunu ihtiyaç duymuyordu. Şimdi onun istikrarını bozacak Panslavist planlarını yürürlüğe koyacaktı. Sovyet Rusya'nın yayılma politikasında Bulgaristan Müslümanlarına da yer ayrılmıştı. Bulgaristan'daki Müslümanlara kominizim benimsetilecek ve Türkiye'ye göçt ettirileceklerdi. Kominizim ile ilgili Bulgaristan'da getirilecek her yenilik bu planın lehineydi.⁸²⁰

Artan göç istekleri karşısında Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi'nde Bakanlar Kurulu 31 Mayıs 1947 günü sorunu görüştü ve aşağıdaki kararnameyi kabul etti: "Bulgaristan'daki Türklerin iki devlet arasında yapılacak bir antlaşma ile Türkiye'ye getirilmeleri işi ile Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şıra kamplarında bulunan Müslüman Türk kültürlü kimselerin yurda nakilleri konusu Bakanlar Kurulunun 31.05.1947 tarihli toplantısında incelenerek,

- 1- Balkanlar'daki Türklerin ilgili devletlerle yapılacak antlaşmalara dayanılarak Türkiye'ye nakilleri işinin daha müsait bir zamana bırakılması,
- 2- Balkanlar'dan serbest göçmen vizesi ile veya mülteci olarak gelenlerin kabulleri ve uyrukluğumuza alınmaları,
- 3- Milletlerarası Mülteciler Teşkilatı tarafından İtalya ve Almanya'da bakılmakta olan ve Yunanistan'ın Selanik, Girit ve Şıra kamplarında bulunan Müslüman ve Türk kültürlü unsurlardan, durumları 2510 sayılı kanunun 4. maddesi hükmüne uyan ve sağlık vazifeleri itibarıyla memlekete alınmaları muvafık bulunanların pasaport kanununun 22. maddesine tevfikan yurdumuza mülteci olarak kabul edilmeleri,

⁸²⁰ Ahmet Tecemen, *Bulgaristan Türkleri 1878 – 1990*, Adana Türk Ocağı Yayınları, Adana, 1991, s. 24, 57.

4- İşgal altındaki memleketler de bulunan Türk uyruğu Türklerin memlekete getirilmeleri için gereken tedbirlerin acele alınması kararlaştırılmıştır.”

Bu kararnamenin üçüncü maddesinde anılan mülteciler İkinci Dünya Savaşı’nda Sovyetler Birliği’nden Avrupa’ya sığınan soydaşlarımızdı. Son madde de doğrudan işgal altında kalmış ülkelerdeki Türk vatandaşları söz konusu ediliyordu. Birinci ve ikinci maddeler ise Bulgaristan Türklerinin göçü ile ilgiliydi. Buradan anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti, Balkanlar’dan oradan toplu olarak göçmen alma işini daha elverişli bir zamana bırakıyordu. Yani şimdilik Bulgaristan’dan Türkiye’ye toplu olarak iskânlı göçmen alınmayacaktı. Buna karşılık serbest göçmen vizesi ile gelenler mülteci kabul edilecek ve Türk vatandaşlığına alınacaklardı. Burada söz konusu olan “mülteciler” pasaportsuz ve kaçak olarak Türkiye’ye sığınmış soydaşlarımızdı. Özellikle “Trudovak” olarak çalışan Türk gençlerinden epey Türkiye’ye sığınan olmuştu. “Serbest göçmen” demek, Türk Hükümeti’nden yardım alamayacak göçmen demektir. Bulgaristan’daki Türk konsoloslukları 1947’den sonra azar azar “serbest göçmen” vizesi vermeye başladılar. Bunun için şöyle bir yol izleniyordu: Bulgaristan’dan Türkiye’ye serbest göçmen olarak gelmek isteyenlerin Türkiye’deki akrabaları bir taahhütname yapıyorlardı. Noter önünde yapılan bu taahhütname ile gelecek göçmenlerin bakımını üstleneceklerini belirtiyorlardı. Bu belgeler o tarihte Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı bulunan İskân Umum Müdürlüğü’ne veriliyordu. Bu taahhütnameleri olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, serbest göçmenlik için başvuran ilgili kimselerin Türkiye’ye kabul edileceklerini Bulgaristan’daki konsolosluklarımıza bildiriyordu. Bunun üzerine konsolosluklar, serbest göçmen olarak Türkiye’ye giriş vizesi veriyorlardı. Türkiye’ye giriş vizesi alabilmek epeyce zaman gerektiriyordu. Öte yandan Bulgar makamlarından pasaport ve çıkış vizesi alabilmek de uzun zamanı gerektiriyordu. Onu için Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelebilen göçmenlerin sayısı pek sınırlı kalıyordu. 1947 yılında 1763, 1948 yılında 1514 ve 1949 yılında 1670 kişi serbest göçmen olarak Bulgaristan’dan Türkiye ye gelebilmişti. Bu miktar ise küçük ölçüde bir göç demektir. 1947-1949 yılları arasında aşırı kısıtlama sürüp gitti Türkiye’ye göç etmek isteyenlerden devlete yük olmayacakları ve geçimlerinin Türkiye’deki yakınlarınca sağlanacağı yolunda taahhütname istiyordu. Bulgar makamları ise pasaport ve çıkış vizesi almak isteyen Türkleri adeta iğne deliğinden geçirircesine

sıkıyordu. Sonuçta yılda ortalama ancak 1500 dolayında insan, Türk-Bulgar sınırını aşabiliyordu. Böylesine kısıtlı bir göç elbette hiçbir derde çözüm olamıyordu. Öte yandan göç etmek isteyen Türk kitleleri Bulgar ve Türk yetkililerini gittikçe zorlamaktaydılar.⁸²¹ Tamamını bir anda kabul etmek ülke ekonomisi açısından sıkıntı olduğu için bahsi geçen Avrupa kamplarında bulunan 3384 Türk'ün Türkiye'ye gelmeleri kabul edilmiştir.⁸²²

Türkiye Büyük Millet Meclisi bu göçmenlerin Türkiye'ye kabulleri hakkında şu esasların uygulanmasını kararlaştırmıştır:

1- Serbest göçmen vizesi almış olup da henüz gelmeyen soydaşlarımızın durumları ilgili konsolosluklarımızca incelenerek siyasi ve içtimai akidelerinde memleketimiz için zararlı değişiklik vukua gelmemiş olanlara vize verilmesi.

Hükümetten yardım talep etmemek, serbest göçmenlik vasfının icabıdır. Bu suretle yurda gelmek isteyen ve yurdumuzda kendilerine yardımı taahhüt eden yakın akrabaları bulunan soydaşlarımıza vize verilmesi için mahalli konsolosluklarımıza talimat verilmek üzeredir.

Serbest göçmen sıfatıyla, yani belirtildiği gibi hükümetten hiçbir suretle yardım istemeksizin yurda gelmek isteyen soydaşlarımızın müracaatları bu esaslar dâhilinde tetkik ederek müspet kanaat getirenleri kabul edeceğiz.

2- Bulgar hükümeti tarafından pasaport verilmeye başlandıktan sonra serbest göçmen müsaadesi verilmiş olan soydaşlarımız hakkında da aynı şekilde konsolosluklarımızca inceleme yapılarak birinci fırkadaki esaslar dairesinde inceleme yapılması.

3- Halen muamelede bulunan müracaat sahiplerinden taahhütlerine yerine getirebilecek olanlardan Bulgaristan'daki yakınlarının Türkiye'ye getirilmesine müsaade edilmesi, bunlarında yine birinci maddedeki esaslar dâhilinde siyasi ve içtimai akidelerinin memleketimiz için zararlı olup olmayacağı tetkike tabi tutularak müspet kanaat getirilenlere vize verilmesi.

⁸²¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...* s. 216, 217.

⁸²² TBMM ZC, 9. Dönem, 1. Cilt, 14. Birleşim, s. 282.

Alınan bu kararlar Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu tarafından TBMM’de okunup karara bağlanmıştır.⁸²³

Bulgaristan’da komünist yönetiminin kuruluşu ile bozulan Türk Bulgar ilişkileri 1949 yılında karşılıklı sınır ve casusluk olaylarıyla gerginleşmiş ve 1950’de tehcir hareketi ile kopma derecesine varmıştır. 1949 yılının sonuna doğru Bulgar hükümetinin Türk okullarına, camilerine el koyması ve tarımda kollektivizasyona gitmesi ile Bulgaristan’da yaşayan Türkler anayurda göç etmek istemişlerdi. Bunu fırsat bilen Bulgar hükümeti 1950 yılının ilk aylarından başlayarak Türk azınlığına çıkış vizesi vermeye başladı. O kadar ki bu vizelerin sayısı Ocak ayında 860 iken Ağustos’ta 7000’e yükseldi Türk Hükümeti bütün mal ve mülkleri ellerinden alınmış ve yardıma muhtaç bir şekilde sınıra yığılan bu göçmen kitlesini Türkiye’ye almak istemeyince, Bulgar Hükümeti Türk Hükümeti’ne 10 Ağustos 1950’de bir nota gönderdi. Bu notada 1925 antlaşmasının serbest göçü öngördüğü⁸²⁴, Bulgaristan’daki 250.000 Türk’ün Bulgaristan’dan ayrılmak için müracaat ettiği bunun üzerine Bulgar hükümetinin ilk elden 54.000 çıkış vizesi verdiği belirtilmekte, Türk Hükümeti’nin göçmenlerin siyasal görüşlerini öğrenmek istemesi ve onlardan bilgi alması şiddetle eleştirilmektedir. Notanın sonunda, Ankara Hükümeti’nin üç ay içinde 250.000 Türk’e giriş vizesi verilmesi istenmektedir. Bulgar notasına Türk Hükümeti 28 Ağustos tarihinde cevap vermiştir. Türkiye’nin notasında üzerinde önemle durulan nokta sınıra yığılan Türklerin içinde bulundukları durum olmuştur. Siyasal düşüncelerinin öğrenilmesi sorununa gelince, Türk Hükümeti “huzur-ı memleket için zararı olanların” Türkiye’ye sokulmamasının gayet normal bir usul olduğunu belirtmiştir.⁸²⁵ Bu göçlerin düzenlenmesi amacıyla İkinci Dünya Savaşı’ndan beri iki ülke arasında antlaşma imzalanmış olmasına rağmen Bulgaristan tarafından bu sayıda bir talebin olduğunu bildirmekteydi.⁸²⁶

⁸²³ TBMM ZC, 9. Dönem, 1. Cilt, 14. Birleşim, s. 281-282.

⁸²⁴ 1925 antlaşmasının ikinci maddesi aynen şöyledir: “Akit taraflar Bulgaristan Türkleri ile Türkiye Bulgarlarının rızaya müstenit muhaceretlerini hiçbir mâni’e karşı konulamayacağını kabul ederler. Muhacirler menkul mallarını ve hayvanlarını tam bir serbesti dairesinde beraber götürmek ve gayrimenkullerini tasfiye etmek hakkına malik olacaklardır. Gayrimenkul mallarını kat’i hareketlerinden evvel tasfiye etmek isteyenler bu işi muhaceretlerinden itibaren iki sene içinde yapacaklardır. İlgililerin tasfiye bedellerini ne suretle memleket dışına çıkaracakları hakkında iki hükümet arasında bir antlaşma yapılacaktır.”

⁸²⁵ Sander, a.g.e., s. 74-75.

⁸²⁶ *Bulgaria, Imprisonment of Ethnic Turks Human Rights Abuses During The forced Assimilation Of The Ethnic Turkish Minority*, Amnesty International Publications, London, 1986, s. 3

Türkiye'nin üç ay gibi çok kısa bir süre içinde 250.000 Türk'ü kabul etmek istememesinin haklı nedenleri vardır. Türk notasında da işaret edildiği gibi taşınabilir mallarını beraberinde getiremeyen, ekonomik sıkıntı içerisinde olan büyük bir göçmen kitlesinin Türk ekonomisine ağır bir yük olacağı ve bunların kısa bir zamanda yerleştirilmelerinin ekonomik olduğu kadar toplumsal sorunlar da yaratacağı açıktı. İkinci olarak, Türk Hükümeti'nin, göçmenlerle birlikte ülkeye girmiş olabilecek komünist ajanları ayıklayabilmek için zamana ihtiyacı vardı. Türk kamuoyu tüm bunları bir tehcir hareketi, bir soğuk savaş taarruzu ve Türkiye'yi güç bir durumda bırakıp, ekonomisini ağır bir yük altına sokmak için bir tertip olarak yorumlamaktaydı.⁸²⁷

1950'de kurulan Adnan Menderes hükümetinin batı yanlısı bir politika izlemesi SSCB'yi rahatsız ettiğinden bu rahatsızlık aynı blokta bulunan Bulgaristan'a da yansıtılmış ve bunun neticesi olarak Türklerin göçe zorlanması ve göç hadisesi yaşanmıştır. Türkleri göçe zorlamakla yetinmeyen Bulgaristan 1984 yılında da ülkede kalanların zorla isimlerini değiştirme politikası izlemeye başlamıştır.⁸²⁸

Bulgaristan'ın gönderdiği iki nota da tepki ile karşılanmış, Türkiye'deki azınlıkların durumu hakkındaki ithamlar ise düşmanca bir hareket olarak yorumlanmıştır. Bir Türk gazeteci, Bulgar tehcir hareketinin nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Türklerin malları üzerine oturmak, üretici olmayan Çingeneleri Türkiye'ye göndererek, Türkiye'ye ekonomik bakımdan zarar vermek olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin göçmen sorununu çözmek için aldığı bir tedbir olarak da sorunu uluslararası kuruluşlara duyurma ile tehdit etmiştir. Bu tehdit biraz önce sözünü ettiğimiz ikinci Türk notasının önemli noktalarından biridir. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, bununla yetinmeyerek, 1 Kasım 1950'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde verdiği bir konuşmasında şöyle demiştir: "*Göçmenler meselesi hakkında Bulgaristan Hükümeti nezdinde yaptığımız teşebbüsler müspet bir netice vermediği*

⁸²⁷ Özgiray, *a.g.m.*, s. 170; Sander, *a.g.e.*, S. 76.

⁸²⁸ *Tarihte Türk – Bulgar İlişkileri...*, s. 2; Devlet Başkanı Todor Jivkov'un yönetimindeki bir grubun koordine ettiği kampanya sonucunda resmi kayıtlara göre Bulgaristan'da 850.000 Türk'ün ismi zorla Bulgarlaştırılmıştır. Asimilasyon&Göç *Bulgaristan Türklerinde Soya Dönüş İşkencesi Babam Adımı Koydu Ezan İle Zalim Değiştirdi Silah ile*, Rumeli Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, s. 38.

takdirde hükümet, bu mühim ihtilafı, milletlerarası mercilere intikal ettirmek kararını şimdiden vermiş bulunmaktadır.”⁸²⁹

2 Aralık 1950’de iki ülke arasında imzalanan bir göç antlaşmasından sonra Bulgaristan’ın Türk göçmenler arasına casus ve Çingeneleri de sokmak istemesi üzerine Türkiye 8 Kasım 1951’de sınırlarını kapatma kararı almış ve tespit edilen 126 casus ve Çingene sınır dışı edilmiştir. 30 Kasım 1951’e kadar 154.933 Türk, Türkiye’ye göç etmişti.⁸³⁰

⁸²⁹ *Gece Postası*, 21 Eylül 1950. s. 1; Sander, *a.g.e.*, s. 77, 78.

⁸³⁰ Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 364.

4. SONUÇ

Türk ve dünya tarihi açısından önemli bir coğrafya olan Balkanlar'a 1300'lü yıllardan itibaren Osmanlılar'ın geçmesiyle, o tarihe kadar sürüp giden anlaşmazlık ortamı son bulmuş ve "Osmanlı Barışı" süreci bu bölgeye hâkim olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hâkimiyetinin 1683 Viyana Bozgunu ile sarsılmaya başlaması ile birlikte gelen 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça kayıpları, Balkanlar'da da Osmanlı Devleti'nin tahtını ciddi anlamda tehdit etmeye başlamıştır. Askerî ve siyasî yetersizliklerin ortaya çıkmasına ilave olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısında ivme kazanan milliyetçilik akımı Balkanlar'da çeşitli hareketlenmeleri tetikleyen önemli bir faktör olarak gelişmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra ulus-devlet olma yolunda hareket eden Balkan milletleri, fikri desteği sanılanın aksine sadece Rusya'dan almamışlardır. Özellikle İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin de yapmış oldukları çalışmalarla Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya yönelik istekleri artmıştır.

Ortaya çıkan bu gelişmelere Bulgarlar da dâhil olmuştur. Fakat Bulgarların diğer Balkan milletlerine nazaran farklı olan yönleri, bağımsızlık için vermiş oldukları mücadelelerinin ilk safhasında, özellikle Rum Kilise'ne karşı dinî anlamda bir bağımsızlık mücadelesine girmiş olmalarıdır. Bununla birlikte, o dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyetini önemli ölçüde kaybetmesine bağlı olarak Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarının imzalanması, nihayetinde Bulgarlara muhtariyet statüsünün yolunu açmıştır. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in getirdiği boşluktan yararlanan Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra bir ideal haline getirdiği "Büyük Bulgaristan" hayali uğruna, Osmanlı Devleti ise eski kudretine yeniden erişmek ümidiyle Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Ancak netice umduklarının aksine mağlubiyet ile sonuçlanmıştır. Bu yıkıcı savaş Bulgaristan'ın hayallerini suya düşürürken, Osmanlı Devleti'nin ise ortadan kalkmasına sebebiyet vermiştir. Dayatılan Neuilly ve Sevr Antlaşmaları, galip unsurların bitmeyen ihtiraslarının adeta birer belgesi halini almıştır. Bu antlaşmaların getirdiği ağır şartlar arasına, Türklerin ve Bulgarların birbirleri ile kuracakları her türlü irtibatın yasaklanması müeyyidesi konmuştur.

Osmanlı Devleti'nden geriye kalan ganimeti paylaşmak üzere harekete geçen İtilaf Devletleri beklemedikleri bir direnme ile karşılaşmışlardır. “Milli Kurtuluş Mücadelesi” olarak literatüre giren bu mücadeleyi Bulgaristan ilgi ve sempati ile izlemiş, ayrıca seri bir şekilde gündemine de almıştır.

Önemli bir husus olarak Bulgaristan, bu mücadeleyi devam ettiği müddet zarfında desteklemiştir. İmzaladığı Neuilly Antlaşması'nın getirmiş olduğu yasaklamalara rağmen Milli Mücadele'ye maddi ve manevi destek vermesinin en önemli sebebi, Sevr Antlaşması'nın uygulama safhasına girmeden ortadan kalkmasının, Neuilly Antlaşması'nı da geçersiz kılacağı ümidi idi. Bulgaristan'ın Türkiye'ye ve Milli Mücadele'ye olumlu gözle bakmasının bir diğer sebebi de diğer Balkan devletleri ile toprak ve azınlık meseleleri yüzünden sorunlar yaşamasıydı. Zira o anda bölgede sorun yaşamadığı, desteğini kazanmak istediği tek devlet Türkiye idi. Ayrıca bunlara ek olarak, Milli Mücadele'nin yürütücüsü olan Mustafa Kemal Paşa'nın izlemiş olduğu barışçı politika ile Bulgaristan'a yanaşmış olmasının etkisi de büyüktür. Bulgaristan'da Sofya Askeri Ataşelik görevinde bulunduğu yıllardaki birikiminden de yararlanan Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin henüz başlangıç safhasında, dönemin Bulgaristan Başbakanı Aleksandar Stamboliyski'ye Milli Mücadele'nin gerekçelerini anlatan bir mektup yazmıştır.

Bulgaristan ile Türkiye arasında kurulacak bir irtibatın Sevr ve Neuilly Antlaşmaları ile yasaklanmış olmasına rağmen, iki ülke de aralarında dostluk ve işbirliği tesis etmek için ciddi anlamda istekli davranmışlardır. Özellikle Trakya bölgesinin İtilaf Devletleri'nin desteği ile Yunanistan tarafından işgal edilmesinin her iki milletin de menfaatine olmaması, Yunanistan'a karşı ortak mücadele etmelerini sağlamıştır. Bulgaristan tarafından hem “Büyük Bulgaristan” hayali kapsamında bu bölgenin savunması yapılırken, hem de Milli Mücadele'ye verilen destekle Yunan güçlerinin bir anlamda ikiye bölünmesi sağlanmış ve bu durum Anadolu'nun işgal sürecini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenledir ki bu ortak savunma iki devlet arasındaki ilk dostluk münasebeti olması bakımından büyük önem arz etmiştir.

Bulgaristan'ın yaptığı silah ve iase yardımı şüphesiz Milli Mücadele'nin muvaffakiyeti açısından önemli olmuştur. Milli Mücadele'nin yapıldığı sürede alınan dış yardımlar içerisinde sürekli olarak Rusya zikredilmektedir. Ancak Bulgaristan'ın da yapmış olduğu yardımlar önem arz etmektedir.

Özellikle Müttefik devletlerin komiserliklerinin Bulgaristan'da kurulu olmasına rağmen, bu yardımların yapılabilmiş olması verilen desteğin samimiyetini ortaya koymuştur. Türkiye ve Bulgaristan arasında kurulan dostluk ilişkilerinde Bulgaristan Başbakanı Aleksandar Stamboliyski'nin önemli rolü olmuştur. 1921 yılı başlarında TBMM temsilcisi olarak Bulgaristan'a giden Cevat Abbas Bey'in sınır dışı edilmesi konusunda İtilaf Devletleri'nin defaaten uyarmasına rağmen Bulgaristan Başbakanı, Cevat Abbas Bey'in Bulgaristan'da kalıp Milli Mücadele lehine çalışmalar yapmasına müsaade etmiştir. Nitekim kendisi Türkiye'de resmi temsilcilik açmak için müracaatta bulunmuş, lâkin bu istek İtilaf Devletleri tarafından engellenmiştir. Buna rağmen Aleksandar Stamboliyski, bu ilişkilerin kurulması anlamında ısrarcı davranmış ve güvendiği adamlarından olan Angel Grazkov başkanlığında bir heyeti Türkiye'ye yollamıştır. Bu girişimi sebebiyle İtilaf Devletleri'nin tepkilerini üzerine çekmiş olmasına rağmen, bir diğer Bulgar heyetini de 1922 yılı başlarında Dimitr Açkov başkanlığında Türkiye'ye yollamıştır.

Lozan Antlaşması'nın imzalanması sürecinde konferanslara belli konularda (Boğazlar, Trakya Sınırı) katılan Bulgaristan ile Türkiye arasında ciddi bir kutuplaşma olmamıştır. Ancak Boğazlar konusunda Bulgaristan her zaman dile getirdiği Ege Denizi'nde çıkış yeri verilmesi karşılığında İtilaf Devletleri'nin doğrultusunda hareket etmesi ve Türklerin boğazlardaki egemenliğinin devam etmesini istemeyen olumsuz tavrı, görüşmeler esnasında Türk heyetini zor durumda bırakmıştır. Konferansların devam ettiği süre zarfında her iki ülkenin murahhas heyetleri karşılıklı görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının hemen sonrasında ise karşılıklı ilişkiler resmîlik kazanmıştır. Bulgaristan'ın Edirne Konsolosu Todor Markov, Aleksandar Stamboliyski'nin direktifi ile Mustafa Kemal Paşa'yla görüşme gerçekleştirmiştir. Todor Markov bu görüşmeden edindiği olumlu sonuçları Bulgaristan'a bildirmiştir.

Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bir Dostluk Antlaşması ile taçlandırılması amacıyla Bulgar diplomatlarından Simeon Radeff Türkiye'ye sefirlik görevi ile atanmış ve karşılıklı müzakereler neticesinde, 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma iki ülke ilişkileri açısından bir anlamda milat olmuştur. Devamında, Türkiye'de yaşayan Bulgarlar ve Bulgaristan'da mûkim

Türklerin özlük haklarının iyileştirilmesi ve göç konularını düzenleyen Dostluk Antlaşması'na Ek protokol ve İkamet Sözleşmesi imzalanmıştır.

Bu dönemlerde iki ülke ilişkilerinde kısmen gerginlik oluşturan bir gelişme olarak, Türkiye'nin komşuları ile dostluk ilişkilerini geliştirmeye yönelik Yunanistan ve Yugoslavya ile yakınlık kurma teşebbüsleri, Bulgaristan'ı Balkanlar'da tek başına kalma düşüncesine itmiş ve kendisinde tedirginlik oluşturmuştur. Bu tedirginliğin bertaraf edilmesi adına Bulgaristan'la 1929 Türk-Bulgar Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, iki ülkeden biri, başka bir ülkenin saldırısına uğradığı takdirde diğerinin tarafsız kalması hükümlülüğünü getirmesi bakımından, iki devletin birbirlerine olan güvenlerini arttırmıştır.

Antlaşmanın imzasından hemen sonra Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov'un Ankara'yı ziyaret etmesi, Türkiye tarafında önemli ölçüde memnuniyet oluşturmıştır. Bölgesel barışın Balkanlar'da sağlanmasının o dönemde gerekli olması, Türkiye'nin bu barışın sağlanması noktasında öncülük etmesine sebebiyet vermiştir. Bulgaristan'ın sadece Türkiye ile değil diğer Balkan ülkeleri ile de dostluk ilişkileri kurması, gerçekleştirilmesi düşünülen Balkan Paktı için önemliydi. Türkiye bu amaca yönelik olarak defaaten girişimlerde bulunmuştur. Ancak Bulgaristan'ın komşuları ile aralarında olan bir takım problemler bu birlikteliğin kurulmasına bir anlamda engel teşkil etmiştir. Balkan Paktı'nın kurulmasını ısrarla isteyen Mustafa Kemal Paşa bu amaca yönelik olarak İsmet İnönü'yü Bulgaristan'a göndermiş olmasına rağmen o dönemde Bulgaristan Balkan Paktı'na dâhil olmaya yanaşmamıştır. Bulgaristan'ın bu Pakta o dönem girmemesi, Paktın bir anlamda eksik kalmasına sebebiyet vermiştir.

İlerleyen yıllarda Almanya'da Nazi Partisinin iktidara gelmesi Balkan devletlerini birbirlerine yaklaştırmıştır. Bulgaristan bu kritik süreçte Balkan Pakta sıcak bakmaya başlamış ve Türkiye'nin girişimleriyle 31 Temmuz 1938'de Selânik Protokolü'nü imzalayarak Balkan Paktı'na dâhil olmuştur. Bulgaristan ile kurulan ilişkilerde önemli bir rol oynayan Mustafa Kemal Paşa'nın ölmesi ilişkilerde her ne kadar azalmayı beraberinde getirmişse de burada esas sebebin değişen dünya konjonktürünün olduğunu belirtmek gerekir. Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgar halkına

yakınlığı sebebi ile ölümü Bulgaristan'da büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiş, bu da Bulgaristan basınına ve edebiyatına yansımıştır.

İsmet İnönü döneminde, Bulgaristan ile sıcak temaslar kısmi azalma ile birlikte devam etmiştir. Bulgaristan Başbakanı Georgi Köseivanov'un Mart 1939'da Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve bu ziyarette vermiş olduğu beyanatlar, Bulgaristan'ın Türkiye ile ilişkileri iyi tutmak istemesi bakımından önemlidir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bu dönemde, sınır komşusu olmalarının da getirdiği sorumlulukla her iki ülke de bu savaşta tarafsız kalmak için çaba harcamışlardır. Ancak Bulgaristan'ın Balkanlar bölgesinde var olan toprak talepleri, diğer Balkan devletleri ile arasını açmıştır. Türkiye bu noktada arabuluculuk vazifesi görmek istemiş fakat Bulgaristan'dan olumlu bir tavır görememiştir. Bulgaristan'ın bunun üzerine Nazi ittifakına meyilli bir pozisyon alması Türkiye'nin Bulgaristan sınırına askeri yığınak yapmasına sebebiyet vermiştir. Bu olay neticesinde ilişkiler gerginleşirken, iki devlet, olası bir savaşın yıkıcı etkilerini bertaraf etmek adına, 17 Şubat 1941'de Türk-Bulgar Saldırmazlık Bildirisi'ni yayınlamışlardır.

Türkiye ve Bulgaristan her ne kadar İkinci Dünya Savaş'ında birbirlerine karşı fiili bir savaşa girmemişlerse dahi, Bulgaristan'ın Almanya ile ittifakından sonra değişen yönetimle birlikte Sovyet Rusya'nın kontrolüne girmesi ve Doğu Bloğu'nun içerisinde yer alması, buna karşılık Türkiye'nin ise Batı Bloğu içerisinde yer alması iki ülke ilişkilerinde gerginlikle devam eden dönemi getirmiştir. Sovyet Rusya'nın güdümünde hareket eden Bulgaristan'ın Türk azınlığa uygulamış olduğu haksız politikalar ve bu azınlığın Türkiye'ye göçlerinde yaşanan sıkıntılar, iki ülkenin karşılıklı olarak nota vermelerine yol açmıştır. Bunun yanı sıra Bulgaristan'ın kasıtlı bir şekilde iki Türk askeri uçağını kendi hava sahası içerisinde düşürmesi ve Filibe Türk Konsolosluğu'nun bombalanması hadisesi Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini uzun bir süre düzelmemek üzere bozmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da iktidara gelen Aleksandar Stamboliyski döneminde Türkler genel manada rahat bir hayat yaşamışlardır. Ancak 9 Haziran 1928 yılında yapılan bir hükümet darbesi ile Aleksandar Stambolyski öldürülüp iktidar değiştikten sonra Türk azınlık, sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bulgaristan'daki Türk azınlığın statüleri gerek uluslararası antlaşmalarla gerek Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan antlaşmalarla belirlenmiş olmasına rağmen,

özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Bulgaristan'ın bu yükümlülere yerine getirmemesine bağlı olarak gerilemiştir. “Bulgaristan Bulgarlarıdır” parolasıyla hareket edilen bir anlayışla Türk azınlığa uygulanan baskı siyaseti dünya devletlerinin hiçbirinin gündemine dahi gelmemiştir.

Bulgaristan'ın davranış biçimini belirleyen temel unsur ise apaçık Sovyet Rusya olmuştur. Rusya'nın Bulgaristan'ı bu şekilde yönlendirmesinin arka planında ise Türkiye'nin NATO'ya üye olması, Kore'ye asker göndermesi ve Batı Bloğunun içerisinde yer alması olmuştur.

Farklı siyasal rejimlere ve bloklara mensup olmalarına rağmen Cumhuriyet Tarihi süreci içerisinde birbirlerine karşı silahlı bir mücadelenin içerisine girmemiş olmaları aslında iki ülkenin birbiri için taşıdıkları önemi göstermektedir.

Bulgaristan, Türkiye'nin batıya açılan ilk kapısı olduğu gibi, aynı zamanda Türkiye'nin Balkanlar'daki kalkanı statüsündedir. Karşılıklı ilişkilerin sorunlardan arındırılarak geliştirilmesi her iki ülkeye ve de bölge barışına büyük katkı sağlayacaktır.

5. BİBLİYOGRAFYA

5.1 ARŞİV VESİKALARI

5.1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 030-01-17-97-3-1.

BCA 030-01-17-97-3-2.

BCA 030-01-17-97-3-3.

BCA 030-010-1-5-1.

BCA 030-001-56-344-23-1.

BCA 030-001-56-344-23-4.

BCA 030-001-56-344-23-3.

BCA 030-001-56-344-23-5.

BCA 030-01-66-414-6-1.

BCA 030-10-25-140-9

BCA 030-10-116-808-8-1.

BCA 030-10-83-549-19-2

BCA 030-10-116-808-15.

BCA 030-10-116-809-1-1-1.

BCA 030-10-116-809-1-1-2.

BCA 030-10-116-809-1-1-3.

BCA 030-10-116-809-1-1-4.

BCA 030-10-116-809-1-1-5.

BCA 030-10-116-809-1-1-6.

BCA 030-10-116-809-1-1-7.

BCA 030-10-200-369-17-1.

BCA 030-10-200-369-17-2.

BCA 030-10-200-369-17-4
BCA 030-10-200-369-17-5.
BCA 030-10-200-369-17-6.
BCA 030-10-200-369-17-13.
BCA 030-010-206-407-8.
BCA 030-010-221-491-18.
BCA 030-010-227-526-2-3.
BCA 030-010-227-526-2-4.
BCA 030-010-232-566-3.
BCA 030-010-13-74-1.
BCA 030-010-239-617-1.
BCA 030-010-239-617-10.
BCA 030-010-239-617-11.
BCA 030-010-239-617-18-2.
BCA 030-010-239-617-18-3.
BCA 030-010-240-619-13-3.
BCA 030-010-240-620-13.
BCA 030-010-240-621-9.
BCA 030-010-240-621-19-3.
BCA 030-010-240-623-3-2.
BCA 030-010-240-624-10.
BCA 030-010-240-618-2.
BCA 030-010-240-624-13.
BCA 030-010-240-625-3.
BCA 030-010-240-625-10.
BCA 030-010-241-626-14.

BCA 030-010-241-627-4.
BCA 030-010-241-627-17.
BCA 030-010-241-627-27.
BCA 030-010-241-628-10.
BCA 030-010-241-629-3.
BCA 030-010-241-629-5.
BCA 030-010-241-629-15.
BCA 030-010-241-629-21.
BCA 030-010-241-630-7-1.
BCA 030-010-241-630-7-2.
BCA 030-010-241-630-12.
BCA 030-010-241-630-13.
BCA 030-018-001-002-51-10-9.
BCA 030-018-001-002-43-15-17.
BCA 030-018-001-002-37-50-11.
BCA 030-018-001-002-14-65-11.
BCA 030-018-001-002-16-81-12.
BCA 030-018-001-002-33-6-3.
BCA 030-018-001-002-6-53-18.
BCA 030-018-001-002-9-12-9.
BCA 030-018-001-002-2-16-38.
BCA 030-010-241-629-1.
BCA 030-010-241-629-4.
BCA 030-010-255-715-11.
BCA 030-010-267-801-28.
BCA 030-010-255-719-15.

BCA 030-018-001-001-9-25-3.

BCA 030-010-243-645-3.

BCA 030-010-243-645-4.

BCA 030-010-243-645-20.

BCA 030-010-243-646-6-2.

BCA 030-010-243-646-6-3.

BCA 030-010-243-646-6-4.

BCA 030-010-243-646-6-6.

BCA 030-010-243-646-6-7.

BCA 030-010-243-646-6-8.

BCA 030-010-243-646-10.

BCA 030-010-243-646-14.

BCA 030-010-243-646-16.

BCA 030-010-245-653-4.

BCA 030-010-242-636-12.

BCA 030-010-242-637-1.

BCA 030-010-242-637-22.

BCA 030-010-242-637-37.

BCA 030-010-243-638-16.

BCA 030-010-242-635-17.

BCA 030-010-243-642-10.

BCA 030-010-243-642-25.

BCA 030-010-242-633-15.

BCA 030-010-242-633-19-1.

BCA 030-010-242-633-19-2.

BCA 030-010-242-633-19-3.

BCA 030-010-242-633-19-4.

BCA 030-010-242-632-13.

BCA 030-010-242-632-24.

BCA 030-018-001-002-72-19-3.

BCA 030-018-001-002-82-3-10.

BCA 030-018-001-002-82-30-7.

BCA 030-018-001-002-84-70-9.

BCA 030-018-001-002-84-81-6.

BCA 030-018-001-002-91-67-17.

BCA 030-018-001-002-97-127-15.

BCA 030-018-001-002-96-72-3.

BCA 030-018-001-002-99-76-19.

BCA 030-018-001-002-99-83-18.

BCA 030-018-001-002-100-108-3.

BCA 030-018-001-002-102-44-17.

BCA 030-018-001-002-106-75-14.

BCA 030-018-001-002-107-91-16.

BCA 030-018-001-002-112-78-8.

BCA 030-018-001-002-115-93-14.

BCA 030-018-001-002-117-64-8.

BCA 030-018-001-002-118-98-16.

BCA 030-018-001-002-119-29-12.

BCA 030-018-001-002-119-47-17.

BCA 030-018-001-002-119-48-9.

BCA 030-018-001-002-120-78-5.

BCA 030-018-001-002-121-83-20.

BCA 030-018-001-002-122-24-1.
BCA 030-018-001-002-123-71-19.
BCA 030-018-001-002-123-72-12.
BCA 030-018-001-002-123-76-12.
BCA 030-018-001-002-124-83-7.
BCA 490-001-205-814-1.
BCA 490-001-205-816-4.
BCA 490-001-607-105-4.
BCA 490-001-607-105-7.
BCA 490-001-1294-299-1.
BCA 030-018-001-002-107-105-13.
BCA 030-018-001-002-113-33-9.
BCA 030-018-001-002-86-13-2.
BCA 030-010-243-646-7.
BCA 030-010-243-638-11.
BCA 030-010-242-637-8.
BCA 030-010-242-632-12.
BCA 030-010-242-633-14.
BCA 030-010-241-628-29.
BCA 030-010-240-621-4.
BCA 030-010-240-619-18.
BCA 030-018-001-002-2-20-8.
BCA 030-010-243-646-15.
BCA 030-010-243-639-1.
BCA 030-018-001-002-43-14-1.
BCA 030-018-001-002-54-39-1.

BCA 030-018-001-002-98-35-7.
BCA 030-018-001-002-80-95-10.
BCA 030-018-001-002-11-38-14.
BCA 030-018-001-001-28-23-13
BCA 030-018-001-002-55-46-2.
BCA 030-018-001-002-87-52-9.
BCA 030-018-001-002-87-69-18.
BCA 030-018-001-002-90-40-7.
BCA 030-018-001-002-92-87-11.
BCA 030-018-001-002-98-29-18.
BCA 030-010-146-42-5.
BCA 030-018-001-002-24-75-18.
BCA 030-010-16-93-2.
BCA 030-010-241-627-26.
BCA 030-010-241-629-2.
BCA 030-010-241-629-7.
BCA 030-010-241-630-2.
BCA 030-010-241-630-8.
BCA 030-010-241-630-35.
BCA 030-001-1-3-8.
BCA 030-010-6-34-35.
BCA 030-010-12-71-55.
BCA 030-010-219-477-4.
BCA 030-010-229-539-7.
BCA 030-010-239-615-15.
BCA 030-010-239-616-15.

BCA 030-010-239-615-7.
BCA 030-010-239-616-22.
BCA 030-010-239-616-24.
BCA 030-010-239-616-41.
BCA 030-010-239-616-42.
BCA 030-018-001-002-43-14-12.
BCA 030-018-001-001-29-35-10.
BCA 030-018-001-001-29-36-5.
BCA 030-018-001-001-29-39-15.
BCA 030-018-001-001-29-44-13.
BCA 030-018-001-001-30-54-12.
BCA 030-018-001-001-20-51-5.
BCA 030-018-001-001-25-46-3.
BCA 030-018-001-001-26-64-11.
BCA 030-018-001-001-16-79-2.

5.1.2. Genekurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi

ATASE Arşivi, Kol. ATA-ZB, Kutu No: 38, Gömlek No: 59, Belge No: 59-59.
ATASE Arşivi, Kol. ATA-ZB, Kutu No: 38, Gömlek No: 59, Belge No: 59-59aa.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 059, Belge No: 1.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 1.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 018, Belge No: 1.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 4.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 055, Belge No: 5.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 034, Belge No: 1.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 038, Belge No: 2.
ATASE Arşivi, Kol. İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 038, Belge No: 3.

5.1.2. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

TİTE K6G4B4001.

TİTE K11G8B8-1001.

TİTE K11G8B8-3001.

TİTE K19G19B19001.

TİTE K20G11B11001.

TİTE K20G65B65001.

TİTE K32G15B15001.

TİTE K36G73B73001.

TİTE K51G93B93001.

TİTE K51G93B93002.

5.2. Resmi ve Süreli Yayınlar

TBMM ZC, 2. Dönem, 25. Cilt, 110. Birleşim.

TBMM ZC, 3. Dönem, 4. Cilt, 82. Birleşim.

TBMM ZC, 3. Dönem, 4. Cilt, 80. Birleşim.

TBMM ZC, 3. Dönem, 12. Cilt, 68. Birleşim.

TBMM ZC, 3. Dönem, 19. Cilt, 64. Birleşim.

TBMM ZC, 3. Dönem, 20. Cilt, 71. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 6. Cilt, 28. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 22. Cilt, 58. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 23. Cilt, 64. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 23. Cilt, 64. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 22. Cilt, 58. Birleşim.

TBMM ZC, 4. Dönem, 22. Cilt, 50. Birleşim.

TBMM ZC, 5. Dönem, 3. Cilt, 24. Birleşim.

TBMM ZC, 5. Dönem, 1. Cilt, 2. Birleşim.

TBMM ZC, 5. Dönem, 4. Cilt, 33.Birleşim.

TBMM ZC, 5. Dönem, 27. Cilt, 1.Birleşim.

TBMM ZC, 5. Dönem, 29. Cilt, 17. Birleşim.

TBMM ZC, 6. Dönem, 17. Cilt, 42.Birleşim.

TBMM ZC, 6. Dönem, 27. Cilt, 76.Birleşim.

TBMM ZC, 8. Dönem, 10. Cilt, 45.Birleşim.

TBMM ZC, 8. Dönem, 10. Cilt, 45.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 4. Cilt, 26.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 4. Cilt, 26.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 6. Cilt, 69.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 17. Cilt, 4.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 7. Cilt, 74.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 1. Cilt, 14.Birleşim.

TBMM ZC, 9. Dönem, 1. Cilt, 14.Birleşim.

Resmi Gazete, Tarih: 07.06.1928 Sayı: 907.

Resmi Gazete, Tarih: 1.06.1929, Sayı: 1204, s. 7415-7418.

Resmi Gazete, Tarih: 09.06.1930, Sayı: 1515, s. 9033-9035.

Resmi Gazete, Tarih: 23.05.1934 Sayı: 2708 s. 3086-3810.

Resmi Gazete, Tarih: 18.06.1930, Sayı: 1523. s. 9109-9112.

Resmi Gazete, Tarih: 15.05.2007, Sayı: 26523.

Akşam: 2 Aralık 1931, 18 Nisan 1933, 19 Nisan 1933, 25 Nisan 1933, 14 Eylül 1933, 19 Eylül 1933, 28 Ekim 1933, 7 Kasım 1933, 2 Kasım 1933, 20 Kasım 1933, 9 Şubat 1934, 3 Ocak 1935, 22 Haziran 1935, 1 Mayıs 1937, 7 Mayıs 1937, 23 Mayıs 1937, 26 Nisan 1938, 13 Mayıs 1938, 1 Ağustos 1938, 14 Ocak 1945, 2 Mart 1945, 20 Kasım 1945. 21 Şubat 1948, 20 Haziran 1948, 12 Eylül 1949, 15 Eylül 1949, 3 Aralık 1950,

Anadolu'da Yenigün: 2 Ağustos 1923, 21 Eylül 1923.

Cumhuriyet: 3 Kasım 1925, 7 Aralık 1925, 14 Kasım 1926, 15 Kasım 1926, 27 Kasım 1931, 29 Kasım 1931, 2 Aralık 1931, 3 Aralık 1931, 5 Aralık 1931, 6 Aralık

1931, 7 Aralık 1931, 3 Haziran 1932, 3 Ekim 1932, 17 Ekim 1932, 18 Ekim 1932, 20 Ekim 1932, 11 Aralık 1932. 21 Eylül 1933, 22 Eylül 1933, 23 Eylül 1933, 24 Eylül 1933, 26 Eylül 1933, 29 Eylül 1933, 30 Eylül 1933, 3 Ekim 1933, 5 Ekim 1933, 6 Ekim 1933, 17 Ocak 1934, 22 Ocak 1934, 24 Ocak 1934, 26 Ocak 1934, 30 Ocak 1934, 1 Şubat 1934, 5 Şubat 1934, 10 Şubat 1934, 12 Şubat 1934, 17 Şubat 1934, 18 Şubat 1934, 5 Eylül 1934, 10 Şubat 1935, 26 Nisan 1936, 22 Temmuz 1936, 27 Temmuz 1936.

Gece Postası: 28 Ağustos 1943, 3 Eylül 1944, 24 Eylül 1944, 21 Eylül 1950, 4 Aralık 1950, 19 Şubat 1952.

Hâkimiyet-i Milliye: 7 Şubat 1921, 9 Şubat 1921, 17 Şubat 1921, 23 Şubat 1921, 26 Ocak 1923, 28 Ocak 1923, 31 Ocak 1923, 11 Şubat 1923, 13 Şubat 1923, 16 Şubat 1923, 20 Mart 1923, 25 Mart 1923, 15 Nisan 1923, 21 Mayıs 1923, 28 Mayıs 1923, 30 Mayıs 1923, 4 Haziran 1923, 24 Haziran 1923, 25 Haziran 1923, 26 Haziran 1923, 28 Haziran 1923, 11 Temmuz 1923, 9 Ağustos 1923, 21 Ekim 1923, 20 Kasım 1923, 19 Şubat 1924, 20 Şubat 1924, 29 Nisan 1924, 30 Nisan 1924, 19 Mayıs 1924, 8 Haziran 1924, 18 Ekim 1925, 3 Ağustos 1930, 26 Ekim 1931, 3 Kasım 1931, 4 Ocak 1932, 21 Ocak 1932, 7 Şubat 1932, 13 Şubat 1932, 13 Mart 1932, 10 Mayıs 1932, 22 Mayıs 1932, 17 Eylül 1933, 21 Eylül 1933, 28 Eylül 1933, 30 Kasım 1933.

İkdam: 1 Ekim 1928.

Milliyet: 30 Mayıs, 1926.

Son Posta: 18 Nisan 1933, 19 Nisan 1933.

Vakit: 6 Temmuz 1923, 15 Şubat 1928, 6 Nisan 1928, 25 Ekim 1928, 5 Haziran 1929, 13 Şubat 1929, 4 Ağustos 1930, 16 Ağustos 1930, 2 Aralık 1930, 27 Şubat 1931, 28 Ekim 1931, 7 Kasım 1931, 16 Kasım 1931, 30 Kasım 1931, 1 Aralık 1931, 2 Aralık 1931, 8 Aralık 1931, 12 Mart 1932, 13 Mart 1932, 14 Mart 1932, 10 Mayıs 1932, 5 Aralık 1932, 11 Aralık 1932, 18 Eylül 1933, 23 Eylül 1933, 22 Eylül 1933, 24 Eylül 1933, 26 Eylül 1933, 27 Eylül 1933, 2 Şubat 1934, 25 Şubat 1934, 6 Ocak 1940, 8 Ocak 1940, 12 Ocak 1940, 13 Ocak 1940, 19 Kasım 1940, 3 Ocak 1941, 13 Ocak 1941, 14 Ocak 1941, 1 Şubat 1941, 2 Şubat 1941, 16 Şubat 1941, 5 Mart 1941,

18 Şubat 1941, 24 Nisan 1941, 11 Eylül 1944, 18 Eylül 1944, 19 Eylül 1944, 23 Eylül 1944, 24 Eylül 1944, 23 Mayıs 1946.

Vatan: 28 Nisan 1924, 1 Haziran 1924, 10 Haziran 1924, 11 Haziran 1924.

5.3. Telif ve Tetkik Eserler

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan’da Türk Gazeteciliği (1865-1985)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 1990.

AFŞAR, Erkan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Meydana Gelen “Açlık Ve Kıtık” Olaylarının Türk Siyasal Hayatına Yansımaları”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Van, 2016. 257-281.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

AĞCA, Ümit, “Protestan Misyonerler ve Milli Devletlerin Doğuşu: Robert Kolej ve Bulgar Milli Devleti Örneği”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, S. 53, İstanbul, 2016. 275-301.

AĞCA, Ümit, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı Ve Türk Kamuoyuna Yansımaları*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Nevşehir, 2014.

AKÇA, Bayram, “1923-1952 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-1951’de Muğla’ya Gelen Bulgar Muhacirleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Sayı. 52, Ankara, 2002. 251-263.

AKDEVELİOĞLU Atay, Baskın Oran, Çağrı Erhan v.d., *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

AKILLIOĞLU, Tekin, “Bulgaristan’ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 3-4, Ankara 1989. 153-173.

AKŞİN, Aptülhalat, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih (1908-1923)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, Haz. Sina Akşin, Cemil Koçak, vd., C.I, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, 2001.

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

AKTAŞ, Derya, *Bulgaristan Türkiye Raporu*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

ARMAOĞLU, Fahir 20. *Yüzyıl siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

ASİMİLASYON&GÖÇ, *Bulgaristan Türklerinde Soya Dönüş İşkencesi, Babam Adımı Koydu Ezan İle Zalim Değiştirdi Silah ile Rumeli Balkan Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

AYBAR, Celal, *Bulgaristan Nüfusu*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

AYDIN, Mahir, “Bulgaristan Komiserliği”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. XVII, Ankara, 1997. 71-161.

AYDIN, Mahir, “Doksanüç Harbi 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.9, İstanbul, 1992. 498-499.

AYIŞIĞI, Metin, “Balkan Savaşı Öncesi Hazırlanan Seferberlik Planları Meselesi”, *Balkan Savaşları Paneli (03 – 04 Mayıs 2011)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2011.

AYVERDİ, Sâmiha, *Türk – Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2004.

BALKAN, *Savaşlarının 100. Yıl dönümünde Balkan Tecrübeleri*, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012.

BALKAYA, İhsan Sabri, “Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı. 60, Ankara, 2004, 759-784.

BARLAS, Dilek, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası”, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası –Makaleler-*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010. 279-284.

BARLAS, Dilek, Yonca Köksal, “Turkey’s Foreign Policy Towarda Bulgaria and The Turkish Minority (1923-1934)”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, 2014. 175-193.

BAŞKAYA, Muzaffer, “İngiliz Basınına göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 2015.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Kısım III, Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

BELGELELERLE, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938), Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yay. No: 16, Ankara, 2002.

BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

BIÇAKLI, Hüseyin Avni, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Yayınevi, Ankara, 2016.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya’da Millî Mücadele*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 1992.

BİBİNA, Iordanka, “Bulgar Siyasi ve Kültür alanında Atatürk’ün Düşünceleri”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 1999. 1019-1034.

BİBİNA, Iordanka, “Bulgar Tarihçi ve Araştırmacıların Gözüyle Türk Kültürü”, *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 12-16 Eylül 1994*, Atatürk Kültür,

Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. III, Ankara, 1999. 949-953.

BİBİNA, Iordanka, “Bulgaristan Türk Basınında Atatürk’ün Fikir ve Reformları”, *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 8-12 Aralık 2003*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, I, Ankara, 2003. 723-733.

BİBİNA, Iordanka, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Bulgar – Türk Kültür İlişkileri 1944 – 1980”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1996. 1127, 1136.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Diplomasisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, S. 60, Ankara, (2004). 799-820.

BOJKOV, Victor D., “Bulgaria’s Turks In The 1980s: a Minority Endangered”, *Journal of Genocide Research*, 6(3), New Haven, 2004. 343-369.

BOLL, Michael M., *Cold War In The Balkans American Foreign Policy and The Emergence of Communist Bulgaria 1943-1947*, The University Press Of Kentucky, Kentucky, 1984.

BOYACI, Ender Kamil, *1920-1923 Bulgaristan’ından Çıkan Dersler*, Konuk Yayınları, İstanbul, 1979.

BUDAK, Mustafa, *Misâk-ı Milli’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

BULGARIA, Imprisonment of Ethnic Turks Human Rights Abuses During The forced Assimilation of The Ethnic Turkish Minority, Amnesty International Publications, London, 1986.

BURMA, Mustafa, “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 1, Edirne, 2012. 67-89.

CAMBAZOV, İsmail, “XXI. Yüzyılın Başında (2000-2006) Bulgaristan Basınında Atatürk ve Atatürkçülük”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 12-16*

Kasım 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 2010. 1121-1132.

CEBECİOĞLU, Güngör, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005. 191-211.

CELALEDDİN, İzmirzade M., *Bulgaristan Tetkik Seyehatı*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1932.

CERVENDİNEVA, M., S. Pobornikova, T. Koleva, B. Mitef, N. Nedef, B. Boef, G. Radev, M. Dimitroff, N. Samokovliev, *Bulgaristan Komünist Partisi Tarihi (Halk İçin Bilimsel Ders Kitabı)*, Kızılırmak Yayınevi, Ankara, 1975.

COSTANTIN, Marin, “The Ethno-Cultural Belongingness of Kalderash, Rudars, Tatars, And Turks In Romania And Bulgaria (1990-2012)”, *Journal of Sociologie Românească*, Romania, 2014. 5-27.

COŞKUN, Birgül Demirtaş, “Turkish-Bulgarian Relations In The Post-Cold War Era: The Exemplary Relationship In The Balkans”, *The Turkish Yearbook Of International Relations*, Vol. XXXII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001. 25-60.

COŞKUN, Birgül Demirtaş, *Bulgaristan’la Yeni dönem Soğuk Savaş sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

CRAMPTON, R.J., *A Short History of Modern Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

CUMALI, Mehmet Arslan, *Razgrat Kasabasının Kuruluşu ve Bugünü*, Ay Yayınları, Manisa, 2005.

ÇANAK, Erdem, “Bulgaristan’dan Seyhan’a Türk Göçü (1950-1951)”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/4, Ankara, 2014. 235-253.

ÇAVUŞ, İsmail A., “Atatürk’ün Ölümü ve Bulgar Basını”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 2010. 2071-2089.

ÇİÇEK, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş”, *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara, 2002.

ÇOLAK, Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi”, *Tarih Okulu Dergisi*, İlkbahar –Yaz, S. XIV, İzmir, 2013. s. 119. 113-145.

ÇOLAK, Filiz, “Trablugarb ve Balkan Savaş’larının Osmanlı Devleti’nin Ticaret-i Hariciyesi Üzerindeki Etkileri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 8/5, Ankara, 2013.

DARKOT, Besim, “BALKAN”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997. 280-285.

DEDE, Orhan, *Balkanlar ve Türkiye*, Bilgesam Yayınları, 2014.

DEĞERLİ, Esra Sarıkonyucu, *Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1918-1938)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

DELİORMANLI, Altan, *Mustafa Kemal Balkanlar’da*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2005.

DİMİTROF, Georgi, *Halk Cumhuriyetine Doğru Bulgaristan*, çev. Sulhi Dönmez, Sahie Ertan, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1978.

DUMAN, Önder “Atatürk Döneminde Bulgaristan’dan Türk Göçleri (1923-1938)”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I. Ankara, 2010. 989-1001.

ECER, Yılmaz, *Türk – Bulgar İlişkilerinin Dünü – Bugünü – Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1995.

EMECEN, Feridun, “Kanunî Devri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 10, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992. 313-382.

EMİNOV, Ali, “The Turks in Bulgaria: Post-1989 Developments”, *Nationalites Papers The Journal of Nationalism And Ethnicity*, Vol. 27, 1999, 31-55.

EMİNOV, Ali, “Turks And Tatars İn Bulgaria And The Balkans”, *Nationalites Papers The Journal of Nationalism And Ethnicity*, Vol. 28, 2000. 129-164.

ERCAN, Yavuz, “Balkan Türkleri ve Bulgarlar”, *Belleten Dergisi*, C. LIV, Ankara, 1990, 297-308.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

EREN, Hasan, “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992. 1-15

ERENDİL, Muzaffer, *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1976.

ERGENÇ, Leman, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

EROĞLU, Hamza, “Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, (1992). 15-46.

ERTÜRK, Suzan, *Bulgar Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Manisa, 2005.

ERYAMAN, Ayşe, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Türk-Bulgar İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Ankara, 2009.

FEHÉR, Géza, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.

FURAT, Ayşe Zişan, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat – i İslâmiyelerin Teşekkülü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 33, Ankara, 2013.

GEÇMİŞTEN, *Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye - Kosova İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

GENCER, Ali İhsan, “Tanzimat Fermanı (1839)’dan 1876’ya kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C 11, İstanbul, 1992. 455-521.

GHODSEE, Kristen, *Muslim Lives In Eastern Europe, Gender, Ethnicity, & The Transformation of İslam In Postsocialist Bulgaria*, Princeton University Press, New Jersey, 2010.

GORNENSKI, N., S. Petrova, İ. Dimitrov, *Bulgaristan’da Faşizme Karşı Mücadele ve Sosyalizm*, Bilim Yayınları İstanbul, 1978.

GÖLEÇ, Mustafa, “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Göre Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1930)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, 147-168.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar, “1919 – 1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.

GRİGOROVA, Z., “Bulgarian-Turkish Relations September 1944-1946”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994. 2591-2602.

GÜNER, Zekai, “Atatürk Dönemi Balkanlar Politikası ve Balkan Antantı”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, I, Ankara, 1999, 343-352.

GÜRBÜZ, Aslan, “İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Antlaşmaların Işığında Bulgaristan Türkleri’nin Durumu”, *Bulgaristan’daki Müslüman Türkler’in Dramı*, Türkiye – Suudi Arabistan Dostluk ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, 1985. 57-69.

HACIOĞLU, Sevim, “ABD’nin Bulgaristan’ın Kurtuluşu Konulu Memorandumu (20 Aralık 1918)”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, İstanbul, 2008.

HAKOV, Cengiz, “1925 Bulgar-Türk Dostluk Antlaşması ve İki Ülke Arasında Askıda Kalmış Sorunların Çözümü”, *XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1997. 1371-1376.

HAKOV, Cengiz, “Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1996. 1271-1280.

HAKOV, Cengiz, “Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler, 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. II, Ankara, 2010. 2041-2047.

HAKOV, Cengiz, “Mustafa Kemal Atatürk ve Bulgaristan – Türkiye İlişkileri (1923 – 1938)”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 1999. 1009-1018.

HALICI, Şaduman, “Razgrat Olayı Bulgar Milliyetçiliği ve Türk Gençliğinin Tepkisi”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, S. 1193. 1193-1222.

HAMZAOĞLU, Yusuf, *Balkan Türklüğü Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

HAYDAR, Ali, *Bulgaristan Maarifi*, Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

HAYTA, Necdet, Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları’nda Edirne*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.

HRİSTOFF, A., *Büyük Harbe Tarihi bir Bakış ve Bulgaristan'ın Harbe İştiraki*, çev. M. Murat, Askeri Matbaa, 1932.

İLGÜREL, Mücteba, “I. Abdulhamid”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C 11, Çağ Yayınları, İstanbul, 1992. 20-178.

İNAL, Necmi, *Türkiye Cumhuriyeti Trakya Kara Sınırları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Döneminde Balkan Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 1, Ankara, 2012.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

İNALCIK, Halil, *Devlet- i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

İSKEFİYELİ, Zeynep, “Bir Amerikan Misyonerinin Balkan Savaşı Analizi”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, S. 12, Ankara, 2013.

İSOV, Mümin Yaşarov, “Bulgar Basınında Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, çev. Serkan Cömertel, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 5, Edirne, 2016. 103-143.

JELAVICH, Barbara, , *Balkan Tarihi*, çev. Zehra Savan Hatice Uğur, Küre Yayınları, C.II, İstanbul, 2013.

KALAYCI, Burcu, *Change And Continuity In The Foreign Policy of Bulgaria: A Case Study In Bulgaria's Relations With Russia (1878-1915)*, Bilken Univesity Department of International Relations Master's Thesis, Ankara, 2005,

KAMİL, İbrahim, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, 1996.

KARACA, Erdem, “Osmanlı'ya Büyük Tuzak: Batıda Rumeli, Vilayet – i Şarkıye”, *100.yılında Balkan Harbi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2015. 162-168.

KARACA, Erdem, *Türk Basınına Göre Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Şarki Anadolu Meselesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

KARDAŞ Abdulaziz, “Atatürk ve Atatürkçülüğün Türk Dünyasına Etkileri”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Van, 2012. 222-242.

KARPAT, Kemal, “BALKANLAR’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992. 25-32.

KARPAT, Kemal, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

KARPAT, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

KAYABALI, İsmail, Cemender Arslanoğlu, *Bulgar Türkleri*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1985.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, *Belgelerle Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşına Giriş Süreci*, <http://w3.gazi.edu.tr/~vahdet/Belgelerle.pdf>, 4 Ocak 2016.

KEMALOĞLU, Ayşegül İnginar, *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

KESKİNOĞLU, Osman, *Bulgaristan’da Türkler Tarih ve Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

KIYAFET, Hasan, *Bulgaristan’da Eğitim*, Habora Kitapevi yayınları, İstanbul, 1979

KODAMAN, Bayram, “1876 – 1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C 12, İstanbul, 1992. 19-200.

KOYUNCU, Aşkın, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Miras’ının Tasfiyesi (1878- 1908)” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara, 2006. 197-243.

- KURAT, Akdes Nimet, “BULGAR”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997. 781-796.
- KUYUCUKLU, Nazif, “BULGARİSTAN Bağımsızlık Dönemi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.6, İstanbul, 1992. 399-401.
- KÜÇÜK, Cevdet, “BALKAN SAVAŞI”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1992. 23-25.
- KÜÇÜK, Kopi, “Atatürk ve Balkan Türk İlişkileri”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, C.I Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I. Ankara, 2010. 314-320.
- LANGLOİS, Georges, Jean Boismenu, Luc Lefebvre, Patrice Regimbald, *20. Yüzyıl Tarihi*, çev. Ömer Turan, Nehir Yayınları, İstanbul, 2000.
- LOZAN, *Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, çev. Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, C. 4, Takım 1, Ankara, 1972.
- LÜTEM, Ömer E., *Türk – Bulgar ilişkileri 1983 – 1989*, C, I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Yayınları, Ankara, 2000.
- MADEN, Fahri, “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması’nın Uygulanmasına Yönelik Bakıları”, *History Studies International Journal Of History*, S. 5, 2013.
- MARANKİ, Ahmet, *Balkan Mezalimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993.
- MCLINTOSH, Mary E., Martha Abele Mac Iver, Daniel G. Abele, David B. Nolle, “Minority Rights and Majority Rule: Ethnic Tolerance In Romania and Bulgaria”, *Oxford Academic Social Forces*, Oxford, 1995. 937-967.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Bulgaristan’da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

MERCAN, M. Salih, “II. Dünya Savaşı Öncesinde Çin-Japon Münasebetlerinde Mançurya (1931)”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Van, 2016. 325-348.

MEVSİM, Hüseyin, “Bulgar Tarih ve coğrafya Muallimlerinin 1932 Edirne Ziyareti”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol. 4, Edirne, 2015. 41-54.

MİLLER, Marshall Lee, *Bulgaria During The Second World War*, Standford University Press, California, 1975.

MONTREUX Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, Çev. Seha L. Meray-Osman Olcay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1976.

NABİ, Yaşar, *Yollar Boyunca Değişen Dünyamız Balkanlarve Türklük*, Varlık Yayınları, Ankara, 1973.

NUR, Rıza, *Lozan Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü*, Türk Tarık Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

OĞUZ, Hayati, “Atatürk Balkanlarve Kuzey Afrika”, *Atatürk 4. Ulusal Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan Bildiriler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I, Ankara, 1999. 321-334.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi”, *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, C. 10, Ankara, 2002.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Barışı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

OSMANLI, *Belgelerinde Birinci Dünya Harbi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Seçil Ofset, İstanbul, 2013.

ÖKSÜZ, Hikmet, “Lozan'da Batı Trakya Sorunu”, *Tarih ve Medeniyetler Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. V, Ankara, s. 2309. 2301-2330.

ÖZBİR, Kamuran, *Bulgar yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986.

ÖZGİRAY, Ahmet, “Atatürk ve Dış Politika”, *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu 3-6 Ekim 1985 – Gazimağusa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Bildiriler Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I, Ankara, 1998. 217-242.

ÖZGİRAY, Ahmet, “Türkiye – Bulgaristan İlişkileri (1913 – 1960)”. *Atatürk ve Modern Türkiye(75. Yıl Yurtdışı Atatürk Konferansları)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001. 151-175.

ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, S. 1/2, Sinop, 2008.

PARLA, Reha, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Türkiye’nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler (Suriye, Irak, İran SSCB, Bulgaristan, Yunanistan)*, Özdilek Matbaacılık LTD. Lefkoşa, 1987.

PERRY, Duncan M., *Stefan Stambolov and The Emergence of Modern Bulgaria 1870-1895*, Duke University Press, London, 1993.

PETKOVA, Lilia, “The Ethnic Turks In Bulgaria; Social İntegration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000”, *Journal Global Review of Etnopolitics*, Vol. 1, Issue 4, London, 2002.

PETROV, Lüdmil, “XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan Türkiye (Siyasi İlişkiler)” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005. 161-168

RASONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.

REFİK, Ahmet, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973-1255)*, İstanbul Devlet Matbaası, 1933.

SANCAKTAR, Caner, “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, C. 2, İzmir, 2011.

SANDER, Oral *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitapevi, Ankara, 2012.

SANDER, Oral, Ahmet Şükrü Esmer, “İkinci Dünya Savaşında Türk Dış politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.

SANDER, Oral, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

SARAY, Mehmet, “Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye Açısından Stratejik Önemi”, *Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü 650. Yıl Dönemi Sempozyumu, 31 Mayıs-9 Haziran 2002*, İstanbul, 2002. 187-192.

SARIKOYUNCU, Ali, “Giriş”, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri, (1913-1938)*, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yay. No: 16, Ankara, 2002. XVII-XLVI.

SARIKOYUNCU, Ali, “Mustafa Kemal ATATÜRK Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, 143-160.

SAVCI, Mehmet, *Balkan Konferansları Bağlamında Türkiye Bulgaristan İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

SİLVERMAN, Carol, “The Politicks Of Folklore İn Bulgaria”, *George Washington University İnstitute For Ethnographic Research Journal Anthropological Qarterly*, Vol. 56, No. 2, United States of America, 1983, 55-61.

SONYEL, Salahi R. “Mondros’tan Samsun’a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu”, *Türkler*, Edt. Hasan Celâl Güzel vd., , Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, Ankara, 2002, 606-617.

SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. II, Ankara, 2003.

SOYSAL, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920 – 1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara, 2000.

SPASOV, Boris, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin Devlet Düzeni*, çev. A. Erel, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1976.

ŞAHİN, İlhan, “Kuruluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C 10, İstanbul, 1992. 134-165.

ŞENTÜRK, Hüdei *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850 – 1875)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

ŞİMŞEK, Halil, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, 1999.

ŞİMŞİR, Bilâl N., *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı (Kasım1922-Şubat1923)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 1990.

ŞÜKRÜ, A., *Türk Alfabesi Bulgaristan Türk Mekteplerine Mahsustur*, Çikago Matbaası Hasköy , 1928.

TARİHTE, *Türk – Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

TAŞKIRAN, Cemalettin, “1930’lu Yılların Başlarında Bulgaristan Türklerinde Atatürk İnkılaplarının Etkisi” *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. I, Ankara, 2010. 886-897.

TATARLI, İbrahim, “Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan’da Değerlendirilmesi Üstüne” *X. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 22-26 Eylül 1986*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994, 2819-2842.

TATARLI, İbrahim, “Savaş Sonrası Döneminde Atatürk ve Reformlarının Bulgaristan’da Değerlendirilmesi Üzerine (1944- 1990)”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994. 2603-2613.

TECEMEN, Ahmet, *Bulgaristan Türkleri 1878 – 1990*, Adana Türk Ocağı Yayınları, Adana, 1991.

TODOROV, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitapevi, İstanbul, 1979.

TODOROVA, Maria N., *Balkan Family Structure and The European Pattern Demographic Developments In Ottoman Bulgaria*, Central European University Press, New York, 2006.

TODOROVA, S., İ. Samuilkov, A. Stoykov, İ. Dimitrov, S. Petrova, N. Gencev, S. Mirçev, *Bulgaristan Devrimci Gençlik Hareketi Tarihi*, Çağrı Yayınevi, Ankara, 1975.

TOGAN, Zeki Velidi, “BALKAN”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Yayınları, C. 2, Eskişehir, 1997. 280-285.

TOKER, Hülya, “Milli Mücadele Döneminde Türk – Bulgar İlişkileri ve 1nci Kolordunun Bulgaristan’a sığınması” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005. 123-142

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984.

TURAN, Ömer, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994. 1097-1109.

TURAN, Ömer, “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı’na Kadar Uzanan Süreçte Türk – Bulgar İlişkileri (1912-1920) (Siyasi Değerlendirme), *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, 95-108.

TÜMENOĞLU, Rıdvan, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros’tan Lozan’a Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

TÜRKER, Nevin, *Turkish-Bulgarian Relations Within The Context of EU Membership*, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 2012.

TÜRKİYE, Dış Politikasında 50 yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923 – 1934), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1973.

URGANDOKUR, Melisa, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1923-1933)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2004.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C 1, Ankara, 1972.

ÜNAL, Hasan, “Ottoman Policy During The Bulgarian Independence Crisis, 1908-9: Ottoman Empire and Bulgaria at The Outset of The Young Turk Revolution”, *Middle Eastern Studies*, V. 34:4, 1998.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, Berikan Yayınevi, C, 2, Ankara, 2001.

VELİKOV, Stefan, Darina Vasileva, “Bulgar Diplomatlarının Raporlarında Mustafa Kemal Atatürk ve Kültür Devrimleri”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler 5-9 Eylül 1990*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. VI, Ankara, 1994. 2581-2589.

VELİKOV, Stefan, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918 – 1922)*, Çev. Naime Yılmaz, Kitap Yayınları, İstanbul, 1969, S. 91. , Yılmaz Ecer, *Türk – Bulgar İlişkilerinin Dünü – Bugünü – Yarını*, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi, İstanbul, 1995.

WARHOLA, James W., Orlina Boteva, “The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria”, *Nationalites Papers The Journal of Nationalism And Ethnicity*, 31:3, 2003.

YALÇIN, Durmuş, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C, II, Ankara, 2014.

YALÇIN, Emruhan “Türk-Bulgar Ortak Kültürü”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Ankara, 2009. 555-576.

YAŞAR, Ahmet Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslâm ’ın Balkanlar’daki Destani Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

YAVAŞÇEV, Sevo, “Bulgar Genelkurmayının Türkiye ve Türk Ordusuna Karşı Tutumu” *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, 169- 190.

YEŞİLYURT, Ali Haydar, *Atatürk ve Komşumuz Bulgaristan*, Taş Matbaası, İstanbul, 1968.

YETİM, Fahri, “Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2011.

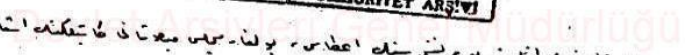

EKLER

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

4040

استیون بولن - مشکلہ لمقدسہ - جا ایدلکہ - فارسیہ ولایت علیہ سفید - دود ۱۷ ایدل ۱۸۱۱

استاندارد بولند - ششکله طرقتده - جايگزينده - اشته واته نظر - مقاصده
تاريخ ۶۵۵/۶۷۱۵۲ - نوسه ولو شکر ده ييله ياشه -

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 239 - Dosya No: 616 - Sıra No: 15

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Ek 3. Bulgaristan'ın Türkiye sefirinin Türkiye'nin ilgi ve alakasından duyduğu memnuniyeti Bulgaristan'a bildirmesine dair.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

10.11.1944

944 11.11.1944

توزکابینا المجلد الحادي عشر

معلومات دستاورد

استقبال شعبة

T. O. BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI

استاندرده کی بولما مفاقی

کوستدنگار عمارتی

مملکت سیاستی و اقتصادی احوالند نه باعشالیک اورو

لفاً تقدیم الیه شد

بیشکرو بوند صدک ششما دان

ایده هکند

احکامات فائده نزل قبولی بها ایرد

صککله نامه

اضافه تو نماسد

ربوط اورو بولنه نه تدقیق ایلدی

اعترس آیه طرفنده کی و صفت سیاستی

ما ایلوله قد - حیات اقتصادی و اجتماعی ده

2 - حیات سیاسی و اقتصادی

030	10			239	615	7
-----	----	--	--	-----	-----	---

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 239 - Dosya No: 615 - Sıra No: 7

[illegible]

Ek 5. 1925 tarihli Türk-Bulgar Antlaşması'nın C Fırkasında yapılan değişikliğe dair.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

صیرانومروسی : ۲۱۴

آتطالیه مبعوثی راسخ بک وایکی دفتیک، تورکیه جمهوریتی ایله بلغارستان قرالیتی بیننده ۱۸ تشرین اول ۱۹۲۵ تاریخنده منعقد مخادنت معاهده نامسنه مربوط پروتوقولک C قمرهسی حکمته نظرآ اموال غیرمنقولهلری بلغارستانده ترک ایتیش اولانلره ویریله بک اموال حقندن بده نومرولی تکلیف قانونیسی وخارجیه ، بوجده وداخلیه انجمنلری مضطهلری

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

بو بولک ملت مجلسی ریاست جلیله سنه

اسباب موجه : ۱۸ تشرین اول ۱۹۲۵ تاریخنده حکومت جمهوریه مزله بلغارستان قرالیتی بینده منعقد مخادنت معاهده نامسنه مربوط پروتوقولک (C) قمرهسی حکمته توفیقاً استانبول شهری سستنا اولوق اوزره ، تورکیه جمهوریتک اوروپا قلمه سنده کی اراضیسی اهالی اصلیه سندن اولوبده ۱۸۵۰ تشرین اول ۱۹۱۲ تاریخندن اشبورونوقولک امضاسی تاریخنه قدر بلغارستانه هجرت ایتیش اولان بلغارلره وبالقان حرری متعاقب عیائل ایمراطورلقدن آریلان اراضی اهالی اصلیه سندن اولوبده ۱۸۵۰ تشرین اول ۱۹۱۲ تاریخندن اشبورونوقولک امضاسی تاریخنه قدر تورکیه به هجرت ایتیش اولان مسلمانلره عائد هر نوع اموال غیرمنقولله اراضیسنده بولونقدقاری دولتلر طرفندن متقابلاً اکتساب ، ایدلنددر . بوسورتله برچوق تورک و مسلمانلر بلغارستانده بولونان اموال غیرمنقولهلرینه تصرف حقندن محروم قالشلرددر . مذکور پروتوقولک (C) قمرهسک متن وروسى ايجاجه بلغارستانده بولونان اموال غیرمنقولهلری ترک ایتیش اولانلره ، اموال غیرمنقولهلرینک تحق ایدمه بک قیمتلرینه منادل قیتمده اموال غیرمنقولله اعطا ایدلک و بورجلانمه قانونی احکامت توفیقاً بورجلاندیرایش اولانلرک بورجلری استحقاقلرله تقاص و عسوب اولونقی ايجاج ایدر . ۱۸۵۰ تشرین اول ۱۹۱۲ تاریخندن پروتوقولک امضاسی تاریخى اولان ۱۸ تشرین اول ۱۹۲۵ تاریخنه قدر تورکیه به هجرت ایدن مسلمان وتورک مهاجر و ملتجیلرک ایکی سنه متجاوز برمدندن بری نمادی ایدمه گلکده اولان مندوریلرینه بر نهایت ویرلسی حکومت جمهوریه مزک شمار و برنییلری اقتضاسی اولقله رابر مجلس عالیجه قبول بو بولوشن اولان ۳۱ مایس ۱۹۲۶ تاریخ و ۸۸۵ نومرولو اسکان قانونک دردیجی مادهسی حکمی ايجاجندن دخی بولگسه مئی بو باده تنظیم ایدمه بکمز تکلیف قانونی ترجیجاً و مستعجلتله مذاکره اولونقی اوزره حرص و تکلیف ایلرز .

۲۶ نیسان ۹۲۸

آتطالیه
راسخ

ادرنه
قانی

تکیرطاهی
م. قانی

030 10 116 808 8

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 116 - Dosya No: 808 - Sıra No: 8

263

[illegible]

Ek. 8. Bulgaristan Başbakanı'nın Türkiye'ye yapacağı Seyahatle ilgili olarak
Sofya Elçiliğinin yazısı.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SOFYA ELÇİLİĞİ

SOFYA.

27 novembre 1931

No.

M.Mouchanorr à la Chambre sur
son voyage à Ankara .

Le député socialiste M. Pastoukhorr a développé hier à la
Chambre sa question à M.Mouchanorr concernant son voyage à Ankara.

M.Pastoukhorr a dit :

- Je ne partage pas la thèse de la presse et des milieux politi-
ques serbes concernant le voyage de M.Mouchanorr à Ankara. Nous ne
devons et ne pouvons pas avoir des relations empreintes d'animosi-
té avec nos voisins. Nous attendons depuis longtemps que Belgrade
nous tende la main en vue de l'amitié, de la fraternité des serbes
et bulgares. Mais les serbes ne doivent pas se mêler de nos affai-
res intérieures. Cette politique est à blâmer .

Pour ce qui est de la Turquie, quels qu'eussent jadis nos rela-
tions avec elle, nul ne peut nous demander de les maintenir dans
cet état. Je ne vois pas pour quelles raisons notre ministre-prési-
dent devrait-il refuser d'aller à Ankara. Nous devons faire un pas
en avant vers le rapprochement entre les peuples balkaniques. C'est
ce que j'ai voulu dire pour que le premier point de ma question ne
soit pas compris comme une opposition à ce voyage .

Plus importante est la seconde partie de ma question - s'il
s'agit d'une simple visite ou de plus que ça. Ma question vise à
élucider ce point, à faire informer l'opinion publique chez nous
et les milieux étrangers qui font des conclusions défavorables.

La question est intéressante parce qu'on peut faire de la poli-
tique avec elle. Peut-être le pays qui invite a des visées politi-
ques, malgré tous les démentis officiels de part et d'autre. En
observant ce qui se passe, j'ai raison de supposer qu'il y a quel-
que chose de vrai dans cette conjecture. Rappelez-vous seulement
des relations turco-grecques, de leur politique commune pour l'ave-
nir .

Dans la politique des pays balkaniques on remarque une tendance
à déjouer les uns les autres et à essayer à former des accords
partiels dirigés contre des tiers balkaniques. Supposant que ceux
qui nous invitent peuvent avoir un but quelconque, je me sens tenu,
en ma qualité de partisan de l'entente et de la paix balkaniques,
d'élever de cette tribune ma voix pour avertir le gouvernement qu'
il doit se préserver de prendre des engagements dirigés contre de
tiers états balkaniques. Il doit partout souligner sa conviction
inébranlable de la nécessité d'une ample entente entre tous les
états balkaniques .

(P.Marmerr, macédonien: La Macédoine indépendante, voici la
voie de l'entente.- Des communistes: Fédération balkanique !)

Pastoukhoff: La Petite Entente, avec les moyens de la violence,
veut maintenir les traités de paix. Nous protestons contre les in-
justices de Neuilly. Nous devons travailler pour la revision des
traités. Le temps ne sera plus loin où la question de la revision
et des réparations pourra être mis à discussion. Mais, puisant
notre enseignement dans le passé, nous devons lutter par des moyens
pacifiques, et non pas au moyen des combinaisons et d'une politique
mettant en danger la paix balkanique. Si le gouvernement suit cette
politique - et je suis convaincu qu'il la suit - nous aurons des
résultats meilleurs. Les peuples turc et bulgare aspirent à la paix
et cette façon d'agir leur sera effectivement utile .

030 10

241 62727

2

Ek 9. Türkiye Bulgaristan arasında yapılan Baytari Mukavele'ye dair kararname.

T. C.
BASVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube :
Sayı : 14671

KARARNAME

Ziraat Vekilliğinden yazılan 9/7/933 tarih ve 3113/15791 sayılı tezkerede; Türkiye-Bulgaristan Hudut sahası içinde müşterek bir hudut sağlık zabıtası esasları ile her iki memleket arasında birinden diğerine geçen salgın hayvan hastalıklarının bulaşmasını menetmek ve müşterek mücadele tedbirleri almak üzere Baytar Mukavelesi akdi için murahhas gönderilmesi Bulgar Hükûmetinden istenildiği Hariciye Vekilliğinden bildirildiğinden lüzumlu görülen bu mukaveleyi akdetmek üzere Baytar İşleri Umumî Müdürü Sauri ve Salgın Hayvan Hastalıkları Seksiyonu Şefi ve Mütchassısı Naki Cevat Beylerin murahhas olarak gönderilmeleri ve mukavelenin aktine selâhiyet ve seyahatları için siyasi pasaport verilmesi teklif edilmiştir:

Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 9/7/933 te görüşülerek teklif veçhile mumaileyhmanın izamı ve selâhiyetnameleri ile pasaportlarının verilmesi ve baremdeki derecelerine göre 13052 sayılı kararnamede gösterilen miktar dahilinde yevmiye itası kabul edilmiştir.

9/7/933

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemali

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

İsmail

E. Sarıca

Kaya

S. Kaya

Ha. V. V.

Ma. V. V.

Mf. V.

Na. V.

S. Kaya

S. Rıfai

S. Rıfai

L. Rıfai

İk. V. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

S. Rıfai

S. Rıfai

S. Rıfai

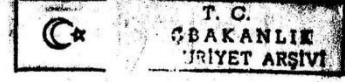
S. Rıfai

030 18 01 02 37 8 17

Ek. 10. Türkiye Bulgaristan arasında imzalanan Ticari Antlaşma'ya dair kararname.

T. C.
BAŞVEKÂLET
Kararlar Müdürlüğü
Sayı: 2

KARARNAME

277
Bulgaristan ile 27 kanunuevvel 933 tarihinde akt ve imza edilip Hariciye Vekillığının 12/3/934 tarih ve 55907/169 sayılı tezkeresile gönderilen ticaret itilafnamesi ve merbutu seyil mektuplarla tediyatın tanzimine müteallik kliring mukavelenamesi icra Vekilleri heyetince 13/3/934 te tetkik ve mutalea edilerek 2294 sayılı kanunun verdiği salahiyete istinaden II şubat 934 tarihinden itibaren meriyete girmek üzere tasdikı tasvip ve kabul olunmuştur .
13/3/934

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemâl

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

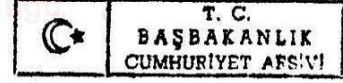
Zr. V.

00 12 01 02 43 14 1

Ek. 11. Bulgaristan sefaretine tahsis edilecek arsa için çıkartılan kararname

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 8814

Kararname

Aşağı Ayrancıda Çankaya caddesi üzerinde İtalya Sefaretine tahsis olunan emvali metruke arsasından mütebaki kalan merbut krokide mevkii gösterilen tahminen üç bin küsur metro miktarındaki Arsanın Bulgaristan Sefaretine tahsisi , Hariciye Vekâletinin iş'arına etfen , Maliye Vekâletinin 27/10/929 tarih ve 5103 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 6/11/929 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur .

6/11/929

REİSİCUMHUR

Gayi M. Kemal

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

Ad. V.

M. M. V.

Mehdülhalik

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. R. R. R.

Ma. V.

E. Sarıcaoglu

Mf. V.

Mf. V.

Na. V.

R.
İçtimada bulunmadı

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

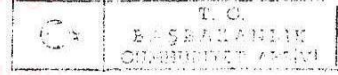
S. İ. M. V.

080 18 01 02 6 53 18

Ek 12. 1942 Türk-Bulgar Ticaret Antlaşması'nın tasdikine dair kararname.

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

17800

Bulgaristanla aramızda mevcut 27 Mayıs 1935 tarihli Ticaret antlaşmasının yerine 2/17691 sayılı kararname ile verilen salâhiyete istinaden , Ankarada 27 mart 1942 tarihinde yeniden akit ve imza olunan ilişik Ticaret antlaşması ile merbutlarının 15 nisan 1942 tarihinden itibaren me'iyete girmek üzere tasdiki, Hariciye Vekilliğinin 14/4/1942 tarihli ve 25255/178 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine , 3970 sayılı kanunun I inci maddesine tevfi kan , İcra Vekilleri Heyetince 15/4/1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHR

İsmail Hakkı

Bş. V.
İsmail Hakkı

Ad. V.
İsmail Hakkı

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

İsmail Hakkı

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. i M. V.

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

İsmail Hakkı

03 18 01 02 98 35 4

Ek 13. Bulgar Başbakanı Georgi Köseivanov'un ziyareti münasebetiyle Hariciye Vekâleti tarafından hazırlanan program.

Türkiye C. m. h. y. y. y.
Hariciye Vekâleti
Protokol Dairesi Reisliği

U. No. 709

H. No.

Lef: 4 program,
1 liste.

Yüksek Başvekalet

Bulgaristan Başvekili Ekselans B. Dr. G. Köseivanov'un Hükümetimizi sureti resmîyede vuku bulacak ziyareti münasebetiyle tanzim kılınan programdan dört nüsha ile Müsarüfîyleh Başvekalet kile refakat eden zevatın esnasında mübeyyin liste ilâk olarak yüksek bilgililerine arz ve takdim kılınmıştır.

Hariciye Vekili

- 1 - Başvekil
2 - Müsteşar V.
3 - H. m. h. m. m. ne verilmiştir

H. m. h. m. m.

14.8.1939

030 10 200 369 17

Ek 14. Bulgaristan'da Cumhuriyetin ilan edildiğine dair.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Protokol D. Umum Müdürlüğü
Şube
U. No. 5-9319
H. No. 278
Lef:

28 Eylül 1946
Ankara, 1946
Hulâsa Bulgaristan'da Cumhuriyet ilanı h.

Yüksek Başbakanlığa

Bulgaristan Elçiliğinden alınan 25 Eylül 1946 tarihli bir Notada, 8 Eylül 1946 tarihinde yapılan referandum neticesinde Bulgaristan'da Krallığın ilga edilerek Cumhuriyetin ilân edildiği bildirilmektedir.

Elçiliğin ifadesine nazaran, 2 Ağustos 1946 tarihli ve 172 sayılı resmî gazetede yayınlanan özel yasa gereğince, Yargıtay 14 Eylül 1946 tarihli ve 6 sayılı kararı ile referandum'un aşağıda maruz neticelerini ilân etmiştir:

4.509.354 seçmenden 4.132.107 si oylarını kullanmış ve bunlardan 123.590 oyun pusulaları hükümsüz sayılmıştır.

3.833.183 oy Cumhuriyet lehinde ve 175.234 oy da Krallık lehinde verilmiştir.

Özel yasanın 6'ıncı maddesi gereğince, Millet Meclisi 15 Eylül 1946 da Bulgaristan'a "Halk Cumhuriyeti" ilân etmiştir.

Bu suretle Niyabet Meclisinin vazifeleri nihayet bulmuş ve Devlet Başkanı görevi, yeni anayasayı hazırlayacak

030 10 243 646 10

Ek 15. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalandığı tarihin Bulgaristan'da Kurtuluş Bayramı olarak ilan edildiği hakkında.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
II nci Daire Umum Müdürlüğü
I nci Şube
31600
330
16
Ankara 26.2.1933
Hulâsa
Ayastefanos muahedesi'nin yıldönümü
M. Antonoff'ın mektubu
Yüksek Başvekâlete

Ayastefanos muahedesi'nin imzasının yıl dönümü olan 3 mart tarihi Bulgaristan'ın istihlâs bayramı olarak kabul edilmiştir. Bugün bu sene büyük karem'in ilk haftasına tesadûf ettiğinden ve kiliselerde Te Deum lar taganni edilemeyeceğinden bayram günü değişmemekle beraber kiliselerdeki merasim 26/2/1933 pazar günü yapılmıştır.

Istihlâs yıldönümü münasebetiyle yapılan merasime dair Sofya Elçiliğimizden alınan malûmatta: Arşövek İstefandan başka mütekait zabıtlar cemiyeti sabık Reisi ceneral Lazaraoff'un da Ayastefanos Bulgaristan'ının yakında ihyası temennisini muhtevi bir nutuk söylediği, ikisi de Türk-Bulgar dostluk cemiyeti azasından olan ve ştedenberi Elçilikle şahsî temaslarda bulunan bu zatleri bu tarzda bir temenniye izhar etmekten çekinmeleri şahsî mizaç eseri olduğu kadar Bulgaristan'da marazî ve adeta gayrı şuuri denecek bir halde hüküm süren (Vatanseverlik) telakkisinin tezahürü sayılabileceği bildirilerek "her sene bir kaç defa karşılaştığımız bu yoldaki tezahürlere matbuat yolile muttarit mukabelelerde bulunmak faideli olacağı" mutalâasında bulunulmaktadır.

./.

5-

030	10			241	627	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

- (-

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 241 - Dosya No: 627 - Sıra No: 4

Ek 16. Türk ve Bulgar basınlarının birbirleri aleyhinde yazı yazmayacakları hakkında vardıkları antlaşma ve ihlali hakkında.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube 3.
U. No. 76349
H. No. 99
Lef :

Ankara,

Hulâsa

Yüksek Başbakanlığa

8 Şubat 1947 tarihli 7222/47 sayılı yazıya ektir:

22 Ocak 1947 günlü 70254/27 sayılı yazıda arzolunduğu veçhile Bulgar ve Türk basınlarında her iki tarafta hoşnutsuzluğa meydan verecek yazıların yayınlanmamasına çalışılması hususunda bulgarlar ile mutabık kalmıştı.

Bulgar basınının bugüne kadar bu Andlaşmaya riayet edegelmekte olmasına mukabil zaman zaman basınıımızda Bulgaristan veya Bulgar hükümet adamları aleyhine yazılar yayınlamaktadır.

15 Mart tarihli Son Posta gazetesinde (Balkanlarda cengül kanunu hâkimiyeti) başlığı altında bir yazı çıkmıştır. Bulgar Başbakanının şahsı hakkında çok ağır vasıfları ihtiva eden ve Bulgar Sefirinin Bakanlığımıza şikâyetinde bulunmasına sebebiyet veren bu yazının Bulgar basınında da tepkisi olacağını tahmin eylediğimden bu gibi neşriyata gazetelerimizin son vermelerini yeniden yüksek tensiplerine derin saygılarımla arz ederim.

Dışişleri Bakanı

Hasan Sakay

030 10 243 646 14

827 - 3 -

19 3-257 1672

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 243 - Dosya No: 646 - Sıra No: 14

Ek 17. Bulgaristan'da düşürülen Türk uçakları hakkında.

T. C. BAŞBAKANLIK HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ		Özeti 1.3.1948
Yazan memur		Genelkurmay Başkanlığına
Yazı tarihi		
Beyaz tarihi		
Dosya No.	5:3	
Gidiş No.	78	
Gidiş tarihi	44346/8017 sayılı ve 27.2.1948 tarihli yazı cevabıdır.	
Eklere	Bir talim uçuşu sırasında yollarını kaybederek yanlışlıkla Bulgaristan toprakları üzerine giden ve Bulgar askerleri tarafından üzerlerine ateş açılmak suretiyle düşürülen iki uçığımızdan birinin Not: Yurdumuza dönmüş olan plotu hava Üst Teğmen Talât Ülküüyenin ifadele-	
Özeti mütalâa edildi .		
Bulgaristanla teati edilen notalar üzerine kapanmış telekhi edilen bu olayın basında ^{yeniden} bir polemik konusu yapılması memleket menfaatleri bakımından faydalı olamayacağı cihetle, bu ifadelerin basına intikal ettirilmesi uygun görülmemiş olduğunu saygılarımla arz ederim.		
1.3.1948		Başbakan

030 01 56 344 23

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 56 - Dosya No: 344 - Sıra No: 23

Ek 18. Bulgaristan'daki Türk azınlığın İsmet İnönü'ye mektubu.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

A7

Canım gibi kıymetli olan
"İsmet Paşam"

En evvelâ uzun ömürler Dilerim.
Ey cani olan İsmet Paşam,
bu bizlere olan Zulümlük çok cana yetti ki
Gökten bile imdat bekleyen bugünkü
Bulgaristan'da olan Türk azlığı.
her tarafta ağlama gibi, biri birimizi
acema gibi. Bulgaristan'da bulunan bugünkü
idare halkı eziyor, se daıma
bir Zulüm altında yaşıyor,
bulgaristan'da bugünkü Türk azlığı,
hakikaten kim, hâletden ölümlü bulunan
bir çok kimseler var.

Canım Paşam,
Senden bir dileğimizi var kim,
sizlerde onları. bütün Cumhuriyet kuvveti ile
yapamızı, çok, çok rica ederiz.

1-} ya... 3- Cihan harbi
2-} ya gene Bulgaristan Türk azlığını, Türkiye
Cumhuriyetine
kaydırılmaktır.

Bulgaristan'da
Tuna boyu Hakkaraman

030 01 17 97 3

3

Ek 19. Bulgaristan'ın II. Dünya Savaşı sürecinde tarafsız kalacağını dair beyanı.

T. C.
Hariciye Vekâleti
Birinci Daire Reisliği
Şube

48936
395

Yüksek Başvekalet

Ankara 20 Eylül 1939
Hulâsa Bulgaristanın bitarafılığı
hakkında

420
775

Bulgaristan Sefaretinden alınan 16 Eylül 1939 tarihli bir notada "bu günkü Beynelmilel vaziyet içinde ve vukua gelmekte olan hadiseler karşısında Bulgaristanın muslihane politikasına devam ederek bitaraf kalacağını " tebliğ edilmiş olduğunu saygılarımla arz ederim.

KK

Hariciye Vekili V. g.

20.9.1939

-1-

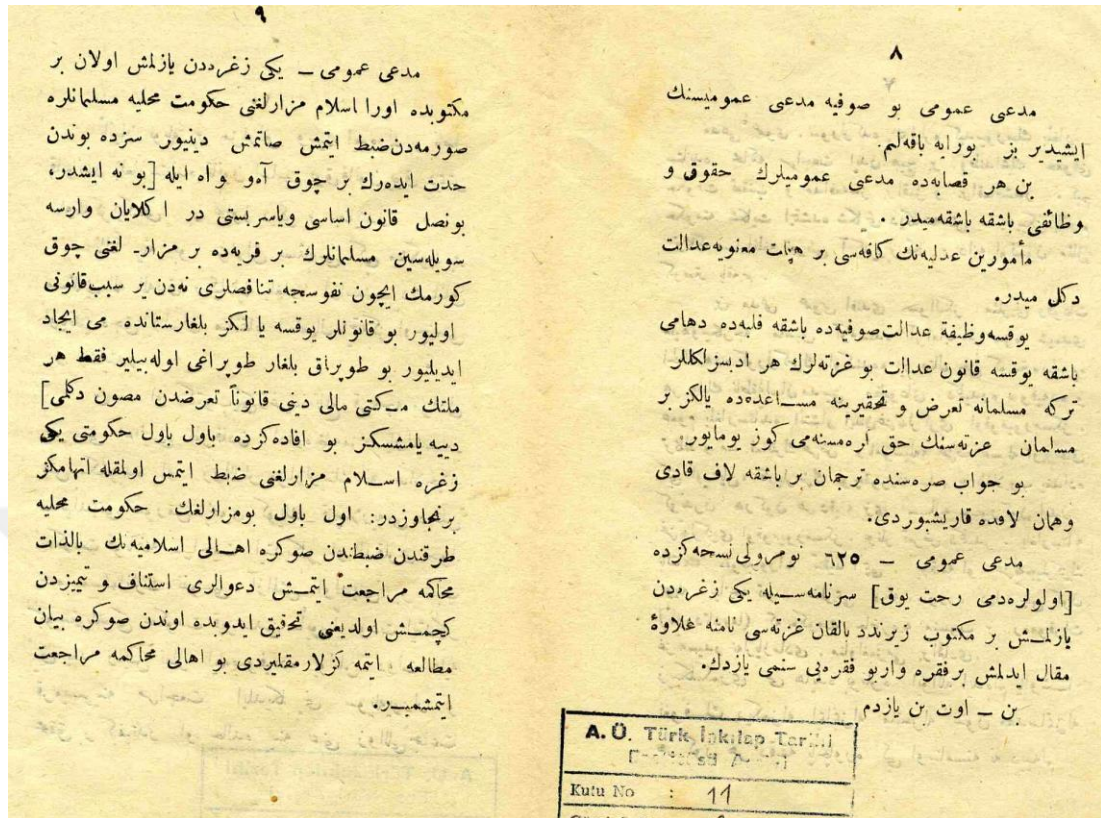
030	10			243	642	25
-----	----	--	--	-----	-----	----

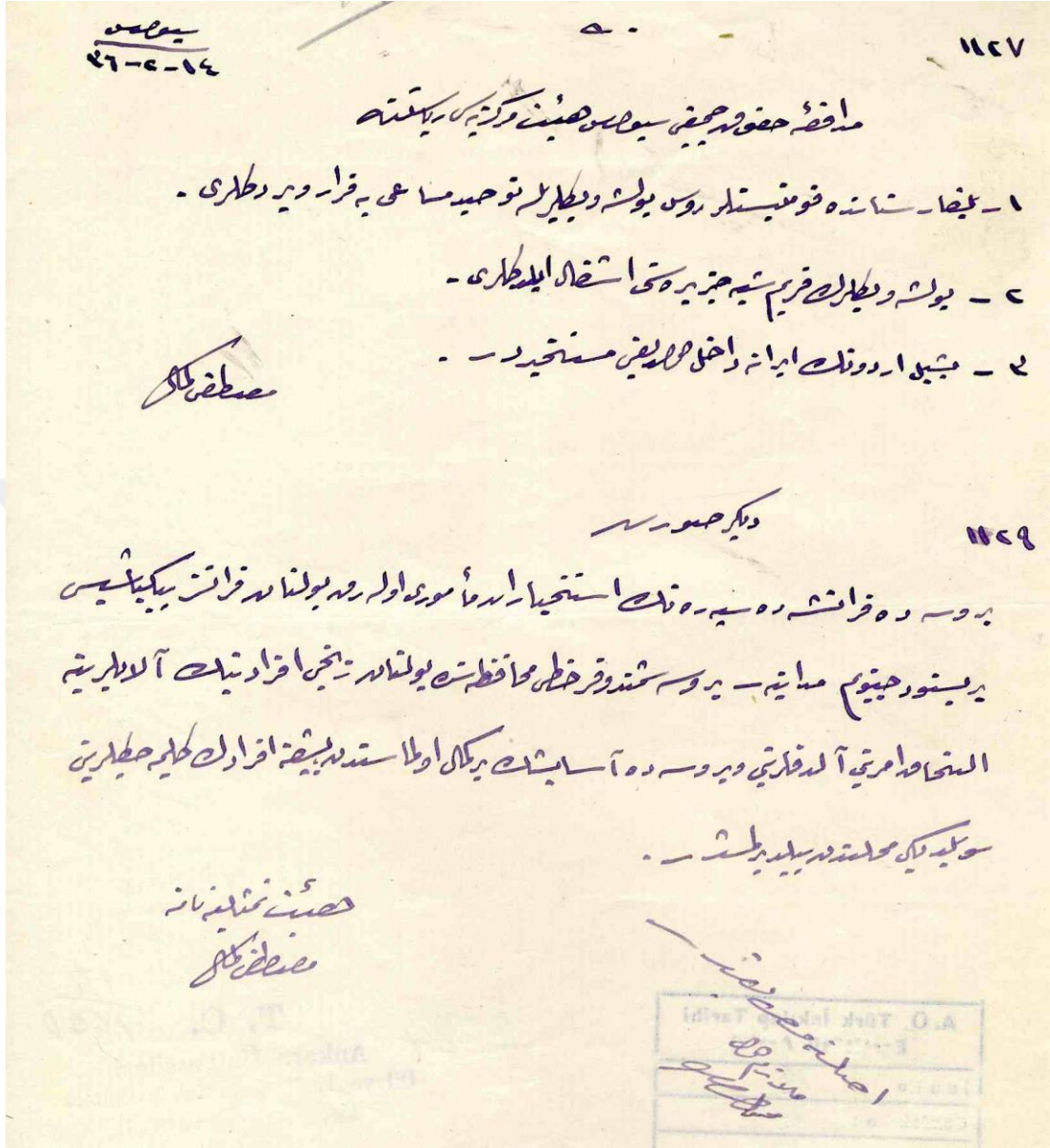
Ek 20. Genelkurmay Başkanlığı'nın Bulgar ordusuna dair malumat isteği.

Gnkur. Bşk.		[III.] Şube (4) Ks.		1-307 Harekât
Ş. Kayıt No.	Müşvedde yapan ve günlemeç	Beyaz eden ve günlemeç	Karşılaştıran ve günlemeç	Gönderildiği tarih
17917	KUR.ÖZB. İhsan Özgil			ADISOYANIN NİŞANLI MUTBEŞİ : Ög. BŞB. Görevi : Bul. Kıs. ve İst. İst. A.
DOSYA No	3 -Nisan -940 Özü: Razi Devletlerin Tümen kuruluşları hk . (+)			
Yazılan makam : XI . Ş . Md . Genelkur. ATASE R. K. L. P. n. 20 Mart 1997 Şin ATASE: 507-3-57/Arz. Sayılı emrin İNTELMİTÜRE Gök gızli Tasnif-Dur İngiliz , Fransız , İtalyan , Bulgar , Romen , Rus Ve Yunan ordularının her birinin en son Piyade ve süvari tümenleri kuruluşlarını , ve yine aynı devletlerin teşkilatlarında mevcut olduğu takdirde zırhlı tümen veya tugay kuruluşlarından birer örneğin tetkik edilmek üzere tezelden gönderilme- sini rica ederim . Harekât Yar Başkanı Tümgeneral V. Klein GNKUR ATASE ARŞİVİ				

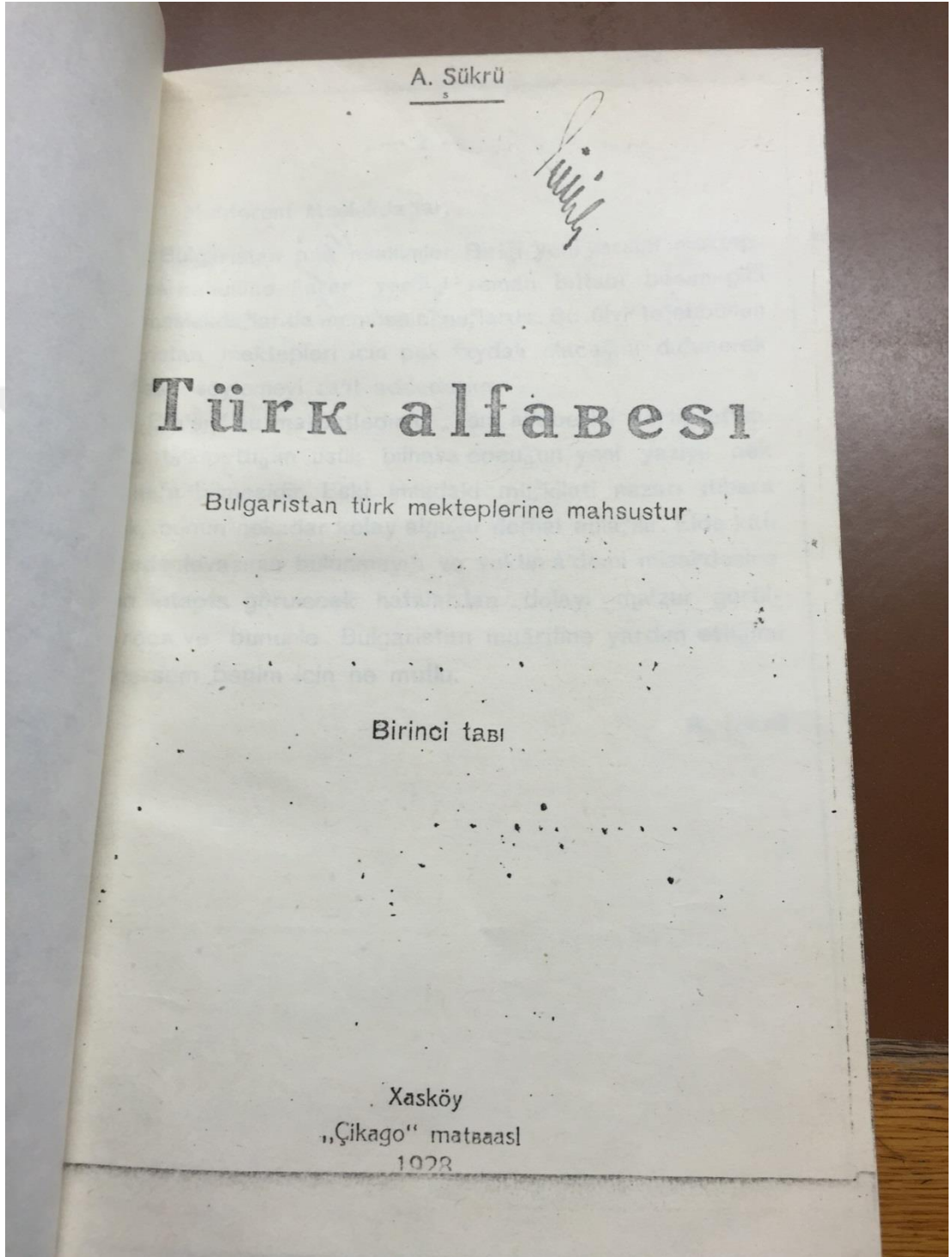
Dosyasına bağlanacak yer
İlişigi

Ek 22. Bulgaristan'ın Yeni Zağra'da bulunan Müslüman mezarlığını zaptı.

Ek 29. Ahmet Şükrü Erbek tarafından Bulgaristan Türkleri için yazılan Türk alfabesi.

Ek 30. Mustafa Kemal Paşa tarafından Bulgaristan Başbakanı Aleksandar Stamboliyski'ye yazılan 30 Nisan 1920 tarihli mektubun Bulgarca metni.

**ПИСМО ОТ МУСТАФА КЕМАЛ
(АТАТЮРК) ДО БЪЛГАРСКИЯ
МИНИСТЪР-ПРЕДСЕДАТЕЛ
АЛЕКСАНДЪР
СТАМБОЛИЙСКИ.**

(30 април 1920 г.)*

30 април 1920 год.

Господин Министре,

Имам чест да доведа до знанието на Ваше Превъзходителство, че след несправедливото и неоправданото завземане на Цариград от съюзните сили, Отоманския народ считайки своя Халиф както и Неговото Правителство като пленници, е свикало Върховно Народно Събрание и произвел избори в широк размер.

Върховното Народно Събрание в заседанието при откриването си обяви чрез тържествено гласуване, че взима в ръцете си сегашните и бъдещите съдбини на Отечеството, до когато Неговия Халиф-Султан и вечния му град са под чуждо управление и окупация.

Върховното Народно Събрание ме удостои с честта да ме натовари да доведа до знанието на Ваше Превъзходителство, енергичния протест на неговите членове против този своеволен и противен на постановленията на примирието акт, който още веднъж

Ek 31. Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan 23 Aralık 1929 tarihli İade-i Mücrimin Antlaşması'nın Bulgarca metni.

**КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРЕДАВАНЕ
[НА ПРЕСТЪПНИЦИ] МЕЖДУ
БЪЛГАРИЯ И ТУРЦИЯ**

(23 декември 1929 г.)*

Негово Величество Царят на
Българите

от една страна, и

Председателят на Турската
Република

от друга страна,

желаейки да сключат една конвенция с цел да уредят предаването на престъпници, назначиха за техни Пълномощници:

Негово Величество Царят на Българите

Господин Тодор Павлов, Извънреден Пратеник и Пълномощен Министър на България в Анкара, и Негово Превъзходителство Председателят на Турската Република

Али Шевки Бей, бивш Държавен Подсекретар в Министерството на Външните Работи и Народен Представител от Токат,

които след като размениха пълномощията си, намерени в надлежна форма, се споразумяха върху следните постановления:

ÖZ GEÇMİŞ

1985 doğumlu olan Mehmet ÖZALPER, ilk ve Ortaöğretimini Van'da tamamladıktan sonra 2004-2008 yılları arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okudu. Vatani görevini yapmak üzere 2009 yılında kısa dönem erbaş olarak askere gitti. Aynı yıl döndükten sonra Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Eğitimi üzerine Yüksek Lisansını tamamladı.

Tarih bilimine olan ilgisi üzerine 2010-2011 yılında Türk Tarihi'ni yeni yetişen nesle öğretme isteği ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Tıp Fakültesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Eğitim Fakültesi gibi Fakülteler ve Erciş Meslek Yüksek Okulunda Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi derslerini, Rektörlük tarafından görevlendirmiş olarak vermeye başladı.

2012 yılında Muş Alparslan Üniversitesi'nde Okutman kadrosunda göreve başladı. Aynı yıl Bitlis Eren Üniversitesi - Kayseri Erciyes Üniversitesi ortak programında Tarih Anabilim dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim dalında doktora eğitimine başladı. Halen Muş Alparslan Üniversitesi'ndeki görevine devam etmektedir.